

1.2.ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดกับระบบนิเวศลุ่มน้ำ

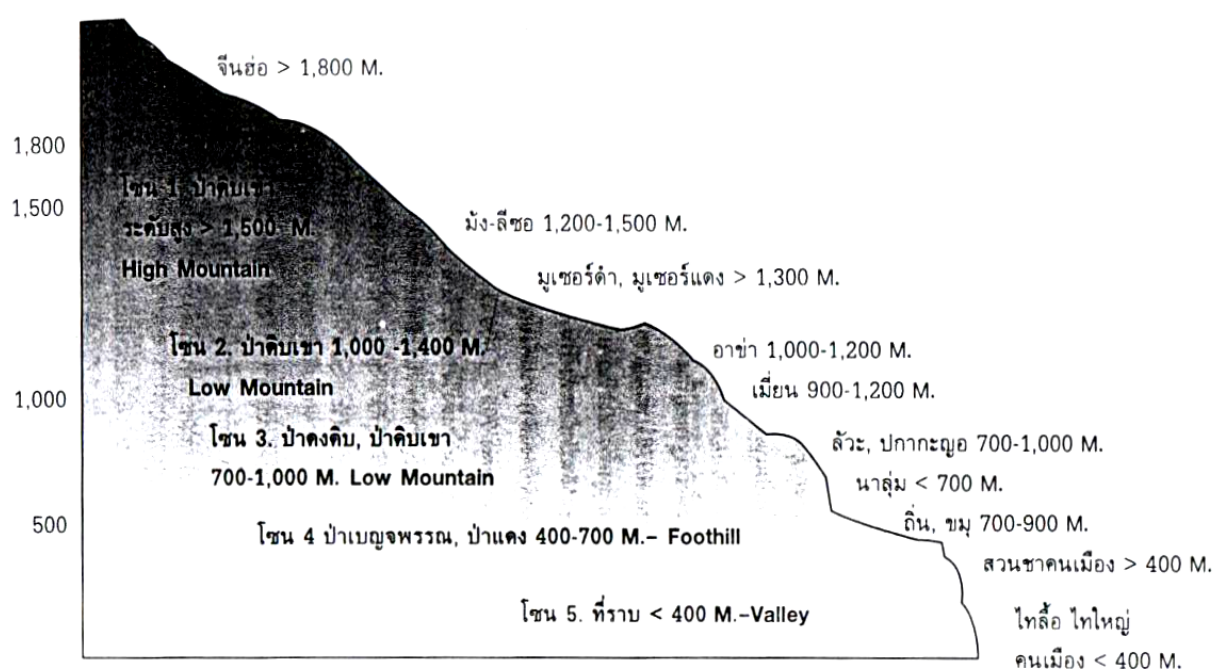
ภายหลังจากที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้อพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณแถบนี้ ซึ่งโดยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ (นิเวศ) ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีความลาดชันสูง และมีพื้นที่ราบบริเวณลุ่มน้ำอยู่จำกัดได้แก่ที่ราบหุบเขาบริเวณลุ่มน้ำยาง น้ำแม่ละนา น้ำโป่งสามปีก และน้ำของ ดังนั้นแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จึงพยายามดำรงชีพตามวิถีการผลิต ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวิถีคิดและวัฒนธรรมของตนเอง ตามคำบอกเล่าจาก “คนเฒ่าคนแก่” ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

วิถีชุมชนชาวไทยใหญ่ ซึ่งเข้ามาสู่ดินแดนบริเวณลุ่มน้ำนี้ก่อนกลุ่มอื่น ได้เข้าจับจองที่ทำกินบริเวณที่ราบลุ่มน้ำตามหุบเขา และเริ่มก่อตั้งชุมชนและดำรงชีพตามวิถีการผลิตดั้งเดิมของคนที่สืบทอดกันมาคือ การทำนาแบบนาลุ่ม มี “ระบบเหมืองฝาย”²⁴ ในการจัดการน้ำที่สามารถดึงน้ำเข้าที่นาได้ มีระบบการจัดแบ่งน้ำให้ “เจ้านา” อย่างเป็นธรรม โดยมี “แก่ฝาย-แก่เหมือง” และลำนน้ำเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ไปตามข้อตกลงของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายที่มีลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกัน เช่น การสร้างฝาย การขุดลอกลำเหมือง ซึ่งในบริเวณลุ่มน้ำยาง-น้ำของ มีที่ราบลุ่มน้ำซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนใหญ่ๆ ที่มีการจัดการน้ำไม่กึ่งชุมชนและเป็นกลุ่มขนาดเล็กเนื่องจากสภาพพื้นที่นามีจำกัดได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านเมืองแพม บ้านสบป่อง บ้านนาปู่ป้อม บ้านห้วยน้ำโป่ง ต่อมาภายหลังเมื่อชุมชนชาวไทยใหญ่ได้รับความกดดันจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งในชุมชนเองและจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและชุมชนของชาวมุเซอเพิ่มมากขึ้น (ในช่วงตั้งแต่ปี 2515-2518) จนไม่มีที่ทำกินเพียงพอในพื้นที่ราบลุ่มน้ำ ทำให้ชาวไทยใหญ่ต้องหันไปทำไร่แบบตัดฟันโค่นเผาซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ไร่หมุนเวียน”²⁵ ซึ่งเป็นการทำไร่ในระยะเวลาดสั้นแล้วปล่อยให้ป่าฟื้นตัวในระยะเวลาดสั้น โดยจะทำใน

²⁴ ระบบเหมืองฝาย เป็นการจัดการน้ำที่วางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างระบบส่งน้ำให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อการผลิตและมีระบบการจัดสรรแบ่งปันน้ำอย่างเสมอภาค โดยมีกลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของเจ้าของนาที่ใช้น้ำเหมืองเดียวกันทำหน้าที่จัดระบบน้ำของชุมชน สมาชิกของกลุ่มจะร่วมแรงร่วมใจกันในการสร้างฝาย การขุดลอกลำเหมืองเพื่อให้น้ำเข้านาและระบายน้ำออกจากนา ดูแลรักษาซ่อมแซมฝายและลำเหมือง และมีบทบาทร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรรแบ่งปันน้ำ ไกล่เกลี่ยตัดสินข้อพิพาทระหว่างสมาชิกผู้ใช้น้ำ

กลุ่มเหมืองฝายจึงเป็นทั้งองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการระบบการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติบนฐานคิดที่คั่นอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและยั่งยืน และเป็นองค์กรชุมชนที่สร้างหลักประกันในการแบ่งปันทรัพยากรด้วยความเป็นธรรม และมีระบบการจัดแรงงานที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นชุมชนเดียวกันความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความยุติธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2542)

²⁵ การทำไร่หมุนเวียน เป็นวิถีการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มักตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกที่ดินทำกินอยู่ตามหุบเขาหรือที่ราบติดกับเชิงเขา ปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณ อันเป็นต้นน้ำของลำห้วยขนาดเล็ก ซึ่งหล่อเลี้ยงระบบการผลิตแบบนา

ตัวแบบที่ 1. เปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับระดับความสูง และลักษณะของป่าทางภาคเหนือ

บริเวณจุดรอยต่อระหว่างหุบเขา ซึ่งเป็นพื้นที่สูงที่เดินไปไม่ไกลนักเพื่อจะได้ผลผลิตเพียงพอให้กับคนในครอบครัว และบางรายจะทำสวนผสมกับการทำไร่ เป็นการทำ“สวนชาหรือเมี่ยง”²⁶ ซึ่งชาวไทใหญ่เล่าว่า “สวนชา นั้นมีมาแต่ดั้งเดิมแล้ว คนรุ่นพ่อรุ่นแม่บอกว่าพวกลัวะ เป็นคนมาปลูกทิ้งไว้ แล้วไทใหญ่มาปลูกต่อ” โดยเฉพาะ“เมี่ยงหรือหนึ่งอม” บ้านไม้สูงได้ชื่อว่าเป็นเมี่ยงที่มีรสชาติดีและเป็นสินค้าส่งออก ส่วน“เมี่ยงหรือหนึ่งแห้ง” ก็เป็นสินค้าออกที่มีชื่อของบ้านแม่ละนาในอดีตเช่นกัน

เนื่องจากชุมชนไทใหญ่จะตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ราบติดกับเชิงเขา ซึ่งปกคลุมด้วยผืนป่า ซึ่งเป็นต้นน้ำของลำห้วยต่างๆ จึงมีพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาความเชื่อดั้งเดิมของตนเองคือความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ“ผี” ที่จะให้ผู้คนให้โทษต่อตน และต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ชาวบ้านเล่าว่าในรอบปีชาวไทใหญ่จะมีพิธีกรรมต่างๆ มากมายที่บ่งบอกถึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างชีวิต วิธีคิดกับวิถีการผลิตและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเช่นงาน“ปอยจ่าตี” (ก่อเจดีย์ทราย)ในเดือนพฤษภาคม เพื่อขอน้ำขอฝน “การเลี้ยงเถื่อน”(เจ้าป่าเจ้าเขา)

ด้านที่ราบแคบๆ ตามหุบเขา การควบคุมและการจัดการน้ำรวมถึงการรักษาป่าต้นน้ำจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการผลิตของชุมชน (ยศ สันตสมบัติ,อ้างแล้ว)

²⁶ **สวนเมี่ยง หรือสวนชา** เป็นระบบนิเวศเกษตรในลักษณะผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ป่าเมี่ยงเป็นทั้งป่ากันชนเพื่อปกป้องป่าต้นน้ำ เป็นระบบการจัดการแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า และเป็นระบบที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน (ยศ สันตสมบัติ,อ้างแล้ว)

ในเดือนเจ็ด(มิถุนายน) การเลี้ยง”ฮ้อง”(ผีน้ำ)ในวันขึ้น 13 ค่ำ ของเดือนกรกฎาคม การเลี้ยง”เมือง” (ศาลเจ้าเมืองประจำหมู่บ้าน) จัดปีละ 2 ครั้งในวันขึ้น 13 ค่ำเดือนมกราคม และขึ้น 7 ค่ำเดือน มิถุนายน งาน”วานปรัก”(สืบชะตาหมู่บ้าน) ในเดือนมิถุนายน จุดประสงค์หลักของพิธีกรรมเหล่านี้ ก็เพื่อขอให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี ทำไร่นามีผลผลิตมากๆ ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีสาเทวดาคุ้มครองทั้งคน สัตว์และพื้นที่ทำกิน “ คนไต่เฮาะเชื่อว่าที่หัวน้ำมี”ผีหัวน้ำ” ก่อนหน้านานาจะต้องทำพิธีเลี้ยงไก่เหล้าขนม ให้”ผีฝ่าย” แก่เหมืองจะเป็นคนทำพิธีดูวัน แล้วเจ้านามีก็เจ้าก็จะไปร่วมทำพิธี พอถึงหน้าทำนาชาว บ้านจะเอาวัวควายไปปล่อยในป่า ก็จะมีพิธีบอก”ผีเจ้าป่าเจ้าเขา”ให้ช่วยมาดูแล พอหมดหน้าทำนาก็ ต้องมีพิธีขอบคุณอีก” จากความเชื่อดังกล่าวชาวบ้านจะไม่มีใครกล้าเข้าไปรุกรานบริเวณดังกล่าว ซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรที่สำคัญและจำเป็นต่อการยังชีพของชุมชนท่ามกลางป่าเขา

ในอดีตปัญหาซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันไม่ว่าจะเรื่องที่ดิน น้ำและป่า เช่นปัญหา การรุกรานที่ทำกิน การแย่งใช้น้ำ การบุกรุกป่าต้นน้ำ ชาวบ้านเล่าว่าไม่ค่อยมีปัญหาเพราะทรัพยากรมี มากมาย จำนวนคนก็มีไม่มาก แต่หากเกิดปัญหาขึ้นมาชาวบ้านจะให้ผู้นำชุมชนและผู้เฒ่าผู้แก่ ในหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณาตัดสิน รวมถึงการวางระเบียบกฎกติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วย โดย ยึดหลักความเป็นพี่เป็นน้องการพึ่งพาอาศัยกันและการประนีประนอมกัน ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนผู้นำจะ เรียกมาตักเตือนหรือปรับตามความหนักเบาของปัญหา ทุกอย่างยุติลงในชุมชน

วิถีชุมชนชาวกะเหรี่ยง ชาวบ้านบอกว่าวิถีการดำรงชีวิตและระบบการผลิตของชาว กะเหรี่ยงจะใกล้เคียงกับชาวไทยใหญ่คือ ชาวบ้านจะพยายามหาที่ตั้งรกรากถิ่นฐานและดำรงชีพใน พื้นที่ลุ่มกลางหุบเขา ใกล้เคียงน้ำและจะตั้งถิ่นฐานแบบถาวร โดยทำนาปลูกข้าวในที่ราบลุ่มน้ำ และทำไร ่หมุนเวียน ปลูกข้าว ข้าวโพดและพืชผักต่างๆในไร่เชิงเขาไม่ไกลจากหมู่บ้าน และตั้งบ้านเรือนบนที่ ราบและบริเวณเชิงดอย แต่เนื่องจากอพยพเข้ามาภายหลังชาวไทยใหญ่ จึงเข้าจับจองพื้นที่ราบลุ่มที่ มีเหลืออยู่ไม่มากนัก และทำไร่หมุนเวียนเป็นส่วนใหญ่ พ่อเฒ่าพะมูฑู ดาวเปลงสุข วัย 74 ปี เล่าว่า “สมัยก่อนชาวบ้านก็อยู่กันตามธรรมชาติ ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด งาขาว งาดำ พริก ถั่ว แตง ยาสูบ ทุก อย่างปลูกในไร่ ถ้าเป็นป่าแก่(อุดมสมบูรณ์)จะได้ผลดี ป่าหนุ่มจะได้แต่ข้าวอย่างเดียว เพราะชาวบ้าน ไม่ได้ใช้ปุ๋ย ใช้แต่วิธีตัดเผา ทำไร่หมุนเวียนคนละสามสี่ไร่” อดีตพ่อหลวงพะเจพอ รัตนะอารยธรรม วัย 52 ปี เล่าว่า “เมื่อก่อนชาวบ้านอยากจะทำไร่นาอย่างไร ที่ไหนก็ทำได้ ไม่มีใครว่าอะไร อยาก จะทำที่เหนือที่ได้ห้วยไหนก็แล้วแต่เขา แต่ชาวบ้านก็มีป่าประเพณีของชนเผ่าอยู่ มีป่าช้า ป่าสาย สะดือ ป่าเจ้าเมือง ป่าขุนน้ำ(กอนेम) ห้ามเข้าไปตัดไม้หรือทำไร ส่วนเรื่องการล่าสัตว์ป่าก็มีข้อห้าม เช่น นกกกนกเงือก ชะนี อีเห็นหน้าลาย ลิงลม ห้ามยิง ถ้าใครยิงแล้วเอาเข้าบ้านจะทำให้คนในบ้าน แดกกัน ส่วนคนที่ยิงเวลาแก่เฒ่ามากก็จะกลายเป็นคนบ้า เรื่องพวกนี้ชาวบ้านจะมีการสั่งสอนกันต่อๆ มา ด้วยการร้องเป็นเพลงในงานพิธีต่างๆ”

การจัดการทรัพยากรส่วนรวมในชุมชนและระหว่างชุมชน อดีตพ่อหลวงพะเจพอ เล่าว่า “แต่ก่อนเจ้าหน้าที่เขาไม่มี เขาก็อยู่ไกล ถ้ามีเรื่องผัดกันนิดๆหน่อยๆ ก็ตัดสินกันในหมู่บ้าน เอาคนที่ทะเลาะกันมาคุยกัน มีคนเฒ่าคนแก่ช่วยตัดสิน ถ้าผัดกันระหว่างหมู่บ้านก็เอา”แก่บ้าน”(ผู้นำชุมชน) มาช่วยตัดสิน **“ไม่ต้องถึง”เจ้า”ถึง”นาย”** เท่าที่เป็นแก่บ้านมานี้ก็มีเรื่องบอยเหมือนกันเช่นเรื่องบุกรุกพื้นที่เขตบ้านเฮา เรื่องวัวควายหายก็มีบ้าง เขาก็ไปคุยกับกำนันบ้านถ้ำลอด กำนันก็ไปประชุมชาวบ้าน ถามว่าใครเอาไปให้บอกมา เรื่องจะได้ไม่ต้องไปถึงเจ้าถึงนาย เขาก็กลัวก็รับผิด กำนันก็ให้เขาชดใช้ให้ ก็มีการตกลงกันว่าถ้าวัวควายของบ้านไหนไปหากินหลงอยู่ในป่าบ้านไหน ก็ให้ชาวบ้านช่วยมาบอกกันด้วย”

วิถีชุมชน**ชาวมูเซอ** ชาวบ้านเล่าว่าชาวมูเซอนั้นเข้ามาภายหลังและมี**วิถีการผลิตแบบตัดฟันโค่นเผา** หรือที่เรียกว่า**“การทำไร่แบบย้ายที่”**²⁷ และจะเคลื่อนย้ายชุมชนและหาที่ทำไร่แห่งใหม่เมื่อพื้นที่เดิมหมดความอุดมสมบูรณ์ โดยจะดูจากผลผลิตที่ลดลง วัชพืชมีมากขึ้น ชาวมูเซอจะตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สูงตามสันดอยและที่ลาดชันเชิงดอย ทำไร่ข้าว ข้าวโพด ไร่ฝิ่นและพืชผักต่างๆในไร่ เลี้ยงหมู ไก่เพื่อเป็นอาหารและประกอบพิธี เลี้ยงวัวและม้าไว้เป็นพาหนะ ส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่ทำนาเนื่องจากที่ราบลุ่ม ถูกชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยงจับจองไว้หมดแล้ว ระบบการผลิตแต่ดั้งเดิมของชาวมูเซอมักปลูกพืชแบบผสมคือ มีพื้นที่ 2 แปลง แปลงหนึ่งปลูกข้าวไร่ และแซมด้วยพืชเลื้อยเกาะที่เป็นอาหาร อีกแปลงหนึ่งจะปลูกข้าวโพดเพื่อการบริโภคและเลี้ยงสัตว์ โดยจะปลูกฝิ่นตามหลังการปลูกข้าวโพดเพื่อให้ฝิ่นได้ผลผลิตดี ซึ่งเป็นการจำแนกดินและสภาพพื้นที่ตามประเภทของพืชที่ปลูก ซึ่งแต่ดั้งเดิมมานั้น “ฝิ่น”ถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ และเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของมูเซออย่างยิ่ง

²⁷ **การทำไร่แบบย้ายที่** เป็นการถางและเผาก่อนเตรียมดินเพื่อใช้เพาะปลูกพืชหลักได้แก่ ข้าวโพดและฝิ่น ในที่หนึ่งเป็นเวลาานาน แล้วปล่อยให้พื้นที่“ไร่เหล่า”(พื้นที่ไร่เดิมที่ถูกปล่อยทิ้ง) พื้นสภาพหลังการใช้ประโยชน์เป็นระยะเวลา นาน **การทำไร่แบบย้ายที่** ในบริบทที่มีประชากรไม่มากนัก ถือเป็นระบบวนเกษตรที่มีการจัดการทรัพยากร **อย่างยั่งยืน** การทำไร่แบบย้ายที่และเคลื่อนย้ายที่อยู่ที่ทำกิน เป็นยุทธวิธีการปรับตัวอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดและการใช้ชีวิตท่ามกลางกลุ่มชนต่างๆ ที่ใช้ทรัพยากรแหล่งเดียวกัน โดยมีระบบเครือญาติเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเคลื่อนย้าย การบุกเบิกที่ทำกิน และการตั้งถิ่นฐานใหม่ ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบเครือญาติเป็นหน่วยพื้นฐานสำคัญในการจัดการทรัพยากรและชีวิตทางสังคม เป็นที่มาของแรงงานเพื่อปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้กลายเป็นปัจจัยการผลิต และยังเป็นพื้นฐานของการสร้างพันธมิตรเพื่อปกป้องทรัพยากร และช่วยเหลือเกื้อกูลกันเมื่อถึงคราวจำเป็น และเป็นแหล่งหลบภัยเพื่อหนีปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิตทั้งเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อีกทั้งยังเป็นการรักษาระยะห่างจากศูนย์อำนาจต่างๆ ไม่ให้เข้ามาครอบงำจนสูญเสียอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไป (ยศ สันตสมบัติ,อ้างแล้ว)

พ่อหลวงสมพงษ์(จะอี) พันธุ์สามหมอก บ้านบ่อไคร้ ได้เล่าตำนานมูเซอที่ชี้ให้เห็นความเกี่ยว
พันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี และพิธีกรรมกับผีของชนเผ่าว่า “
จือซา”(ผีฟ้า) ได้สร้างมนุษย์เผ่าละ 1 คู่(ชาย/หญิง)ให้เกิดอยู่ในลูกน้ำเต้า แล้วบอกให้สัตว์ต่างๆเช่นนก
หนู ไก่ ซึ่งไม่มีอาหารจะกิน ให้กัดแทะลูกน้ำเต้าช่วยให้มนุษย์ออกมา แล้วให้มนุษย์ทดแทนบุญคุณ
ด้วยการทำไร่ทำนาเพื่อสัตว์ต่างๆ จะได้มีอาหารกินด้วย จากนั้นมนุษย์ได้แผ่ขยายเผ่าพันธุ์ออกไป วัน
หนึ่ง“จือซา” ได้เรียกมนุษย์ทุกเผ่าให้เดินทางไปรับตัวหนังสือตัวเขียนประจำเผ่าของตน วันนั้นมูเซอดำ
ได้นำข้าวปึก(ข้าวเหนียวสุกตำเป็นก้อนกลมแบน)ไปให้จือซาเขียนตัวหนังสือลงบนข้าวปึกด้วย ขากลับ
ใช้เวลาเดินทางหลายวันจนเสียดียงที่เตรียมไปหมดและหิวโหยมาก จึงคิดว่ากินข้าวปึกที่ลงตัว
หนังสือนี้ น่าจะได้ และเป็นวิธีหนึ่งในการเก็บความจำ พอกลับถึงบ้านค่อยไปเขียนเอาใหม่ แต่เมื่อมา
ถึงบ้านกลับลืมตัวหนังสือหมด จนทุกวันนี้มูเซอจึงมีแต่ความจำ ไม่มีตัวหนังสืออ่านเขียน ขณะที่
เดียวกับจือซา เห็นว่ามนุษย์ที่อยู่บนโลกกำลังใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆของจือซา อย่างฟุ่มเฟือย
ไม่มีขอบเขตไม่มีกติกาดังนั้นจึงได้ส่งภูติผี ปีศาจต่างๆ ลงมาดูแลรักษาทรัพยากรแทนจือซา และ
ถ้ามนุษย์คนใดลบหลู่รบกวนใช้ทรัพยากรไม่ถูกไม่ควร ก็ให้ผีลงโทษ ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องมีการทำ
พิธีกรรมเช่นไหว้“ค่อหนี่หล่อหนี่”(เจ้าที่เจ้าทางเจ้าป่าเจ้าเขา) “จ่อมือแตแว”(ป่าเจ้าเมือง) “ซอซิเค”(ผี
ป่าช้า) “อือหนี่”(ผีนํ้า) “สาแสผ่า/สาแสผา”(ผีสัตว์ป่า) ก่อนและหลังการเข้าไปใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้นั้น หรือขอขมา และในการประกอบพิธีกรรมสิ่งที่ไม่ได้ 3 อย่างก็คือผืน ข้าวปึก และเทียนขี้ผึ้งคู่”

พ่อหลวงจะไคแซ ไพรเนติธรรม บ้านจะโป้ เล่าว่า “มูเซอเขาปลูกฝิ่นกันมาเมิน(นาน)แล้วตั้งแต่
รุ่นพ่อรุ่นแม่ ทำก่อนจะเข้ามาเมืองไทยอีก แต่ก่อนคนซื้อก็มีเงินฮ่อมาซื้อถึงบ้าน คนไทยก็มี ไทใหญ่ก็
มี ลีซอจากดอยสามหมื่นก็มี บางทีก็มีชาวบ้านเสนอคำลือซื้อฝิ่นมาแลกกับฝิ่นบ้านจะโป้ สมัยก่อน
ขายกันจ้อยละ 400 บาท เดียวนี้(ปี 2544)จ้อยละ 20,000 กว่าบาท” (1 จ้อยเท่ากับ 1.6 กิโลกรัม)²⁸

²⁸ **ฝิ่น** มีปรากฏตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสังคมกรีก ประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏในเอกสารจีนประมาณค.ศ.ที่ 8 บนเส้นทางการค้าของชนชาติอาหรับที่เดินทางผ่านอินเดียไปยังจีน วัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค จนประมาณค.ศ.ที่16 พ่อค้าและนักล่าอาณานิคมชาวโปรตุเกสได้นำฝิ่นมาเป็นสินค้าส่งจากอินเดียไปจีน ต่อมาค.ศ.1773(พ.ศ.2316)บริษัทบริติชอีสต์อินเดีย จำกัดได้เข้าควบคุมกิจการค้าระหว่างอังกฤษ อินเดียและจีนทั้งหมด โดยลำเลียงฝิ่นไปจีนเพื่อแลกกับชา ฝิ่นไหมและเครื่องลายคราม ผลก็คือชาจีนจำนวนมากเสพติดฝิ่น และกลายเป็นต้นเหตุของ”สงครามฝิ่น” (ค.ศ.1839 และ1856)ซึ่งจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ภายหลังรัฐบาลจีนจึงหันมาสนับสนุนให้คนในชาติปลูกเอง สำหรับในประเทศไทย ฝิ่นเข้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนต้นประมาณพ.ศ.1825 ต่อมาเมื่อมีคนจีนอพยพเข้าสู่ไทยมากขึ้นในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ฝิ่นได้แพร่ระบาดมากในหมู่คนจีน จนสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีพระราชโองการห้ามค้าและสูบฝิ่น มีการปราบปรามแต่ไม่สามารถหยุดยั้งได้ ล่วงมาสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394) รัฐบาลหันมาเป็นผู้ค้าฝิ่นเอง โดยอนุญาตให้เฉพาะคนจีนที่ไว้หางเปีย ในปีพ.ศ.2460 รัฐไทยหันมาสนับสนุนให้ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือปลูกฝิ่นป้อนโรงยาฝิ่นใน

นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าไม้ใหญ่บางชนิดเช่น ไม้สูง ไม้จะคาย ไม้ควรรนำมาใช้ เพราะจะทำให้คนในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหรือทะเลาะกัน สัตว์ป่าบางชนิดก็ห้ามฆ่า เช่นชะนี ลิง ค่าง ลิงลม หมี เพราะหน้าตาเหมือนคน ซึ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าชาวมุเซอ์นั้นมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับดินน้ำป่า อย่างแนบแน่น และยังมีขอบเขต และข้อกำหนดในการนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์อันเนื่อง มาจากวิถีคิดและความเชื่อของชนเผ่าอีกด้วย

ในอดีตก่อนที่ชุมชนจะมีการแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ กฎกติกาการอยู่ร่วมกัน ของชาวบ้านในชุมชนมุเซอ์ จะอยู่ในลักษณะเป็นข้อตกลงทางวาจาร่วมกัน ไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นเมื่อใด ก็จะเชิญผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสและชาวบ้านมาร่วมกัน พิจารณาและตัดสินปัญหา อำนาจในการตัดสิน บังคับใช้ ปรับเปลี่ยนกฎกติกา จึงขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชน และผู้อาวุโส ซึ่งการกำหนดบทลงโทษจะพิจารณาตามความหนักเบาของการกระทำผิด และมีบทลงโทษอยู่ 3 ระดับ ดังกรณีข้อตกลงของมุเซอ์ตำบลลุ่มข้าวหลาในในอดีต คือ

1. การว่ากล่าวตักเตือน (ในกรณีที่ไม่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นมากนัก)
2. การปรับเป็นเงินแถบ (เงินเหรียญ”รูปี”อินเดีย) ตั้งแต่ 42 เหรียญขึ้นไป²⁹
3. การปรับด้วยเงินและต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายความเสียหายนั้นด้วย

นอกจากนี้ตามธรรมเนียมประเพณีของมุเซอ์นั้น **“บุคคล”**ที่จะเป็น**“หลักสำคัญ”**ในการก่อตั้งชุมชนหมู่บ้าน มีหน้าที่ปกครองดูแลและพิจารณาตัดสินปัญหาต่างๆในและระหว่างชุมชนให้อยู่ดีมีสุขได้ จะประกอบด้วย 1) **“ปู่กำ”**(แก่บ้าน) หรือผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคือความซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบ กล้าหาญ 2) **“แก่หลู่ป่า”**(**“ปู่จอง”หรือ”โตโบ”**) หรือผู้นำทางศาสนา ซึ่งต้องเป็นผู้รู้เรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ การรักษาแบบพื้นบ้านและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของชุมชน 3) **“จำหลู่ป่า”**(**“ปู่เหล็ก”หรือ”จะลิ”**) หรือช่างตีเหล็ก ผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านการตีเหล็กให้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการ

ประเทศแทนการนำเข้า ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อทหารไทยรุกเข้าไปรัฐฉาน ได้ส่งผลให้เกิดขบวนการค้าฝิ่นระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจสายทหารและตำรวจกับกลุ่มไทใหญ่และกองกำลังก๊กมินตั๋ง จนในราวปี 2501-2502 รัฐไทยจึงได้เริ่มมีมาตรการเลิกการเสพและการค้าฝิ่น เนื่องจากไทยถูกประจานในที่ประชุมสหประชาชาติว่ายังผูกขาดการค้าฝิ่นอยู่ จากนั้นจึงได้เริ่มเกิดโครงการพัฒนาต่างๆบนพื้นที่สูงโดยความช่วยเหลือจากต่างชาติเพื่อให้ชนกลุ่มน้อยหันมาปลูกพืชทดแทนฝิ่น (ประสิทธิ์ ลิขิต :2541)

²⁹ **เงินรูปี หรือเงินแถบ** ในปีค.ศ.1856 (พ.ศ.2399) รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ได้ตกลงเรื่องการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยอนุญาตให้ใช้เงินแถบ(รูปี) เงินแท่ง ทองแท่ง และเงินบาท เป็นสื่อกลางในการซื้อขายสินค้าระหว่างพ่อค้าอังกฤษ คนในบังคับอังกฤษ กับประชาชนในภาคเหนือได้ แทนการแลกเปลี่ยนในระบบการแลกเปลี่ยนของท้องถิ่นของ (สุทธิพิศ ชูชาติ :2545)

เกษตร ซึ่งผู้ที่เข้าสู่อำนาจเหล่านี้ จะได้มาโดยการสืบทอดตามสายตระกูลและการคัดเลือกจาก
ชาวบ้านในชุมชน

อย่างไรก็ตามจากคำบอกเล่าของชาวบ้านทุกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างบอกตรงกันว่า**พื้นที่บริเวณ
ลุ่มน้ำกลาง-น้ำของแถบนี้ “แต่ก่อน มันไม่ได้เป็นของใคร”** ใครมาก่อนอยู่ก่อนเข้าไปใช้ก่อนก็มี “**สิทธิ**” เป็นเจ้าของจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้น(**สิทธิจากการใช้**) ใครที่มาทีหลังจะเข้าไปใช้
ประโยชน์ได้ก็ต้องขออนุญาตจากเจ้าของเดิมก่อน แต่สิทธินี้ก็อาจหมดไปถ้าไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์
เป็นเวลานานๆ หรือเจ้าของเดิมย้ายออกไป หรือยกสิทธิให้แก่คนอื่น สิทธินี้จะเป็นที่รับรู้ของคนใน
ชุมชน (**การรับรองสิทธิ**) และหากมีคนภายนอกชุมชนเข้ามาบุกรุก ก็จะมีการขับออกไปโดยใช้ “พลัง
ของชุมชน” ในการยืนยันตัดสินชี้ขาดสิทธิดังกล่าว(**การปกป้องสิทธิ**) แต่เดิมนั้นชาวบ้านไม่ค่อยมี
ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการทำมาหากิน ใครอยากจะทำที่ไหนทำอะไรไม่มีใครห้ามแล้วแต่กำลังแรง
งานที่มีอยู่ “ไม่มีกฎหมาย และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมาดูแล” ชาวบ้านค่อนข้างมีอิสระมากในเรื่องการ
ทำมาหากิน เพราะช่วงเวลานั้นดินน้ำป่าอุดมสมบูรณ์ จำนวนคนในชุมชนก็น้อย จำนวนชุมชนหมู่บ้าน
ก็ไม่มากนัก

นอกจากนั้นในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนวิถีชีวิต ระบบคิดและการจัดการทรัพยากร
ส่วนรวมของชุมชนในอดีตนั้นพบว่า แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีความคิดความเชื่อเหมือนกันเกี่ยวกับ
เรื่องผี และอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่งต่างๆตามธรรมชาติเช่น
ผืนดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า ฯลฯ ในความคิดการรับรู้และเข้าใจของชาวบ้านนั้น ไม่มีคำว่า “**ทรัพยากร**”
ใช้ในภาษาชาวบ้าน แต่ชาวบ้านจะเรียกตามสภาพคือ ดิน น้ำ ป่า และทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในดินน้ำ
ป่านั้น ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนมีเจ้าของ มีเจ้าที่เจ้าทาง มีผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลปกป้องคุ้ม
ครอง ดังนั้นก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้เขาจะต้องประกอบพิธีกรรม
ต่างๆ เพื่อเช่นไหว้บอกกล่าว ขอพร หรือขอมาในกรณีที่เขาได้ล่วงล้ำ และใช้อย่างระมัดระวัง จึง
พบว่าในรอบปีของวงจรชีวิตและวงจรการผลิตในแต่ละชนเผ่าจะมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตาม
ความคิดความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของแต่ละชนเผ่า ความคิดความเชื่อจารีต
ประเพณีดังกล่าวได้ถูกส่งผ่านและถ่ายทอดผ่านโดยคำบอกเล่า คำสั่งสอน หรือบทเพลง พิธีกรรม
ต่างๆของแต่ละชนเผ่าสู่คนรุ่นต่อๆมา

ในอดีตในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังมีกฎ กติกาและข้อห้ามต่างๆ เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของ
คนในชุมชน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันในชุมชนด้วย โดยระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆนี้
ได้มาจากการกำหนดและยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน โดยได้มอบอำนาจในการกำหนด

พิจารณาและตัดสินใจให้แก่ผู้นำทางธรรมชาติ และผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชน โดยตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมได้แก่ การยึดถือความเป็นพี่เป็นน้อง ความเป็นเครือญาติ การแบ่งปันพึ่งพาอาศัยกัน อะลุ่มอะล่วยช่วยเหลือกัน การประนีประนอม การเคารพเชื่อฟังและยอมรับในผู้นำ และผู้อาวุโส ตามจารีตธรรมเนียมปฏิบัติ และหากมีการฝ่าฝืนละเมิดกติกาชุมชนก็จะมีบทลงโทษตามความหนักเบาของการกระทำผิด โดยเริ่มจากการว่ากล่าวตักเตือน การปรับหรือชดใช้เป็นเงิน(เงินไทยหรือรูป)หรือเป็นสิ่งของ ทุกอย่างตัดสินและยุติปัญหาลงในชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตวิถีคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าเขาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน ภายใต้สภาพนิเวศของพื้นที่และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในการผลิตและการดำรงชีวิต

1.3. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในบริเวณลุ่มน้ำ

การจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาอยู่ร่วมกันในบริเวณลุ่มน้ำในเบื้องต้นก็คือการอยู่กินและใช้ทรัพยากรร่วมกัน และถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีวิถีการผลิตและวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแตกต่างกัน แต่ภายใต้เงื่อนไขสภาพนิเวศบริเวณลุ่มน้ำยาง-น้ำของในช่วงเวลานั้น ก็ยังสามารถรองรับได้และสอดคล้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐาน วิถีการผลิตและวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของแต่ละชนเผ่าอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นการทำมาหากินและวิถีการผลิตของแต่ละชนเผ่าเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรก ๆ จึงไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงในเรื่องการใช้และการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชน ด้วยเหตุผลและคำบอกเล่าของชาวบ้านว่าประชากรยังมีจำนวนน้อย สภาพนิเวศยังสมบูรณ์อยู่มาก พื้นที่ทำกินผลผลิตเพียงพอต่อการดำรงชีพและขนาดชุมชน

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาต่อมาเมื่อเงื่อนไขด้านประชากร และพื้นที่ทำกินเริ่มเปลี่ยนไปปัญหาในชุมชนและระหว่างชุมชนจึงเริ่มเกิดขึ้นมาเช่น ปัญหาสัตว์เลื้อยงูรุกเข้าที่นาที่ไร่เนื่องจากชาวบ้านเลี้ยงแบบปล่อยให้สัตว์หากินตามธรรมชาติ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทำกินข้ามเขตชุมชนซึ่งกำหนดหมายกันเองแบบชาวบ้านโดยใช้ธรรมชาติ (ลำห้วย หินผา ต้นไม้โตไม้) เป็นสัญลักษณ์ กรณีเช่นนี้คู่กรณีก็จะมีการเจรจาตกลงกัน หากไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะนำเรื่องไปให้ผู้นำ หรือผู้อาวุโสในชุมชนของคู่กรณีมาช่วยพิจารณาตัดสินบนฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม ซึ่งปัญหาบางกรณีได้นำไปสู่การจัดทำข้อตกลงร่วมระหว่างชุมชนในการใช้ทรัพยากรร่วมกันโดยส่วนใหญ่จะเป็นข้อตกลงด้วยวาจา ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเช่น การกำหนดโทษ หรือค่าปรับการห้ามบุกรุกพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แต่ละชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นต้น ดังนั้นในช่วงเวลานั้นแต่ละชุมชนจึงต่างมี“อำนาจ”ในการดูแลและจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน แม้ในช่วงเวลาต่อมาเมื่อมีการแต่งตั้งผู้นำอย่างเป็นทางการแล้ว(หลังปีพ.ศ.2477) ในช่วงแรกๆการจัด

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำยาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” .

การปัญหาในชุมชนและระหว่างชุมชนก็ยังคงใช้วิธีคิดและวิธีการจัดการแบบดั้งเดิมอยู่ จะมีการปรับเปลี่ยนบ้างก็ในเรื่องค่าปรับ การให้ล่อมรั้วไรสวน ดังกรณีตัวอย่างเช่น

ชาวไทยใหญ่บ้านแม่ละนาเล่าว่า “มุเซอแดงบ้านยาป่าแหน เคยเข้าไปตัดไม้รุกเขตป่าต้นน้ำแม่

ละนาสมัยก่อนนั้นโปงยะ(ราวปี 2512) ก็ได้มีการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างหมู่บ้านเรื่องห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ จากนั้นก็เริ่มมีปัญหาวัวควายหาย สัตว์เลี้ยงรูกล้ำเข้าไรสวน เวลาเกิดปัญหาก็ต้องเอาเจ้าของวัวเจ้าของควายมาพูดกันกับกรรมการหมู่บ้าน ทั้งสองบ้าน แล้วออกไปดูความเสียหาย

สภาพการล้อมรั้วเพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยงบุกรุกเข้าพื้นที่ทำไร่ชาว

หาย ดูเขตดูแนวให้ชัดเจน “ หรือกรณีการจัดทำข้อตกลงในชุมชนและ

ระหว่างชุมชนที่บ้านจะโปะ ซึ่งพ่อหลวงจะไคแซ เล่าให้ฟังว่า

“ กรณีสัตว์เลี้ยงรูกล้ำทำความเสียหายในที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชน ถ้ามีหมู วัว ควาย รูกล้ำเข้าไปในสวนในไร่ที่ล้อมรั้วไว้เป็นอย่างดีแล้ว เจ้าของสวนไร่จะได้รับการชดใช้คืนเป็นเงิน โดยแก่บ้านและผู้อาวุโสจะร่วมกันตัดสิน

กรณีชาวบ้านบุกรุกที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชน ถ้ามีการบุกรุกทำไร่ในที่ซึ่งมีผู้เฒ่าจับจองไว้แล้ว จะถูกปรับ และห้ามไม่ให้ทำต่อ โดยผู้ร่วมกันพิจารณาตัดสินคดีความ คือ แก่บ้าน แก่หมู่ (ผู้นำทางศาสนาหรือหมอผี) ช่างตีเหล็กและผู้อาวุโส

กรณีสัตว์เลี้ยงรูกล้ำทำความเสียหายในที่ทำกินของชาว

สภาพพื้นที่ทำนาบนที่ราบ และพื้นที่ทำไร่ตามเชิงเขาบริเวณลุ่ม

บ้านนอกหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมีการพูดคุยตกลงกันก่อนให้ต่างฝ่ายต่างดูแลให้ดี อย่าปล่อยให้หมาสร้างความเสียหาย และถ้าเกิดความเสียหายไม่มากก็ใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน อะลุ่มอล่วยให้กัน เมื่อเตือนแล้วยังปล่อยให้เกิดขึ้นอีกจะมีการคิดค่าปรับเพื่อชดใช้ต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น “อย่างบ้านจำโปะก็มีเรื่องเลี้ยงหมู แล้วหมูไปเข้าที่บ้านแม่ละนา แล้วถูกเอาไปกินหมด ก็ไปแจ้งให้กำนัน

แล้วก็มีอาการตกลงกันว่า ถ้าวัว ควาย หมู เข้าไร่เข้าสวนใคร ให้ไปแจ้งแก่บ้านของทั้ง 2 บ้าน
กรรมการหมู่บ้านทั้ง 2 บ้านก็จะไปเผื่อ (ดู) ที่เสียหาย ถ้าเสียหายนักก็จะถูกปรับ แต่ถ้าตกลงกันไม่
ได้ก็ไปแจ้งกำนัน ให้มาเผื่อความเสียหาย สิ้นสุดที่กำนัน”

กรณีการรุกล้ำที่ทำกินในเขตบ้านอื่น จะมีการตกลงทั้งในระดับชาวบ้านและผู้นำ ว่า
ขอบเขตของแต่ละหมู่บ้านจะอยู่ที่ไหน ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ลำห้วยและสันดอยเป็นหลักแสดงเขตแดน
สำหรับชาวบ้านจำเริญที่เข้าไปแผ้วถางจับจองที่ทำกินในเขตบ้านอื่น หรือชาวบ้านจากหมู่บ้านข้างเคียง
ที่มีที่ทำกินอยู่ในเขตบ้านจำเริญ ก่อนมีการตกลงเรื่องเขตแดน กรณีเช่นนี้ก็จะเป็นที่ยอมรับและ
อะลุ่มอล่วยให้ทำกินต่อไป แต่หลังการตกลงกำหนดเขตแดนแล้วการเข้ามาทำกินข้ามเขตหมู่บ้าน
เช่นชาวบ้านแม่ละนาจะเข้ามาทำไร่ทำสวนในเขตบ้านจำเริญ ก็จะต้องมีการพูดจาตกลงกัน และอาจ
ยอมให้เข้ามาทำกินได้เพียงหนึ่งปีเป็นต้น”

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์

ด้วยความแตกต่างของวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้แต่ละ
กลุ่ม มีผลผลิตบางอย่างที่เหมือนกันและบางอย่างที่ต่างกันในวงจรการผลิตของแต่ละปี ซึ่งบาง
ปีได้ผลผลิตมาก บางปีได้น้อยหรือไม่ได้ผลเลย ทำให้แต่ละชุมชนเกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจใน
เชิงพึ่งพาแลกเปลี่ยน กู้ยืมและซื้อขายผลผลิตระหว่างชุมชนขึ้น โดยผลผลิตที่นำมาแลกเปลี่ยนซื้อ
ขายกันระหว่างชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆได้แก่ ข้าวนา ข้าวไร่ ข้าวโพด พริก งา ชา พืชผักในไร่ใน
นาในสวน สัตว์เลี้ยงหมู วัวควาย ไก่ ของป่า สัตว์ป่า และฝิ่น ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาว
มูเซอ นอกจากนั้นยังมีการพึ่งพากันในด้านแรงงานในภาคการเกษตรและการแลกเปลี่ยนสายพันธุ์พืช
ต่างๆกันด้วย

ส่วนการค้าขายจะมีพ่อค้าจากต่างถิ่นเป็นเงินฮ่อ ไทใหญ่ทั้งจากในและนอกพื้นที่นำสินค้า
จากภายนอกเช่น เกลือ เสื้อผ้า เครื่องมือการเกษตรมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของชาวบ้าน หรือหาซื้อ
งา ซื้อเมี่ยง วัวควายจากบ้านชาวไทใหญ่ ซื้อพริก ของป่าจากบ้านกะเหรี่ยง และซื้อหมู ซื้อฝิ่นจากมูเซอ
โดยใช้วัวต่างม้าต่าง³⁰ ชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนา เล่าว่า “แต่ก่อนหน้าฝน

³⁰ วัวต่าง ม้าต่าง เป็นรูปแบบของการขนส่งสินค้าโดยใช้วัวและม้าเป็นพาหนะบรรทุกสินค้า ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อ
การขนส่งของชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนในอดีตย้อนหลังไปประมาณ 50 ปี (พ.ศ.2490) จนกระทั่งมีถนนให้รถยนต์วิ่ง
เข้าถึงตัวจังหวัดได้สะดวก โดยวัวตัวหนึ่งสามารถบรรทุกน้ำหนักได้ประมาณ 40-50 กิโลกรัม แต่เดินทางได้เพียง
ประมาณ 5 ชั่วโมงต่อวัน (ส่วนมากจะต้องออกเดินทางประมาณตี 5 ประมาณ 10 โมงพอแดดเริ่มร้อนก็ต้องหยุด
และเริ่มเดินทางอีกครั้งก็รุ่งเช้าของอีกวันหนึ่ง ระหว่างตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน-เชียงใหม่ใช้เวลาไปกลับประมาณเดือน
ครึ่ง) คณะวัวต่างจึงมักมีวัระหว่าง 20-50 ตัวต่อการเดินทางแต่ละครั้ง โดยมีคนควบคุมหรือติดตามวัว 1 คนต่อวัว

อย่างนี้มุเซอก็จะลงจากดอยเอาเงินเอาผืนมาแลกมะม่วง ขนุนกับไทใหญ่แม่ละนา บางทีชาวบ้านแม่ละนาที่ติดผืนก็เอาผลไม้ขึ้นไปแลกผืน เอาขนมขึ้นไปขาย บางคนไปรับจ้างแบกของ และเกี่ยวข้าวให้มุเซอ” พ่อเผ่ากะเดอ ชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม เล่าว่า”แต่ก่อนนี้คนน้อย คนที่รู้ภาษาไทยภาษาเมืองก็ไม่มีมาก พ่อเผ่าเป็นคนชอบไปแอ่ว ไปค้าไปขาย เอาพริกไปขายเมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอนก็เลยรู้ภาษาอู๋ได้ กะเหรี่ยงจะติดต่อกับไทใหญ่ คนเมืองมากกว่ามุเซอเพราะอู๋กันพอรู้เรื่อง ไปค้าวัวค้าควายไปซื้อของบ้านไทใหญ่ที่อยู่ใกล้ๆกับบ้านแม่ละนา พอมุเซอเข้ามาตอนนั้นเขาก็ปลุกผืน ทำไร่ข้าวเขาไม่มีข้าวก็มาซื้อมาแลกข้าวแลกพริกกัน กะเหรี่ยงเขาไม่ปลุกผืน มีแต่บางคนไปรับจ้างมุเซอทำไร่ผืนจนติดผืน อยู่ในไร่ผืนเป็นเดือนๆ ลืมไร่ลืมนาลืมลูกลืมเมีย สมัยนั้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนกับเมืองปายมี”โรงผืน” พ่อเผ่าไปประชุมที่แม่ฮ่องสอนเคยเห็นมีพวกเจ้านายไปสูบผืนกันนัก ห้อยเลือนายร้อยนายพันไว้ตามข้างฝาห้อง มาเริ่มมีการเก็บภาษีไร่สมัยก้านตันนี่แหละ(ก้านตันคนที่สามแห่งตำบลปางมะผ้า) เก็บปีละ 5 บาทต่อครอบครัว เมื่อก่อนต้องเสียภาษีเป็น”เงินฝรั่ง”(เงินรูปี)”

เช่นเดียวกับชาวบ้านไทใหญ่บ้านถ้ำลอด เล่าว่า”สมัยก่อนชาวบ้านก็เอาข้าวให้ตำรวจที่บ้านสบป่อง บางคนหาบพริกหาบงาเดินไปขายที่เมืองปาย ใช้เวลา 3 วัน จากบ้านถ้ำลอด ออกไปนอนที่ป่าไม้แดง ห้วยน้ำริน บ้านแม่มาเดิง แล้วถึงจะเข้าปาย ขากลับก็ซื้อเสื้อผ้า กลับมา แต่ก็ มีพ่อค้าจากเมืองปาย ปางหมู หมอกจำแป่ “ต่างม้าต่างวัว”เอาของกินของใช้เป็นหม้อเป็นไหมาขายให้ชาวบ้าน”

การไปมาหาสู่กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการซื้อขายแลกเปลี่ยนพึ่งพากันด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ชาวบ้านยังไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันตามวาระต่างๆด้วย ทั้งในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและต่างกลุ่ม เช่นงานบุญ งานศพ ร่วมงานประเพณีและพิธีกรรมสำคัญของแต่ละชุมชนเช่นงานประเพณีปีใหม่ประจำปีของแต่ละชนเผ่า ก็จะมีพี่น้องไทใหญ่มุเซอกะเหรี่ยงไปร่วมงานตามหมู่บ้าน ชาวบ้านไทใหญ่แม่ละนาเล่าว่า”เวลามีงานประเพณีประจำปีของไต(งานปอยหางน้ำหรือปอยจะตีปอยขอฝน ปอยสาংลง ปอยถวายเป็นมฤตยาสา) ก็จะมีคนนำ ”ห่อนิ่ง” (ใบชาห่อด้วยใบตอง)ไปให้ผู้เฒ่าบ้านมุเซอ และเชิญชาวบ้านมาร่วมงาน ผู้นำก็จะประชุมบอกให้ลูกบ้านได้รู้ มาเปลี่ยนเป็น”การ์ดเชิญ”หรือบอกผ่านสภาตำบล ในสมัยก้านตันสวัสดิ์นี่เอง(ประมาณปีพ.ศ.2520) ส่วน”เวลามุเซอ

ไม่เกิน 8-10 ตัว และมักเดินทางด้วยกันครั้งละหลายคนะ ส่วนม้าต่างนั้นกล่าวกันว่าชาวจีนฮ่อเป็นคนนำมาเผยแพร่และยังได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเป็นป่าเขาและลำห้วยที่พาหนะอื่นยังไม่สามารถเข้าถึงได้ ม้าต่างสามารถเดินทางได้เร็วกว่าวัวต่างและวันหนึ่ง ๆ อาจเดินทางได้ถึง 7 ชั่วโมงต่อวัน แต่ก็บรรทุกน้ำหนักได้เพียง 25-30 กิโลกรัม/ตัว และคนติดตามม้าต่าง 1 คนจะรับผิดชอบม้าได้ไม่เกิน 4 ตัว นอกจากนี้การเดินทางไปกับม้าต่างจะต้องเป็นคนแข็งแรงและเดินเร็วพอสมควร. (วารินทร์ จิตคำภู : 2542 และ ชูสิทธิ์ ชูชาติ : 2545)

มีงาน เขาก็จะลงมาบอกกันนั้น หลังพิธี“กินวอ”เขาก็จะมารดน้ำดำหัว(ข้าวปึก น้ำอ้อย เนื้อหมู) แต่ก่อนจะเดินจากดอยลงมาทั้งหมู่บ้าน มีการยิงปืนขึ้นฟ้าตลอดทาง มาเปลี่ยนเป็น“นั่งรถกระบะ”เมื่อมีการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน ในสมัยก่อนนั้นสวัสดิ์ “ นอกจากนั้นการติดต่อไปมาหาสู่กัน และการที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ได้มีส่วนอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเลียนแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากกันและกัน โดยเฉพาะชาวมูเซอ ชาวกะเหรี่ยง ชาวลีซอ ที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ปางมะผ้าได้ยอมรับเอาภาษาไต หรือไทใหญ่ และภาษาไทย (เมื่อคนรุ่นหลังได้เข้าสู่ระบบการศึกษา) เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร รวมไปถึงการเลียนแบบวัฒนธรรมการกินการอยู่บางอย่างจากกันเช่น การปรุงอาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันต่างๆ การปลูกสร้างบ้านเรือน การแต่งกาย(แบบครึ่งท่อน หรือแบบทั้งชุด จนแยกไม่ออกว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด)³¹

อย่างไรก็ตาม“พ่อค้าท้องถิ่น”บริเวณแถบนี้ที่มีบทบาทสำคัญในช่วงเวลานั้นได้แก่พ่อค้าชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนา และบ้านนาปู่ป้อม ซึ่งภายหลังได้มีบทบาทมากยิ่งขึ้นเมื่อชุมชนในบริเวณแถบนี้ ได้ถูกผนวกและยกฐานะเป็นเขตการปกครองระดับตำบลขึ้นกับอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนนับแต่ปีพ.ศ.2477 เป็นต้นมา(เขตวัฒนธรรมไทใหญ่) โดยทางราชการได้ตั้งที่ว่าการตำบลขึ้นที่ “บ้านปางมะผ้า” ซึ่งเดิมตั้งอยู่ริมเส้นทางลำลองที่ทหารญี่ปุ่นสร้างขึ้นเพื่อเดินทัพจากแม่มาลัยปาย สู่ขุนยวมเข้าสู่พม่าสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งศูนย์ทดลองพืชเมืองหนาวโครงการพระราชดำริทำไร่) ในอดีตบริเวณบ้านปางมะผ้าเป็นที่คั่งค้าง และชักลากซุงของบริษัทสัมปทานไม้สัก ก่อนลำเลียงขึ้นรถลำเลียงออกไปทางอำเภอปายสู่เชียงใหม่ ต่อมาราวปี 2491ได้ตั้งสถานีตำรวจภูธรตำบลปางมะผ้าขึ้นเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยแก่พ่อค้าวัวต่างม้าต่าง ที่อาศัยเส้นทางดังกล่าวในการค้าขายและใช้บริเวณดังกล่าวเป็นที่แวะพักแรมกลางเส้นทางด้วย³²

³¹ ในประวัติศาสตร์อันยาวนาน ชาวไทใหญ่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการค้ากับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆมากมายทั้งในเชิงผู้ให้และผู้รับ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมจีน อินเดียและพม่า รวมทั้งชนเผ่าต่างๆเช่นมูเซอ ลีซอ ม้งกะเหรี่ยง คะฉิ่น (สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ :อ้างแล้ว) ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายอพยพเข้าสู่ดินแดนไทย

³² นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2490 เป็นต้นมา บรรดาชาวพื้นราบ ชาวเขาจากต่างอำเภอและต่างจังหวัด และผู้หลบหนีเข้าเมืองจากประเทศพม่า ได้อพยพเข้าหนีภัยการสู้รบและมาตั้งรกรากทำมาหากินมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการจัดทำทะเบียนราษฎร การควบคุม จัดระเบียบประชากร การบุกรุกทำลายป่า การปลูกฝิ่น การเสพติด ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากโจรผู้ร้าย และกองกำลังจากชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนที่มีชุกชุมเป็นจำนวนมาก เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จึงได้ยกฐานะจากตำบลปางมะผ้า เป็นกิ่งอำเภอปางมะผ้า ในวันที่ 1 เมษายน 2530 โดยแยกจากเขตการปกครองอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และยกฐานะเป็นอำเภอปางมะผ้า เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2539(สำนักงานอำเภอปางมะผ้า.2543)

ชาวบ้านเล่าว่ากำนันสมัยก่อน ซึ่งเท่าที่ชาวบ้านจำได้คือในราว 50-60 ปีที่ผ่านมา กำนันจะทำหน้าที่เป็น“คนของหลวง” คอยดูแลความสงบเรียบร้อยและปกครองควบคุมดูแลการอพยพเข้าออก และการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในบริเวณแถบนี้ “เท่าที่จำความได้ พอหมู่เซอเข้ามาก็ต้องมาอยู่ในการดูแลของกำนัน กำนันจะดูเรื่องคนเข้าออก เรื่องที่ทางที่ทำกิน แต่ก่อนหมู่เซอไม่ได้อยู่กับที่ แต่ละกลุ่มจะมีประมาณ 5-6 หลังคาเรือนย้ายไปตั้งปางคามบริเวณที่ทำไร่ แต่ถ้าที่ตรงนั้นทำไร่ดี น้ำทำดีก็จะมีคนเข้าไปอยู่มากขึ้นจนตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น พอเป็นหมู่บ้านหรือหอย่อมบ้านแล้วผู้นำหมู่บ้านก็จะถูกตั้งเป็น”ผู้ช่วย”ของกำนัน” นอกจากนั้นกำนันยังเป็นพ่อค้าท้องถิ่นรายใหญ่ในชุมชนด้วย กล่าวคือเมื่อเดินทางจากหมู่บ้านเข้าไปร่วมประชุมที่จังหวัด(ในอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน) ก็จะขนผลผลิตจากชุมชนเช่นชาของป่า และฝิ่นไปขายให้พ่อค้าในเมืองแม่ฮ่องสอน ขากลับก็จะซื้อสินค้าข้าวของเครื่องใช้จากตลาดในเมืองกลับมาขายในชุมชน “กำนันเป็นพ่อค้าด้วยเวลาเช้าเมืองก็ไปซื้อของมาขาย หมู่เซอเวลาลงดอยมาก็จะมาซื้อเกลือ เสื้อผ้า กำนันจะเอาผ้าดามาเป็นไม้ๆ หมู่เซอก็จะเอาเงินเอาฝิ่นมาแลกผ้า” ดังนั้นในบางยุคสมัยกำนันและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นจึงแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านโดยเฉพาะชาวหมู่เซอ ที่อพยพจากพม่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำต้องยอมจ่ายเงิน สัตว์เลี้ยง ผลผลิตต่างๆ รวมทั้งฝิ่น เพื่อแลกกับสิทธิในการเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ หรือแลกกับบริการต่างๆจากราชการ และแลกกับสัญชาติบัตรประชาชน ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนและไกลหูไกลตาจากเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง

ชาวหมู่เซอดำบ้านบ่อไคร้ได้เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นว่า “แต่ก่อนตำรวจหมู่นี้(สถานีตำรวจภูธรตำบลสบป่อง)ไม่เคยจับชาวบ้าน ปีหนึ่งๆ ก็แฉ่วไปตามดอยเขาหาปลาล่าสัตว์ เขาย้ายอพยพเข้ามา ตำรวจก็มาไล่จะให้กลับคืนไปฝั่งโน้น(พม่า) แต่พี่เขยเขาไปหากำนันบอกว่าให้ช่วยบอกตำรวจ ว่าให้ได้อยู่เมืองไทย ตอนนั้นอยู่แถวบ้านไม้สูง กำนันก็บอกว่าจะให้อยู่ แต่ทุกบ้านต้องเอาฝิ่นไปซื้อเขาปีหนึ่ง 3 จ้อยต่อหมู่บ้าน แล้วก็มาจดยี่ห้อชาวบ้านแจ้งไปทางราชการว่าเป็น”คนไทย” พออยู่ไปพวกทีหลังเข้ามาๆ คนก็มัก(มาก)ขึ้นๆ กำนันก็ร่ำรวยขึ้น แล้วเขาไม่ได้เอาฝิ่นอย่างเดียว เขาเป็นพ่อค้าในบ้านแม่ละนาด้วย เป็นคนเอาผ้ามาขายให้เขา ชาวบ้านไปไหนไม่ได้ ดั้นไม้ได้ ผ้าอย่างนี้ (ผ้าสีดำที่ชาวบ้านใช้ตัดเสื้อผ้าสวมกัน) ไม้หนึ่งแลกฝิ่นจ้อยหนึ่ง 10 ไม้ก็10 จ้อย ชาวบ้านก็จะส่งเขาไว้ที่บ้านนี้เอาผ้าก็ไม้ ทำฝิ่นได้ก็เก็บไว้ เขาก็เอาผ้ามาส่ง แล้วยังขายเกลือปลาทุเค็ม แต่น้ำมันเขาจะใช้น้ำมันจากดอกฝิ่นแก่ จากมันหมู พรึกผักก็ปลูกเองหาเอามาจากไร่ฝิ่น ยาก็ใช้ยาสมุนไพรในป่า บ้านกำนันเหมือนกับตลาด กำนันไปเอาของมาจากแม่ฮ่องสอนจากปางหมู เขามีม้าต่างไปมาแค่ 6 วัน 10 วัน “เช่นเดียวกับชาวหมู่เซอดำบ้านลูกข้าวหลาม เล่าว่า “สมัยนั้น ชาวบ้านต้องเสียภาษีทำไร่ข้าวไร่ฝิ่น จะมีตำรวจจากสบป่องและกำนันขึ้นมากับ เป็นฝิ่นดิบครอบครวละ 1 ชันต่อปี แต่ขึ้นมากับอยู่ 2 ปีก็ไม่ได้มาอีก ไม่รู้เพราะอะไร”

นอกจากนั้นชาวบ้านหมู่เซอดำยังได้สะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึกที่มีต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ชาวไทใหญ่และหมู่เซอแดงว่า “ชาวบ้านเขาจะไม่กล้าไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่โดยตรง จะ

พูดคุยกับ”แกบ้าน”(ผู้ใหญ่บ้าน)ให้เป็นตัวสื่อ ถ้าแกบ้านไม่พูดต่อให้ก็จบเรื่อง เอาแกบ้านว่า อีกอย่างถ้าชาวบ้านจะไปพูดกับทางราชการเองก็ “เกรงใจ” ถึงเขาจะถูกหรือผิดก็เกรงใจเขา เพราะเขาต้องฟังเขาบางเรื่อง เช่นเรื่องทำมาหากิน เรื่องบริการต่าง ๆ จากอำเภอ โรงพยาบาล ส่วนคนไทใหญ่ถ้าไม่ใช่”คนใหญ่ๆ”อย่างเช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็ถือว่าเท่ากันหมด เป็นพี่เป็นน้องกัน แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็ต้องพูดจาด้วยเหตุด้วยผล **มุเซอเฮากับไทใหญ่ฟังพากันตลอด** ถ้าปีใดฝนฟ้าไม่ดี ปลูกข้าวไม่ได้ผล เขาก็ไปกู้ไปยืมไปซื้อข้าวเป็นมาากิน ส่วนเงินก็มาซื้อมากู้ยืมวัวควายจากเขา พวกไทใหญ่เป็นจะทำสัญญาไว้ แต่ถ้าเป็นมุเซอด้วยกันก็รู้กันเฉย ๆไทใหญ่เป็นพ่อค้าจะเอาเสื้อผ้า ยา ขึ้นมาขาย เขามีความรู้เรื่องสมุนไพร แต่เรื่องจ้างงานพี่น้องไทใหญ่ที่จน ๆ ดิทยาผีนจะมารับจ้างจนตายอยู่กับมุเซอก็มี แต่มุเซอเขาไม่มีไปรับจ้างไทใหญ่ เพราะมุเซออยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่เคยไปอยู่ร่วมกับคนเผ่าอื่น มุเซอดำถ้าจนจริง ๆ ก็จะช่วยกันดูแล ในหมู่บ้าน 360 คนนี้ไม่มีสักคนเดียวที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จะทำอะไรทำสวนกันอยู่ที่นี่แหละ แต่ถ้าเป็นมุเซอแดง จะมีนั้กมากที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เพราะเป็นชอบอยู่ใกล้ความเจริญ”

การก่อตัวของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน

จากการที่ทางราชการได้ยกฐานะ”บ้านปางมะผ้า”เป็นส่วนหนึ่งในเขตปกครองและมอบหมายอำนาจการปกครองให้กับ”กลุ่มคน”ที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อน โดยถือเป็น**กลุ่มคนดั้งเดิม**ในพื้นที่ จึงทำให้ผู้นำ”ชุมชนชาวไทใหญ่ มีฐานะเป็น”**คนของรัฐ**”และเป็นหูเป็นตาแทนเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมี”อำนาจ”ตามกฎหมายรองรับมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งชุมชนภายหลัง ซึ่งนอกจากอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองแล้ว ภายหลังกลุ่มผู้นำชาวไทใหญ่ยังมีอำนาจผูกขาดทางเศรษฐกิจขึ้นมาอีกระดับหนึ่งด้วย ซึ่งอำนาจนี้ก็ได้ใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเท่านั้น แม้ภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันก็มีการนำ”อำนาจ”ไปใช้เพื่อประโยชน์แก่พวกพ้อง โดยเฉพาะภายหลังเมื่อรัฐได้ประกาศใช้พรบ.ป่าไม้ พ.ศ.2484 และกฎหมายที่ดิน พ.ศ.2497 ก็ได้เป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านเพิ่มขึ้นด้วย เนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน ³³ ดังนั้นจึงมีการใช้อำนาจและอิทธิพลของผู้นำชุมชน ในการหาผลประโยชน์และเข้าครอบครองที่ทำ

³³ ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอปางมะผ้ายังอยู่ในเขตดูแลควบคุมตามพรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ(พ.ศ.2484) พรบ.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคุ้มครอง (พ.ศ.2515) และพรบ.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสงวน (พ.ศ.2543) ดังนั้นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยทำกินในอำเภอปางมะผ้า จึง**ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองพื้นที่ทำกิน** เท่าที่ผ่านมาจะมีแต่การออกเอกสารสิทธิประเภทสปก. การออกเอกสารสิทธิประเภทนส.3 และสค.1 นั้นมีเพียงส่วนน้อยให้แก่ชาวบ้านที่บ้านแม่ละนา บ้านไม้สูง บ้านไม้รัน บ้านปางคาม บ้านเมืองแพมและบ้านนาปู่ป้อมเท่านั้น ซึ่งการออกเอกสาร

กินของชาวบ้าน โดยเฉพาะที่นา มีชาวบ้านหลายรายที่ถูกยึดที่นาเพราะไม่สามารถใช้คืนเงินกู้ บางรายถูกกลั่นแกล้งทำลายเหมืองฝายจนไม่สามารถทำนาได้ กรณีนี้ชาวบ้านแม่ละนา ได้เล่าให้ฟังว่า “ในหมู่บ้าน “คนเก่า ๆ” ที่มาอยู่ก่อน จะมีที่ดินทำกินเกือบทุกคน คนที่ไม่มีที่เลยก็จะใช้วิธีฝาก สมมติว่าคนหนึ่งมีที่นา อีกคนไม่มี ก็จะทำให้ทำและแบ่งผลผลิตกันคนละครึ่ง มีการแบ่งให้ทำในหมู่บ้านนี้หรือจะไปทำใน “ไร่เหล่า” ของคนอื่นก็ได้ ถ้าได้รับความยินยอมจากเจ้าของแล้ว ส่วนสวนเมี่ยง (ชา) ส่วนใหญ่เป็นของพวก “ตระกูลเก่า” ในที่นาจะมีสค.1 และนส.3 ในไร่บดอยจะไม่มี สค.1 นั้นเริ่มออกให้นานแล้วตั้งแต่สมัยก้านโป่งยะ ในอำเภอปางมะผ้า ที่มีเอกสารสิทธิก็มีที่บ้านแม่ละนา เมืองแพม แม่ฮู่ม แม่ตัน ปางคาม นาปู่ป้อม ต่อมาเมื่อเจ้าหน้าที่ที่ดินมาเก็บเอกสารหลักฐานของชาวบ้านบางส่วนไป แล้วเอาไปเผาทิ้ง ตอนหลังแกก็โดนไล่ออก ”

อย่างไรก็ตามแม้จะเริ่มมีการให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและใช้ตัวบทกฎหมายเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลง และส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิต วิถีการดำเนินชีวิตวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม รวมทั้งระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนมากนัก อันเนื่องมาจากบริบทและเงื่อนไขในพื้นที่ในช่วงเวลานั้น

สรุป

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำยาง-น้ำของ ในช่วงระยะแรกๆ นั้น ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และเป็นประวัติศาสตร์การปรับตัวของชุมชนกับระบบนิเวศ โดยใช้ระบบคิด วิธีการจัดการของแต่ละชุมชนซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านชี้ให้เห็นว่า แต่เดิมดินแดนแถบนี้ค่อนข้างเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ ชาวบ้านสามารถเข้าครอบครองพื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัย และได้สิทธิจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ก่อนหลัง ซึ่งต่อมาสิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรส่วนรวมหรือสมบัติสาธารณะจึงตกเป็นของชุมชน โดยชุมชนบนดอยส่วนใหญ่ นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยแรงเกาะเกี่ยวและความสัมพันธ์ของ “ความเป็นเครือญาติ” โดยที่แต่ละชุมชนต่างสั่งสมภูมิปัญญาวิธีการจัดการทรัพยากรร่วมกันตามระบบคิด ความเชื่อและวัฒนธรรมของชนเผ่า และได้สร้างกฎกติกา วิธีการตัดสินปัญหาตามจารีตประเพณีขึ้นทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งในช่วงเวลา

สิทธิให้แก่ชาวบ้านตามกฎหมายที่ดิน พ.ศ.2497 นั้นชาวบ้านจะต้องเป็นผู้เดินทางไปแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ด้วยตนเอง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ออกไปแสดงสิทธิครอบครองหรือสค.1 ก่อนระยะหนึ่ง จึงจะขอเปลี่ยนเป็นโฉนดที่ดินหรือนส.3 ได้

นั่นปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันยังมีไม่มากและไม่รุนแรงนัก ภายใต้บริบทและเงื่อนไขปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ได้แก่ สภาพระบบนิเวศและทรัพยากรดินน้ำป่ายังอุดมสมบูรณ์ จำนวนประชากร จำนวนชุมชนหมู่บ้านยังมีไม่มากนัก ชาวบ้านยังชีพแต่พอกิน หากเหลือก็นำมาแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันในและระหว่างชุมชน ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ผูกพันกับระบบทุน และตลาดภายนอกยังไม่รุนแรงและเพิ่งเริ่มก่อตัวขึ้น ถนนหนทางคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องเดินเท้าหรือใช้ “วัวต่างม้าต่าง” แต่ “ทรัพยากร” อันล้ำค่าในพื้นที่ส่วนใหญ่อันได้แก่ “ไม้สักและไม่เศรษฐกิจต่างๆ” ก็ได้ถูกตัดและนำออกไปโดยบริษัทสัมปทานและรัฐก่อนหน้านี้แล้วโดยชุมชนไม่มีส่วนได้จากการนี้แต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นี้ก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการทรัพยากรดินน้ำป่าบริเวณลุ่มน้ำบนระบบคิด วิธีการผลิตตามจารีตประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งมีส่วนช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้กับธรรมชาติแวดล้อม ด้วยการปลูกพืชหลากหลายชนิดในสภาพธรรมชาติ และมีการใช้ระบบความเชื่อจำกัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่บางประเภทที่ล่อแหลมต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพเช่น ป่าเจ้าเมือง ป่าต้นน้ำ ป่าช้า ป่าสายสะตือ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ป่าตามวิถีของชุมชนที่มีมาแต่เดิม

นอกจากนั้น“ความเป็นชุมชน”ของแต่ละชุมชนยังมีอยู่สูงโดยผูกโยงด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม ระบบเครือญาติและระบบอาวุโส วิธีการผลิตและวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับความคิดความเชื่อเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนำไปสู่ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงการเคารพต่อธรรมชาติ ชุมชนมีกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน และการจัดการทรัพยากรร่วมกันตามระบบความเชื่อและจารีตประเพณีทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน กล่าวคือชุมชนมีลักษณะเป็น “สังคมเครือญาติ”และ“สังคมจารีตศีลธรรม” มีการสืบทอดส่งผ่านถึงคนรุ่นต่อมาด้วยคำเล่าคำสอนจากคนเฒ่าคนแก่ และบทเพลง พิธีกรรมต่างๆ ทำให้ทรัพยากรบางส่วนเป็น“ทรัพยากรส่วนรวม”เป็น“สมบัติปิด” ที่ได้รับการควบคุมดูแลจัดการโดยชุมชนตามระบบความเชื่อและจารีตประเพณี และบางส่วนยังเป็น “สมบัติเปิด” ที่ไม่มีใครจัดการดูแล และแม้ว่าจะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมการผลิตและวิถีชีวิต แต่ละชุมชนต่างก็มีความสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองตามความจำเป็นของเงื่อนไขและบริบทในเวลานั้น ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็น “สำนึกทางประวัติศาสตร์ดั้งเดิม”ที่แต่ละชุมชนมีอยู่และบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบริเวณลุ่มน้ำร่วมกันนี้เอง ที่ได้มีส่วนในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพให้แก่พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำด้วย

แม้ว่าในเวลาต่อมาชุมชนได้ถูกผนวกเข้ามาสู่ภายใต้การปกครองและการควบคุมดูแลโดยรัฐ ซึ่งทำให้ผู้นำชุมชนชาวไทยใหญ่ได้กลายมาเป็น“ตัวแทนของรัฐ”ในการปกครองและดูแลผลประโยชน์ของรัฐ ภายใต้กฎหมายและอำนาจรัฐ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนพัฒนาตนเองเป็น“กลุ่มผู้มี

อิทธิพล”ในท้องถิ่น ซึ่งทำให้เริ่มเห็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้าน และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นในพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อมีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจการจัดการทรัพยากรของรัฐได้แก่พรบ.ป่าไม้ และกฎหมายที่ดินแต่ในทางปฏิบัติก็ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้น เพราะเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางก็ไม่สามารถดูแลตรวจตราได้อย่างทั่วถึง และถึงแม้ว่าจะมีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน แต่ก็ทำหน้าที่ได้ไม่เต็มที่ อันเนื่องมาจาก”สภาวะพื้นที่ชายขอบ” ซึ่งแม้ว่าจะไม่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนและสำนึกดั้งเดิมของชุมชนมากนัก แต่ส่วนหนึ่งได้เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นบางคนและบางยุคสมัยใช้”อำนาจ”และ”อัตลักษณ์”ของกลุ่มคนที่”เหนือกว่า”ในการแสวงหาประโยชน์จากชาวบ้านโดยเฉพาะกับ ”ชนชายขอบ” อย่างมูเซอและกะเหรี่ยง

ส่วนที่ 2

ประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลง

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

2.1. ประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและชุมชนลุ่มน้ำลำ-น้ำของ

คนแต่ละคนจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เคย"ร่วมทุกข์ร่วมสุข"ไปมาหาสู่กัน
บริเวณลุ่มน้ำนับแต่อดีต ได้ร่วมกันเล้าถึงเหตุการณ์ และลำดับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวิถี
ชีวิตและชุมชนท้องถิ่นว่า ความเปลี่ยนแปลงนั้นได้เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปคือ

ภายหลังจากที่มีชาวมูเซอ เริ่มอพยพเข้ามาในพื้นที่ปางมะผ้าในช่วงราวปี
พ.ศ.2495-2500 เป็นต้นมา กำนันตำบลปางมะผ้า ก็ได้รับมอบหมายจากจังหวัดให้คอยตรวจ
สอบดูแลการอพยพเคลื่อนย้าย จากนั้นในช่วงปีพ.ศ.2503-2508 รัฐบาลไทยได้ส่งทหารจาก
กองทัพบกที่ 3 และกองกำลังตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.)³⁶ เข้ามาดูแลความสงบเรียบร้อย
ในพื้นที่ตำบลปางมะผ้า โดยเริ่มสั่งการให้กำนันในช่วงเวลานั้นคือกำนันโป่งยะ (ประยูร) สีออน
เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงเกณฑ์ชาวบ้านครัวเรือนละ 1 คนจากทุกหย่อมบ้านและหมู่บ้าน มาช่วยกัน
สร้างสนามบินให้เครื่องบินเล็กสามารถขึ้นลงได้และตั้งฐานปฏิบัติการที่บ้านแม่ละนาและบ้านแสน
คำลือ (แอโก) ชาวบ้านมูเซอดำบ้านลูกข้าวหลาม เล่าว่านอกจากจะใช้สนามบินในการลำเลียง
ยุทธปัจจัย และส่งเครื่องอุปโภคบริโภคบรรเทาความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านที่ประสบทุกข์ภัยแล้ว
ทหารยังพยายามที่จะผลักดันผู้อพยพให้กลับออกไปด้วยแต่ทำไม่สำเร็จ เนื่องจากสถานการณ์ยังไม่
สงบ จึงได้ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเริ่มทำทะเบียนประวัติผู้อพยพ จำนวนสมาชิกแต่ละครัวเรือนใน
แต่ละชุมชน และเมื่อกลุ่มใดที่สามารถเกาะกลุ่มรวมตัวกันตั้งชุมชนได้ ก็จะยกฐานะเป็นหย่อม
บ้าน และแต่งตั้งผู้นำชุมชนเป็น"ผู้ช่วย"ผู้ใหญ่บ้านขึ้นกับ"หมู่บ้านหลัก"ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่
ได้แก่บ้านแม่ละนา บ้านไม้ฮุง บ้านไม้รัน โดยมีบ้านแม่ละนาเป็นที่ตั้งที่ว่าการตำบลปางมะผ้าด้วย
ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ผู้นำธรรมชาติของชนเผ่าได้ถูกเปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้ช่วย"ของผู้นำแบบ

³⁶ หน่วยงานตำรวจตระเวนชายแดน ถูกจัดตั้งในปี 2496 โดยความช่วยเหลือจากยูเอสน เพื่อรักษาความมั่นคง
และสอดแนมทางข้อมูลในพื้นที่ที่ห่างไกล ร่วมกับกองบัญชาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ เนื่องมาจากความขัด
แย้งในอินโดจีนและการปรากฏตัวของ"รัฐบาลก๊กมินตั๋ง"ในพม่าภายหลังจากถูกขับไล่จากจีนด้วยกองทัพของ
เหมาเจ๋อตง (ชูศักดิ์ วิทยาภักค,บรรณานุกรม.2541)

ทางการ "ตอนนั้นชาวบ้านไม่มีบัตร เขาก็เลยทำป้ายไม้ เขียนชื่อเจ้าของบ้าน เลขที่บ้าน จำนวน
คนในบ้าน เอาติดไว้หน้าบ้าน" ส่วนชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม ซึ่งอพยพเข้ามาในพื้นที่ปางมะ
ผ้าก่อนหน้าชาวมูเซอประมาณ 4-5 ปี เล่าว่า "ทางการแจกเหรียญ" ในหลวง "ให้ชาวบ้านห้อยคอไว้
ก่อนที่จะมีการทำบัตรประจำตัว" ต่อมาเมื่อเลิกใช้สนามบินที่บ้านแม่ละนาแล้วทหารได้ใช้บริเวณ
ดังกล่าวสร้างโรงเรียนเปิดสอนเด็กๆ ในพื้นที่นั้น เรียกชื่อว่า "โรงเรียนนเรศวรอุปถัมภ์ 3"

ในราวปีพ.ศ. 2509-2510 ตชด. ได้เข้ามาจับช่วงต่อและจัดตั้งเป็น "โรงเรียนตชด." ขึ้นที่
บ้านแม่ละนาและบ้านแสนคำลือ (แอโก) รับผิดชอบการเรียนการสอนเด็กๆ ชนเผ่าจากทุกหมู่บ้าน
ในพื้นที่ ต่อมาปีพ.ศ. 2512 มีพระธรรมจาริกมาเผยแพร่ศาสนาและสอนภาษาไทยที่บ้านกะเหรี่ยง
เมืองแพม ส่งเสริมเด็กให้มาเรียนและส่งไปเรียนต่อที่วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่

ประมาณปี 2513 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีได้ทรงเสด็จเยี่ยม
เยียนมูเซอแดงบ้านแสนคำลือ (แอโก) ซึ่งการเสด็จครั้งนั้นน่าจะเนื่องมาจากบ้านแสนคำลือเป็นชุม
ชนมูเซอแดงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในพื้นที่ในช่วงเวลานั้น และมีกำลังพลและอาวุธติดตัวเข้ามาเป็น
จำนวนมาก รัฐจึงห่วงใยในปัญหาเรื่องความมั่นคงตามแนวชายแดน ปัญหาการก่อการร้าย
คอมมิวนิสต์ และปัญหาการปลูกฝิ่นของชาวมูเซอ ต่อมาในปี 2514 มีการจัดตั้งโรงเรียนบ้านเมือง
แพม และปี 2518 ได้ตั้งโรงเรียนบ้านแม่ละนา มี "ครู" ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาเข้าไป
ดำเนินการสอน ซึ่งนับจากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านและชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำ
ลำปางและน้ำของ ก็ได้เริ่มเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน³⁵

³⁵ การดำเนินการของรัฐต่อชาวเขาเริ่มต้นมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495 โดยกระทรวงมหาดไทยได้แต่งตั้ง **คณะกรรมการ
สงเคราะห์ประชาชนไทยในพม่า** เพื่อช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าโดยมีหน่วยงานที่เข้ามา
เกี่ยวข้องได้แก่ตำรวจตระเวนชายแดน กรมประชาสงเคราะห์ ปีพ.ศ. 2502 ได้ปรับและเปลี่ยนชื่อเป็น **คณะ
กรรมการสงเคราะห์ชาวเขา** เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวเขา ให้อยู่เป็นหลักแหล่ง ทำการ
เกษตรแบบถาวรหยุดยั้งการทำให้เลื่อนลอยป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า ตันน้ำลำธาร ป้องกันการปลูก
ฝิ่น ส่งเสริมให้มีรายได้จากอาชีพอื่นแทนฝิ่น และให้ชาวเขาช่วยเป็นกำลังสำคัญในการรักษาความ
สงบตามแนวชายแดน ต่อมาปี 2510 เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ สภาความมั่นคงแห่ง
ชาติได้เสนอให้ปรับและเปลี่ยนชื่อเป็น **คณะกรรมการชาวเขา** มีนโยบายเข้าไปดำเนินการกับชาวเขาโดยมีแนวคิด
ว่า กลุ่มชนเหล่านี้เป็น "คนไทย" ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมไทยต่อไป ต่อมาได้เร่งรัดการทำทะเบียนชาวเขาตาม
ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้ชาวเขาพ.ศ. 2517 รวมทั้งเร่ง
วางแผนครอบครัวด้วย จากนั้นในปีพ.ศ. 2519 จึงได้นำ "นโยบายรวมพวก" มาใช้เป็นแนวในการดำเนิน
งาน โดยเร่งรัดให้ชาวเขามีสำนึกในการเป็นพลเมืองไทย เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และจงรักภักดีต่อ

โดยเฉพาะบ้านแม่ละน้าน นอกจากจะเป็นจุดศูนย์กลางการปกครองและบริการต่าง ๆ จากรัฐ เนื่องจากเป็นที่ตั้งที่ว่าการกำนันตำบลปางมะผ้า ซึ่งดูแลครอบคลุมพื้นที่และชุมชนต่างๆที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำ (เดิมเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จากนั้นจึงมาขึ้นกับกิ่งอำเภอปางมะผ้าในปี 2530 และเป็นอำเภอปางมะผ้าในปี 2539) บ้านแม่ละน้านยังเป็นจุดศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่าง "สินค้าจากเมือง" กับ "ของป่าจากดอย" และบางยุคสมัยผู้นำชุมชนก็มีฐานะเป็นพ่อค้า นายทุนและผู้ทรงอิทธิพลในหมู่บ้านด้วย ดังนั้นบ้านแม่ละน้านจึงเป็นพื้นที่ ซึ่งมีการพบปะติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนกับชุมชนรอบข้าง และระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ราชการ(เจ้าหน้าที่อำเภอ จังหวัด ทหาร ตำรวจ ครู) และพ่อค้าในท้องถิ่นและต่างถิ่น ประกอบกับภายหลังเมื่อมีเส้นทางคมนาคมติดต่อเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน ชุมชนรอบข้างเข้าสู่เมืองตั้งแต่นั้นในปี 2518 เป็นต้นมาจึงทำให้บ้านแม่ละน้านและชุมชนใกล้เคียงเข้าสู่ภาวะความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดปัญหาและมีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงเวลานั้นก็คือ ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาเรื่องการทำมาหากินที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งเรื่องดิน น้ำและป่า และเกิดขึ้นทั้งในชุมชน ระหว่างชุมชน

ชาวบ้านเล่าว่าในช่วงปี 2510-2520 (สมัยกำนันโป่งยะและกำนันทุน) ในพื้นที่เริ่มมีปัญหาการบุกรุกที่ทำกินกันในชุมชนและระหว่างชุมชนข้างเคียงเช่น มุเซอแดงบ้านยาป่าแห่น เข้าไปตัดไม้เผาป่าเพื่อทำไร่ในเขตป่าต้นน้ำแม่ละน้าน ชาวไทใหญ่บ้านถ้ำลอดบุกรุกพื้นที่บ้านกะเหรี่ยงเมืองแพม มีกรณีวิวาทวิวาท หรือบุกรุกเหยียบย่ำพืชผลในนาไร่ ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นตามหมู่บ้านต่างๆ เนื่องจากแต่ละชุมชนเริ่มมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น เกิดหย่อมบ้านและหมู่บ้านเพิ่มขึ้น มีการขยายขยายพื้นที่ทำกินเพื่อให้เพียงพอต่อสมาชิกที่เพิ่มขึ้น ชาวไทใหญ่ซึ่งเดิมทำแต่นาลุ่มต้องเปลี่ยนไปหาพื้นที่เพิ่มด้วยการทำไร่เชิงดอยติดกับที่นาในลักษณะการทำไร่หมุนเวียน จากนั้นชาวบ้านได้เริ่มเห็นสิ่งเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชัดเจนขึ้นอีกจากการที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น มีชุมชนเกิดใหม่มากขึ้นทั้งที่มาตั้งขึ้นใหม่และที่แยกจากหมู่บ้านเดิม และภายในชุมชนเองก็มีจำนวนประชากรมากขึ้น พื้นที่ทำกินเริ่มจำกัด ชาวบ้านที่อยู่มาก่อนและที่มาอยู่ใหม่ต่างต้องการพื้นที่ทำกิน หรือขยายพื้นที่ทำกินจากเดิมเนื่องจากผลผลิตไม่เพียงพอแก่การบริโภค เริ่มมีปัญหาการรุกล้ำพื้นที่และเปิดป่าใหม่ ทำให้ต้องเริ่มมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินระหว่างชุมชนขึ้น โดยวิธีการแบบชาวบ้านคือใช้ธรรมชาติ สันดอย ลำห้วย ภูเขา หรือ

ต้นไม้โตไม้ เป็นเครื่องหมายแสดงเขตแดนกัน แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีทำกิน"ข้ามเขต"กัน
อยู่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งชาวบ้านเคยไปบุกเบิกจับจองและใช้ประโยชน์ก่อนที่จะมีการกำหนดเขต
แดน ซึ่งกรณีเช่นนี้จะยินยอมกันระหว่างชุมชนและยังคงให้ทำต่อไป แต่หากมีการบุกรุกเปิดป่า
ใหม่หลังจากตกลงเขตแดนระหว่างหมู่บ้านแล้วก็จะใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือน ปรับหรือให้ชดใช้
คืน ซึ่งกฎกติกาและวิธีการแบบดั้งเดิมของชุมชนยังใช้ได้ผลอยู่ เช่นถ้าผิดกันในชุมชนก็จะ
ให้กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านและคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้ตัดสิน ถ้าผิดกันระหว่างชุมชนก็ให้ผู้ใหญ่
บ้านมาช่วยตัดสิน เรื่องจะยุติลงในชุมชนไม่ต้องถึงเจ้าหน้าที่ แต่อาจมีการปรับหรือชดใช้ค่าเสีย
หายกันบ้าง ชาวบ้านแม่ละนาเล่าว่า "สมัยปู่แ่น(กำนัน)โป่งยะ คนหน้า ชาวบ้านเริ่มผิดกัน แย่งที่
ทำกิน ที่ใกล้ๆทางใกล้ๆบ้าน แต่ก่อนเอาปู่แ่นว่า กำนันพูดอะไรก็จบ คนเฒ่าคนแก่มาพูดกัน
ชอกกัน แบ่งกันพ่อง(บ้าง) แต่ก็เริ่มมีการปรับกันพ่อง" ผู้นำทางการคือ "กำนัน" เริ่มมีบทบาทใน
การดูแลปกครองและตัดสินปัญหาในพื้นที่มากขึ้นในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐ และบาง
คนได้ถือโอกาสใช้"อำนาจ"ในการแสวงหาผลประโยชน์จากชาวบ้านและผู้ที่ยอพยพเข้ามาในพื้นที่
เป็นระยะๆ

ในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มมีการสร้างถนน(ลูกรัง) เข้าสู่หมู่บ้านและเชื่อมต่อหากัน
ระหว่างชุมชนทำให้การไปมาหาสู่กันสะดวกรวดเร็วขึ้น "คนใน"ชุมชนเริ่มเรียนรู้และเลียนแบบ
พฤติกรรมกรรมการกินการอยู่ของคนจากภายนอกคือ"คนในเมือง"และ"เจ้าหน้าที่รัฐ"ที่เข้ามา
ทำงานอยู่ในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ตามมาด้วยการค้าขายแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างหมู่
บ้านและเมือง เริ่มมีพ่อค้าจากภายนอกมาหาซื้อผลผลิตจากชุมชน (งา กระเทียม สัตว์เลี้ยง) หรือ
ใช้วิธีแลกเปลี่ยนผลผลิตในชุมชนกับวัสดุก่อสร้างและเครื่องมือทางการเกษตร ผลผลิตเริ่มไม่เพียง
พอ ใช้จ่ายมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิตเพื่อการบริโภคและเพื่อขาย
แต่ก็ยังไม่มียาเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ามายุ่งเกี่ยวเรื่องที่ทำกิน และความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน
และระหว่างชุมชนยังไม่ได้รับผลกระทบมากนัก

จนกระทั่งในราวปีพ.ศ. 2521-2522 สมัยกำนันสวัสดิ์ อยู่สมบัติ ได้มีคำสั่งจากจังหวัด
ให้ระดมแรงงานจากชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบล ไปช่วยกันถากถางเตรียมพื้นที่ที่"บ้านท่าไคร้"
เพื่อรองรับโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ ปีพ.ศ.2523 ได้มีการจัดตั้งศูนย์ทดลองเลี้ยงปลสุ
สัตว์และพืชเมืองหนาวปางมะผ้าขึ้นในบริเวณดังกล่าว เพื่อทดลองการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ส่ง
เสริมและเผยแพร่ความรู้ด้านวิชาการให้แก่ชาวบ้านในตำบลปางมะผ้า เป้าหมายสำคัญคือนั่น
ด้านการเกษตรมุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การปลูกพืชทดแทนฝิ่น การใช้
ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด การป้องกันการใช้

ทำลายป่า การอนุรักษ์ป่า การปรับปรุงบำรุงดินและน้ำ โดยมีกองทัพนาคที่ 3 และกองทัพนาคที่ 1 (ร.21 รอ.) ร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เข้าร่วมดำเนินการ ชาวบ้านได้รับแจกพันธุ์ข้าว นำมาปลูกได้ผลดีในปีแรกๆเท่านั้น ต่อมาเริ่มไม่ได้ผล เพราะต้องให้ปุ๋ยบำรุงดินเสมอ ชาวบ้านจึงหันกลับไปปลูกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเช่นเดิม ซึ่งในวาระดังกล่าวนี้ในหลวงได้เสด็จมาเปิดศูนย์และเยี่ยมเยียนชาวบ้านด้วย โอกาสนั้นพ่อหลวงบ้านแสนคำลือ ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าถวายฎีกาขอที่ดินทำกินจากในหลวง ต่อมาจึงได้ทรงพระราชทานที่ดินบริเวณลุ่มน้ำกลางระหว่างเส้นทางบ้านถ้ำลอดและบ้านสบป่องให้ชาวมูเซอบ้านแสนคำลือและบ้านแอโก้ และให้ย้ายชุมชนลงมาอยู่ในบริเวณดังกล่าวภายใต้โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ “บ้านวนาหลวง”³⁶ แต่ต่อมาชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบเดิมได้ จึงได้อพยพกลับขึ้นไปตั้งชุมชนอยู่ที่เดิม

สู่ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง : การพัฒนาโดยรัฐในนามผู้พัฒนาและอนุรักษ์

นับตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ.2526 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน หรือในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง ที่ชาวบ้านเล่าว่าความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบปัญหาในพื้นที่ได้เริ่มทวีความรุนแรงขึ้น เนื่อง

³⁶ **บ้านวนาหลวง** น่าจะเกิดขึ้นจากข้อตกลงที่มาจากเหตุผลและความต้องการของทั้งฝ่ายชาวบ้านและรัฐ โดยรัฐได้เริ่มดำเนินการอพยพชาวบ้านทั้งหมดมาตั้งเป็นหมู่บ้านในราวปี 2523 มีการปรับพื้นที่สร้างฝาย ทำคลองส่งน้ำ แต่เนื่องจากระบบการจัดการไม่ดีไม่มีน้ำ ความไม่พร้อมและไม่เหมาะสมด้านพื้นที่ ชาวบ้านอยู่ได้ประมาณ 1 ปี ส่วนหนึ่งเริ่มทยอยกลับขึ้นดอยไปอยู่ที่เดิมและตั้งเป็นชุมชนเช่นเดิม แต่ส่วนหนึ่งก็ยังคงอยู่ แต่กลับไปที่ไหนที่“ไร่เหล่า”เดิมของตนบนดอย ซึ่งช่วงเวลานั้นชาวบ้านก็ยังมีการปลูกฝิ่นอยู่ จากนั้นจึงเริ่มมีหน่วยงานต่างๆและเจ้าหน้าที่ทั้งชลประทาน ทหาร ตำรวจ ตชด. เข้าไปทำงานอยู่ในชุมชน ซึ่งบางคนได้อาศัยช่องว่างของธรรมเนียมความสัมพันธ์ทางเพศของชนเผ่า แทรกตัวเข้าไปเสกพสุจากหญิงสาวชาวมูเซอ จนระยะหลังเริ่มมีการใช้เหล้า ใช้เงินซื้อ และล่อซื้อบริการทางเพศด้วยการให้บัตรประชาชน หญิงสาวบางคนเริ่มมีรายได้จับจ่ายมากขึ้น ได้เงินง่ายและเร็วกว่าการทำอะไรทำงานอื่น จึงมีการเลียนแบบและชักชวนกัน เมื่อเวลาผ่านไป“ผู้หลักผู้ใหญ่”ในพื้นที่ “ลูกน้อง”ก็จะหาหญิงสาวมูเซอไปต้อนรับปรนนิบัติ ช่วงตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมาเริ่มมีนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศเข้ามาเที่ยวถ้ำลอดมากขึ้น ซึ่งต้องผ่านหมู่บ้านวนาหลวงไปก็บางคนก็แสวงหาประโยชน์จากชาวบ้านด้วยการแนะนำและล่อใจนักท่องเที่ยวด้วยเรื่อง“เพศ”และ“ยาเสพติด” นอกจากนั้นยังมีพวกค้ายาเสพติดต่อหญิงสาวในหมู่บ้านไปขายตัวในเมืองอีกด้วย หลังปี 37 เป็นต้นมาเมื่อฝิ่นหมดไปจากพื้นที่ เฮอร์อีนก็เข้ามาแทนที่ เสี่ยงลือเสี่ยงเล่าอ้างของ“วนาหลวง”เผยแพร่ออกไป จนสำนักข่าวบีบีซี ต้องลงไปทำข่าวว่าบ้านวนาหลวงเป็น“แหล่งมั่วเซ็ก ยาเสพติด และโรคเอดส์” (สัมภาษณ์กรรมการเครือข่ายฯ.)

จากรัฐบาลมีนโยบายปราบปรามยาเสพติด (ฝิ่น) อย่างเด็ดขาดจริงจังและนำโครงการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น การผลิตเพื่อขาย การส่งเสริมอาชีพและการจำกัดพื้นที่ทำกินของชุมชนมาใช้ในบริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของ กฎหมายป่าไม้เริ่มถูกนำมาบังคับใช้จริงจังมากขึ้นเนื่องจาก**การทำเกษตรในพื้นที่สูงถูกรัฐมองว่าเป็นตัวทำลายเศรษฐกิจของป่า**³⁷ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของทุกชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำ โดยเฉพาะวิถีการผลิตของชุมชนชาวมูเซอ ซึ่งได้ส่งผลกระทบไปสู่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆรอบข้างด้วย เนื่องจากแต่ละชุมชนมีความสัมพันธ์ในเรื่องการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันที่เคยถือปฏิบัติกันมาก่อน

โดยสถานการณ์ได้เริ่มต้นเมื่อปี 2526 **โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน(ทีจี)**³⁸ ได้เข้ามามีบทบาทให้ชาวบ้านปลูกพืชทดแทนฝิ่นและสอบถามเก็บรวบรวมปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนเริ่มการปราบปรามการปลูกฝิ่น จากนั้นในช่วงปีพ.ศ.2529-2530 ทหารและตำรวจตระเวนชายแดนได้เข้ามาปฏิบัติการทำลายไร่ฝิ่นในทุกชุมชนที่มีการปลูก จับยึดฝิ่นดิบจากชาวบ้าน แต่ไม่ได้จับกุมชาวบ้าน ต่อมาในช่วงปีพ.ศ.2531-2536 “ทีจี” ร่วมกับหน่วยราชการต่างๆได้แก่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมป่าไม้ พัฒนาชุมชน ประชาสงเคราะห์ สาธารณสุขและฝ่ายปกครอง ก็ได้เข้ามา

³⁷ ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่26 เป็นต้นมา ภารกิจในการปราบปรามการทำเกษตรในที่สูงซึ่งถูกมองว่าเป็น “ตัวทำลายเศรษฐกิจของป่า”ได้กลายเป็นความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ ตามแนวทางและข้อเสนอแนะจาก FAO หนึ่งในบรรดาเครื่องมือทางกฎหมายในการควบคุมป่าไม้คือ มติค.ร.ม.เรื่องการแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งประกาศใช้ในภาคเหนือของประเทศไทยนับแต่ปี 2525 เป็นต้นมา และวิธีการแก้ปัญหาก็คือการอพยพ แต่หากทำไม่ได้ก็ต้องจำกัดพื้นที่ทำกินห้ามเคลื่อนย้าย และปิดล้อมชนในภูเขาด้วยการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ชูศักดิ์, อ่างแล้ว)

³⁸ **โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (Thai-German Highland Development Programme)** เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงานป.ป.ส.) กับรัฐบาลสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันโดยหน่วยงานความร่วมมือทางวิชาการแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน (GTZ) มีพื้นที่ดำเนินงานในประเทศไทย 2 จังหวัด คือจังหวัดเชียงราย ที่ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง และพื้นที่ลุ่มน้ำลำปาง อำเภอปางมะผ้า ซึ่งเริ่มเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำลำปางตั้งแต่ปี 2526 และสิ้นสุดการดำเนินงานในปี 2541 วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการคือปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรบนพื้นที่สูง แก้ไขปัญหายาเสพติดและระบบนิเวศน์ได้รับการดูแลรักษาให้มีความสมดุลและยั่งยืนตลอดไป ทั้งนี้ชาวบ้านนิยมเรียกชื่อโครงการโดยย่อว่า “ทีจี” ในประโยคที่คัดมาจากการคำพูดของชาวบ้านซึ่งจะพบต่อไปเป็นระยะ ๆ “ทีจี” จึงหมายถึงโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันนี้เอง(โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน.2541)

ดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาอาชีพของชาวบ้าน ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น แลกพันธุ์ไม้
ผล ส่งเสริมการเลี้ยงวัวควาย จัดการด้านสุขอนามัย ส่งชาวบ้านซึ่งติดยาเสพติดเข้ารับการบำบัด
รักษา โดยใช้ทั้งวิธีปลอบ ชูและจับกุมคุมขัง และเริ่มควบคุมจำกัดพื้นที่ทำกินทุกชุมชน ไม่ว่าจะ
เป็นไทใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอ ลีซอ มีการแบ่งจำแนกการใช้ประโยชน์จากพื้นที่หมู่บ้านตามหลัก
วิชาการ มีการปลูกป่าเศรษฐกิจบริเวณต้นน้ำ ร่วมกับกรมประมงประมงเศรษฐกิจจัดทำบัตรประชาชนให้
โดยในช่วงเวลานั้น"ทีจี" ทำงานในลักษณะที่เน้นเรื่องการประสานแผนระหว่างหน่วยงานราชการ
ต่างๆในพื้นที่ สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ส่งเสริมความรู้ จัดฝึกอบรมพาไป
ดูงานต่างพื้นที่และต่างประเทศ เปิดโลกทัศน์ให้แก่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ ผู้นำชุมชน และผู้
ปฏิบัติงานในพื้นที่ ซึ่งนับแต่ปี 2537 เป็นต้นมาปรากฏว่าไม่มีการปลูกฝิ่นในบริเวณรอบหมู่บ้าน
ชาวมูเซออีกเลย แต่ผลกระทบจากการพัฒนาและปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมานั้นมี
มากมายหลายประการ ซึ่งสะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่

กำนันตำบลถ้ำลอด เล่าถึงการทำงานของ"ทีจี"และเจ้าหน้าที่รัฐว่า " ทีจี ทำให้ชาวบ้าน
เข้าใจเรื่องความเป็นสัดเป็นส่วนการจำแนกการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำ
แผนพัฒนา เขาจ้างวิทยากรดี ๆ มาสอนผู้นำและชาวบ้าน ให้รู้จักการตั้งกลุ่มต่างๆ ทำให้แต่ละ
หมู่บ้านมีการตั้งกฎกติกาในการใช้ทรัพยากร พาชชาวบ้านและผู้นำชุมชน ไปดูงานถึงเมืองจีน
ไปดูงานผู้ใหญ่วิหารณ์ การจัดการป่า การทำเกษตรผสมผสาน แต่ที่ไม่ดีอย่างหนึ่งคือเวลาไป
อบรม "ทีจี" จะจ่ายเงินให้ตลอด จ้างไปอบรม บางคนเขาจ้างไปก็ไป ทำให้ชาวบ้านเสียเงิน...
ส่วนทางป่าไม้เขาก็เข้ามาปลูกป่าทดแทนที่ต้นน้ำกลาง เขาจ้าง"คนไต่หนอก" เพราะชาวบ้านเขาไม่
ทำเพราะเงินเขาช้า 5-6 เดือนจ่ายครั้งหนึ่ง ปีหนึ่งจ่ายครั้งก็มี คนไต่หนอกมันไม่มีที่อยู่ที่กิน มาฟัง
พาอาศัยอยู่ ก็ไปรับจ้างปลูกประมาณ 4-5 ปี แต่"สวนป่า"ที่เขาปลูก(ไม้สน ไม้ยูคา) มันไป
เปลี่ยนแปลงธรรมชาติบริเวณต้นน้ำ คือแทนที่จะลงไม้ที่เป็นธรรมชาติก็ไม่ลง ดันไปเอาต้นยูคา
มาลง กลายเป็นว่าการดูดซึมน้ำไม่มี น้ำก็เลยแห้ง ตอนนี้ชาวบ้านขำมน้ำกลางได้ทุกจุด ซึ่งแต่
ก่อนนี้หน้าฝนจะขำไม่ได้เลย แต่เดี๋ยวนี้เดินลุยได้สบาย ความจริงชาวบ้านเห็นด้วยเรื่องการปลูก
ป่า แต่ธรรมชาติของป่ามันไม่ได้เป็นป่าแบบนี้"

ชาวมูเซอบ้านลูกข้าวหลาม ได้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนอันเนื่องมาจาก
นโยบายและการพัฒนาของรัฐว่า "หลังจาก "ทีจี" เข้ามา บ้านลูกข้าวหลามนี้ก็คล้ายกับ"หมู่บ้าน
จัดสรร" ที่ตั้งบ้านเดิมที่อยู่บนดอยมีปัญหามากๆ ด้าน ทั้งเรื่องน้ำ พื้นที่ บริเวณที่อยู่อาศัยไม่
ค่อยดี ติดต่อกับข้างนอกลำบาก แต่ตอนย้ายลงมาชาวบ้านต้องเสียค่าปรับไถพื้นที่ ค่าปลูกบ้าน
สมทบครัวเรือนละ 200 บาท ตอนนั้นมีทุกหน่วยงานเลยเข้ามา เพราะต้องการให้เขาอยู่กับที่
ไม่ให้ย้ายไปย้ายมา แล้วก็ไปปลูกพืชทดแทนฝิ่น.....แต่ก่อนนี้อยู่ลำบาก หลังจาก "ทีจี" มา

แล้ว ดีขึ้นเรื่องความเป็นอยู่ของบ้านเรือน ความสะอาด รวมทั้งมีไม้ผลไว้กิน ทำให้คนไม่มีบัตร
ก็ได้มี "ที่จี" เป็นสื่อ(ประสาน)ให้ แต่ก่อน "ที่จี"จะเข้ามาชาวบ้านอยากอยู่ตรงไหนก็อยู่ อยู่ไม่
เป็นที่เป็นทาง ไปนอนไร่ ไปสร้างปางคามเลี้ยงสัตว์ ต้องลำบากไปสร้างโน่นสร้างนี่ ปีหนึ่ง ๆ
กว่าชาวบ้านจะได้พบกันก็ตอนประเพณีปีใหม่ เพราะอยู่แต่ในไร่ในสวน แต่ก่อนนี้เวลามีปัญหา
เรื่องที่ทำกิน ปัญหาผัดกันเรื่องผู้สาว ตกลงกันไม่ได้ก็แยกบ้าน ย้ายหนี พวกใครพวกมัน การที่
จะมานั่งพูดคุยแก้ไขไม่สำเร็จ พูดกันด่ากันแล้วต่างคนต่างก็ย้ายไป พอ "ที่จี" มาแล้วก็เป็นตัวทำ
ให้ชาวบ้านหันมาพูดกัน แก้ไขช่วยเหลือกันและกัน แต่ที่ยังไม่ดีขึ้นก็เรื่องทำมาหากิน บางปีก็มี
เจ้าหน้าที่ป่าไม้มารบกวนเรื่องห้ามทำที่นั่นที่นี่ โดยที่ชาวบ้านก็ทำมาหากินมาตั้งแต่เดิมแล้ว เป็น
"ไร่เหล่า"ของชาวบ้าน แต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่ฟัง จับไปปรับ"

ในช่วงเวลานั้น ถึงแม้ว่าจะมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชนอย่างมากมาย แต่ผล
กระทบและปัญหาที่ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่ก็คือ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ที่ยัง
ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านได้เล่าถึงสาเหตุของปัญหาว່ว่าเนื่องจากแต่ละชุมชนถูกจำกัด
พื้นที่ทำกิน ห้ามบุกรุกเปิดป่าใหม่ ทำให้ชาวบ้านต้องใช้พื้นที่ซ้ำที่เดิมทุกปี สภาพดินจึงขาด
ความสมบูรณ์ส่งผลให้ผลผลิตต่ำลง ปลูกข้าวไม่พอกิน ข้าวพันธุ์ใหม่ปลูกได้ผลในปีแรก ปีต่อ ๆ
มาผลผลิตเริ่มลดลง ต้องใช้ปุ๋ยซึ่งมีราคาแพง ชาวบ้านจึงกลับมาใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามเดิม
ส่วนการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นของชาวมูเซอ นั้นได้ผลมากมาย แต่ไม่มีตลาดรับซื้อ (สัปะ
รด กาแฟ) "อย่างสัปะรดนี้หน่วยแต่หน่วยว่า(ได้ผลมาก) ทุกบ้านเลย แต่ไม่มีซื้อ ต้องปล่อยให้
ขี้หว้างหมูกินไม่กิน กาแฟก็เป็นอย่างนี้ หน่วยมันนัก ไม้ก็บ่ซื้อ" ส่วนรายได้หลักซึ่งแต่เดิมได้จากการ
ปลูกและขายฝิ่นก็ขาดหายไป แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางคนในบางชุมชนได้ลักลอบปลูกฝิ่นในพื้นที่ใกล้
ตะเข็บชายแดน หรือเข้าไปปลูกในเขตเมียนมาร์โดยเสียภาษีในแก่เจ้าหน้าที่เมียนมาร์ ส่วนไม้ผล
ที่ปลูกไว้ได้ผลเพียงพอแก่การบริโภคและขายได้บ้าง ชาวบ้านมูเซอบางคนรอบครัวได้หาทางออก
โดยหันมาใช้เงินทุนสะสมเดิมที่พอมีอยู่บ้างจากการขายฝิ่น นำมาซื้อวัวควายมาเลี้ยงเพิ่มเติม ซึ่ง
ปัญหาที่ตามมาเมื่อมีการเลี้ยงวัวควายมากขึ้นก็คือเกิดปัญหาวัวควายที่เลี้ยงแบบปล่อยตามธรรม
ชาติก็ไปบุกรุกที่ไร่ที่นาเพื่อนบ้าน พอหลวงจะไคแซ บ้านจะโปเล่าว่า "ส่วนใหญ่ชาวบ้านก็เอาเงิน
ที่เก็บไว้จากที่ขายฝิ่นไปหาซื้อวัวควายจากไทใหญ่บ้าง จากฝั่งโน้นบ้าง(เมียนมาร์)มาเลี้ยงคนละ
2-3 ตัว ปีหนึ่งต้องซื้อข้าวกิน 6 เดือน บางคนต้องยืมข้าวกินจากเพื่อนบ้านญาติมิตร ที่ไร่ก็ปลูกได้
แต่ข้าว ข้าวโพด ถั่วแดง เผือก ก็แค่ได้กิน รายได้ของชาวบ้านก็ได้จากขายวัวควายขายหมูนี้แหละ
เพราะแต่ก่อนอาชีพหลักของมูเซอก็ปลูกแต่ฝิ่น"

นอกจากนั้นชาวบ้านก็ได้หันไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆโดยมีพ่อค้านายทุนมาแนะนำให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นกระเทียม ถั่วแดง ถั่วแขก ชিং เป็นต้น ซึ่งแม้จะถูกกดราคาแต่ก็ยังพอมีผู้รับซื้อหรือขายได้ ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องการพื้นที่มากขึ้นเพื่อปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจจึงมีการบุกรุกเปิดพื้นที่ใหม่ มีการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ และรูล้ำที่ทำกินระหว่างหมู่บ้านและชนเผ่ามีมากขึ้นและรุนแรงขึ้น ประกอบกับการที่มี "คนนอก" หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "พวกไตนอก" อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาแทรกตัวอยู่ตามหมู่บ้านเพื่อเป็น "ลูกจ้าง" ในไร่นา แต่บางกลุ่มได้บุกรุกเปิดพื้นที่ทำกินใหม่และลักลอบตัดไม้ขาย บุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำโดยการรู้เห็นเป็นใจจากเจ้าหน้าที่ในพื้นที่(รับส่วย) ซึ่งไม่ดูแลจัดการอย่างจริงจัง ยิ่งทำให้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมีมากขึ้น เพราะไม่เพียงแต่การแย่งกันใช้ประโยชน์จากผืนดินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแย่งกันใช้ประโยชน์จากผืนป่า ของป่า สัตว์ป่า สัตว์น้ำและแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคด้วย

ชาวบ้านมุเซอได้แสดงความคิดเห็นต่อการทำงานพัฒนาของ "ทีจี" และหน่วยงานราชการว่า "ที่ดีขึ้นก็เรื่องการบำบัดรักษาเยสพติด การยกเลิกการทำฝิ่น และแต่ก่อนคนดอยตกหล่นนัก ก็มี "ทีจี" นี้แหละมาช่วย(ประสานงาน)ให้คนดอนเฮาได้บัตร เรื่องทรัพยากรก็ดีขึ้น เพราะแต่ก่อนใครใคร่ตัดไม้ที่ไหนก็ตัดไปเรื่อย เรื่องแนวกันไฟ เรื่องการศึกษาของเด็กๆก็ดีขึ้น แต่เรื่องที่ทำมาหากินนี้ไม่ค่อยดีเท่าไร เขาส่งเสริมให้ปลูก(พืชเศรษฐกิจต่างๆ) แต่มันขายไม่ได้"

การแสวงหาทางออกของชาวบ้าน ในราวปี 2535 เริ่มมีคนในชุมชนออกไปเรียนต่อและหางานทำในเมืองโดยเฉพาะชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยง ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาผ่านระบบโรงเรียนมากกว่าชาวมุเซอ³⁹ ชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนา เล่าว่า "คนไตที่ออกไปเรียนต่อเท่าที่นับได้บ้านแม่ละนามีคนจบปริญญาตรี 3 คน จบมัธยม 5-6 ประมาณ 10 กว่าคน ส่วนใหญ่ก็จะมีฐานะเศรษฐกิจดีหน่อย บางคนก็อาศัยว่ามี "ญาติพี่น้อง" อยู่ในเมือง ส่วนพวกที่ออกไปหางานทำก็เพราะปัญหาเศรษฐกิจไม่ดี และมี "ญาติ" ที่เคยไปทำงานในเมืองมาชักชวน อีกส่วนหนึ่งก็จะมีผู้รับเหมาส่งทางหรือก่อสร้างจากภายนอกมาว่าจ้างแรงงานในหมู่บ้านออกไปทำงาน บางคนก็ไปทำงานรับจ้างตามร้านอาหาร"

³⁹ การศึกษาต่อของชาวกะเหรี่ยงและมุเซอในพื้นที่ปางมะผ้า ส่วนใหญ่จะมีหน่วยงานหรือองค์กรสนับสนุนเช่นโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ สถาบันและองค์กรทางศาสนา กรณีบ้านเมืองแพมที่เด็กๆไปศึกษาต่อจบได้ทำงานเป็นครูและเจ้าหน้าที่ตามหน่วยงานราชการได้เพราะได้รับการสนับสนุนจากพระธรรมจาริกวัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเคยไปบุกเบิกเปิดโรงเรียนสอนที่เมืองแพมในอดีต กรณีมุเซอบ้านยาปาแหน ก็ได้ออกไปศึกษาต่อโดยการสนับสนุนจากธรรมจาริก และคริสต์จักรแบปติสต์ลาฮูซึ่งเข้ามาในพื้นที่ประมาณปี 37-38(สัมภาษณ์กรรมการเครือข่ายฯ)

ส่วนชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม เล่าว่า“ ช่วงที่มีถนนเข้ามาแล้วก็ทำให้ชาวบ้านสะดวกขึ้น เริ่มมีพวกเด็กๆ ออกไปทำงานรับจ้างตามร้านอาหาร ร้านซ่อมรถ ที่พวกเด็กๆได้เรียนสูงเพราะได้รับทุน ตอนหลังมีทุนกู้ยืมด้วย พ่อแม่ก็มีให้บ้าง ก็ขายวัวขายควายส่งเป็นค่าหนังสือค่ากิน แต่ไม่ใช่ได้กินดี กินแบบอดๆอยากๆ พ่อแม่เห็นลูกของคนอื่นเขาได้เรียนสูง มีงานทำดีก็อยากให้ลูกของตัวเองเป็นอย่างนั้นบ้าง อีกอย่างหนึ่งคนที่ไม่ได้เรียนต่อไปก็จะไปหางานทำข้างนอกไม่ได้ เพราะงานในหมู่บ้านไม่ค่อยมีแล้ว พื้นที่ทำกินมันมีน้อย มันมีเท่าเดิมแต่คนมันเพิ่มมากขึ้น”

ธุรกิจท่องเที่ยวและระบบทุนภายนอกเข้าสู่ชุมชน

นับจากปี2530 เป็นต้นมาจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้รับนโยบายจากรัฐเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยจากส่วนกลาง จังหวัดมอบนโยบายให้อำเภอดำเนินการ ทำให้ดินแดนปางมะผ้า ได้รับการส่งเสริมในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ภายใต้คำขวัญของอำเภอกว่า “ถิ่นผีแมน แดนถิ่นถ้ำ งามล้ำขุนเขา รวมเผ่าชาวดอย” จากนั้นจึงเริ่มมีนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศเข้าสู่พื้นที่มากขึ้นเป็นลำดับ นับแต่ปี 2531-2532 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งและเป็นทางออกของชาวบ้านในการหารายได้ โดยการหา“ของป่า”มาวางขายริมเส้นทาง พานักท่องเที่ยวเดินป่า ชมถ้ำ(ถ้ำลอด ถ้ำแม่ละนา ฯลฯ) พักแรมตามบ้าน ขายหัตถกรรมร้องเพลง เป่าปี่ แสดงการละเล่นประเพณีพิธีกรรมต่างๆให้ชม ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม แต่อีกด้านหนึ่งนั้นทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ยังสามารถคง“อัตลักษณ์”ของชนเผ่าตนเองไว้ได้ และยังช่วยสร้างเหตุผลบางประการที่ทำให้ชาวบ้านยังสามารถอยู่ใน“ป่า”ได้ต่อไป

พ่อค้าร้านชำชาวมุเซอบ้านบ่อไคร้ เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังจากที่ชาวบ้านเริ่มมีอาชีพเสริมด้วยการหาของป่าขายนักท่องเที่ยวว่า “ บ้านเฮาส่วนมากนี้ ไปเขาของป่าขายหน่อ เห็ด น้ำผึ้ง หน้าแดงก็เอามาแดง ปลีกกล้วย จะค่าน มาขาย บางคนเงินเหลือใช้ก็เอาไปดาวน์รถเครื่อง ส่งเดือนเป็นพันป้า(กว่า) ฮือเมียไปนั่งขาย ผัวไปเขาของป่าขาย หน้าฝนขายหน่อ หน้าแล้งขายแดง อย่างน้อยๆวันละ 400-500 บาทได้อยู่ เขาได้สตาจค์มาก็มาซื้อของเขา ไม่มีเวลาไปเขาหาของกิน ต้องมาซื้อของเขา เป็นชา เกลือ ของกิน”

ชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม เล่าว่า“ ทุกวันนี้ถางไร่ใหม่ไม่ได้แล้ว เขาห้ามแล้ว ก็ทำหมุนเวียนอยู่ในพื้นที่เก่า แบ่งปันที่ทำกินในหมู่บ้าน เอ็นดูกัน ถ้าไม่ใช่ญาติมาขอทำก็ได้

ในพื้นที่ไร่เหล่า นส.3 มีอยู่ 2 ไร่ เป็นที่นา 6 ไร่ นอกนั้นมีแต่ที่สปก.⁴⁰ 90 หลังคาเรือนมีอยู่แค่ 28 หลังคาเรือน เพิ่งออกให้ปีที่ผ่านมา (ปี 2543) ก็มีแต่ที่บ้านเมืองแพมกับบ้านแม่ละนาที่ได้ใบสปก. เมืองแพมเปลี่ยนแปลงมาได้ถึงวันนี้ เพราะมีถนนดีขึ้นมา **พ่อค้าก็ขึ้นมาถามชาวบ้านว่า มีอะไรขาย** มีวัว มีควาย มีงา มีหอมขายไหม แต่บ้านเฮามันมีนิด ๆ หน่อย ๆ ไม่พอขาย เขาก็กลับไป แต่ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวว่าเอาอันโน้นอันนี้มาปลูกดีไหม คราวหน้าเขาจะได้มาซื้อเลี้ยงวัวเลี้ยงควายดีไหม ตอนหลังมาก็มีของขายให้พ่อค้า ได้เงินมาก็ลงทุนต่อ ขายดีขึ้นเรื่อย ๆ มีของขายมากขึ้น ๆ รายได้หลักของชาวบ้านจริง ๆ ได้จากการเลี้ยงวัวควาย ขายหอมขาว (กระเทียม) ปลูกผักเลี้ยงนกกก็ได้ขาย แต่ก็ต้องใช้ยาให้นุ้ย หมูไทใหญ่ที่เมืองปายมาแนะนำจะให้ปลูกหัวใหญ่ อีกอย่างก็"ทอดผ้า"ขายให้นักท่องเที่ยว บางคนก็ไปเอาช้างมาให้นักท่องเที่ยวขี่ รับจ้างดูถ้ำลอด ดูป่า ดูวัฒนธรรมของชาวบ้าน"

ชาวมูเซอดำบ้านบ่อไคร้ เล่าว่า "แต่ก่อนมูเซอเชื่อว่าในถ้ำจะมีผีต่างๆอยู่ จึงไม่มีใครกล้าเข้าไป สมัยก่อนถ้ำ ไม่มีความหมายอะไร ไม่มีคนเข้า แต่ระยะหลังเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามา ชาวบ้านได้รับว่าจ้างจากไกด์และนักท่องเที่ยวให้เป็น"ลูกหาบ"เป็นผู้นำทางเข้าไป ก็เริ่มเกิดความเคยชินและเห็นว่าเป็นแหล่งรายได้"

นอกจาก"ธุรกิจท่องเที่ยว" จะเข้าไปหาประโยชน์แบบ"ต่างตอบแทน"แก่ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแล้ว ในราวปี 2535-2537 ได้มีพ่อค้านายทุนจากโรงงานแปรรูปหน่อไม้ได้เข้ามาตั้งจุดรับซื้อ"หน่อไม้"จากชาวบ้านตามหมู่บ้านต่างๆ ถึงเวลานี้ชาวบ้านโดยเฉพาะชาวมูเซอซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายและการพัฒนาจากรัฐที่ผ่านมา จึงเริ่มละเมิดกฎกติกาดั้งเดิมของชุมชนและระหว่างชุมชนซึ่งเคยตกลงกันได้ และละเมิดระเบียบกฎหมายของรัฐที่อ้างสิทธิและอำนาจในการจัดการผืนดินผืนป่า ละเมิดกฎข้อห้ามในการเปิดป่าใหม่ ลักลอบทำทั้งที่รู้ว่าผิดกฎหมายเพื่อแก้ปัญหาปากท้องของตนเอง ซึ่งในเวลาต่อมาได้เป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างชุมชนจนนำไปสู่การก่อตั้งเครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้าในที่สุด ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

"ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ"ในบริเวณลุ่มน้ำ

แต่เดิมนั้นชุมชนต่างๆ ในดินแดนบริเวณลุ่มน้ำลำ-น้ำของ มีเพียงชุมชนชาวไทยใหญ่ไม่มากนักได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านเมืองแพม บ้านไม้สูง บ้านไม้ริน บ้านปางมะผ้า บ้านนาปู่ป้อม จนราวปี 2477 ชุมชนเหล่านี้ได้ถูกผนวกเข้าไปอยู่ภายใต้เขตปกครองของอำเภอเมือง จังหวัด

⁴⁰ เป็นเอกสารแสดงสิทธิประโยชน์ที่ดินทำกิน หมายถึงมีสิทธิทำกินเท่านั้น ขายไม่ได้

แม่ฮ่องสอน โดยทางการได้แต่งตั้งให้"สิบเอกปัญญา" ผู้นำชุมชนบ้านปางมะผ้าขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน และกำนันคนแรกของตำบลปางมะผ้า ภายหลังจากนั้นตำแหน่งกำนันตำบลปางมะผ้าคนต่อๆมาก็ตกอยู่ที่บ้านแม่ละนามาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจากกำนัน"ครองสง่าพูน" อยู่ครบวาระ (ไม่ทราบปี) ต่อมาเป็นกำนัน"สง่าเงิน" อยู่ครบวาระถึงปี 2482, กำนัน"ดี" อยู่ครบวาระถึงปี 2487, กำนัน"โป่งยะ"(ประยูร) สีออน อยู่ครบวาระถึงปี 2513, กำนัน"พูน หิรัญโกเมนทร์" ลาออกในปี 2520, กำนัน"สวัสดิ์ อยู่สมบัติ" ถูกให้ลาออกในปี 2534, และกำนัน "พรมชัย คำเขียว" ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ปี 2535 จนถึงปัจจุบัน(2546)⁴¹ ทั้งนี้โดยการสืบทอดตำแหน่งผู้นำทางการในชุมชนบ้านแม่ละนานั้น จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ในสายตระกูลเดียวกันหมดคือ"ตระกูลของนางนวล" ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่รุ่นเก่าอพยพมาจากเมืองหมอกใหม่ รัฐฉานของพม่าเข้ามาอยู่บ้านแม่ละนาในราวปี 2402 แต่กำนันส่วนใหญ่จะเป็นคนจากบ้านอื่น แล้วมาเป็นเขยในตระกูลนี้ ยกเว้นกำนันพรมชัย ซึ่งเป็นคนที่เกิดและเติบโตที่บ้านแม่ละนา

อย่างไรก็ตามจุดเริ่มต้นของการเล่าเรื่องจากความทรงจำของชาวบ้านที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลานั้น และพอที่จะจำความกันได้ นั้น จะเริ่มต้นในสมัย "กำนันโป่งยะ(ประยูร)"หรือประมาณ 50-60 ปีมาแล้วว่า เดิมกำนันโป่งยะเป็นคนไทยใหญ่มีอาชีพค้าขาย อพยพจากเมืองหมอกใหม่ในรัฐฉานปัจจุบัน เข้ามาอยู่บ้านแม่ละนาแล้วแต่งงานกับนางเหลือน ได้เป็นเขยในตระกูลของนางนวล (กำนันคนก่อนคือ"กำนันดี" เองก็เป็นเขยในตระกูลนี้) เมื่อกำนันดี หมดวาระกำนันโป่งยะ ก็ถูกหนุนให้ขึ้นแทนโดยเครือญาติของตระกูลนี้ ซึ่งมีการสืบทอดการปกครองดูแลหมู่บ้านมาก่อน และเนื่องจากช่วงนั้นกำนันโป่งยะเป็นผู้ที่ค่อนข้างมีฐานะ อันเนื่องมาจากการค้าขายโดยเปิดร้านขายของอยู่ในหมู่บ้านและเมื่อได้เป็นกำนันก็ได้ใช้โอกาสที่ปิดต่อราชการในเมือง เอา"ของป่า"จากหมู่บ้านไปขาย แล้วซื้อสินค้าในเมืองกลับมาขายในหมู่บ้าน หมู่บ้านไทยใหญ่ในเวลานั้นก็จะไปมาหาสู่ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันโดยมีบ้านแม่ละนาเป็น"ศูนย์กลาง" จนในราวปี 2490 เมื่อมีชาวมุเซอพยพเข้ามา"กำนัน"ก็กลายเป็นจุดรวมทั้งด้านการปกครองและการค้าขาย มุเซอมีของอะไรก็จะไปขายให้กำนันรวมทั้ง"ฝิ่น"ด้วย มุเซออยากได้สินค้าอะไรก็บอกกำนัน ส่วนกำนันเองก็จะมี"ลูกน้อง"มือซ้ายมือขวาที่คอยช่วยปล่อยสินค้าไปตามหมู่บ้านบ้านมุเซอ พอ

⁴¹ ในปี 2546 ประมาณเดือนเมษายน กำนันพรมชัย ตำบลปางมะผ้า และกำนันตำบลถ้ำลอด กำนันตำบลนาปูบ้อม ได้ถูกปลดออกจากตำแหน่งในข้อกล่าวหาว่าเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการค้ายาเสพติด และต่อมาในเดือนต่อมา ได้มีคำสั่งจากกระทรวงมหาดไทย ให้ยึดทรัพย์จากบุคคลทั้งสาม ซึ่งยังรวมไปถึงนักการเมืองระดับท้องถิ่นในพื้นที่อีกคนหนึ่งด้วย ตามนโยบายทำสงครามกับยาเสพติด และการปราบปรามผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ของรัฐบาลนายกทักษิณ ชินวัตร

ผีนอก ก็ให้"ลูกน้อง"ไปตามเก็บใช้หนี้สินค้าที่ส่งไป "ที่บ้านกำนันจะมีถัง 200 ลิตร ประมาณ 5-6 ถัง แต่ละถังจะมีผืนห่อด้วยใบตองเป็นจ้อยๆ อยู่เต็ม ผมเห็นมาเองเพราะเคยเป็นเด็กช่วยงานในบ้านของแก"

ช่วงเวลานั้นกำนันโป่งยะ จะมี"พ่อเฒ่าอินตา คำเขียว" (เป็นพ่อของกำนันพรมชัย คำเขียว(กำนันคนปัจจุบัน) เป็นผู้ช่วยงานด้านการปกครองในหมู่บ้านด้วย เป็นคนบ้านไม้รัน มาได้ภรรยา ซึ่งเป็นผู้พี่ผู้น้องกับ"แม่เฒ่าจินดา" ซึ่งเป็นลูกสาวของกำนันดี) แต่พ่อเฒ่าอินตาจะไม่ได้รับตำแหน่งใดเพราะเป็นคนชอบค้าขายแบบพ่อค้า"วัวต่างม้าต่าง" รับเมี่ยงใบชาจากบ้านไม้สูง และบ้านไม้รันและ"ผีน"จากบ้านมุเซอไปขายตามหมู่บ้านและในเมืองแม่ฮ่องสอน และเป็น"คู่ค้า"ติดต่อกับร้านของกำนันโป่งยะ และยังเข้าๆออกๆสัญจรอยู่ตามชายแดนไทยพม่า ไปค้ากรรมเป็นเดือนๆในฝั่งพม่าแถวหมอกใหม่ รางเคอ มีม้าเป็นพาหนะกับลูกน้อง 7-8 คน พ่อเฒ่าอินตาจะสนใจติดตามความเคลื่อนไหวด้านต่างๆของหมู่บ้านและในพื้นที่ เพื่อดูว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการค้าขายของตนเองอย่างไร สมัยที่มีกองพล 93 พ่อเฒ่าอินตาก็ไปค้าขายกับกองกำลังนี้โดยรับเงินมาซื้อหาเสบียงไปส่งให้กองกำลัง ส่วนเรื่องค้าผืนนั้น พ่อหน้าผีนอก ก็จะไปนอนที่บ้านมุเซอเอาสินค้าข้าวของไปวางขายแลกกับผืนได้ผืนแล้วก็เอามาขายให้กำนันโป่งยะบ้าง ไปขายเองบ้างที่เมืองปาย และในเมืองแม่ฮ่องสอน พ่อเฒ่าอินตามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยต่างๆในฝั่งพม่ามาโดยตลอดเช่นกองกำลังของขุนส่า กองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ กลุ่มว่าแดง

ภายหลังจากกำนันโป่งยะ หมดวาระลงชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนในสายตระกูลก็พยายามจะหนุนให้พ่อเฒ่าอินตาขึ้นเป็นกำนัน แต่พ่อเฒ่าไม่สนใจ แต่ได้หนุนให้ "กำนันทุน" ขึ้นมาสืบทอด กำนันทุนเป็นคนบ้านท่าโป่งแดง (ต.ผาบ่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน) สมัยครมาเป็นตำรวจอาสาปราบกองโจรแซ่เผือก"ประจำที่บ้านแม่ละนา เคยช่วยงานกำนันโป่งยะจนได้มาเป็น"เชยผู้น้อง"ในตระกูลนางนวล โดยกำนันโป่งยะ มีศักดิ์เป็นเชยผู้พี่ของกำนันทุนปฏิบัติงานมาจนถึง"ยุคโครงการเงินผัน" ก็เจอฤทธิ์เงินผันถูกทางการจะสั่งให้ออก แต่เพราะมีเครือข่ายเป็นข้าราชการในเมืองจึงได้รับการช่วยเหลือให้กำนันลาออกไปก่อน ซึ่งผู้ที่อยู่เบื้องหลังและมีส่วนร่วมเรียกร้องให้มีการตรวจสอบกรณีการทุจริตค่าแรงชาวบ้านในครั้งนั้นก็คือ"พ่อเฒ่าอินตา"

หลังจากกำนันทุนพ้นจากตำแหน่งไปแล้ว ในหมู่บ้านก็พยายามหาคนที่เหมาะสมขึ้นมาแทน ซึ่งในช่วงนั้นไม่มีใครพร้อม ลูกชายของพ่อเฒ่าอินตา(นายพรมชัย)ก็ยังไม่บรรลุนิติภาวะจึงมองไปยังสายตระกูลของผู้นำชุมชนเดิม และได้หนุนให้"กำนันสวัสดิ์"ซึ่งเป็นคนบ้านไร่(ต.ผาบ่อง อ.ปางมะผ้า) แต่มาเป็นเชยของแม่เฒ่าจินดาลูกสาวกำนันดี ขึ้นมาเป็นแทนโดยอาศัย

เครือญาติฝ่ายภรรยา กำนันสวัสดิ์ อยู่ได้มาเกือบ 15 ปี(ปี2521-2534) ก็มาถูกทางการสั่งให้ลา
ออกด้วยความไม่โปร่งใสในกรณีโครงการเงินผันอีก เนื่องจากกำนันสวัสดิ์เอาประโยชน์ให้แต่เครือ
ญาติพรรคพวก และมีเรื่องการ"เรียกใต้โต๊ะ"จากชาวบ้านกรณีทำบัตรประชาชนด้วย ซึ่งผู้อยู่เบื้อง
หลังและมีส่วนร่วมร้องเรียนต่อทางการก็คือพ่อเฒ่าอินตา โดยในครั้งนั้นได้นำชาวบ้านประท้วงโดย
ให้ลูกชาย(นายพรมชัย)ไปหาแนวร่วม ทั้งๆที่ผู้เป็นลูกเองนั้นไม่ได้สนใจหรือรู้เรื่องราวอะไรเท่าใด
นัก โดยได้ทำหนังสือร้องเรียน รวมพลังชาวบ้านเขียนป้ายติดรถให้ขับกำนันสวัสดิ์ออกในปี 2534
หลังจากนั้นกำนันสวัสดิ์ก็ย้ายออกจากหมู่บ้านไปอยู่กับครอบครัวทางพ่อที่บ้านไร่จนปัจจุบัน

ช่วงเวลานั้นมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทางการจึงให้
ชาวบ้านแม่ละนาเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาก่อน "พ่อเฒ่าอินตา"ซึ่งสั่งสมประสบการณ์มาได้พอ
ประมาณแล้ว และลูกชายก็บรรลุนิติภาวะแล้วจึงได้พยายามเข้าไปหาเสียงกับคนเฒ่าคนแก่โดย
ประกาศตนว่าฝ่ายตนมีความพร้อมมากที่สุดโดยจะให้ลูกชาย ซึ่งมีความพร้อมทั้งความรู้และฐานะ
ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผลปรากฏว่าไม่มีใครสมัครแข่งขันที่จะขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน นาย"พรมชัย"
ลูกชายพ่อเฒ่าจึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแม่ละนา ตามความตั้งใจของพ่อเฒ่า จากนั้น 2-3 เดือนต่อ
มา ทางอำเภอจึงให้มีการสมัครรับเลือกตั้งกำนันตำบลปางมะผ้า ในครั้งนั้นมีผู้ลงสมัครแข่งขัน 2
คนคือ "ผอ.พรมชัย"บ้านแม่ละนา และ"ผอ.อุทัย"บ้านปางคาม ซึ่งการหาเสียงครั้งนั้น จะต้อง
หาเสียงกับชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบลปางมะผ้า เวลานั้นมีเป็นบ้านไทใหญ่ 4 บ้าน และบ้าน
มูเซอ 7 บ้าน พ่อเฒ่าอินตา ต้องทำงานหนัก"หาเสียง"ให้ลูกชายด้วยการเข้าหาผู้ใหญ่บ้านและผู้
ช่วยผู้ใหญ่ ผู้นำศาสนาของมูเซอ โดยอาศัยความสัมพันธ์ในเรื่องการค้าขายที่เคยมีต่อกันมา
ก่อน เชิญผู้นำชุมชนมาเลี้ยงที่บ้านและให้เป็นหัวคะแนนให้ลูกชาย ผลปรากฏว่า คะแนนเลือกตั้ง
ห่างกันอย่างเฉียดฉิวประมาณไม่เกิน 10 คะแนน นาย"พรมชัย" ได้เป็นกำนันตำบลปางมะผ้า สม
ใจของผู้เป็นพ่อ และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่แนบแน่นใกล้ชิดขึ้นระหว่างชาวไทใหญ่และมูเซอ แต่
เบื้องหลังนั้นอาจมีผลประโยชน์อื่นๆแอบแฝงอยู่ พ่อเฒ่าอินตา ก็ได้ไปสวามิภักดิ์ลูกสาวมูเซอแดงของ"
พ่อเฒ่าแสนคำ"มาแต่งงานกับนายพรมชัย (แต่ภายหลังได้เลิกกันไป)

เมื่อได้เป็นกำนันแล้ว "กำนันพรมชัย" ก็มีพฤติกรรมในการทำงานไม่ค่อยโปร่งใสเช่น
เดียวกับกำนันคนก่อนๆ เพราะสนใจแต่เรื่องการการค้าขายมากกว่าเรื่องการพัฒนา ช่วงที่มี
ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน จน"ทีจี"ต้องช่วยประสานให้เกิด
เวทีชาวบ้านและเกิดการตั้ง"เครือข่ายชาวไทยภูเขา"ขึ้นมา และเริ่มมีกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ กำนันก็
ไม่ได้สนใจอะไร มาเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายในฐานะแขกรับเชิญ กล่าวรายงาน หรือกล่าว

เปิดงานเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายฯได้พยายามใช้"อำนาจ"ทางการเมืองมารับกิจกรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยรวม

ต่อมาประมาณปี2539 ช่วงนั้นเป็นเทศกาลดำหัวปีใหม่ไทใหญ่ ลูกน้องของ"ขุนสา" ได้เข้ามาส่งข่าวและเชิญผู้นำชุมชนต่างๆในบริเวณลุ่มน้ำ ทั้งไทใหญ่มุเซอเกะเหียงลือซอที่เคยไปมาหาสู่พึ่งพาติดต่อค้าขายระหว่างกัน กำนันผู้ใหญ่บ้านหลายคนในอำเภอปางมะผ้าได้ไปร่วมงานด้วยที่"หัวเมือง" อันเป็นฐานปฏิบัติการของกองทัพไทใหญ่ ทุกคนที่ไปจะได้รับของขวัญเป็นพวงมาลัย นาฬิกา และสร้อยคอทองคำหนัก .50-1.00 บาท เหตุที่ต้องไปก็เพราะมีความเกี่ยวพันกันด้วยการค้าขายเป็นสำคัญ เนื่องจากขุนส่านั้นจำเป็นต้องหาซื้อเสบียงเพื่อบำรุงกองทัพ ดังนั้นกลุ่มคนที่ไปร่วมงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนที่ขุนสาดำเนินการติดต่อเอาเงินให้ไปซื้อสินค้าจากจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ซึ่งบ้านแม่ละนา นั้น เป็นบ้านหลักที่กองกำลังขุนสาและกองกำลังกลุ่มต่างๆในเวลาต่อมา ได้ใช้เป็นสถานที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเสบียงอาหาร จนช่วงระยะหนึ่งเป็นที่ล่ำลือว่า "ถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับกองกำลังขุนสา ให้มาคุยกับพ่อเผ่าอินตา ก็จะไปช่วยเคลียร์ปัญหาให้ได้"

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) กำนันก็ได้เป็นประธานบริหารโดยปริยาย ในช่วงที่ได้เป็นประธานบริหารอบต.นั้น กำนันเป็นผู้รับเหมาและผูกขาดโครงการก่อสร้างส่วนใหญ่ในตำบลด้วย สมาชิกอบต.ก็พยายามท้วงติงเรื่องการผูกขาด ให้กำนันเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้รับเหมาอื่นๆบ้าง แต่ก็ไม่เป็นผล และงานรับเหมาที่ทำก็มักจะไม่เป็นไปตามแบบตามแปลน แม้ถนนที่ผ่านข้างวัดในหมู่บ้านก็พังทลายเสียหาย นอกจากเรื่องรับเหมาก่อสร้างแล้ว กรรมการอบต.ก็เตรียมที่จะฟ้องร้องเรื่องการทำบัตรประชาชน(การ"สวมบัตร"คือการนำบัตรประชาชนของ"คนตาย" มาขายให้"คนเป็น"ซึ่งจะได้คำตอบแทนเป็นหลัก"หมื่น"หลัก"แสน") แต่ก็ถูกคนเผ่าคนแก่ในหมู่บ้านยับยั้งห้ามปรามไว้เพราะไม่ต้องการให้ใช้ความรุนแรงขับไล่กัน แต่โดยแท้จริงแล้ว น่าจะเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและเชิงอุปถัมภ์ที่กำนันและพ่อเผ่าอินตา ร่วมสร้างสมไว้กับคนในชุมชนมากกว่า

ราวกลางปี 2543 หน่วยงานด้านปราบปรามยาเสพติดได้บุกค้นบ้านผู้ที่มีรายชื่อใน"บัญชีดำ" กำนันในอำเภอปางมะผ้าได้ถูกตรวจค้นด้วยสองคนคือกำนันถ้ำลอด และกำนันปางมะผ้า แต่ค้นไม่พบหลักฐานใดๆ ซึ่งเป็นที่ล่ำลือไปทั้งพื้นที่ แต่จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้กำนันได้ฟังเสียงมายังสมาชิกอบต.บางคนและสมาชิกเครือข่ายฯ ว่าอาจจะมีส่วนชี้เบาะแสให้เจ้าหน้าที่ ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้ว"พ่อเผ่าอินตา" พ่อของกำนันเป็นผู้ที่มีเกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้มาโดยตลอด แต่พ่อเผ่าอินตาก็ได้มาเสียชีวิตไปด้วยโรคถุงลมโป่งพองในปี2540 จนกระทั่งในปี2544 ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งให้กรมอบต.ทุกตำแหน่งมาจากการเลือกตั้งกำนันก็ไม่ลง

สมัครอีกและพ้นจากการบริหารงานพัฒนาในชุมชน แต่ได้ออกไปทำงานรับเหมางานในและนอกพื้นที่อย่างเต็มตัว และสร้างรีสอร์ททำธุรกิจบริการนักท่องเที่ยวในหมู่บ้าน และยังคงมีบทบาทด้านการดูแลปกครองลูกบ้านในฐานะกำนัน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งแท้จริงแล้วกำนัน ก็ยังคงมี**อิทธิพลเป็นที่นับถือและเกรงใจ**ต่อกรรมการอบต.และลูกบ้านในพื้นที่อยู่โดยเฉพาะชาวมูเซอ เนื่องจาก**บารมี**ของพ่อเผ่าอินตา และการที่ได้ช่วยเหลืออุปถัมภ์พี่น้องชาวมูเซอให้ได้บัตรประชาชนแม้จะต้องเงินเสียทอง ซึ่งกรรมการอบต.ส่วนใหญ่จะเป็นชาวมูเซอ ตำแหน่งประธานสภาและประธานบริหารก็เป็นคนรุ่นหนุ่มเป็นลูกหลานของผู้นำชุมชนซึ่งเคยมี**ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์**กับพ่อเผ่าอินตาและกำนันมาก่อน ดังนั้นงานรับเหมาก่อสร้างของตำบลปางมะผ้าส่วนใหญ่ กำนันก็ยังเป็นผู้ได้รับงานส่วนใหญ่ไปดำเนินการเช่นเดิม

เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเชิงอุปถัมภ์ของกำนันนั้นมิได้มีเฉพาะในตำบลปางมะผ้าเท่านั้น แต่กำนันยังมีความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับประเทศด้วย ในฐานะที่ทั้งพ่อเผ่าอินตาและกำนันเองเป็น**"หัวคะแนน"**ให้กับทุกพรรคการเมืองที่สามารถจ่ายให้ได้ นอกจากนั้นก็ยังมีผลประโยชน์ทางการค้าร่วมกัน(งานรับช่วงรับเหมาและค้าอื่นๆ) และยังมี**ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับนักการเมืองท้องถิ่นบางคนด้วย**

ในส่วน**ชุมชนมูเซอนั้น** ในอดีตผู้นำที่มีอิทธิพลและบารมีมากที่สุดก็คือ**"พ่อหลวงแสนคำลือ"**ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งชาวบ้านพูดเชิงเปรียบเทียบว่าพ่อหลวงแสนคำลือนั้นเทียบได้กับ**"ขุนสา"**เลยทีเดียวในช่วงเวลานั้น แต่ที่สุดแล้วอำนาจจากรัฐได้เข้าแทรกแทนที่และลดทอนอิทธิพลและบทบาทของพ่อหลวงลงจนหมดสิ้นไป เมื่อสิ้นพ่อหลวงแสนคำลือแล้ว ผู้นำมูเซอที่ชาวมูเซอให้การยอมรับในแง่การเป็นนักพัฒนา สนอกสนใจทุกชีวิตของชาวบ้านเป็นปากเป็นเสียงแทนชาวบ้านได้ และเป็นคนกว้างขวางรู้จักคนในคนนอกพื้นที่ และดึงความช่วยเหลือมาสู่ชุมชนได้ก็คือ **"พ่อหลวงจะไคแซ" แห่งมูเซอดำบ้านจะโปะ** ซึ่งเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญนับแต่ช่วงปี 2539 เป็นต้นมาเนื่องจากเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญที่ทำงานร่วมกับ**"ทีจี"** โดยเฉพาะเรื่องการเมืองนั้นพ่อเผ่าจะโปะ(พ่อของจะไคแซ) มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับพ่อของนักการเมืองระดับชาติท่านหนึ่งในพื้นที่ ทั้งในเรื่องการค้าขายและผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งสายสัมพันธ์นี้ได้โยงใยมาถึงรุ่นลูกด้วย แต่หลังปี 2543 เป็นต้นมาการยอมรับในตัวพ่อหลวงจากชุมชน เริ่มลดน้อยถอยลงเนื่องจากไปพัวพันกับนักการเมือง เรื่องการมี**"บ้านเล็กบ้านน้อย"**และเรื่อง**"เงิน"**

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน(ปี 2546) นั้นเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยกลืนอายของ**"การเมือง"**หรือ**"อำนาจ"**และ**"ผลประโยชน์"**ของผู้มีอิทธิพล นายทุนท้องถิ่นและนักการเมือง ซึ่งมีและใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและเชิงอุปถัมภ์ และ

ยังเชื่อมต่อกับอำนาจและระบบทุนภายนอกตลอดมา นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความ
สัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และระหว่างรัฐกับชุมชนอีกด้วย

2.2. เงื่อนไขและผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและสำนึกชุมชน

จากความทรงจำร่วมกันของคนเฒ่าคนแก่ไทใหญ่ มูเซอและกะเหรี่ยงที่เคยใช้ชีวิต
ร่วมกันมาในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ ได้สะท้อนและสรุปให้เห็นถึงบริบทและเงื่อนไขปัจจัย
ต่างๆ ที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและ
สำนึกดั้งเดิมของชุมชนว่า ความเปลี่ยนแปลงได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 20 กว่าปีมานี้เอง โดย
ช่วงแรกๆ ราวปี 2490 – 2510 ที่มีชาวมูเซอพยพเข้ามานั้น ยังมีปัญหาและผลกระทบจากชีวิต
และความเป็นอยู่ของแต่ละชุมชนไม่มากนัก แต่ต่อมาเมื่อมีผู้อพยพเข้ามามากขึ้น มีชุมชนเกิด
ใหม่มากขึ้น ขณะที่แต่ละชุมชนก็มีการขยายตัว ผู้นำท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ดูแลจัดการแต่กลับ
แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวและพวกพ้อง ทำให้จำนวนประชากรและชุมชนมากขึ้น พื้นที่ป่าถูกบุกรุก
จับจองเพื่อทำกินมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันจึงเริ่ม
เกิดขึ้นมา แต่ในช่วงเวลานั้นชุมชนก็ยังสามารถใช้กฎกติกาวิธีคิดวิถีการจัดการของชุมชนใน
การยุติปัญหาได้ระดับหนึ่ง

จนกระทั่งปี 2526 เมื่อมีนโยบายและการพัฒนาของรัฐเรื่องความมั่นคง นโยบายการ
ลดละเลิกปลูกเสฟและคำฝิ่น การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นของรัฐ โดยโครงการ
พัฒนาชุมชนที่สูงไทย-เยอรมัน ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งตำรวจและทหาร ติดตามมาด้วยนโยบาย
การอนุรักษ์ป่า โดยเฉพาะเรื่องการจัดพื้นที่ทำกินห้ามบุกรุกเปิดป่าใหม่ ห้ามการเคลื่อนย้าย
ที่ทำกินทุกชุมชน จึงส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวบ้านโดยเฉพาะชาว
มูเซอ มีการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ป่าไม้แสดงบทบาทในการตรวจ
สอดดูแลเข้มขึ้นขึ้น มีการใช้อำนาจในการจับกุมและผ่านทางผู้นำชุมชน ชาวบ้านจึงได้เริ่มรับรู้
ว่าป่าไม้เป็นของกรมป่าไม้ อำนาจการจัดการเป็นของรัฐ ชุมชนเริ่มรับรู้ที่ไม่มีสิทธิและ
อำนาจในการจัดการเหมือนเช่นแต่ก่อนมา ซึ่งการรับรู้ดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งถูกส่งผ่านไปตามสาย
บังคับบัญชาและการปกครองท้องถิ่น จากจังหวัด อำเภอ ถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านในชุม
ชน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชาวบ้านได้พยายามต่อสู้ดิ้นรนปรับตัวหาทาง
ออกแต่ปรับไม่ทัน พืชเศรษฐกิจปลูกแล้วขายไม่ได้ ราคาตกต่ำ ขาดทุน ปลูกข้าวไม่พอกิน ผลผลิต
ต่ำเพราะผลัดซ้ำที่เดิมทุกปี หันไปเลี้ยงสัตว์มากขึ้นก็เกิดปัญหาสัตว์รบกวนที่ทำกิน ทำให้ความเสีย

หายให้แก่พืชผลในนาไร่ ต้องถูกปรับซดใช้คืน ชาวบ้านต้องลักลอบขยับขยายพื้นที่ทำกิน นุกรุกพื้นที่ ข้ามเขตหมู่บ้าน นุกรุกป่าต้นน้ำ ลักลอบปลูกฝิ่นตามตะเข็บชายแดน ลักลอบตัดไม้ส่งขายคนนอกพื้นที่ โดยเฉพาะการดิ้นรนของชาวมูเซอได้นำส่งผลกระทบไปสู่ชุมชนไทใหญ่และกะเหรี่ยงด้วย เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันบ่อยครั้งมากขึ้น ชาวมูเซอบ้านลูกข้าวหลามเล่าว่า "แต่เดิมสภาพป่ายังไม่ถูกทำลาย คนยังไม่มาก ที่ดินก็อุดมสมบูรณ์ ผลผลิตก็ได้มาก แต่เดี๋ยวนี้พื้นที่มีจำกัด ต้องทำไร่หมุนเวียนในที่ไร่เดิม คุณภาพดินในไร่ก็ลดลง แต่ก่อนใช้ข้าวพันธุ์ 1 ถัง จะได้ข้าวเปลือก 50 ถัง แต่ตอนนี้ได้แค่ 15-30 ถัง ตั้งแต่ปี 2537 ที่มีการกำหนดขอบเขตหมู่บ้านและพื้นที่ทำกิน ต้องทำไร่ซ้ำที่เดิมทุกปี แล้วก็เริ่มมีปัญหาสัตว์เลื้อยเข้าไร่ทำให้เสียหาย เพราะไม่ได้ทำรั้วกัน บางที่รั้วก็ไม่แข็งแรงพอ" ส่วนชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนา เล่าว่า "ปัญหาการรุกรานที่ทำกินระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้นบ่อย โดยเฉพาะกับมูเซอแดงบ้านยาป่าแหน มารุกป่าต้นน้ำแม่ละนา และยังคงเสนอโครงการทำฝายกั้นลำน้ำที่ต้นน้ำ พอเสนอโครงการมาถึง อบต. ก็ไม่ผ่าน เพราะถ้าให้ทำฝายกั้นต้นน้ำ คนปลายน้ำก็จะมีน้ำใช้ เพราะปริมาณน้ำเดิมนี้น้อยลงกว่าแต่ก่อน คนบ้านยาป่าแหนก็พยายามหาวิธีอื่นๆอยู่ หรืออย่างบ้านปางคาม ก็เริ่มมี"คนไตนอก"เข้ามาอยู่ พยายามเข้าหาทางผู้นำและทางราชการเพื่อขอที่ทำกิน ชาวบ้านก็พูดไม่ได้เพราะเกรงกลัวอิทธิพล ทั้งๆที่ ที่ทำกินก็เหลือน้อยเต็มที่อยู่แล้ว" นอกจากนั้นกฎกติกาเดิมที่เคยใช้กันมาเริ่มไม่เป็นผล คนไม่เชื่อฟังเพราะปัญหาปากท้องสำคัญกว่าและมาก่อนเรื่องอื่น ดังนั้นในช่วงหลังเมื่อเกิดปัญหามาบางกรณีตัดสินใจไม่ได้ ชุมชนจะหันไปพึ่งเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และกฎหมายเพื่อยุติปัญหา เนื่องจากชาวบ้านเริ่มรับรู้ว่าเป็นของกรมป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ ชาวบ้านไม่มีสิทธิและอำนาจในการจัดการอีกต่อไป อันเนื่องมาจากรัฐได้อำงสิทธิในการดูแลจัดการทรัพยากรในพื้นที่เองทั้งหมด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐกับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังพยายามที่จะนำวิธีการจัดการแบบดั้งเดิมมาผสมผสานใช้อยู่ ดังคำบอกเล่าของ ชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองแพม เล่าถึงเหตุขัดแย้งเรื่องที่ทำกินระหว่างชุมชน และวิธีการจัดการปัญหาในช่วงหลังว่า "...การทำไร่ตอนหลังมานี้ มีคนไตบ้านถ้ำลอดมาทำอะไรในเขตบ้านเฮา ประมาณปี 2530 หลังจากที"ทิจิ" เข้ามาช่วยแบ่งเขตบ้านแล้ว เขาก็ยังล้าเข้ามาฟันไร่ฟันสวน เอาไม้ในเขตเฮา เขาก็ไปบอกเขาว่า จะต้องประชุมชี้แจงกัน ไม่งั้นป่าเขาก็จะหมด ป่าของเขานั้นมันหมดไปแล้ว ตอนนั้นมี"จ่ายแหลง"เป็นแก่บ้านถ้ำลอด (ผู้ใหญ่บ้าน) แต่เขาไม่อยู่ให้"ผู้ช่วย"มาแทน เขาก็ไปตามหัวหน้าหน่วยป่าไม้ หัวหน้าหน่วยประชาสัมพันธ์ให้เขารู้เขตบ้าน ตอนหลังก็เบาลงหน่อย แต่ถ้าเขามาหาของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเขตเฮา ไม่ได้ฟันไร่ เขาก็ไม่ว่าอะไร ปล่อยให้เขา ต่างคนต่างหาอาศัยกันไปช่วงหลัง ๆ ก็เริ่มมีปัญหาบุกรุกที่ทำกินจากบ้านข้างเคียง มีการเผาไร่แล้วไฟลุกลามจากบ้านถ้ำลอด

เข้ามาในเขตบ้านเมืองแพม กรรมการหมู่บ้านก็ต้องไปพูดคุยกับ"กำนันมณี"(ตำบลถ้ำลอด) แล้ว
ก็มีเรื่องสัตว์เลื้อยของเขานุกรุกเข้าไปกินข้าวในไร่ของมุเซอแดงบ้านผามอน แล้วเขายังมันตาย
เขาไปขอคืนก็ไม่ได้ แต่หารักสงบ ขอไม่ได้ก็แล้วไป แต่ก็แจ้งไปที่"ทิจิ" จนมีการเรียกมาพูดคุย
กันทั้งตำบล มีเจ้าหน้าที่โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนที่สูง⁴² ไปทำ"แผนที่"หลายหมู่บ้านมาแบ่ง
พื้นที่ให้เห็นกัน ส่วนมุเซอแดงบ้านแสนคำลือกก็มานุกรุกทำไร่ที่ป่าต้นน้ำห้วยน้ำเมืองแพมเมื่อ
4-5 ปีที่แล้ว ตอนหลังมาสภาตำบลก็เรียกพ่อหลวงกับกรรมการผู้อาวุโสแต่ละบ้านมาประชุม
บอกห้ามนุกรุกทำลายป่าต้นน้ำ แต่สัตว์เลื้อยจะห้ามก็ห้ามไม่ได้ มันข้ามไปข้ามมา ของพี่น้อง
มุเซอก็เข้ามา ของกะเหรี่ยงก็เข้าไป แต่ก็ขอชาวบ้านให้ช่วยกันดูแล เวลาเข้าไปก็อย่าทำร้าย
เพราะมันมีเจ้าของอยู่ เสียหายมากก็ต้องชดใช้ มีการทำข้อตกลงร่วมกัน เขียนไว้ที่ตำบล แต่
ไม่รู้ว่าจะยังอยู่หรือเปล่า_ แต่เวลาปรับมุเซอก็จะมีประเพณีของเขา เขาปรับกัน 300 บาท ไท
ใหญ่ กะเหรี่ยงจะปรับ 500 บาท ก็มีต่างกัน"

นอกจากนั้นชาวบ้านได้เล่าถึง **เงื่อนไขที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงและกระทบ
ต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมของชุมชน**ว่าได้เริ่ม
ขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปเช่นกัน เมื่อการคมนาคมถนนหนทางเริ่มดีขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา
ทำให้การไปมาหาสู่กันและการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนในชุมชนกับคนในเมืองมี
มากขึ้น พ่อค้าจากภายนอกเข้ามาหาซื้อผลผลิตจากชุมชน ชาวบ้านเริ่มผลิตเพื่อขายมากขึ้น ชาว
บ้านส่วนหนึ่งมีเงินสะสมใช้จ่ายซื้อสินค้าที่จำเป็น และสินค้าฟุ่มเฟือย(บริโภคนิยม) ชาวบ้านบาง

⁴² โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนที่สูง (ฝ่ายสนาม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดสวนอนุรักษ์ต้นน้ำ
สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ มีหมู่บ้านเป้าหมายอยู่ในหน่วยจัดการต้นน้ำที่ 41 ปางมะผ้า 8 หมู่
บ้าน ได้แก่ ยาป่าแห่น ถ้ำลอด แอโก๊ แสนคำลือก ผามอน ห้วยแห้ง หัวलग และเมืองแพม โดยเข้ามาดำเนินการ
ตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา วัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนบนพื้นที่สูงให้มี
ความรู้ ความเข้าใจประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล และสอดคล้องกับการวางแผนการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินตามความเหมาะสมของที่ดิน มีการจัดระเบียบชุมชน ตามกฎ
ระเบียบของทางราชการเพื่อยับยั้งการอพยพเคลื่อนย้าย ซึ่งในปี2539 ได้จัดทำ"มติข้อตกลง"จากการสัมมนา
คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรจาก 8 หมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่ทำกิน และปัญหาการนุกรุกป่าต้นน้ำ โดยมี
เนื้อหาหลักๆคือ ทุกหมู่บ้านจะไม่เข้าไปเปิดพื้นที่ใหม่ในเขตป่าสมบูรณ์หรือป่าต้นน้ำของหมู่บ้านซึ่งกันและกัน
และให้ทำแนวกันไฟ ปลุกต้นไม้เสริม ให้ทำเครื่องหมายหลักชุมชนแสดงไว้ในพื้นที่ให้ชัดเจน กรณีที่ต้องการ
ขยายพื้นที่ทำกิน ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้านหรือสภาตำบล ผู้ใดหมู่บ้านใดฝ่าฝืนจะถูก
ดำเนินการเพื่อไม่ให้เป็นอย่างตามกฎระเบียบที่ตกลง (เอกสารประกอบการประชุมเรื่องการใช้พื้นที่ทำกิน
และป่าต้นน้ำของพื้นที่เขตตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ,2544)

คนขายวัวควายขายที่นำไปผ่อนรถมาเพื่อใช้บรรทุกผลผลิต รับจ้างขนของของคน บางคนมีเงินมี
ญาติในเมืองก็ส่งลูกไปศึกษาเล่าเรียนต่อในเมือง บางคนออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน หรือมี
คนมาติดต่อไปทำงาน**รับจ้างนอกพื้นที่** ด้วยความต้องการที่จะกินดีอยู่ดีและมีสิ่งเสพสุข ชาว
บ้านเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมและการอยู่การกินของคนในเมืองมากขึ้นจากที่ได้พบเห็นด้วยตนเอง
จากการบอกเล่าและจากสื่อภายนอกต่างๆ ต่อมาราวปี 2535 เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในพื้นที่ ก็
เริ่มมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะวิทยุ โทรทัศน์ตามมา ชาวบ้านเริ่มไม่สนใจเรื่อง
ของชุมชน ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน มีชาวบ้านเข้าร่วมน้อยลง เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ ชาว
บ้านส่วนใหญ่ติดมวย ติดละครโทรทัศน์ บ้างก็อ้างว่าติดงานติดธุระปากท้องสำคัญกว่าเรื่องชุมชน
ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมหายไป การพึ่งพาช่วยเหลือแบ่งปันกันลดน้อยลง ทุกอย่างต้อง
แลกด้วยเงิน เงินเป็นใหญ่ บทบาทของ"ผู้นำทางธรรมชาติ" และ"ผู้เฒ่าผู้แก่"ลดน้อยลงจากอดีต
นับแต่ทางการแต่งตั้งให้มีผู้นำแบบทางการ และมีอำนาจตามตัวบทกฎหมาย ผู้นำทางธรรมชาติ
กลายเป็น"ผู้ช่วย"หรือเป็นผู้นำแบบทางการ ความเคารพเชื่อฟังและยอมรับในผู้อาวุโสลดน้อยลง
คนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ซึ่งผ่านระบบการศึกษาเชื่อมต่อกันไม่ค่อยได้ **กำนันผู้นำท้องถิ่น เจ้า**
หน้าทีรัฐและ"กฎหมาย"เป็นตัวตัดสินใจขาด และเข้าแทนที่ผู้นำทางธรรมชาติผู้เฒ่าผู้แก่
และ"จารีตประเพณี"ของชุมชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุม
ชน รวมถึงระบบคิดและวิธีการจัดการปัญหาต่างๆ ของชุมชนด้วย

นอกจากนั้นชาวบ้านเล่าว่าการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนในอดีตนั้น ทำให้เด็ก
รู้แต่เรื่องนอกตัว แยกคนออกจากชุมชน ห่างไกลจากชุมชนไม่รู้จักชุมชนและประเพณีวัฒนธรรม
ของตนเอง บางคนดูถูกวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง อายุที่จะเปิดเผยหรือไม่กล้าที่แสดงว่า ตน
เป็น"ชาวเผ่า" คนรุ่นใหม่เริ่มไม่สนใจไม่ฟังคนเฒ่าคนแก่ หาวว่าไม่ทันสมัย การเรียนรู้ถ่ายทอดส่ง
ผ่านคุณค่าความหมายของความรู้ภูมิปัญญา ซึ่งแทรกอยู่ในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ไม่ได้ได้รับความ
สนใจ **"ของดี"** ในชุมชนค่อยๆ จางหายไป **"ความเป็นชุมชน"** ของแต่ละชุมชน ซึ่งผูกพัน
เชื่อมโยงด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม ระบบเครือญาติและระบบอาวุโส วิธีการผลิต
และวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับความคิดความเชื่อเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนำไปสู่ประเพณีพิธีกรรม
ต่างๆ ที่แสดงถึงการเคารพต่อธรรมชาติ ชุมชนมีกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน และการจัดการ
ทรัพยากรร่วมกันตามจารีตทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน มีการสืบทอดส่งผ่านถึงคนรุ่นต่อมา
ด้วยคำเล่าคำสอนจากคนเฒ่าคนแก่ และบทเพลง พิธีกรรมต่างๆ สิ่งที่กำลังมานี้ล้วนเป็น "สำนึก
ทางประวัติศาสตร์"ดั้งเดิมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ แต่เริ่มได้รับผลกระทบจากบริบทและเงื่อนไขความ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.3. ความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบคิดและการจัดการ ทรัพยากรส่วนรวม

จากเงื่อนไขต่างๆ ภายใต้บริบทที่กล่าวมาข้างต้น ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการกำหนดและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิด วิธีคิดและวิธีการจัดการปัญหาต่างๆของชุมชน รวมถึง "สำนึกดั้งเดิม"ของชุมชนด้วยกล่าวคือ แต่เดิมนั้นทรัพยากรดินน้ำป่าเป็น**"สมบัติส่วนรวม"** ที่ชุมชนสำนึกว่าตนมีและใช้สิทธิและอำนาจในการจัดการร่วมกันทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน ตามกฎกติกาที่ได้ตกลงร่วมกันไว้ อันเป็นกฎกติกาที่เกิดจากจารีตธรรมเนียมปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และบนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม ได้แก่ การยึดถือ**ความเป็นพี่เป็นน้อง ความเป็นเครือญาติ การแบ่งปันพึ่งพาอาศัยกัน อะลุ่มอะล่วยช่วยเหลือกัน การประนีประนอม การเคารพเชื่อฟังและยอมรับในผู้นำ และผู้อาวุโส ตามจารีตธรรมเนียมปฏิบัติ** อันเป็น**"สำนึกดั้งเดิม"**ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม แม้ในช่วงแรกจะเริ่มมีชาวบ้านและผู้นำตามธรรมชาติในพื้นที่ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของรัฐเป็นหูเป็นตาในการดูแลปกครองและมีกฎหมายออกมาบังคับใช้ (ป่าไม้และที่ดิน) แต่ภายใต้บริบทและเงื่อนไขในช่วงเวลานั้นก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระบบคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบนสำนึกดังกล่าว

จนเมื่อชุมชนเข้าสู่ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของรัฐนับแต่ปี2526 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน ปัญหาการก่อการร้าย นโยบายการปราบปรามการปลูกการเสพติดและการค้าฝิ่น นโยบายการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น นโยบายการอนุรักษ์ป่า ตามมาด้วยนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และการเข้ามาของระบบทุนนับแต่ปี2530 เป็นต้นมา ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบมากมายและรุนแรงต่อชุมชนต่างๆในพื้นที่ และมีอิทธิพลและมีส่วนสำคัญในการกำหนดควบคุมความคิดและสร้างวิธีคิดวิธีการจัดการทรัพยากรแบบใหม่ให้แก่ชุมชน กล่าวคือ **ดินน้ำป่ากลายเป็น"สมบัติของรัฐ" สิทธิและอำนาจการจัดการเป็นไปตามกฎหมายรัฐ** ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ที่มาอยู่อาศัย ช่วยดูแลป่าไม้ อันเป็นการควบคุมและจำกัดสิทธิและอำนาจของชุมชนซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิมโดยการอ้างสิทธิตามกฎหมายของรัฐ แต่ด้วยเหตุที่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐนั้น ไม่ได้ส่งผลดีต่อวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างที่ตั้งใจไว้ และกลับทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในภาวะเดือดร้อนต้องปรับตัวดิ้นรนต่อสู้แสวงหาทางออกเพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ประกอบกับ**เงื่อนไขภายใน**ที่เปลี่ยนไปในด้านจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทั้งจากภายในและการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา ซึ่งสร้างแรงกดดันในพื้นที่ให้รุนแรงขึ้น จนที่สุดชาวบ้านจำ

ต้องละเมิดกฎกติกาจารีตประเพณีของชุมชนและระหว่างชุมชน และละเมิดกฎกติกาตาม
กฎหมาย ที่รัฐสร้างขึ้นมาภายหลังด้วย ดังนั้น“สมบัติของรัฐ” จึงแปรสภาพไปเป็น“สมบัติเปิด”
ที่ใครต่อใครสามารถเข้าไปฉกฉวยแย่งชิงได้ตลอดเวลาเมื่อมีโอกาสและสถานการณ์เอื้ออำนวยก่อ
ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน และระหว่างชุมชนมากขึ้นเป็น
ลำดับ ในขณะที่

“สิทธิและอำนาจ” การจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนโดยเฉพาะเรื่องดินน้ำป่า และ
“สำนักดั้งเดิม” ของชุมชนค่อยๆจางหายไปท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงและแรงกดดัน
ดังกล่าว

นโยบายกฎหมายและการพัฒนาโดยรัฐ ที่เริ่มแทรกเข้าไปในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำนับแต่
อดีต อันมีเหตุผลด้านการเมืองการปกครอง ความมั่นคงตามแนวชายแดน การป้องกันการก่อการ
ร้าย และการแทรกแซงของกองกำลังต่างชาติ และกองกำลังกู้ชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆชน
การควบคุมป้องกัน และการปราบปรามการปลุกการผิดการค้ำและการเสพติด และยาเสพติด
ต่างๆในระยะหลัง นโยบายส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น การส่งเสริมอาชีพ นโยบายเชิงอนุรักษ์
การจำกัดพื้นที่ทำกิน การควบคุมการย้ายถิ่นทำกิน เหล่านี้ส่วนหนึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนโดย
รวม แต่อีกส่วนหนึ่งด้วยเงื่อนไขและปัจจัยที่ขาดการควบคุมจัดการที่ดี และรัฐไม่ได้ให้ความสนใจ
และทำความเข้าใจต่อระบบคิดและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนที่ดีพอ โดยเฉพาะในเรื่องภูมิ
ปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน รวมทั้งสิทธิและอำนาจของชุมชนที่มีแต่
เดิมในบริเวณลุ่มน้ำ การทำเกษตรบนพื้นที่สูงถูกมองว่าเป็น“ตัวทำลายเศรษฐกิจของป่า” แต่
ขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของชาวป้าชาวดอย ก็เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นสำหรับธุรกิจท่องเที่ยว
ดังนั้นด้วย“วิธีคิดเชิงเดี่ยว”ของรัฐจึงได้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงและกดทับระบบคิด **วิธีการ**
จัดการ ภูมิปัญญา สิทธิ และอำนาจของชุมชนซึ่งมีอยู่เดิมนั้นให้จางหายไปและใช้ไม่ได้ผล
และกระแสด้านการพัฒนาแบบบริโภคนิยมที่มองทุกอย่างเป็นสินค้าแม้กระทั่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม
ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ก็ได้มีส่งผลกระทบต่อ **ความเป็นชุมชนลดน้อยลง และสำนัก**
ดั้งเดิมของชุมชนหายไป ในขณะที่ทรัพยากรบางส่วนที่เป็น“ทรัพยากรส่วนรวม” เป็น“สมบัติ
ปิด” ภายใต้จารีตชุมชน ได้ถูกเปลี่ยนมาเป็น“สมบัติของรัฐ” ภายใต้นโยบายและกฎหมายรัฐ
แต่จากนั้นได้กลับแปรสภาพมาเป็น“สมบัติเปิด” ภายใต้ภาวะแห่งการละเมิดกติกาจารีตชุมชน
และกฎหมายรัฐ

ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อวิถีการผลิตการทำมาหากินซึ่งสัมพันธ์กับ
การจัดการทรัพยากรส่วนรวม และผลกระทบต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น

ได้กลายมาเป็น **"ปัญหาร่วม"** ของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ และเป็นเงื่อนไขสำคัญ
ประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้เกิด**"สำนึกร่วม"**ขึ้น ภายใต้บริบทและเงื่อนไขใหม่ในช่วงเวลาต่อมา

สรุป

ประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและ
การจัดการทรัพยากรส่วนรวม เป็นการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์
ภายในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก ภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆตามช่วง
เวลาเป็นลำดับ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างชุม
ชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม โดยพบว่าด้วยเงื่อนไขปัจจัยทั้งจากภายในและ
ภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น และได้ส่งผลให้
"สิทธิและอำนาจ"การจัดการปัญหาต่างๆภายในและระหว่างชุมชน ซึ่งชุมชนมีและใช้อยู่ตาม
จารีตประเพณีแต่เดิมนั้น ถูกมองข้ามและถูกกดทับด้วยการอ้าง"สิทธิและอำนาจ"ตามนโยบาย
และกฎหมายแห่งรัฐ โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงที่นำโดยรัฐในนามผู้
พัฒนาและผู้อนุรักษ์เพื่อความมั่นคง และระบบทุนจากภายนอก ได้ก่อให้เกิดผลกระทบและ
ปัญหาด้านการทำมาหากินซึ่งสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรและปัญหาด้านความอ่อนล้าของ
วัฒนธรรมชุมชน นอกจากนั้น"ทรัพยากรส่วนรวม"ซึ่งเคยเป็น"สมบัติปิด"ที่ชุมชนร่วมกันดูแลภาย
ใต้จารีตประเพณีของชุมชนได้กลายมาเป็น"สมบัติของรัฐ"ภายใต้นโยบายและกฎหมาย
แต่ในท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวชาวบ้าน ได้พยายามต่อสู้ดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อหาทางออกและ
แก้ไขปัญหาปากท้องของตนเอง อย่างไรก็ตามการต่อสู้ดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะ"ตัวใครตัวมัน"
โดยใช้ฐานความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและเชิงอุปถัมภ์เท่าที่แต่ละคนจะมีอยู่ด้วยอาศัยบริบทและ
เงื่อนไขที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาเช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ตามความต้องการของพ่อค้าที่เข้า
ไปหาซื้อผลผลิตในชุมชนเมื่อสภาพถนนหนทางดีขึ้น การออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านนอกพื้นที่
การหาของป่ามาวางขายตามเส้นทางท่องเที่ยวในยุคส่งเสริมการท่องเที่ยว การพานักท่องเที่ยว
เดินป่าเที่ยวถ้ำพักแรมตามบ้าน เป็นต้น ซึ่งในขณะที่ชาวบ้านต่างต่อสู้ดิ้นรนอยู่นั้น สิ่งหนึ่งที่ไม่
ปรากฏในคำบอกเล่าของชาวบ้านคือบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนหรือการแก้
ปัญหาร่วมกับชุมชน แต่กลับพบว่าผู้นำท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย กลับสนใจแต่การใช้อำนาจเพื่อ
ผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง และเป็นตัวแทนของรัฐที่ดีในการดูแลปกครองชาวบ้าน และ
บางยุคสมัยยังใช้ชาวบ้านเป็นฐานเพื่อเข้าสู่อำนาจอย่างชอบธรรมด้วย โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิง
เครือญาติและเชิงอุปถัมภ์ โดยมีได้ใส่ใจหรือสำนึกต่อสิทธิและอำนาจของชุมชนที่สูญเสียไป

และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนที่ควรแก่การรื้อฟื้นอนุรักษ์ แต่กลับเห็นทรัพยากรส่วนรวม และ
วัฒนธรรมของชุมชนเป็นเพียง"สินค้า" หรือเป็น"จุดขาย"มีไว้เพื่อธุรกิจท่องเที่ยว หรือสร้างธุรกรรม
เชิงบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขปัจจัยและแรงกดดันสำคัญที่นำไปสู่
ปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชน ส่งผลให้
ชุมชนเริ่มละเมิดกฎกติกาตามจารีตประเพณีของกันและกัน และละเมิดกฎกติกาตามกฎหมายรัฐ
ทำให้ "สมบัติของรัฐ" กลายมาเป็น"สมบัติเปิด"ที่ใครต่อใครต่างเข้าไปฉกฉวยแย่งชิงเมื่อมี
โอกาส ซึ่งได้นำไปสู่ความพยายามของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่จะลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง
และพัฒนาเชื่อมโยงไปสู่การพยายามที่จะปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ เข้าร่วมเรียกร้อง
ทวงสิทธิและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมกลับคืนมา ซึ่งจะได้นำเสนอในส่วน
ต่อไป

ส่วนที่ 3

ประวัติศาสตร์และกระบวนการใช้สำนักทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

3.1.การควบคุมการจัดการทรัพยากรโดยรัฐในนามผู้พัฒนาและผู้อนุรักษ์เพื่อความมั่นคง

ภายหลังจากเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากพม่าเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยในบริเวณพื้นที่ปางมะผ้าเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมาแล้วนั้น ดินแดนแถบนี้ก็เข้าสู่ยุคสมัยแห่งการควบคุมดูแลโดยรัฐมากขึ้น นับแต่นโยบายด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน การป้องกันการก่อการร้าย การควบคุมเฝ้าระวังการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน นโยบายด้านการเมืองการปกครอง และความพยายามที่จะควบคุมการแพร่กระจายของสารเสพติด โดยการปราบปรามการปลูกการผลิตการค้ำและการเสพฝิ่นเรื่อยมาจนเข้าสู่ช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา พื้นที่อำเภอปางมะผ้าก็ได้เริ่มเข้ามาอยู่ภายใต้นโยบายการพัฒนาและอนุรักษ์ของรัฐที่เข้มข้นขึ้นอีกครั้ง โดยรัฐบาลประสานกับโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ดำเนินงานพัฒนาภายใต้นโยบายการพัฒนาการทำการเกษตรบนพื้นที่สูง การปราบปรามการปลูกการผลิตการเสพและค้ำฝิ่น และจำกัดพื้นที่ทำกินของชุมชนบนดอย ตามด้วยนโยบายด้านการอนุรักษ์ผืนดินน้ำป่าเพื่อยับยั้งการทำการเกษตรแบบย่ำยี และป้องกันการทำลายป่าต้นน้ำ การประกาศขยายเขตอนุรักษ์เพิ่มเติม โดยมีจุดประสงค์เพื่อปกป้องการตัดไม้ทำลายป่าจากการทำไร่แบบย่ำยี เพื่อแก้ปัญหาเสียดินด้วยการลดการพื้นที่ปลูกฝิ่นของชาวมูเซอและลีซอ ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆทดแทน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ดีขึ้น และเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและอธิปไตยของชาติ โดยการส่งเสริมความจงรักภักดีต่อประเทศไทยและกลายมาเป็น"พลเมืองไทย" ภายใต้บริบทและสภาพเงื่อนไขและปัจจัยภายในภายนอกดังกล่าวนั้นได้มีผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน และระหว่างชุมชนกับรัฐและระบบทุนภายนอก และปรับเปลี่ยนระบบคิด การจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน และได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ปางมะผ้าที่ชัดเจน 2 ประการใหญ่ได้แก่ **ปัญหาเรื่องการทำมาหากิน** ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรคือ สิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรตามระบบความเชื่อและจารีตประเพณีของชุมชน ถูกกดทับด้วยสิทธิและอำนาจตามระบบกฎหมายและนโยบายของรัฐ ชาวบ้านถูกจำกัดในเรื่องการขยายพื้นที่ทำกิน ห้ามเคลื่อนย้ายชุมชนและที่ทำกิน ห้ามเปิดป่าใหม่ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปจากเดิม โดยเฉพาะชุมชนชาวมูเซอต้องเลิกปลูกฝิ่นหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวทดแทน(กาแฟ สับปะรด ถั่ว) และการเข้ามาของ

ระบบทุนการผลิตเพื่อการค้า แต่ชาวบ้านก็ต้องเผชิญกับปัญหาตลาด ไม่มีพ่อค้ารับซื้อ บางปีถูกตรึงราคาพืชผล ปัญหาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากดินเริ่มเสื่อมสภาพเนื่องจากการเพาะปลูกซ้ำในที่เดิมทุกปี และการปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้นส่วนหนึ่งส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดน้อยลง ผลจากการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน ส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งและการต่อสู้ดิ้นรนแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนมีมากขึ้นและรุนแรงขึ้น จนกฎกติกาเดิมของชุมชนและกฎหมายรัฐก็ไม่สามารถยับยั้งชาวบ้านซึ่งได้รับความเดือดร้อนไว้ได้

ปัญหาประการต่อมาคือ **ปัญหาด้านวัฒนธรรมประเพณี** การศึกษาในระบบโรงเรียนแบบเดิมนั้นได้แยกคนออกจากชุมชน อิทธิพลของวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้แทรกเข้าสู่ชุมชนโดยมีบุคคลและสื่อต่างๆ เป็นพาหะ คนในชุมชนสนใจแต่เรื่องปากท้อง เรื่องการหางานทำหารายได้มากกว่ากิจกรรมและประเพณีพิธีกรรมชุมชน ธรรมเนียมประเพณีของชุมชนขาดการสืบทอด การช่วยเหลือพึ่งพากันมีน้อยลง ความรู้ประสบการณ์ของคนเฒ่าคนแก่ "ระบบอาวุโส" ซึ่งเป็นกลไกที่เคยช่วยจัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชนถูกมองข้าม และถูกแทนที่ด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้นำแบบทางการ "ความเป็นชุมชน" และวัฒนธรรมที่ดีงามเริ่มจางหาย ซึ่งปัญหาใหญ่ทั้งสองประการนี้เป็น **"ปัญหาร่วม"** ที่คนในท้องถิ่นไม่ว่าชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ใดต่างประสบร่วมกันและมีความตระหนักเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า "ทรัพยากรส่วนรวม" หรือสมบัติส่วนรวมของชุมชนนั้น มิได้มีความหมายและนัยะจำกัดเพียงทรัพยากรธรรมชาติดินน้ำป่าเท่านั้น แต่วัฒนธรรมประเพณี "สิ่งดี" ต่างๆ ในชุมชนก็ถือเป็น "ทรัพยากรหรือสมบัติส่วนรวม" ของชุมชนด้วยเช่นกัน แต่สิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรส่วนรวมดังกล่าวซึ่งเดิมเป็นของชุมชนนั้น ได้ถูกควบคุมกีดกันและจัดการโดยรัฐในนามผู้พัฒนาและผู้อนุรักษ์เพื่อความมั่นคง บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันและทั้งปัญหาผลกระทบต่างๆ ไว้ให้กับชุมชน

3.2. ความพยายามปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่โดยชุมชน

3.2.1. ประวัติศาสตร์การรื้อฟื้น "สำนักชุมชน"

จากการที่ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง และปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ได้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องหาทางออกต่อสู้ทุกวิถีทางเพื่อแก้ปัญหาของตนเองด้วยการออกไปหา "ของป่า" เพื่อที่จะเอามาขายให้กับนักท่องเที่ยวที่ผ่านไปมา โดยมีการตั้งเพิงขายของป่าริมทางหลวง บริเวณปางทางเข้าบ้านบ่อไคร้ ปากทางเข้าบ้านแม่ละนา บ้านลูกข้าวหลาม และจุด

พักชมวิว นอกจากนั้นชาวบ้านยังพยายามหารายได้จากการพานักท่องเที่ยวเดินป่าเที่ยวถ้ำ พักตามหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเงื่อนไขภายนอกที่เข้ามามีส่วนกระตุ้นและเป็นทางเลือกของชาวบ้านในช่วงตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมาที่รัฐมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และนับจากในช่วงปี 2535-2536 เป็นต้นมา ได้มีพ่อค้าโรงงานแปรรูปหน่อไม้มาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นอีก โดยติดต่อผ่านผู้นำหมู่บ้าน นำรถบรรทุกสิบล้อมาตั้งจุดรับซื้อและคัดเกรดหน่อไม้ และไม้กอไม้ไผ่(ไม้สว่น) จากชาวบ้านถึงในหมู่บ้าน ชาวบ้านซึ่งได้รับความเดือดร้อนเรื่องการทำมาหากินอยู่แล้วจึงเห็นเป็นช่องทางในการหารายได้ จึงต่างเร่งรีบหาและแย่งชิงหน่อไม้ออกมาขายในเชิงธุรกิจ โดยใช้ทั้งแรงงานคนแบกหามและใช้รถกระบะบรรทุก ตามแต่ว่าใครจะมีกำลังทุนและแรงงานเท่าใด ซึ่งจากความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงเพื่อเก็บของป่า และการบรรทุกลำเลียง จึงนำไปสู่การบุกรุกข้ามพื้นที่หมู่บ้านกันและกัน เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบ จนกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างหมู่บ้านขึ้น

เหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นทุกปีในช่วงที่ผลิตผลจากป่าเริ่มออกผล จนในปี 2539 จึงได้เกิดกรณีความขัดแย้งระหว่าง 3 หมู่บ้านขึ้นได้แก่ชาวมูเซอตำบลบ้านบ่อไคไร่ บ้านจำโป้ บ้านลูกข้าวหลาม ได้ออกหาผลผลิตจากป่ามาขาย จนเป็นสาเหตุให้เกิดการหาของป่ารุกล้ำข้ามพื้นที่หมู่บ้านอื่น ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจกันระหว่างหมู่บ้าน ในเบื้องต้นได้มีความพยายามที่จะตกลงกันเพื่อยุติปัญหาหลายครั้งหลายครา แต่ปรากฏว่าไม่มีใครเชื่อฟังใคร กฎกติกาชุมชนที่เคยร่วมกันวางเอาไว้แต่เดิมไม่มีใครเชื่อฟัง ในที่สุดโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีคิดและวิธีการทำงานจากประสบการณ์และบทเรียนที่ผ่านมา ซึ่งเดิมนั้นใช้วิธีการประสานแผนและให้การเสริมหนุนหน่วยงานราชการต่างๆในการพัฒนาชุมชนแต่ได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจ จึงได้ปรับมาให้ความสำคัญต่อชุมชน โดยเอาชุมชนเป็นตัวตั้งศึกษาวิเคราะห์ชุมชนในแนวลึกค้นหาศักยภาพของชุมชน(สำนึกเดิม)ด้วยการวิเคราะห์ระบบชุมชน⁴³ จึงได้เข้ามาเป็นตัวเชื่อมประสานให้มีการจัดเวทีประชุมหารือระหว่างแกนนำหลักๆทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยได้นำผู้นำหมู่บ้านและคนเฒ่าคนแก่จาก 3 ชุมชนมานั่งพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ดังเช่นวิธีการในอดีตที่แต่ละชุมชนเคยยึดถือปฏิบัติมาก่อนซึ่งเป็นความพยายามในการใช้

⁴³ ในปี 2536 "ทีจี" มีการทบทวนและปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานพัฒนา โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ระบบชนบท(Rural System Analysis : RSA) โดยได้เรียนรู้จากอาจารย์บัณฑิต อ่อนดำ และคณะ RSA เป็นการทำความเข้าใจชุมชนอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้มองเห็นศักยภาพ"ของดี"และข้อจำกัดของชุมชน(ไม่เพียงแต่ปัญหา)และได้ทราบถึงกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนา โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเนื่องจากหน่วยการวิเคราะห์นั้นมีทั้งระดับชุมชนและระดับครัวเรือน(โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน,2541)

“ความสัมพันธ์แนวราบ” แบบดั้งเดิมของชาวบ้าน และรื้อฟื้นสำนึกเดิมของชุมชน โดยเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 จัดขึ้น ณ บ้านลูกข้าวหลาม ซึ่งในเบื้องต้นได้เปิดโอกาสให้ตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน และชาวบ้านที่สนใจได้ร่วมกันทำความเข้าใจถึงปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในมุมมองของแต่ละฝ่าย โดยให้แต่ละบ้านเล่าสถานการณ์ปัญหาของชุมชน โดย“ทีจี” ได้อาศัยข้อมูลบางส่วนจากการวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน ซึ่งกำลังดำเนินงานร่วมกับคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นในช่วงเวลานั้น มาใช้เป็น“สื่อ”ในเวทีชาวบ้าน โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนมาเปรียบเทียบ หลังจากนั้นได้ให้เวลาชาวบ้านกลับไปพูดคุยกันต่อในชุมชนของตนเอง และให้แต่ละบ้านช่วยกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนออกมา “ทีจี” ยึดชาวบ้านเป็นตัวตั้ง ให้ชาวบ้านเป็นตัวกำหนดโดยพยายามให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ให้เวลาชาวบ้านได้พูดคุยตกลงร่วมกัน ไม่เร่งรัดเร่งรีบจนเวลาผ่านไปประมาณ 3-4 เดือน เวทีชาวบ้านครั้งที่ 2 จึงเกิดขึ้น ณ บ้านบ่อไคร้ โดยตัวแทนจาก 3 หมู่บ้านได้นำแนวทางแก้ไขปัญหาของแต่ละบ้านมาประชุมร่วมกันและร่วมวางกฎระเบียบกติกาในการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชนบน“สำนึกร่วมกัน”ของชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไข“ปัญหาร่วม”ของชุมชน ซึ่งได้ข้อตกลงร่วมกัน ดังนี้คือ

1. ในการเก็บหน่อไม้ 1 กอให้เหลือหน่อไม้ไว้อย่างน้อย 3 หน่อ
2. การตัดไม้ในเขต“ป่าชุมชน”ระหว่างหมู่บ้านมาใช้ประโยชน์ ต้องได้รับอนุญาตจากกรรมการของแต่ละหมู่บ้านก่อน และห้ามนำไปจำหน่าย
3. ห้ามนำ“กล้วยไม้”จากป่าไปขาย
4. การเก็บ“ของป่า”ให้เก็บได้เฉพาะส่วนที่ต้องการ เช่น ดอก ผล ห้ามตัดทั้งลำต้น
5. การเผาไร่ เจ้าของไร่ต้องทำ“แนวกันไฟ”ก่อนเผาไร่ทุกครั้ง
6. ชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านจะต้องปฏิบัติตาม“กฎการใช้ทรัพยากรร่วมกัน” อย่างเคร่งครัด

เวทีชาวบ้านครั้งที่ 3 จัดขึ้น ณ บ้านจำโบ้ โดยมีตัวแทนจากบ้านปางคามน้อย(มุเซอคำ) บ้านไม้สูง (ไทใหญ่) บ้านผาเผือก(มุเซอคำ) มาเข้าร่วมการประชุมด้วย ซึ่งประเด็นสำคัญในการหารือครั้งนั้นได้แก่ ปัญหาเรื่องขอบเขตพื้นที่ทำกินของแต่ละชุมชนไม่ชัดเจน ซึ่งเป็นต้นเหตุให้ชาวบ้านมีการถ่วงลำลูกกรกพื้นที่ทำกินกันอยู่เสมอ ดังนั้นในการประชุมครั้งนั้น จึงมีความพยายามที่จะมีการแบ่งขอบเขตพื้นที่หมู่บ้าน โดยแยกลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกิน พื้นที่เลี้ยงสัตว์ของแต่ละชุมชนให้ชัดเจนเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการรุกล้ำพื้นที่กัน

ภายหลังจากนั้น“ทีจี”และแกนนำหลัก(มุเซอคำจาก 3 บ้าน) ซึ่งขณะนั้นมีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ จึงได้จัด “เวทีสัญจร” ไปตามหมู่บ้านที่เกิดปัญหาที่มีลักษณะคล้ายกันเพื่อหาแนวทางแก้ไขโดยใช้แนวทางRSA ดังเช่น กรณีปัญหาแย่งหน่อไม้ระหว่างบ้านบ่อไคร้(มุเซอคำ)-

บ้านยาป่าแหน(มุเซอแดง) โดยชาวบ้านยาป่าแหน หว่าชาวบ้านบ่อไคร้รู้รู้ข้ามเขตมาเก็บหน่อไม้ไปขาย “ถ้าเก็บเอาไปกิน ไม่ว่า แต่ถ้าเก็บเอาไปขายหมด ต่อไปหน่อก็ไม่มีกิน ไม่ก็ไม่มีทำบ้าน” (ชาวมุเซอจะใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านด้วย) มีความพยายามจัดเวทีสัญจร 2-3 ครั้งในช่วงเวลา 2 เดือนปัญหาจึงยุติลงได้โดยชาวบ้านบ่อไคร้ ให้สัญญาว่าจะไม่รูล้ำเข้าไปหาหน่อเพื่อเอาไปขายอีก ส่วนชาวบ้านยาป่าแหน ตั้งข้อแม้ไว้ว่าอนุญาตให้เก็บเอาไปกิน แต่เก็บเอาไปขายไม่ได้

กรณีปัญหาการบุกรุกป่าต้นน้ำประปาภูเขาระหว่างบ้านจะโป๊ะ(มุเซอดำ)กับบ้านแม่ละนา(ไทใหญ่) เหตุเกิดเนื่องจากบริเวณป่าต้นน้ำประปาภูเขาของบ้านแม่ละน่านั้นอยู่ในเขตบ้านจะโป๊ะ ส่วนบริเวณป่าต้นน้ำประปาภูเขาบ้านจะโป๊ะนั้นอยู่ในเขตบ้านแม่ละนา บริเวณดังกล่าวต่างมีชาวบ้านของทั้งสองบ้านเข้าไปบุกรุกเพื่อทำไร่ เป็นการทำลายป่าต้นน้ำ ชาวบ้านได้นำปัญหาไปหารือกับผู้ประสานงานของ“ทีจี”ทราบ “ทีจี”และแกนนำหลัก จึงได้ประสานให้มีเวทีสัญจรขึ้นที่บ้านแม่ละนา โดยเชิญผู้นำทางการ(กำนันและผู้ใหญ่บ้าน)และผู้นำธรรมชาติ เข้าร่วมรับทราบปัญหาและร่วมกันหาทางแก้ไข ผลการจัดเวทีได้ข้อยุติและข้อตกลงร่วมกันว่า ในบริเวณป่าต้นน้ำประปาภูเขาบ้านจะโป๊ะ ให้ผู้ที่เข้าไปบุกรุกทำไร่บริเวณนั้นห้ามขยับขยายพื้นที่ออกไปอีก ส่วนพื้นที่ที่ทำไปแล้วนั้นให้ชาวบ้านหาไม้ผลและต้นกล้วยไปปลูกให้เต็มพื้นที่ ส่วนบริเวณป่าต้นน้ำประปาบ้านแม่ละนา ตกลงกันว่าในบริเวณโดยรอบป่าต้นน้ำรัศมี 100 เมตรห้ามไม่ให้ทำไร่ ส่วนบริเวณที่มีการบุกรุกไปแล้วนั้นให้หาไม้ผลและต้นกล้วยมาปลูก โดย“วิธีคิดวิธีการจัดการ” เช่นว่านี้ถูกนำเสนอจากประสบการณ์ของคนเฒ่าคนแก่ที่เข้าร่วมเวที โดยให้เหตุผลว่า “ชาวบ้านเขาเข้าไปทำตงนั้นแล้ว จะไล่เขาออกไป เขาก็ไม่มีที่ทำกิน แต่ถ้าเขาทำตงนั้นแล้วยังขยายออกไปเรื่อยๆ ก็จะต้องมีคนคนอื่นอีก ก็อาศัยซึ่งกันและกัน ให้เขาปลูกไม้ผลต้นกล้วยเก็บหาประโยชน์ไป ถ้าเราไปยึดคืน เขาก็จะต้องไปบุกรุกที่อื่นต่อไปอีก ความเดือดร้อนก็จะไม่จบสิ้นการมีต้นไม้ไม้ผลต้นกล้วย มันจะช่วยซับน้ำได้ “

ในปี 2539 นั้นเองได้เกิดกรณีการเรียกร้องขอคืนหอพักนักเรียนชาวเขาปางมะผ้า ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านสบป่อง ตำบลสบป่อง(ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ) ซึ่งแบ็บติสท์อาสา(มุเซอ)ภาคที่ 18 จังหวัดเชียงใหม่ ให้การสนับสนุนกิจการหอพัก เพื่อจูงใจชาวบ้านเข้าร่วมศาสนา (ซึ่งในอำเภอปางมะผ้ามีชาวบ้านในหมู่บ้านนับถือคริสต์ทั้งหมดบ้านเพียง 2 หมู่บ้านได้แก่บ้านมุเซอแดงผาเจริญ และบ้านลัวะห้วยน้ำโป่ง นอกนั้นจะมีชาวคริสต์กระจัดกระจายไปตามบ้านต่างๆ) ทั้งนี้เนื่องจากพ่อบ้านผู้ดูแลหอพักได้ขายที่ดินซึ่งเป็นที่ดินปลูกสร้างหอพักให้กับคนอื่น ซึ่งในช่วงเรียกร้องนี้เอง “สลา”หรือผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ประจำหมู่บ้าน และผู้นำชุมชนมุเซอที่ส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนประจำอำเภอได้ประสานขอความร่วมมือมายัง “พ่อหลวงคำ”แห่งบ้านจะโป๊ะ (จะไคแซ ไพเรนดิธรรม) หนึ่งในแกนนำหลักที่ทำงานร่วมกับ“ทีจี” ซึ่งชาวมุเซอเห็นว่าพ่อหลวงเป็นผู้กว้างขวางรู้จักคนมากและเป็น

ผู้ที่สนใจงานพัฒนาช่วยเหลือหาทุนจากภายนอกมาสนับสนุนการศึกษาให้เด็กๆ โดยให้พ่อหลวงคำเป็นแกนนำในการรวมตัวกันจัดตั้งเป็น**"เครือข่ายลาฮู(มุเซอ)"** ขึ้นและทำหนังสือเรียกร้องและไปเจรจากับแบบดิสทริกต์ลาฮูเพื่อช่วยแก้ไข**"ปัญหาาร่วม"**ของชาวบ้านมุเซอ จนกระทั่งปลายปีนั้นแบบดิสทริกต์ลาฮู ได้แจ้งว่าจะช่วยคืนเงินให้กับผู้ที่ซื้อที่ดินหอพัก และจะคืนที่ดินผืนนี้และหอพักให้แก่**ชาวบ้าน** การเกิดขึ้นของเครือข่ายครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการร่วมตัวครั้งแรกและครั้งสำคัญของชาวมุเซอในพื้นที่ ที่เกิดจาก**"สำนึกร่วมกัน"**ในการที่จะพิทักษ์ปกป้อง**"สมบัติส่วนรวม"**ของชุมชน คือ**"ที่ดินและหอพักนักเรียน"** เพื่อที่ลูกหลานจะได้มีที่เรียนที่กินอยู่หลับนอนเมื่อลงจากคอยไปเรียนในตัวอำเภอปางมะผ้า

ต่อมาในราวปี 2540 "ทีจี"กับแกนนำหลักจาก 3 หมู่บ้านได้จัด**เวทีสัญจร**ไปตามหมู่บ้านต่างๆที่มี**"ปัญหาาร่วม"** เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดย"ทีจี" เป็นผู้สนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ กระทั่งในวันที่ 12 พฤษภาคม 2540 นั้นเองได้จัดการประชุมผู้นำชุมชนและกรรมการเครือข่ายลาฮู เพื่อวางแผนทางการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้ชัดเจนขึ้น โอกาสนี้เองที่ประชุมได้มีมติร่วมกันเปลี่ยนชื่อเดิมจาก **"เครือข่ายลาฮู"** มาเป็น **"เครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้า"** ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่าสมาชิกชนเผ่าและหมู่บ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมเครือข่ายในเวทีสัญจรที่ผ่านมา นั้น **ไม่ได้มีเฉพาะชาวลาฮู(มุเซอ)อย่างเดียว แต่มีชุมชนชาวไทยใหญ่ กะเหรี่ยงและลีซอซึ่งต่างได้รับผลกระทบจาก"ปัญหาเดียวกัน"เข้าร่วมด้วย** ในการประชุมครั้งนั้นได้เลือกนายจาโคแซ ไพเรนดิธรรม หรือพ่อหลวงคำ ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านจะโป (ลูกชายของนายจะโป อดีตผู้ใหญ่บ้านและผู้อำนาจบ้านจะโป) ขึ้นเป็นประธานเครือข่าย

ในราวกลางปีนั้นได้มีการปรับโครงสร้างบทบาท และกิจกรรมของเครือข่าย และได้เลือกตั้งกรรมการเพิ่มเติมและแบ่งงานออกเป็น**ฝ่ายบริหาร ฝ่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฝ่ายป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ฝ่ายการศึกษาและหอพัก และฝ่ายวัฒนธรรมและประเพณี** ทั้งนี้เนื่องมาจากแนวคิดและแนวทางการพัฒนาของ "ทีจี"⁴⁴ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนแล้วนั้นจะเป็น**ลักษณะองค์รวม**โดยวิเคราะห์จากข้อมูลปัญหาและความ

⁴⁴ **แนวคิดและแนวทางการพัฒนาของ"ทีจี"หลังปี2536** จะเน้นแนวคิดการพัฒนาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนา และเป็นทั้งยุทธศาสตร์ แนวทางและวิธีการที่สำคัญที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาคือชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี พึ่งตนเองได้และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เป็นแนวทางในการทำงานคือ การเตรียมนักพัฒนาทั้งด้านทัศนคติและทักษะที่เอื้อต่อการทำงานแบบมีส่วนร่วม การศึกษาวิจัยชุมชน(การวิเคราะห์ระบบชนบท) การคืนข้อมูลกลับสู่ชุมชน การใช้กระบวนการกลุ่ม การพัฒนาผู้นำและเครือข่ายความร่วมมือ และการสรุปบทเรียนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชนและเครือข่าย นักพัฒนาเป็นเพียงผู้สร้างเงื่อนไขให้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจของชาวบ้านมีประสิทธิภาพ

ต้องการของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำเป็นสำคัญ ซึ่ง"หนานบุญ"(นายจำบุญ วงศ์จันทร์)หนึ่งในกรรมการเครือข่าย ได้ช่วยอธิบายเชื่อมโยงกิจกรรมของเครือข่ายให้เป็นรูปธรรมว่า "เมื่อมีความพยายาม

กิจกรรมบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด
1 ใน 4 กิจกรรมหลักของเครือข่าย ฯ

แก้ไขจัดการเรื่องทรัพยากร มันก็ไปคาบเกี่ยวกับเรื่องวิถีชีวิตการทำมาหากิน ปัญหาของชาวบ้านคือความยากจน เด็กๆไม่ค่อยได้รับการศึกษา และพ่อแม่ติดยาเสพติด เป็นปัญหาเชื่อมโยงกันไป อย่างเช่นการที่เราทำไร่ทำสวนนี้ ทำไมเราต้องทำมากๆ คนจนบางคนซึ่งไม่มีที่ทำกินก็ต้องไปรับจ้างคนอื่น บางครอบครัวพ่อแม่ติดยา มีลูกต้องเลี้ยงดูด้วย ถ้าไม่ทำก็ไม่มีกิน ก็จำเป็นต้องเข้าป่า

เลื่อยไม้ขาย บางคนก็ไปทำไร่ฝิ่น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการบำบัดช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติด และให้มีอาชีพเสริม ส่วนครอบครัวที่ตกทุกข์ได้ยากลูกไม่มีโอกาสได้เล่าเรียนในชุมชนไม่มีโรงเรียนก็น่าที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านการศึกษา และหอพักนักเรียน แต่เมื่อเด็กลงจากดอยไปเรียนระบบการศึกษาแบบโรงเรียนก็ทำให้เด็กเสื่อมวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง บางคนทำไร่ไม่เป็นหุงข้าวไม่ได้ จึงต้องมีความพยายามที่จะรื้อฟื้นสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่าขึ้นมา"

กิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร
เป็นอีก 1 ใน 4 กิจกรรมหลักของเครือข่าย ฯ

นอกจากนั้น"ทีจี"ยังพยายามที่จะ"พัฒนาคน" "พัฒนาความรู้ความคิดวิถีคิด"และวางแนวทางการทำงานให้แก่ผู้นำ และตัวแทนชาวบ้านขึ้นมารับผิดชอบสถานต่องานและกิจกรรมของเครือข่ายฯให้สืบเนื่องต่อไป เนื่องจากลำพังการดำเนินงานของเครือข่ายลาฮู(มุเซอ)นั้นมีข้อจำกัดหลายประการทั้งในเรื่องภาษาและการสื่อความเข้าใจในกลุ่มและนอกกลุ่ม ปัญหาการสร้างการ

ยอมรับจากหน่วยงานภายนอก และปัญหาผู้นำท้องถิ่น(กำนัน)ไม่ให้ความสนใจ ด้วยเหตุนี้ในช่วงนั้นเครือข่ายจึงพยายามหาแนวร่วม ปรับและดึงตัวแทนจากหมู่บ้านไทใหญ่แม่ละนามาร่วมเป็นกรรมการเครือข่ายด้วย 2 คนเป็นอดีตจนท.ป่าไม้ซึ่งดูแลโครงการทดลองปลูกพืชสมุนไพรในชุมชนและหนานบุญ อดีตสารวัตรกำนันสองสมัย ซึ่งในปีต่อมาทั้งสองได้รับเลือกเป็นสมาชิกอบต. และในปีนั้นจากการจัดเวทีสัญจรไปตามชุมชนที่มีปัญหาเดียวกันทำให้ เครือข่ายมีหมู่บ้านสมาชิกเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 18 หมู่บ้าน

ด้วยกระบวนการจัดการปัญหาในชุมชนและระหว่างชุมชนโดยใช้"เวทีสัญจร"เป็นเครื่องมือ นั้น ได้มีส่วนในการนำผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางการ ผู้เฒ่าผู้แก่ของแต่ละหมู่บ้านมา นั่งพูดคุยปรึกษาหารือกัน ซึ่งถือเป็นความพยายามในการรื้อฟื้น"ของดี"และ"สำนึกดั้งเดิม"ของชุมชนที่เคยใช้ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันในอดีตกลับมาปรับใช้อีกครั้ง จากกระบวนการทำงานดังกล่าวด้านหนึ่งได้มีส่วนให้ชุมชนได้มีโอกาสกลับไปหาประวัติศาสตร์ของตนเองเป็นการทบทวนความทรงจำประสบการณ์ร่วมกัน และสำนึกดั้งเดิมของชุมชนอีกครั้ง และมีโอกาสได้นำกลับมาใช้ในการแลกเปลี่ยนปัญหา และประสบการณ์การแก้ปัญหา กับชุมชนอื่นๆด้วยภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนไป อีกด้านหนึ่งในแต่ละเวทีที่จัดขึ้นนั้น "ทีจี" จะสังเกตและพิจารณาชาวบ้านที่มีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำ หรือเป็นปากเป็นเสียงให้กับชุมชนได้(กล้าพูดกล้าแสดงออก) แล้วชักชวนเข้าร่วมงาน โดยจะให้ชุมชนเป็นตัวตัดสินใจ โดย"ทีจี"จะช่วยสนับสนุนในการบอกให้ชุมชนได้รู้ว่าคุณลักษณะใดที่จะเป็นตัวแทนของชุมชนได้ ดังนั้น"เวทีสัญจร" จึงเป็น "เครื่องมือ"และเป็น"สื่อ"ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นตัวแทนหรือผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ

อย่างไรก็ตามในท่ามกลางกระบวนการทำงาน เครือข่ายก็ต้องพบกับปัญหาอุปสรรคสำคัญที่ทำให้คนที่ทำงานเพื่อส่วนรวมเกิดความรู้สึกท้อแท้หมดกำลังใจบ้าง โดยเหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดขึ้นจากความพยายามของเครือข่ายที่ต้องการประสานกับชุมชนและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนให้ได้ผล โดยในขั้นตอนการเตรียมชุมชน และการดำเนินการบำบัดยาเสพติด จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ จึงได้ไปประสานงานกับอำเภอในฐานะเป็นหน่วยงานกลางในการประสานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในพื้นที่ โดยเครือข่ายมีเจตนาที่ต้องการช่วยลดภาระงานของเจ้าหน้าที่ และช่วยประหยัดทรัพยากร ซึ่งในอดีตเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ดำเนินการเอง และสิ้นเปลืองไม่ประสบความสำเร็จ แต่การเข้าพบ และประสานงานครั้งนั้นกลับถูกนายอำเภอตอกกลับมาว่า"เครือข่ายยังเป็นของป่าของเถื่อน..." นายจะไคแซ ประธานเครือข่ายก็ได้พยายามอธิบายให้ฟังว่า"เครือข่ายเป็นของชาวบ้าน มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านและมีผลงานหลายอย่างสามารถช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้" แต่นายอำเภอไม่ยอมรับและไม่ให้ความสนใจ

ใจและยังย้ำว่า"เครือข่ายไม่มีหน้าที่ งานต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของหน่วยงานอยู่แล้ว เครือข่ายมาแย่งงานของหน่วยงานทำไม ช้าช้าจนเกินไปละ ๆ" แต่ที่สุดเครือข่ายก็ได้พยายามประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ โดยตรงและร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดทั้งในชุมชนและให้หอพักนักเรียนในช่วงปิดภาคเรียนเป็นสถานบำบัดชั่วคราว บทเรียนในครั้งนั้นเครือข่ายสรุปได้ว่าทางราชการนั้นยังไม่เข้าใจชาวบ้านและเครือข่ายฯ และไม่เชื่อว่าชาวบ้านจะสามารถทำอะไรได้เอง แต่หากชาวบ้านจะมีส่วนร่วมแต่รอคอยความช่วยเหลือจากทางราชการเพียงอย่างเดียวก็คงจะไม่ทันการ ดังนั้นเครือข่ายฯจะทำงานต่อไปตามกิจกรรมที่วางไว้เพื่อช่วยราชการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน แต่จะพยายามประสานบอกกล่าวกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ทุกครั้ง เพื่อมิให้ถูกหาว่าทำอะไรไม่บอกกล่าวข้ามหน้าข้ามตา

3.2.2.กระบวนการปรับตัว รื้อฟื้นและสร้างเสริมสำนึกของชุมชน

ภายหลังจากที่เครือข่ายได้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาบนพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของแล้ว เครือข่ายได้ดำเนินกิจกรรมของตนภายใต้การเสริมหนุนทั้งด้านงบประมาณและด้านที่ปรึกษาจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ปรากฏในช่วงนั้นได้แก่โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม AusAIDS และกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นศักยภาพของเครือข่ายฯ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรและบทบาทในการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายให้คนอยู่ร่วมกับป่า และยังแสดงออกถึง"อัตลักษณ์"ของชุมชนในนามผู้นุรักษ์(สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม) ซึ่งในกิจกรรมดังกล่าวนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัวรื้อฟื้นและสร้างเสริมสำนึกของชุมชน และเงื่อนไขกลไกต่าง ๆ ที่เครือข่ายใช้ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งจะได้นำเสนอในเชิงประวัติศาสตร์ และพัฒนาการเพื่อให้เห็นบริบท และเงื่อนไขสถานการณ์ วิธีคิดวิธีการจัดการและกระบวนการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายฯ อย่างเป็นลำดับ

การแสดงศักยภาพของเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากร

ปี 2541 เป็นปีที่โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ต้องสิ้นสุดโครงการ "ทีจี"จึงได้มอบงบประมาณงวดสุดท้ายให้เครือข่ายฯได้ใช้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการเปิดโลกทัศน์ของผู้นำและกรรมการเครือข่ายฯ ให้มีโอกาสรับรู้ความเป็นไปและสถานการณ์ต่างๆ จากภายนอก ปีนั้นได้มีการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานที่บ้านแม่วาง และดอยอินทนนท์ จ.เชียงใหม่ โดยไปศึกษาดูงานที่องค์กรพัฒนาเอกชน Impect., บ้านพ่อหลวงบุญเกิด , พ่อหลวงจอนี ซึ่งเป็นโอกาสให้กรรมการเครือข่ายฯและผู้นำชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของ ได้เรียนรู้ประสบการณ์

และบทเรียนการดูแลรักษาผืนป่าโดยชุมชนและรับรู้สถานการณ์การต่อสู้เรียกร้องสิทธิในผืนดินผืนป่าของชุมชนในต่างพื้นที่ ซึ่งเป็นกระแสเรียกร้องร่วมกันของชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าเขาทั่วประเทศ

กิจกรรมการปลูกป่าต้นน้ำแม่ละนา จากบทเรียนที่ได้รับดังกล่าวนั้นได้ถูกนำไปสู่การปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ละนา กล่าวคือในอดีตบริเวณป่าต้นน้ำแม่ละนานั้น ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์ของชุมชนห้ามไม่ให้ผู้ใดบุกรุกเข้าไปทำอะไร มีการตั้งศาลไว้เพื่อประกอบพิธีเลี้ยงผีน้ำ ต่อมาเมื่อมีการอพยพเข้ามาตั้งชุมชนของชาวมูเซอ ซึ่งมีวิถีการผลิตแบบย้ายที่ และตั้งปางคามไปเรื่อยๆ จนจัดตั้งเป็นหมู่บ้านต่างๆในบริเวณรอบพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ละนา จึงเริ่มเกิดปัญหาการบุกรุกป่าต้นน้ำขึ้น ซึ่งในยุคสมัยของกำนันโป่งยะ และกำนัน

กรรมการและสมาชิกเครือข่าย ฯ ไปเยี่ยมชมและศึกษาดูงาน
แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรกับองค์กรชุมชนต่างพื้นที่

ทุนนั้น ก็จะใช้วิธีการเรียกมาปรับเป็นเงิน และปรับเป็นผืน และห้ามไม่ให้ทำอะไรบริเวณดังกล่าว จนมาถึงช่วงที่ "ทีจี" เข้ามาพร้อมกับนโยบายการปราบปรามการปลูกฝิ่น การจำกัดพื้นที่ทำกินของชาวมูเซอในสมัยกำนันสวัสดิ์ พี่น้องชาวมูเซอก็เริ่มขยับขยายพื้นที่ทำกินของตนเองด้วยการหันมาทำนา โดยซื้อที่ดินของชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนา บ้านไม้ฮุงหรือเข้าไปทำกินบนผืนนาของชาวไทใหญ่ที่ปล่อยผืนนาให้รกร้างว่างเปล่าซึ่งอยู่ตามหุบเขาลุ่มน้ำแม่ละนา แต่เมื่อชาวมูเซอลงมาทำนา ก็มีความพยายามที่จะขยายพื้นที่ตัดไม้เผาป่าขึ้นไปตามไหล่เขาบริเวณป่าต้นน้ำ เพราะมูเซอนั้นจะมีที่นา แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากไม่ใช่วิถีชีวิตดั้งเดิมของมูเซอ "เขาไม่รู้วิธีการทำนา ควายมีแต่ก็ไถไม่เป็น" มูเซอที่มีนาส่วนใหญ่จะเป็นคนมีฐานะและเป็นผู้นำ ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีใครกล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยว นอกจากนั้นแม้จะทำนาไม่เป็น บางรายจะใช้วิธีการจ้างคนไทใหญ่หรือคนติดฝิ่นไปทำนาให้ และบางรายยังไปหาพื้นที่ทำไร่เพิ่มเติมในพื้นที่เขตพม่า โดยจ่ายผลผลิตหรือเงินให้แก่เจ้าของพื้นที่ เมื่อมีการบุกรุกป่าต้นน้ำ กำนันก็จะเรียกมาปรับและดักเตือน แต่ชาว

มีเชอบบางคนก็ใช้กลวิธีปิดปากกำนันผู้ใหญ่บ้านโดยการให้เงินและฝิ่น เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นมาโดยตลอด จนเข้าสู่สมัยกำนันพรหมชัย (ตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา) จึงเริ่มมีการจับกุมส่งเจ้าหน้าที่ แต่ก็ยังมีการบุกรุกอยู่ทุกปี

ภายหลังการดูงานป่าชุมชน กรรมการเครือข่ายฯ ซึ่งเป็นผู้นำหรือตัวแทนจากหมู่บ้านต่างๆ ก็ได้มาร่วมพูดคุยกันและจัดเวทีสัญจรไปพูดคุยตามหมู่บ้านที่มีการทำนาบริเวณลุ่มน้ำแม่ละนา ได้แก่บ้านไม้สูง ห้วยเฮี้ย ผาเผือก ยาป่าแหน จะโบ่ ประเด็นสำคัญคือพยายามชี้ให้ผู้นำเห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ ซึ่งทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมที่จะต้องช่วยกันดูแล “หากว่ายังมีการบุกรุกทำไร่ทำสวนตรงบริเวณป่าต้นน้ำอยู่อีก ต่อไปก็จะมีน้ำทำนาไม่ทัน” **กระบวนการสร้างความตระหนักดังกล่าวเครือข่ายได้พยายามจัดเวทีขึ้นหลายครั้งหลายระดับกล่าวคือ ระดับเครือข่าย(ตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน) ระดับชุมชน** โดยเครือข่ายลงไปพูดคุยกับชาวบ้านและผู้นำชุมชน และ**ระดับท้องถิ่น** โดยเครือข่ายใช้การประชุมอบต.เป็นเวทีพูดคุย เนื่องจากสมาชิกและแกนนำเครือข่ายบางคนมีตำแหน่งเป็นอบต.ด้วย ที่สุดเครือข่ายได้จัดเวทีขึ้นอีกครั้งโดยเชิญตัวแทนจากทุกหมู่บ้านที่มีการทำนาทำไร่บริเวณลุ่มน้ำและเชิญนายอำเภอ(ส่งปลัดอำเภอมาแทน) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ มาร่วมพูดคุยหาทางออกว่าจะทำอย่างไรกับพื้นที่ป่าต้นน้ำที่มีการบุกรุก ที่ประชุมลงมติร่วมกันว่าควรจะมี“การปลูกป่า”ทดแทนป่าที่สูญเสียไป โดยจัดขึ้นตรงกับวันที่ 12 สิงหาคม เป็น “การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ” ซึ่งนับได้ว่าเป็น**เวทีแรกของความพยายามในการที่จะผสมผสานแนวคิดและวิธีการจัดการระหว่างชุมชนกับรัฐเข้าด้วยกัน**

การจัดทำแผนการใช้ที่ดินและป่าชุมชนร่วมกับชุมชน

ก่อนที่จะสิ้นสุดโครงการ “ทีจี”และเครือข่าย ได้ร่วมกับจนท.ป่าไม้บางคนในพื้นที่ จัดทำแผนการใช้ที่ดิน หนองชุมชนสร้างกฎกติกาป่าชุมชน การกำหนดพื้นที่ขอบเขตหมู่บ้าน(การจัดทำโมเดล) โดยตั้งอยู่บน“ฐานเดิม”หรือสำนักเดิมของชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมา⁴⁵ แต่ในทางปฏิบัติก็ยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่มากทั้งในเรื่องความพร้อมของผู้นำและชาวบ้านในบางชุมชน ปัญหาเจ้า

⁴⁵ กระบวนการแก้ไขปัญหาด้านการวางแผนการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน “ทีจี”ได้เริ่มนำมาใช้ในพื้นที่ปางมะผ้าตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมาโดยมีแนวคิดที่ว่า “คนจะอยู่กับป่าได้โดยมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุดนั้น ต้องมีที่ดินเพียงพอสำหรับการดำรงชีพ มีการยอมรับ”สิทธิ”ซึ่งกันและกัน และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน” กลยุทธ์ที่นำมาใช้ได้แก่ปรับปรุงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปรับปรุงพื้นที่ป่าต้นน้ำ เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน(จัดเวทีแลกเปลี่ยน อบรม ดูงาน)ลดการใช้ทรัพยากรในทิศทางที่ไม่ยั่งยืน สนับสนุนการใช้พื้นที่อย่างถาวรและมีการผลิตแบบเข้มข้น

หน้าที่รัฐบางหน่วยงานไม่ให้ความร่วมมือและสนใจในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของทั้งหมดยังคงเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสันปันแดน ซึ่งจนท.ป่าไม้หรือที่จี เองก็ไม่สามารถที่จะบ่งชี้หรือแบ่งเขตให้ได้ชัดเจน เพียงแต่เป็นความพยายามที่จะกันพื้นที่ในแต่ละชุมชนไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัย เป็นพื้นที่ทำกินที่นาที่ไร่ เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์เท่านั้น ส่วนใหญ่จะกันพื้นที่ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นที่นา ชาวบ้านเล่าว่า "การทำไมเคลงซึ่งมี"ที่จี"เป็นแกนนำนั้น จะไม่มีอะไรชัดเจน เพราะโดยความเป็นจริงไม่มีกฎหมายรองรับกฎหมายยังไม่อนุญาต ชาวบ้านก็เพียงแต่รู้และเข้าใจกันในพื้นที่เท่านั้นว่าพื้นที่หมู่บ้านมีเท่านั้นเท่านี้ ตรงไหนเป็นพื้นที่ป่าชุมชน ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ พื้นที่อาศัยทำกิน และจนท.ป่าไม้ก็ไม่ยอมรับ เพราะจนท.ป่าไม้ในพื้นที่ก็ไม่มีอำนาจเพราะไม่มีกฎหมายรองรับ และเจ้าหน้าที่จะมีการหมุนเวียนโยกย้ายสับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาไม่ได้อยู่ต่อเนื่องยาวนานคนก่อนที่ร่วมกันทำกันขึ้นมา ก็เข้าใจแนวคิดแนวทางแบบนี้ แต่พอคนใหม่ที่ย้ายเข้ามาก็จะไม่ได้รู้ด้วยเพราะไม่ได้ร่วมทำ"

การจัดทำแผนการใช้ที่ดินและการวางกฎกติกาการใช้ทรัพยากรของชุมชนนั้น เครือข่ายฯ และ"ที่จี" ได้ดำเนินการร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นความพยายามที่จะผสมผสานแนวคิดวิธีการจัดการแบบใหม่(ตามหลักวิชาการและกฎหมาย) กับแบบดั้งเดิม(จารีตประเพณีและองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น)ของชุมชนเข้าด้วยกัน ซึ่งแม้ว่าทางราชการจะไม่ยอมรับ แต่คนในชุมชนและในพื้นที่ต่างได้รับรู้และได้ใช้ประโยชน์จากการจัดทำแผนดังกล่าว ดังกรณีตัวอย่างแผนการใช้ที่ดินและการจัดการป่าชุมชนของชาวมูเซอตำบลบ้านบ่อไคร้ที่ยกมานี้

แผนการใช้ที่ดินและการจัดการป่าชุมชน บ้านบ่อไคร้ ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

หมวดที่ 1 แนวเขต

- **พื้นที่ป่าชุมชน** เนื้อที่ประมาณ 5,946.25 ไร่ แยกเป็น 2 พื้นที่ ให้ตัดไม้มาใช้สอยได้ แต่ห้ามนำไปขาย และต้องผ่านความเห็นชอบจาก"คณะกรรมการป่าชุมชน"ก่อนนำมาใช้ทุกครั้ง
 - **พื้นที่ที่ 1** อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน
 - ทิศเหนือ ติดเขตบ้านยาป่าแหน
 - ทิศใต้ ติดบ้านสามหลัง
 - ทิศตะวันออก ติดเขตบ้านถ้ำลอด
 - ทิศตะวันตก ติดพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน/พื้นที่บวชป่า
 - **พื้นที่ที่ 2** อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดเขตบ้านจำโป้และบ้านแม่ละนา

ทิศใต้ ติดเขตบ้านไร่ บ้านลูกข้าวหลาม

ทิศตะวันออก ติดพื้นที่ทำกินและเขตบ้านบ่อไคร้

ทิศตะวันตก ติดเขตบ้านจำโป้

- **พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ/ บวชป่า** เนื้อที่ 3,212 ไร่ เป็นป่าสาธารณะและแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ห้ามตัดไม้ทุกชนิด ห้ามทำไร่ ทำสวน เก็บของป่าไปใช้ได้แต่ห้ามนำไปขาย ได้แก่ เห็ดต่าง ๆ มะขามป้อม ส้มปี ส้มป่อย ไข่มดแดง สมุนไพร ฯลฯ

ทิศเหนือ ติดพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน

ทิศใต้ ติดบ้านสามหลัง

ทิศตะวันออก ติดดอยป่าหินทางไปผาแดง

ทิศตะวันตก ติดคอกหมู ป่าแปกคอกและลูกม่อตา

- **พื้นที่เก็บหาของป่า** มีเนื้อที่ 289.44 ไร่ แยกเป็น 3 พื้นที่ ให้เก็บหาไม้ต่าง ๆ มาขายและใช้สอยได้

- **พื้นที่ที่ 1** อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดดอยหินก้อนะดี

ทิศใต้ ติดดอยหินผาแดง

ทิศตะวันออก ติดดอยหินลูกตองเขตบ้านถ้ำลอด

ทิศตะวันตก ติดดอยหินป่าคาห้อย

- **พื้นที่ที่ 2** อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดหาเปอน้ำลูกป่าและพื้นที่ทำกินของบ้านจำโป้

ทิศใต้ ติดหาเปอกอดีคอก

ทิศตะวันออก ติดพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

ทิศตะวันตก ติดดอยหินกอดีเขตบ้านจำโป้

- **พื้นที่ที่ 3** อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดดอยหินกิวจ่อม

ทิศใต้ ติดดอยหินน้ำยาง

ทิศตะวันออก ติดดอยหินหาเปอน้ำยาง

ทิศตะวันตก ติดหาเปอเขตบ้านลูกข้าวหลาม

หมวดที่ 2 การใช้สอย

- **เขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ**

1. ห้ามตัดไม้ทุกชนิด แต่ทำการศึกษาได้
2. เก็บของป่าได้โดยไม่ให้ทำลายทรัพยากรและห้ามนำไปขาย
3. ให้ทำแนวกันไฟทุกปี
4. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด

- **เขตป่าใช้สอย**

1. เก็บของป่าเพื่อกินได้
2. ห้ามตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ และห้ามนำไม้ไปแปรรูปเพื่อจำหน่ายให้แก่บุคคลภายนอก
3. ตัดไม้เพื่อนำมาสร้างหรือซ่อมแซมบ้านได้ โดยได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการก่อน
4. เลี้ยงสัตว์ได้
5. นำไม้แห้งมาทำฟืนได้
6. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด
7. ห้ามนำกล้วยไม้ออกไปขาย
8. เก็บน้ำผึ้ง ต่อ มัน ได้ แต่ห้ามโค่นต้นไม้
9. ตัดไม้ไผ่ (ไม้ซาง) นำมาสร้างบ้านได้ไม่เกิน 2 บ้าน/ครอบครัว โดยต้องแจ้งคณะกรรมการก่อนนำมาใช้

- **เขตป่าชุมชน**

1. ให้ตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเรือนได้ แต่ต้องอยู่ในความเห็นชอบของคณะกรรมการ
2. เก็บหาของป่าเพื่อกินได้ แต่ห้ามนำมาขาย
3. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด

- **เขตพื้นที่ทำการเกษตร**

1. ห้ามเปิดป่าใหม่
2. ห้ามบุกรุกพื้นที่ของผู้อื่น
3. ให้ทำไร่แบบใช้พื้นที่หมุนเวียน
4. กรณีมีการซื้อขาย ห้ามขายให้แก่บุคคลภายนอก
5. ให้ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่ก่อนเผา
6. ให้เจ้าของไร่ทำรั้วล้อมให้แข็งแรงเพื่อป้องกันการรุกรานของสัตว์เลี้ยง

● **เขตพื้นที่เก็บของป่า**

1. การเก็บหน่อไม้ 1 กอ มี 5 หน่อจะเก็บได้ 2 หน่อ ให้เหลือไว้อย่างน้อย 3 หน่อ และให้กลบหลุมขุดด้วย
2. ห้ามบุคคลภายนอกมาตัดหน่อไม้ในเขตบ้านบ่อไค้
3. กรณีเก็บหน่อไม้มาแล้วขายไม่หมดให้นำมาขายในวันต่อมาให้หมดก่อน หรือนำมาทำเป็นหน่อไม้ดองอัดปึก จึงค่อยไปตัดใหม่มาขาย

หมวดที่ 3 ข้อห้าม

1. ห้ามเผาป่าในเขตป่าต้นน้ำ/ ป่าบวช
2. ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ/ ป่าบวช โดยการจับจองแผ้วถาง
3. ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาของป่าในเขตหมู่บ้าน
4. ห้ามบุกเบิกป่าใหม่
5. ห้ามจำหน่ายไม้แปรรูปให้กับบุคคลภายนอก
6. ห้ามล่าสัตว์เพื่อขาย
7. ห้ามบุกรุกจับจองพื้นที่ไร่เหล้าของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของเดิม
8. ห้ามนำดอกกล้วยไม้ทุกชนิดออกไปจำหน่าย

หมวดที่ 4 บทลงโทษ

- ครั้งที่ 1 เรียกผู้กระทำผิดมากล่าวตักเตือน ทำบันทึกไว้ (ไม่ว่าฝ่าฝืนกรณีใด ๆ)
- ครั้งที่ 2 ปรับ 300 บาท ยึดของกลางทำบันทึก (กรณีจำหน่ายไม้แปรรูปแก่บุคคลภายนอก)
- ครั้งที่ 3 จับไปส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมาย (ผู้กระทำผิดต้องเป็นคนเดียวกันใน 3 ข้อนี้)

หมวดที่ 5 การพัฒนาและฟื้นฟูโดยชุมชน

1. ทำแนวกันไฟพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าบวช ปีละ 1 ครั้ง
2. รณรงค์ให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าไว้ให้ลูกหลานได้เห็น
3. มีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดการป่าในที่ประชุมประจำเดือนอย่างสม่ำเสมอ
4. รณรงค์ให้มีการปลูกป่าเสริมทุกปี เช่น ปลูกหวายในบริเวณป่าต้นน้ำ
5. ชาวบ้านทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการดูแลซ่อมแซมบริเวณป่าต้นน้ำที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

6. ชาวบ้านทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการรักษาป่า เช่นเมื่อพบเห็นผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบต้องมาแจ้งคณะกรรมการ

หมายเหตุ : กฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกันในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบ้านบ่อไคร้ข้างต้นนี้ ได้ผ่านความเห็นชอบจากชาวบ้านและการพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชนเรียบร้อยแล้ว และใช้ปฏิบัติมาถึงจนถึงทุกวันนี้ โดยได้มีการจัดเวทีเสวนาวันที่ 12-15 มิถุนายน 2544 เพื่อทบทวนปรับเปลี่ยนขั้นตอนต่าง ๆ ณ ที่ทำการคณะกรรมการหมู่บ้าน

รายชื่อคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านบ่อไคร้

1. นายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก	ประธาน
2. นายบุญทัน อนุศาสน์สิริกุล	รองประธาน
3. นายประสงค์ สุขเรือนทอง	รองประธาน
4. นายอุดม สรานนท์เสรีกุล	กรรมการ
5. นายปาณู ธาตุปฐพี	กรรมการ
6. นายสมชาย ไพโรจน์ธรรม	กรรมการ
7. นายสัญญา ไพโรธาดา	กรรมการ
8. นายจำนงค์ ธรรมนที	กรรมการ
9. นายวีระวุฒิ ศิริเสาวภาคย์	กรรมการ
10. นางนาหม่อ สุขเรือนทอง	กรรมการ
11. นายแป๊ะ ไพโรพชราทิพย์	กรรมการ
12. นายชำนาญ ไพโรเทศศิริ	เลขานุการ

กรณีการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเรื่องที่ทำกิน

ในปี 2541 ได้เกิดกรณีความขัดแย้งรุนแรงในการแย่งชิงพื้นที่ทำกินระหว่างชุมชนมุเซอคำขึ้นระหว่างบ้านผาเผือก กับบ้านห้วยเฮี้ยะ ในตำบลปางมะผ้าปัญหาเกิดขึ้นเนื่องจากความไม่ชัดเจนในเรื่องขอบเขตของหมู่บ้าน ต่างฝ่ายต่างอ้างว่าเป็นพื้นที่ของตน เมื่อเกิดเหตุและเรื่องเข้าสู่ที่ประชุม เครือข่ายก็ได้พยายามที่จะเข้าไปประสานจัดเวทีเพื่อยุติปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการที่ชุมชนเคยใช้มาในอดีตคือ การเอาความเป็นพี่เป็นน้อง ความเป็นพวกเดียวกัน เอาผู้นำ ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งสองบ้านมานั่งพูดคุยกัน จัดเวทีสองครั้งแต่ไม่ประสบผล ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านต่างไม่ยอมกัน จนต้องไปแจ้งกำนัน และแจ้งอำเภอ เพื่อให้ช่วยเจรจาแต่เรื่องก็ยังไม่ยอมยุติ ช่วงที่เกิดปัญหาขัดแย้งกันนั้นทั้งสองบ้านต่างมีการเตรียมพร้อมทั้งกำลังคนและกำลังอาวุธ กำนันซึ่งได้รับมอบหมายให้ไปเจรจาสงบศึกก็ไม่กล้าขึ้นไป ที่สุดต้องแจ้งไปยังจนท.ป่าไม้(หน่วยต้นน้ำของ)ขึ้นไปพร้อมกองกำลังติดอาวุธของจนท.ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อำเภอ กำนันเพื่อระงับเหตุ และได้ใช้อำนาจกฎหมายป่าไม้บังคับ โดยจะเอาผิดทั้งสองฝ่ายหากไม่ยอมย้ายถอยออกจากบริเวณพื้นที่ที่ทั้งสองชุมชนเข้าไปจับจอง และให้ชาวบ้านทั้งสองบ้านช่วยกันปลูกป่าทดแทนในบริเวณนั้น เรื่องจึงยุติลงได้โดยใช้เวลาในการคลี่คลายปัญหาประมาณ 4 เดือน ชาวบ้านเล่าว่าเบื้องหลังเหตุที่ทั้งสองชุมชนต่างไม่ยอมกันนั้นเพราะทั้งสองหมู่บ้านนั้นเดิมเคยอยู่ด้วยกันมาก่อน แต่เหตุที่ต้องแยกหมู่บ้านเพราะเกิดความขัดแย้งในเรื่องการมีผู้นำศาสนา 2 คน(คนละตระกูล)ในหมู่บ้านต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับกัน รวมทั้งปัญหาเรื่องที่ทำกินด้วย

อย่างไรก็ตามกรณีเหตุการณ์นี้ถือเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการแตกสลายของสำนึกดั้งเดิมของชุมชน อันเป็นผลกระทบมาจากความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา ชาวบ้านจึงละเมียดคิดตามจารีตของชุมชน และละเมียดคิดตามกฎหมายป่าไม้ของรัฐ และสะท้อนให้เห็นว่าแม้ทรัพยากรส่วนรวมซึ่งเป็น“สมบัติปิด”ของชุมชน แต่ตกมาเป็น“สมบัติของรัฐ”แล้วก็ยังกลายมาเป็น“สมบัติเปิด”ที่ชาวบ้านต่างเข้าไปฉกฉวยแย่งชิงได้ และถึงแม้ว่า“ที่ใจ”และเครือข่ายพยายามให้ชาวบ้านเข้าไปมีสิทธิมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของการจัดการแบบใหม่ โดยตั้งอยู่บนฐานเดิมหรือ “สำนึกเดิม”ของชุมชน แต่กรณีความขัดแย้งดังกล่าวก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้เสมอ และจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต หากทั้ง“ชุมชน”และ“รัฐ”ยังต่างไม่มีความชัดเจนและไม่หันหน้าเข้ามาพิจารณาในเรื่องสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากร และร่วมกันจัดการอย่างจริงจัง

อัตลักษณ์ของชุมชนในนามผู้นุรักษ์(สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม)

ในปี 41 นั้นเองเครือข่ายฯและ"ที่จี่"ได้ร่วมกันจัด"งานสืบสานวัฒนธรรม"เป็นครั้งแรกขึ้นที่บ้านลูกข้าวหลาม ที่มาของการจัดกิจกรรมดังกล่าวก็เนื่องมาจากเครือข่ายฯได้รับฟังคำบอกเล่าและความคิดเห็นที่แสดงถึงความห่วงใยและวิตกกังวลของสมาชิกเครือข่ายและคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ที่มีต่อเด็ก ๆ นักเรียนและเยาวชนในหมู่บ้านว่า เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปมากในเรื่องการแต่งตัวการแสดงออก ไม่รู้เรื่องของตนเอง(ฮีต) ทำนาทำอะไรไม่เป็น จึงคิดว่าเครือข่ายฯควรจะแสดงบทบาทในการช่วยฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชนขึ้นมา จุดประสงค์ของงานสืบสานนั้นก็เพื่อฟื้นฟู และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่า สร้างความสามัคคีและแสดงพลังความร่วมมือของชุมชน ในแง่กระบวนการจัดการนั้นจะมีการประชุมเตรียมการก่อนประมาณ1-2 เดือนเพื่อดูว่าชุมชนใดมีความพร้อมที่จะจัดงาน (เป็นแม่งานหรือเจ้าภาพ) จากนั้นจะตั้งคณะกรรมการแบ่งฝ่ายแบ่งงานกัน เครือข่ายฯได้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆของรัฐซึ่งปรากฏว่ามีผู้คนเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้อีกมากมายเป็นประวัติการณ์ ถือเป็น "การเปิดตัว" และแสดงผลงานกิจกรรมต่างๆของเครือข่ายฯ ที่บ่งบอกวิถีของผู้นที่อาศัยผูกพันอยู่กับดินน้ำป่า ทำให้ประชาชนทั่วไปทั้งในและนอกพื้นที่ นักท่องเที่ยวซึ่งทราบข่าวจากสื่อ รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการทั้งระดับอำเภอและจังหวัด นักการเมือง(สจ.สส.)ได้รู้จักเครือข่ายฯมากขึ้น กิจกรรมในงานสืบสานนั้นนอกจากการแสดงผลงานและกิจกรรมของเครือข่ายฯผ่านบอร์ดนิทรรศการแล้ว จะมีส่วนของพิธีกรรมของแต่ละชนเผ่า(ไทใหญ่ มูเซอดำ มูเซอแดง กะเหรี่ยง ลีซอ ลัวะ) ในการทำพิธีที่เรียกว่า"พิธีกันตอ"เป็นการรดน้ำดำหัวขอขมาและขอรับพรจากคนเฒ่าคนแก่ เนื่องจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนในพื้นที่นั้นจะให้ความสำคัญนับถือคนที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน "คนเฒ่าคนแก่ เป็นผู้ที่เกิดมาก่อน มีความรู้และผ่านประสบการณ์มามาก คนรุ่นหลังจึงต้องให้การยอมรับเชื่อถือ คนเฒ่าคนแก่ถือว่าเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรม" ในส่วนการเล่นของชนเผ่า

เครือข่าย ฯ เข้าร่วมในงานมหกรรมชุมชนเข้มแข็ง
ณ บริเวณศาลากลางจังหวัด

จะมีการละเล่นบางอย่างที่เล่นด้วยกันได้ โดยมีการปรับกติกาเข้าหากันเช่น ขว้างลูกค่าง ยิงธนู เล่นลูกสบ้า การเต้นจะคี่ การโยนผ้า อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ก็ทำมาจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติจากป่าจากเขา แต่การละเล่นบางอย่างก็แยกเล่นเพราะเป็นการละเล่นเฉพาะชนเผ่าเช่น การร้องเพลงสวดหรือ"เฮ็ดความ"ของไทยใหญ่ กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่า จึงนับเป็นความพยายามของเครือข่ายที่ต้องการแสดงออกถึง **"อัตลักษณ์ของตนเอง"** ของชนเผ่าต่างๆที่ดำรงชีวิตอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำลำปาง-น้ำของ และผลงานกิจกรรมเครือข่ายยังเป็น"เหตุผล"ที่แสดงถึงความชอบธรรมในการที่**"คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้"** และเป็น**"ผู้ดูแลป่า"**ได้เป็นอย่างดี ต่อมาภายหลังจากที่เครือข่ายได้งบประมาณสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมตั้งแต่ปี 2542-2545 เครือข่ายได้ตั้งงบประมาณสำหรับการจัดงานสืบสานวัฒนธรรมไว้ปีละครั้ง

จากการจัดงานสืบสานที่ผ่านมา เครือข่ายได้มีการสรุปบทเรียนในปี 2544 ว่า กิจกรรมยังมีความไม่ชัดเจนในการอธิบายหรือการสื่อ**"คุณค่า"** และ **"ความหมาย"**ของพิธีกรรมและ

ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านแม่ละนา ช่วยกันขนอุปกรณ์การแสดงศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่ไปร่วมงานมหกรรมชุมชนที่เข้มแข็ง

การละเล่นของแต่ละชนเผ่าเพื่อให้ลูกหลานและบุคคลภายนอกที่เข้ามาร่วมงานได้รู้และเข้าใจ เช่นการเต้นจะคี่ มีมากมายหลายท่า ซึ่งแต่ละท่าก็มีความหมายแตกต่างกันไป เครือข่ายฯ ได้วางแผนที่จะปรับปรุงโดยจะเชิญคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้และ

เข้าใจในพิธีกรรมการละเล่นต่าง ๆ นั้นมานั่งพูดคุยกันอธิบายและเก็บบันทึกเพื่อนำไปใช้ใน

โอกาสต่อไป นอกจากนั้นความพร้อมของเจ้าภาพหรือหมู่บ้านเจ้าของสถานที่จัดงานก็มีส่วนสำคัญเนื่องจากพบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านยังไม่พร้อมเพราะตัวแทนของชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเข้าร่วมประชุม แต่ยังสื่อสารต่อชาวบ้านไม่ดีพอ และแบ่งงานในหมู่บ้านไม่ชัดเจนเช่นเรื่องการทำอาหารเลี้ยงผู้เข้าร่วมงาน การต้อนรับแขกผู้ใหญ่ การเตรียมสถานที่ซึ่งชี้ให้เห็นได้ว่า ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายฯ นั้นเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ท่ามกลางการทำงาน(เรียนรู้จากการกระทำ)ร่วมกัน บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งรีบ แต่ให้เวลาแต่ละฝ่ายในการเรียนรู้ร่วมกันไป

การเรียกร้องสิทธิของชุมชนตามกฎหมาย : คนอยู่ร่วมกับดินน้ำป่า

ปี 2542 ภายหลังจากที่"ทีจี"ถอนตัวจากพื้นที่ไปแล้ว แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีเจ้าหน้าที่เดิมของ"ทีจี"ทำงานเป็นที่ปรึกษาให้กับเครือข่ายอยู่ และได้มีส่วนในการขอสนับสนุนจาก AusAIDS เพื่อให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่เดือน มีนาคม 2542 - กุมภาพันธ์ 2543 นอกจากนั้นโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม จ.แม่ฮ่องสอนก็ได้เริ่มเข้ามาประสานและช่วยค่าใช้จ่ายด้านอาหารในการประชุมประจำเดือนของเครือข่ายตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2541-กุมภาพันธ์ 2542 เพื่อเสริมการดำเนินงานของเครือข่ายและเข้ามาเป็นที่ปรึกษาเครือข่ายในการแสวงหาแหล่งทุนเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายเป็นที่รู้จักและล้าลือของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ก็คือ การร่วมเรียกร้องสิทธิของชุมชนตามกฎหมายที่รองรับการที่จะให้คนอยู่ร่วมกับดินน้ำป่า โดยมีกรณีปัญหาและเหตุการณ์ต่างที่เครือข่าย ได้มีส่วนเข้าไปร่วมจัดการดังนี้

กรณีช่วยเหลือชาวบ้านดงมะไฟ

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าจับกุมชาวบ้านดงมะไฟรายหนึ่ง ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายในข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ทั้งที่ชาวบ้านได้เข้าไปบุกเบิกทำกินในบริเวณพื้นที่นั้นมากกว่า 4-5 ปี และได้ปลูกต้นไม้มะม่วงไม้ผลจนเติบโตแล้ว แต่เบื้องหลังที่แท้จริงก็คือหน่วยป่าไม้ต้องการพื้นที่บริเวณนั้นเป็นสถานที่ตั้งหน่วยงานย่อยของหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ภายหลังถูกจับกุมผู้เสียหายได้ให้ญาติประกันตัวออกมา และนำเรื่องเข้าร้องเรียนและขอความช่วยเหลือในที่ประชุมเครือข่าย กรรมการเครือข่ายได้ประชุมหารือหาแนวทางช่วยเหลือและได้ลงพื้นที่ดูสภาพความเป็นจริงเก็บรวบรวมหลักฐานข้อมูลทำเรื่องร้องเรียนและขอความช่วยเหลือไปยังสมาชิกสภาจังหวัด(สจ.) สังกัดพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับพ่อหลวงคำประธานเครือข่าย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายพยายามแสวงหาและใช้ประโยชน์จากนักการเมือง เนื่องจากเครือข่ายเห็นว่าคดีนี้ตำรวจได้ส่งสำนวนให้อัยการเพื่อส่งฟ้องศาลแล้ว เมื่อสจ.ทราบเรื่องก็ได้เข้าช่วยเหลือโดยลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบความเป็นจริงอีกครั้ง จากนั้นได้ทำเรื่องร้องเรียนไปยังองค์การบริหารส่วนจังหวัด(อบจ.)และสำนักงานกฤษฎีกา

การร่วมยับยั้งการประกาศขยายเขตอนุรักษ์ทับที่ทำกิน

ในช่วงเวลาเดียวกันกับเหตุการณ์กรณีดงมะไฟนั่นเอง เครือข่ายได้รับข้อมูลเรื่องกรมป่าไม้จะประกาศขยายเขตอนุรักษ์ทับที่ทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ภาคเหนือหลายจังหวัดรวมมาถึง

เขตอำเภอปางมะผ้าด้วย โดยได้รับการประสานเชื่อมต่อข่าวสารกับโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมและคน.ภาคเหนือ⁴⁶ ช่วงเวลานั้นเองเครือข่ายฯ ได้ทราบข่าวว่านายกรัฐมนตรืชน หลีกภัย จะเดินทางมาทำพิธีเปิดฝ่ายที่ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า เครือข่ายฯจึงรีบทำหนังสือร้องเรียน เพื่อยับยั้งการประกาศโดยการล่ารายชื่อชาวบ้านจากหมู่บ้านสมาชิกเครือข่ายประมาณสองพันกว่า รายชื่อ พร้อมนำเรื่องปัญหาหางมะไฟยื่นถึงมีื่อนายกฯในคราวเดียวกัน ผลที่ตามมาคือได้มี หนังสือจากสำนักนายกฯ ให้ปล่อยตัวชาวบ้าน และยับยั้งการดำเนินการของกรมป่าไม้และเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ โดยระบุว่าถ้าจะมีการประกาศขยายเขตอุทยานหรือเขตอนุรักษ์ จะต้องมีการทำประชา พิจารณ์ก่อน และหากจะมีการจับกุมดำเนินคดีชาวบ้านกรณีดังกล่าว ให้ระงับการจับกุมไว้ก่อน จนกว่าจะมีการทำประชาพิจารณา

บทเรียนที่สมาชิกเครือข่ายได้รับจากทั้งสองกรณีเหตุการณ์นั้นและผลที่ตามมาคือ สมาชิกและชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าถ้าหากชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ เวลาเกิดคดีความใดๆขึ้นก็อาจจะไม่ ได้รับความช่วยเหลือหรือต้องต่อสู้โดยลำพัง แต่ถ้ารวมมือกันเป็น"เครือข่าย" ก็จะสามารถแสดง พลังและช่วยกันหาหนทางช่วยเหลือได้ ซึ่งทำให้สมาชิกเห็นประโยชน์ของการรวมตัวกัน นอก จากนั้นยังทำให้หน่วยงานรัฐ ได้เริ่มมองเห็นศักยภาพและบทบาทขององค์กรชาวบ้านจากกรณีดัง กล่าวด้วย หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านไปเครือข่ายฯได้สังเกตเห็นว่าเวลาจะมีกิจกรรมใดๆ หน่วยงานต่างๆในระดับอำเภอ จะมีหนังสือเชิญมาถึงเครือข่ายฯทุกครั้ง "เจ้าหน้าที่จะทำการต่างๆ กับชาวบ้านแบบใช้อำนาจไม่ได้แล้ว จะทำอะไรจะเกรงใจพลังชาวบ้าน ซึ่งแต่ก่อนเวลาจะทำอะไร ไม่ค่อยสนใจความรู้สึกของชาวบ้าน" หรือแม้แต่อดีตนายอำเภอปางมะผ้า ซึ่งเคยกล่าวหาเครือข่าย ว่าเป็น"เครือข่ายเถื่อน" ภายหลังจากเกษียณแล้วยังมาขอสมัครเป็นที่ปรึกษาเครือข่ายฯ แต่เครือ ข่ายฯไม่ตอบรับเพราะทราบว่าท่านเป็นฐานเสียงให้กับพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง

นอกจากนั้นโครงการฟื้นฟูยังได้เปิดโอกาสให้เครือข่ายเข้าร่วมกับเครือข่ายอื่นๆใน จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยในปีนั้นได้รวมเครือข่ายต่างๆของชาวบ้านในจังหวัดจัดตั้งเป็น"เครือข่าย จังหวัด" เพื่อขยายการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนสู่กันและกัน และเชื่อมต่อกับ "เครือข่ายภาค"(คน.ภาคเหนือ) และเครือข่ายระดับประเทศ ทั้งนี้เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนพลังมวล

⁴⁶ คน. หมายถึง"เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ" ก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปีพ.ศ.2535 การรวมตัวและการเคลื่อนไหวของคน.เป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น อันเนื่องมาจากนโยบายการจัดการ ป่า สมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงนับร้อยหมู่บ้าน ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการประกาศ เขตป่าอนุรักษ์ ระยะแรกหมู่บ้านต่างๆต่อสู้ปัญหาโดยลำพัง จนเมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการ ช่วยจัด เวทีให้ชุมชนจากที่ต่างๆมาร่วมวิเคราะห์แลกเปลี่ยนประสบการณ์ปัญหาอย่างต่อเนื่อง ความเป็นเครือข่ายชุมชน จึงเกิดขึ้นมา(ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ,2545:250)

ชนในการติดตามและร่วมกันเรียกร้องในเชิงนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับที่ทำกินและการจัดการป่าโดยชุมชน ซึ่งจากการที่เครือข่ายได้เชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกนี้เอง ทำให้สมาชิกเครือข่ายมีโอกาสไปศึกษาดูงานเรียนรู้ วิธีคิดวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชนต่างพื้นที่เพิ่มเติมในเวลาต่อมา

จัดงาน"บวชป่า"ร่วมกับสมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือ⁴⁷

ในปี 2542 โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIP) ได้อนุมัติโครงการที่เครือข่ายฯเสนอไปโดยอนุมัติตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2542-พฤษภาคม 2545 เป็นเวลา 3 ปีงบประมาณ 1,913,935 บาท ในการนี้มีเจ้าหน้าที่ของโครงการฟื้นฟูและเจ้าหน้าที่เดิมของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันเป็นที่ปรึกษา

กลุ่มแม่บ้านลูกข้าวหลาม กำลังเตรียมอาหารกลางวันเลี้ยงผู้มาร่วมงานบวชป่า

ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน รวมทั้งอำเภอเวียงเหนือเข้าร่วมพิธีบวชป่าต้นน้ำลูกข้าวหลาม

และเป็นผู้ช่วยประสานของบสนับสนุนงบประมาณได้ถูกนำไปจัดสรรลงในกิจกรรมหลักของเครือข่าย และภายหลังจากการศึกษาดูงานป่าชุมชนเพิ่มเติมที่จังหวัดน่าน เครือข่ายฯ ก็ได้กลับมาใช้เวลาเตรียมการประมาณ 4 เดือนเพื่อจัดกิจกรรม"บวชป่า"ขึ้นที่ป่าต้นน้ำบ้านแม่ละนา ซึ่งเป็นงานที่จัดทำร่วมกันทั้งภาคเหนือในนามของสมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือ โดยโครงการฟื้นฟูเป็นผู้ช่วย

⁴⁷ สมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือ เริ่มก่อตัวรวมกลุ่มกันในช่วงปีพ.ศ.2533-2535 วัตถุประสงค์คือการสนับสนุนให้สมาชิกเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์การจัดการป่าชุมชน และร่วมผลักดันพรบ.ป่าชุมชนที่สอดคล้องกับชุมชนที่ดูแลรักษาป่า และมีบทบาทสำคัญในการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการโครงการชุมชนร่วมใจปลูกไม้มงคลเพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าจัดการป่าโดยชุมชนเป็นไปได้ทั้งในและนอกเขตป่าอนุรักษ์ กิจกรรมที่สำคัญคือการร่วมมือกับคน. องค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการในการระดม 50,000 รายชื่อเสนอพรบ.ป่าชุมชนต่อรัฐสภาเมื่อพ.ศ. 2542(ผาสุก,อ้างแล้ว:257)

ประสานสนับสนุน เป็นการนำวัฒนธรรมชุมชนและความเชื่อดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในการรักษาบริเวณป่าต้นน้ำแม่ละนา โดยมีชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่านั้นมาร่วมพิธี มีการผสมผสาน 3 คติความเชื่อ ได้แก่ชาวไทใหญ่จะประกอบพิธีกรรมแบบ"พุทธ" นิมนต์พระมาสวดใช้ผ้าจีวรห่มต้นไม้ ชาวมูเซอ จะประกอบพิธีกรรมแบบ"ผี" โดยให้แกมู(ปู่จ้อง)นำพิธีใช้ตาแล้วผูกต้นไม้ และมูเซอหรือไทใหญ่ที่นับถือ "คริสต์" จะมี "สล่า"นำพิธีและใช้สืขาวทางต้นไม้ เครือข่ายฯ ได้เชิญผู้นำชุมชน ผู้นำผู้ใหญ่บ้าน อบต. ครู ป่าไม้อำเภอและนายอำเภอ นักการเมืองเข้าร่วมด้วย แต่ในทางปฏิบัติทางราชการได้ส่งเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยเข้าร่วมงานในพื้นที่ ในโอกาสดังกล่าวนี้เครือข่ายฯ ได้จัดทำคำกล่าวปฏิญาณโดยให้กำนัน(ซึ่งไม่ค่อยสนใจกับกิจกรรมพัฒนาของเครือข่ายฯและชุมชนเท่าใดนัก) เป็นผู้กล่าวนำซึ่งในคำกล่าวนั้นได้ใส่ข้อความในเชิงسابแช่งไว้ด้วย"ถ้าใครเข้าไปทำลายป่าบริเวณดังกล่าว ขอให้มันอันเป็นไปในสามวันเจ็ดวัน" ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายฯ ได้พยายามสร้างและใช้ช่วยความสัมพันธ์ในทุกระดับและใช้กลวิธีต่างๆในการ "หยิบฉวย" หรือ"ดึง"เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักการเมืองมารับรู้ ร้องรับและใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

หลังจากนั้นเครือข่ายฯ ได้ร่วมกับชุมชนสมาชิกเครือข่ายฯที่มีความพร้อมจัดกิจกรรม"ปลูกป่า" ในชุมชน โดยประสานกับทุกฝ่ายทั้งใน และนอกชุมชนเข้าร่วมงาน โดยในกระบวนการ

จัดกิจกรรมจะนำความเชื่อพิธีกรรมของชุมชนนั้น ๆ มาผนวกเข้ากับงาน และบางชุมชนได้มีการ"ทำสัญญาร่วมกัน" ที่จะไม่มีการบุกรุกทำลายป่าไม้บริเวณดังกล่าวโดยเครือข่ายฯ ได้เชิญกำนันให้มาร่วมเป็นสักขีพยานด้วยคั้งกรณีการปลูกป่าบ้านผาเผือก-ไม้สูง

การร่วมเรียกร้องสิทธิของชนเผ่าร่วมกับสมัชชาชนเผ่า⁴⁸

คน.ภาคเหนือ และโครงการฟื้นฟูฯ ได้ประสานมายังเครือข่ายฯให้ไปรวมพลังเกษตรกรภาคเหนือที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่(เมษ.-พ.ค.2542) เพื่อร่วมเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายของชุมชนที่มีระบุดมรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน 2540 ได้แก่เรื่องเร่งรัดการให้"สัญชาติ"ไทย ทบทวนกฎหมายนโยบายที่ละเมิด"สิทธิชุมชน"ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นการรวมพลังเพื่อขับเคลื่อนปัญหาของชุมชนให้มีการปรับแก้ในระดับนโยบายและกฎหมาย ผลที่ตามมาในครั้งนั้นทำให้รัฐรับรองสิทธิในการขอสัญชาติของชนเผ่า และมีคำสั่งยับยั้งการประกาศเขตอุทยาน และให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ใน 7 จังหวัดภาคเหนือ ทำการสำรวจว่าประชาชนมีพื้นที่ทำกินในเขตป่าอยู่เท่าไร โดยให้ชาวบ้านไปแจ้งเรื่องที่ป่าไม้อำเภอ แต่จากนั้นเรื่องก็เงียบหายไป

ในช่วงระยะหลังการจัดเวทีสัญจรของเครือข่ายไปตามชุมชนต่าง ๆ ได้ขาดหายไปเนื่องจากปัญหาการเดินทางเข้าไปร่วมเวทีของตัวแทนชาวบ้านบางชุมชนซึ่งอยู่ห่างไกล และไม่สะดวกในการเดินทางโดยเฉพาะในฤดูฝน นอกจากนั้นกรรมการเครือข่ายฯส่วนใหญ่ลงความเห็นให้ใช้สถานที่ของหอพักนักเรียนที่บ้านสบป่อง ต.สบป่องและเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอและส่วนราชการต่างๆ ซึ่งเครือข่ายฯได้ใช้เป็นสำนักงาน เป็นศูนย์กลางในการประชุมพบปะกันเป็นประจำทุกเดือน(ทุกวันที่ 17 ของเดือน)

ต่อมาในราวช่วงกลางปี2542 พื้นที่ปางมะผ้าได้กลายเป็นสนามแข่งขันของนักการเมืองอีกครั้ง เนื่องจากมีการจัดการเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นักการเมืองท้องถิ่น(สจ.)และนักการเมืองระดับชาติ(สส.และสว.)ได้แทรกแซงลงไปหมู่บ้านและเครือข่ายฯ โดยการเข้าหาผู้นำชุมชนเพื่อชักชวนให้มาเป็น"หัวคะแนน"ในการดึงเสียงสนับสนุนจากชาวบ้าน และกรรมการเครือข่ายฯบางคนยังถูกดึงตัวให้ไปลงสมัครแข่งขันด้วย เป็นเหตุให้ชาวบ้านในชุมชนและคณะ

⁴⁸ "สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย" เปิดตัวอย่างเป็นทางการในปีพ.ศ.2541 โดยมีเป้าหมายเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดโอกาสให้ทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ และรับรองสิทธิให้ชาวบ้านสามารถอยู่อาศัยและทำกินในป่าได้อย่างยั่งยืน และผลักดันให้รัฐยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายร่วมกับคน. รวมทั้งผลักดันให้รัฐบาลเร่งแก้ปัญหาเรื่องการลงรายการสัญชาติไทยให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยสมัชชาชนเผ่า จะเป็นกลไกประสานงานเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างชุมชนบนพื้นที่สูง ชุมชนพื้นที่ราบและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งหวังให้คนในสังคมเห็นว่าปัญหาที่คน.และกลุ่มชาติพันธุ์ประสบอยู่เป็น"ปัญหาร่วม"ของคนทั้งชาติ งบประมาณลักษณะความเป็นอื่นให้มองเห็นเป็นคนกลุ่มเดียวกัน สอดคล้องกับหลักรัฐธรรมนูญ2540 ที่รับรองศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน แต่ภายหลังสมัชชาชนเผ่า ต้องยุติบทบาทการเคลื่อนไหวลงเนื่องจากข้อและยุทธศาสตร์ ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณชนอย่างหนัก เปิดโอกาสให้รัฐสร้างอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ให้รุนแรงยิ่งขึ้นในฐานะ"คนอื่น"ที่ไม่เคารพกฎหมายบ้านเมือง(ผาสุก,อ้างแล้ว:258-259)

กรรมการเครือข่ายฯ บางส่วนเริ่มแตกแยกกันเพราะต่างเป็นฐานเสียงให้ผู้สมัครคนละพรรค ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานและกิจกรรมของเครือข่ายฯ ในระดับหนึ่ง และเป็นสิ่งที่กรรมการเครือข่ายฯ เห็นว่าเป็นบทเรียนครั้งสำคัญที่จะต้องให้การศึกษาสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านในเรื่อง"การเมือง" เพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านตกเป็นเครื่องมือของนักการเมือง และสร้างความแตกแยกให้แก่หมู่คณะและชุมชน

การร่วมเรียกร้อง"พรบ.ป่าชุมชนฉบับประชาชน"

ปี 2543 หมู่บ้านสมาชิกของเครือข่ายฯ ได้เพิ่มขึ้นเป็น 28 หมู่บ้าน จาก 6 ชนเผ่าได้แก่มูเซอ ดำ มูเซอแดง ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลัวะ ลีซอ โดยจำนวนหมู่บ้านสมาชิกเพิ่มขึ้นจาก"ปัญหาาร่วม"ที่ชุมชนในพื้นที่ประสบอยู่ร่วมกัน และเครือข่ายฯ ได้เปิดโอกาสให้หมู่บ้านที่สนใจสมัครเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ได้หากส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมเครือข่ายฯ ต่อเนื่อง 5 ครั้งขึ้นไป เนื่องจากสมาชิกเครือข่ายฯ จะได้นำค่าเดินทางในการเข้าร่วมประชุมประจำเดือนและได้รับเลี้ยงอาหารหนึ่งมื้อระหว่างการประชุม ในปีนั้นเองสมาชิกได้ร่วมกัน"ลงรายชื่อ"ชาวบ้านกว่าสองพันรายชื่อเพื่อเสนอ พรบ.ป่าชุมชนฉบับประชาชนร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือและคกน.ภาคเหนือ โดยโครงการฟื้นฟูฯ และเจ้าหน้าที่"ทีจี"เดิมซึ่งมาเป็นที่ปรึกษาให้เครือข่ายฯ ได้มีส่วนอย่างยิ่งในการเสริมความรู้ความเคลื่อนไหวของข้อมูลสถานการณ์การต่อสู้เรื่อง"สิทธิชุมชน" ในการจัดการทรัพยากร นอกจากนี้ยังร่วมเรียกร้องและติดตามในเรื่องพรบ.การใช้ที่ดินและการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งประเด็นสำคัญคือชาวบ้านขอให้รัฐกันพื้นที่ทำกินของชาวบ้านออกจากเขตป่า แล้วให้อาณาเขตปฏิรูปที่ดินเข้ามาใช้แทน เพราะถ้าหากชาวบ้านได้พื้นที่ป่า แต่ไม่มีพื้นที่ทำกินและไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ชาวบ้านก็อยู่ไม่ได้เช่นกัน ซึ่งสถานการณ์ในอำเภอปางมะผ้า ทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านยังไม่มีความชัดเจนในประเด็นนี้เช่นกัน ซึ่งเครือข่ายฯ ได้พยายามติดตามเรื่องดังกล่าวโดยส่งตัวแทนเข้าไปร่วมเป็นกรรมการติดตามทั้งในระดับจังหวัด และระดับภาค

การติดตามความคืบหน้าพรบ.ป่าชุมชนและพรบ.การใช้ที่ดิน นอกจากการติดตามความคืบหน้าโดยเชื่อมประสานรับรู้ความเคลื่อนไหวจากโครงการฟื้นฟูฯ และคกน.ภาคเหนือแล้ว ตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา เครือข่ายฯ ได้พยายามที่จะให้ความรู้และสร้างความเข้าใจให้แก่ชาวบ้านในแต่ละชุมชนในเรื่องดังกล่าว ผนวกกับการพยายามให้ชาวบ้านมีความชัดเจนในเรื่องการจำแนกพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่า โดยการใช้การรังวัดและสำรวจ หรือที่เรียกว่า"การจัดทำจีพีเอส"และพยายามประสานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการเรียนรู้และจัดทำระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ หรือ"จีไอเอส" เนื่องจากในพรบ.ป่าชุมชนกำหนดว่าชุมชนจะต้องมีความชัดเจนในการจำแนกพื้นที่ ดังนั้นเครือข่ายฯ จึงได้พยายามแทรกกิจกรรมนี้เข้าไปในการจัดทำแผนพัฒนาประจำปีของอบต.ปางมะผ้า ผ่าน

ทางสมาชิกเครือข่ายที่เป็นอบต.เพื่อจัดสรรงบประมาณมาใช้ในการดำเนินการ ทั้งนี้โดยเน้นให้ชุมชนได้เห็นว่าเกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนที่ชัดเจน 2 ประการคืออบต.จะได้ประโยชน์ในเรื่องการจัดเก็บภาษีที่ดิน ส่วนชาวบ้านจะได้ความชัดเจนในเรื่องพื้นที่ทำกินของตนเอง ไม่ใช่เป็นเพียงแต่การประมาณการดังเช่นที่เคยทำกันมา เพื่อไม่ให้ถูกทางรัฐตีกลับเรื่องความไม่ชัดเจนอีก ผลจากการผลักดันของเครือข่ายดังกล่าวในที่สุดปี 2545 อบต.ตำบลปางมะผ้าได้เห็นชอบสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำจีพีเอส โดยเลือกบ้านปางคามและไม้สูงเป็นหมู่บ้านนำร่อง

การพิทักษ์ปกป้องสิทธิและสมบัติชุมชน : กรณีการระเบิดหินเหนือถ้ำแม่ละนา

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี 2543 เมื่อบริษัทอัครโยธิน(บริษัทในเครือฟอตาของนักการเมืองคนหนึ่ง) ซึ่งเป็นบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่มีธุรกรรมเกี่ยวกับการรับเหมาก่อสร้างแบบครบวงจร และมักจะประมูลรับเหมาดำเนินงานโครงการใหญ่ได้ในเขตจังหวัดภาคเหนือ โดยเฉพาะงานรับเหมาก่อสร้างเส้นทางสายหลักๆในภาคเหนือ รวมถึงเส้นทางในเขตอำเภอปางมะผ้าด้วย บริษัทดังกล่าวได้เข้ามาติดต่อผ่านทางกำนันขออนุญาตระเบิดหินและตั้งโรงโม่หินบนเขาซึ่งเป็นบริเวณหลังคาถ้ำแม่ละนา และในบริเวณป่าช้าเดิมของมุเซอตำบลบ้านจะโป๊ะ โดยมีอบวิทุยสื่อสาร 3 เครื่องพร้อมกับจัดเลี้ยงอาหารกลางวันแก่อบต.ปางมะผ้า หลังจากนั้นบริษัทจึงเริ่มดำเนินงาน การดำเนินงานของบริษัทผ่านไปได้ระยะหนึ่งก็เริ่มมีเสียงร้องเรียนจากชาวบ้านที่พานักท่องเที่ยวชมภายในถ้ำว่าได้ยินเสียงการเจาะหิน โม่หินและการระเบิดหินทำให้เกิดความสั่นสะเทือนลงไปถึงหลังคาถ้ำทำให้หินย้อยบางส่วนตกลงมา เกรงว่าหากปล่อยให้ทำต่อไปถ้ำอาจจะถล่มลงมา และเป็นอันตรายแก่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว พ่อหลวงคำ ประธานเครือข่าย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านจะโป๊ะจึงนำเรื่องดังกล่าว เข้าปรึกษาในที่ประชุมเครือข่ายฯ ที่ประชุมเครือข่ายฯ ได้ให้พ่อหลวงคำ กลับไปประชุมลูกบ้านเพื่อหามติจากชาวบ้าน ซึ่งได้รับคำตอบจากชาวบ้านว่าต้องการให้บริษัทยุติการดำเนินงานในบริเวณดังกล่าว พ่อหลวงคำจึงพยายามที่จะเข้าพบกับกำนันเพื่อที่จะร้องเรียนเรื่องนี้อีกหลายครั้ง แต่กำนันก็หลบเลี่ยงอ้างว่าไม่ว่างไม่อยู่ไม่ยอมให้เข้าพบ พ่อหลวงจึงได้ทำหนังสือร้องเรียนไปที่สำนักงานจังหวัด แต่เรื่องก็เงียบหายไป ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วง 3 เดือนที่บริษัททำการระเบิดหินอยู่นั้น ไม่มีหน่วยงานใดของรัฐเข้าไปดำเนินการจัดการเลย ทั้งที่มีกฎหมายห้ามมิให้มีการตั้งโรงงาน หรือนำเครื่องมือเครื่องจักรเครื่องยนต์เข้าไปทำงานในเขตป่าอนุรักษ์ ต่อมาเครือข่ายฯได้ช่วยทำหนังสือร้องเรียนขึ้นอีก ซึ่งคราวนี้ส่งไปหลายหน่วยงานเช่น ปลส.สำนักนายกฯ โครงการฟื้นฟูฯก็ได้ช่วยส่งหนังสือต่อไปยังสำนักงานจังหวัด กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม และสื่อมวลชนต่างๆ ชาวกรร ร้องเรียนแพร่กระจายไปจนถึงทีมงานบริษัทอัครโยธิน บริษัทได้ส่งตัวแทนไปพบเจ้าหน้าที่โครงการฟื้นฟูฯ เพื่อต้องการทราบว่าหนังสือร้องเรียนนั้นมีแค่เพียงในจังหวัด หรือจะไป

ไกลกว่านั้น ซึ่งตัวแทนบริษัทคิดว่าหากมีเฉพาะในจังหวัด บริษัทสามารถตามเก็บหนังสือและเข้าชี้แจงได้ทั้งหมด แต่ก็สายไปเสียแล้ว

ผลที่ตามมาคือประธานเครือข่ายฯถูกขู่ล่า ส่วนนายอำเภอ (ซึ่งเพิ่งเข้ามารับตำแหน่งแทนนายอำเภอที่เคยกล่าวหาเครือข่ายฯ) ก็กดดันและตำหนิพ้อหลวงคำในการประชุมประจำเดือนที่อำเภอว่าเป็นผู้ขัดขวางการพัฒนา และไม่ควรทำหนังสือร้องเรียนออกไปภายนอก น่าจะมานั่งพูดคุยกันก่อน และหาว่าประธานเครือข่ายเรียกร้องเงินจากทางบริษัท(ซึ่งเป็นแผนทำลายเครือข่ายฯ) ประธานเครือข่ายฯได้ชี้แจงกลับว่ามีได้ขัดขวางการสร้างทางทำถนน แต่ไม่ต้องการให้บริษัทระเบิดหินบริเวณหลังคาถ้ำเพราะจะไปทำลาย"สมบัติของส่วนรวม" และเป็นอันตรายแก่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว และตนเองไม่เคยเรียกเงินจากใครทั้งสิ้น และจะขอพิสูจน์ตัวเองโดยให้นายอำเภอเรียกตัวแทนบริษัทที่กล่าวหาว่า ตนเองเรียกเงินบริษัทมาพบกับซึ่งหน้า แต่นายอำเภอ ก็บอกว่า"ไม่ต้อง...เรื่องมันแล้วไปแล้วให้เลิกกันไป" ต่อมานายอำเภอและป่าไม้อำเภอได้ถูกหน่วยงานส่วนกลางเรียกเข้าไปพบเพื่อชี้แจงเรื่องที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงมีคำสั่งจากส่วนกลางให้ยุติการระเบิดหินและดำเนินคดีกับบริษัทอัครโยธิน (ต่อมาประมาณกลางปี 2544 นายอำเภอได้ถูกย้ายเข้ากรม ในกรณีทุจริตเรียกเก็บเงินจากการทำบัตรสีฟ้าให้แก่ผู้อพยพ) กรณีนี้จะเห็นได้ว่าเครือข่ายฯพยายามทุกวิถีทางที่จะพิทักษ์ปกป้อง "สิทธิชุมชน"และ"สมบัติชุมชน" โดยใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายความร่วมมือสร้าง และพยายามดึง "อำนาจ"จากส่วนกลางสร้างแรงกดดันกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบได้ตระหนักและเห็นถึงผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับจากการ โครงการพัฒนาของรัฐ

บทบาทสมาชิกเครือข่ายกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

แต่เดิมนั้นถ้าแม่ละนาไม่ได้อยู่ในความสนใจของชาวบ้านดังเช่นปัจจุบัน จนกระทั่งราวปี 2538-2539 กำนันพรหมชัย ได้ริเริ่มในการจัดตั้ง"กลุ่มท่องเที่ยวถ้ำ"ขึ้นครั้งแรก โดยได้รับรู้ข้อมูลจากนายจอห์น สปีท ซึ่งเป็นผู้ที่เคยเข้าไปสำรวจถ้ำแม่ละนาและนำเรื่องราวของถ้ำออกไปเผยแพร่เชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมและกำนันได้เรียนรู้และเลียนแบบจากการจัดการถ้ำที่บ้านถ้ำลอด ซึ่งดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยป่าไม้กับชาวบ้าน และมีการจัดการโดยคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้และเกิดธุรกรรมอื่นๆตามมาหลายประการเช่น การให้บริการนำเที่ยวถ้ำ(ถือตะเกียงนำทาง ล่องแพ)การเที่ยวป่า นั่งช้าง ลูกหาบบริการอาหาร ที่พัก ร้านค้าของชำ เป็นต้น ซึ่งการเปิด"ขาย"ถ้ำจะมีส่วนหนุนเสริมธุรกิจของกำนันเองด้วย กลุ่มถ้ำของกำนัน ดำเนินงานมาอย่างลุ่มๆดอนๆ เคยมีคนมาทำรีสอร์ทอยู่ระยะหนึ่งก็ปิดกิจการไป จนกระทั่งมีคณะวิจัยจากหลายแห่งมาทำการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการถ้ำ ซึ่งผลวิจัยได้ข้อเสนอแนะว่ายังไม่ควรเปิดถ้ำ จน

กว่าคนในชุมชนจะได้รับความรู้ความเข้าใจมีความตระหนักและมีความพร้อมในการที่จะจัดการ ถ้าอย่างเป็นระบบ เก่งกว่าถ้าจะเสียหายเหมือนกรณีถ้ำลอด ซึ่งก็สอดคล้องกับความคิดของนายจอห์น สปีท แต่ในทางปฏิบัตินายจอห์น กลับเป็นคนที่น่าข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำแม่ละนาไปเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต และลักลอบพานักท่องเที่ยวต่างชาติไปเที่ยวถ้ำเสียเอง เมื่อชาวบ้านไปพบเห็นก็อ้างว่าจะมาทำวิจัย ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ ชาวบ้านเล่าว่า "แต่เดิมเมื่อเข้าไปเที่ยวถ้ำแม่ละนาจะพบ"ไข่มุก"(เป็นหินงอกที่มีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆเล็กๆสีขาวคล้ายไข่มุก) แต่ช่วงหลังไข่มุกหายไปบางส่วน และกลับไปปรากฏอยู่ที่ถ้ำลอด ทั้งๆที่ถ้ำลอดไม่เคยมี"ไข่มุก"มาก่อน" นอกจากนั้นผลการวิจัยยังออกมาสวนทางกับวิถีชีวิตของชุมชนที่ทำให้ชาวบ้านรับไม่ได้ว่า ถ้าปล่อยให้ชาวบ้านทำไร่และเลี้ยงสัตว์บริเวณปากถ้ำและหลังคาถ้ำ จะทำให้เกิดความแห้งแล้ง หินงอกหินย้อยก็肯定不会เกิดขึ้นอีก และหินงอกหินย้อยจะไหลตามน้ำเข้าไปในถ้ำทำปฏิกิริยาภายในถ้ำทำให้ถ้ำเสียหาย ปลาไม่มีตาและหายใจก็จะตาย ชาวบ้านก็สวนกลับทันทีในเวทีประชุมร่วมว่า"ถ้ำมันจะตาย ปานนั้นมันตายหมดไปนานแล้ว เพราะว่าชาวบ้านเขาทำมาหากินบริเวณนั้นมาตั้งนานแล้ว" อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็เห็นด้วยในกรณีการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการเปิดถ้ำ

บทบาทของสมาชิกเครือข่ายบ้านแม่ละนาเกี่ยวกับการจัดการถ้ำนั้น เริ่มเมื่อ"ทีจี"ชักชวน"หนานบุญ"อดีตสารวัตรกำนันสองสมัยและผู้ทรงคุณวุฒิประจำหมู่บ้าน ให้เข้ามาร่วมงานในราวปี 2538 และเปิดโอกาสให้ไปดูการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่บ้านห้วยฮี้ ต่อมาเมื่อ"ทีจี"ถอนตัว โครงการฟื้นฟูซึ่งมีเจ้าหน้าที่บางส่วนเป็น"ทีจี"เดิม ได้ช่วยเสริมแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมให้กับ"หนานบุญ"อย่างต่อเนื่อง และได้เริ่มก่อตัวจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวขึ้นที่บ้านแม่ละนา(สมาชิกกลุ่มบางส่วนเคยเป็นสมาชิกกลุ่มถ้ำของกำนัน) ซึ่งกลุ่มนี้จะไม่ใช่เป็นการท่องเที่ยวถ้ำอย่างเดียวแต่พยายามที่จะชี้ให้นักท่องเที่ยวเห็นและเข้าใจถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และทรัพยากรที่มีความหลากหลายในพื้นที่ด้วย จนกระทั่งในปี 2543 หนานบุญได้มีโอกาสเข้าร่วมงานวิจัยสกว. ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว จึงเป็นการเปิดมิติใหม่ของการท่องเที่ยว ที่มีไข่มองแต่เรื่องถ้ำเพียงอย่างเดียว จากนั้นประเด็นปัญหาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้ถูกนำมาพูดคุยในที่ประชุมเครือข่ายเสมอเนื่องจากเป็นการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ปางมะผ้า

ถ้ำแม่ละนายังไม่ได้พัฒนาและจัดการดังเช่นถ้ำลอด แต่อยู่ในช่วงเวลาแห่งการสร้างความตระหนักและความเข้าใจในกลุ่มท่องเที่ยวและกลุ่มถ้ำ ให้เห็นคุณค่าสร้างเสริมแนวคิดใหม่และพูดคุยถึงกฎกติกาการท่องเที่ยวว่าควรเป็นเช่นไร จากนั้นจึงนำข้อมูลลงสู่ชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากชาวบ้านในเรื่องรูปแบบและวิธีการจัดการถ้ำและการท่องเที่ยวที่

สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ในส่วนกำนันนั้นไม่ได้ให้ความสนใจ ไม่ร่วมและไม่ขัดขวางการดำเนินงานของกลุ่ม แต่ได้สนใจและหันไปลงทุนเปิดกิจการรีสอร์ทเป็นของตนเองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและติดต่อไกด์และกลุ่มทัวร์มาลงพื้นที่เอง แต่กรณีนี้ทำให้ได้เห็นถึงบทบาทของเครือข่ายในความพยายามที่จะ"สร้างทรัพยากรแบบใหม่ๆ" เปิดมิติและพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้ชาวบ้านมีโอกาสเข้ามาส่วนรวมในการจัดการ"สมบัติชุมชน"มากขึ้น และชี้ให้เห็นว่าการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมและสมบัติชุมชนในพื้นที่ปางมะผ้าของกลุ่มบุคคลใดก็ตาม จะไม่ทำง่าย ๆ อีกต่อไป เพราะการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่นั้นได้อยู่ในสายตาและการตรวจสอบของเครือข่ายเสมอในฐานะ"เป็นหูเป็นตา"แทนชาวบ้านและชุมชน

3.3.เงื่อนไขกลไกการจัดการทรัพยากรส่วนรวมบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม

หากพิจารณาจากภาพรวมระดับการทำงานและกระบวนการบริหารจัดการปัญหาของเครือข่าย (นับจากการก่อตั้ง และภายหลัง"ทิจิ"ปรับแวงงานในปี36 จนถึงปี45 เป็นเวลาเกือบ 10 ปี) พบว่าเครือข่ายมีการทำงานในหลายระดับ กล่าวคือมีทั้งการทำงานระดับชุมชน ระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ และมีลักษณะการทำงานที่มีการเชื่อมประสานตั้งแต่ระดับรากหญ้าคือต่อสู้เพื่อ"สิทธิชุมชน"ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น จนถึงการต่อสู้ระดับประเทศในเชิงนโยบายและกฎหมาย ร่วมกับเครือข่ายและองค์กรประชาชนอื่นๆ โดยเนื้อหาและกิจกรรมของเครือข่ายนั้นมีพัฒนาการและกระบวนการทำงานเพื่อแก้ไข"ปัญหา"ที่ชัดเจนของท้องถิ่นคือปัญหาเรื่องปากท้อง การทำมาหากินซึ่งสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรของชุมชน และปัญหาด้านวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า ซึ่งเป็นความพยายามที่จะหวนคืน หรือดึง"อำนาจ"และ "สิทธิ" ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมกลับมาสู่ชุมชนอีกครั้ง และประเด็น "ปัญหา"ดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำเกิด "สำนึกร่วม" ที่จะเข้ามาร่วมกันแก้ไขและสามารถดึงกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามาร่วมในกระบวนการได้อย่างมากมาย ซึ่งในการดำเนินงานของเครือข่ายนั้นมี"ตัวเชื่อม" "รับช่วงต่อ" และ"ช่วยเหลือหนุน" ทั้งด้านงบประมาณ ที่ปรึกษา และผู้ประสานงานอยู่เป็นระยะ ๆ ได้แก่"ทิจิ" โครงการฟื้นฟู AusAIDS และSIF

การจัดการทรัพยากรบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม แม้ว่าจุดเริ่มต้นของเครือข่ายฯ จะเริ่มจากการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรระหว่างชุมชนมุเซอคำ 3 บ้าน โดยมี "ทีจี" เป็นตัวประสาน แต่สถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำนั้น มิได้เกิดเฉพาะที่เฉพาะชนเผ่า แต่ปัญหานี้ได้ลุกลามไปสู่ชุมชนและชนเผ่าที่อยู่รอบข้างและข้างเคียงด้วย และกลายเป็น **"ปัญหาร่วม"** ของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมขึ้นมา บนความหลากหลายเช่นนี้เครือข่ายฯ ก็ได้พยายามหาวิธีการในการจัดการอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาจากทุกฝ่ายและทุกกลุ่ม กล่าวคือเมื่อเกิดปัญหากรณีป่าต้นน้ำประปาภูเขาบ้านจะโป(มุเซอคำ)-บ้านแม่ละนา(ไทใหญ่) เครือข่ายและ"ทีจี" ได้พยายามดึงเอา **"คนใน"** ชาวไทใหญ่บ้านแม่ละนาเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่สนาม และเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ และเมื่อเกิดกรณีปัญหาป่าต้นน้ำแม่ละนา เครือข่ายฯ ได้ตั้งอดีตสารวัตรกำนัน และสมาชิกอบต. และอดีตเป็นจนท.ป่าไม้ที่มาเป็นเขยบ้านแม่ละนา และเป็นสมาชิกอบต.ด้วยมาร่วมงาน โดยวิธีการชักชวนเข้าร่วมงานเครือข่ายฯ นั้น เครือข่ายฯ ได้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเครือญาติและความคุ้นเคยที่ประธานเครือข่ายฯ มีต่อบุคคลดังกล่าว การดึงคนและความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ มาร่วมกิจกรรมนั้นมิใช่เพียงสถานการณ์บังคับหรือเป็นตัวกำหนด"ปัญหาร่วม" ซึ่งทำให้เกิด"สำนึกร่วม"ในการร่วมแก้ไขปัญหาระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติการเครือข่ายฯ มองว่าถ้าจะขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่ายฯ ไปเฉพาะเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนมุเซอเท่านั้นแล้ว ก็จะลือภัยนอกได้ยาก เพราะชนเผ่ามีข้อจำกัดด้านภาษาทั้งการพูดและเขียน จึงได้พยายามดึงชาวไทใหญ่ ซึ่งผ่านระบบการศึกษามากกว่าชนเผ่าเข้ามาช่วย และเป็นกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มชนคน อีกประการหนึ่งเนื่องจากผู้นำท้องถิ่น(กำนัน) ไม่ค่อยให้ความสนใจกับงานเครือข่ายฯ มากนัก ทำให้การทำงานกับผู้นำท้องถิ่นโดยตรงเป็นไปได้ยาก ดังนั้นเครือข่ายฯ จึงต้องหาคนที่จะมาสานอำนาจกับกำนัน เนื่องจากกำนันมีอำนาจมากเช่นเวลาเรียกประชุมชาวบ้าน เครือข่ายฯ ต้องบอกผ่านกำนัน ถ้ากำนันไม่เอาก็ลือภัยกับชาวบ้านไม่ได้ จึงต้องอาศัย **"คนใน"** เป็นตัวเชื่อมและเป็นผู้ร่วมงาน กรรมการเครือข่ายฯ ให้เหตุผลที่กำนันไม่ให้ความสนใจและไม่ให้ความสำคัญกับงานของเครือข่ายฯ เป็นเพราะ"กำนันเห็นว่าเป็นเรื่องของชนเผ่า ไม่ใช่เรื่องของคนพื้นราบคนเมือง และกำนันเคยชินกับการปกครองมากกว่างานพัฒนา และเขาไม่เชื่อว่าชาวบ้านชนเผ่าจะทำได้"

ในท่ามกลางกระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท และเงื่อนไข และสถานการณ์ต่าง ๆ นั้น มีสิ่งบ่งบอกที่ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายฯ ได้พยายามที่จะปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ โดยอาศัยและใช้กลไกของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่กับบุคคลในวงการต่างๆ ทั้งในหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างบุคคลในพื้นที่ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เป็นความพยายามของเครือข่ายฯ ที่จะหยิบยืมและฉกฉวย"อำนาจ"จากแหล่งต่างๆ เพื่อ

ที่จะ“เข้าถึง”หรือเข้าไปจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละระดับ อย่างไรก็ตามเครือข่ายฯก็ได้รับบทเรียนจากการเข้าไปไม่มีความสัมพันธ์กับนักการเมือง ซึ่งปรากฏว่าภายหลังการเลือกตั้งปี 42 เครือข่ายฯถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักการเมือง กรรมการเครือข่ายฯบางคนถูกดึงไปลงสมัครเป็นผู้แทนระดับท้องถิ่น(สจ.) ทั้งนี้เพราะเครือข่ายฯเป็นแหล่งรวมของพลังมวลชนที่ใหญ่มากและสมาชิกเครือข่ายฯส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ผลที่ติดตามมาก็คือเกิดความแตกแยกในมวลชนเกือบทุกระดับ รวมทั้งเครือข่ายฯเองด้วย ซึ่งปัญหานี้สมาชิกเครือข่ายฯพยายามที่จะช่วยกันประสานและชักจูงเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง

การจัดการกับ“อคติ”ระหว่างชนเผ่า สมาชิกเครือข่ายฯเล่าให้ฟังว่า ในอดีตแต่ละชุมชนชนเผ่า ต่างมีการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่มีการกีดกันข่มเหงกัน แต่คนไทใหญ่นั้นจะถือว่าตนเองเป็น“คนพื้นราบ”ไม่ใช่ชาวเขา บางคนก็มีอคติดูถูกชาวเขาด้วย ตัวอย่างเช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีผู้ลงสมัคร 2 คนเป็นมุเซอ และไทใหญ่ สองครั้งแรกมุเซอได้รับเลือกตั้ง แต่กำนันและอำเภอไม่รับรอง จึงให้เลือกตั้งใหม่จนได้ไทใหญ่ขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องจากมีอคติต่อชนเผ่า หรือกรณีที่เครือข่ายฯพยายามที่จะขยายกิจกรรมลงไปในพื้นที่ตำบลถ้ำลอดในราวปี2541 กำนันซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ก็ไม่ยอมรับและไม่สนใจ เพราะประธานเครือข่ายฯเป็นมุเซอ เป็นงานของชนเผ่า “เขาไม่ได้มองที่”ปัญหา”รวม”แต่มองที่ตัวบุคคล” เครือข่ายฯเคยเชิญกำนันถ้ำลอดเข้าร่วมประชุม 3 ครั้งแต่ไม่เคยเข้าร่วมเลย “กำนันเป็นคนของราชการทั้งแนวคิดและความเชื่อ” สมาชิกเครือข่ายฯซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นส่วนตัวจากประสบการณ์การเข้าร่วมเวทีสัญจรและร่วมกิจกรรมต่างๆกับเครือข่ายว่า “ถ้าเมื่อใดที่ชาวไทใหญ่ มีโอกาสเข้ามาทำงานในเครือข่ายฯ ความเชื่อเรื่องความเสมอภาคใน”ความเป็นคน” จะมีความขึ้นเนื่องจากมีความเข้าใจงานของเครือข่ายฯ เครือข่ายฯช่วย”ลดอคติ” ในเรื่อง”ความเป็นชนเผ่า “ลงไปได้” และชาวบ้านเองก็เริ่มเห็นความสำคัญของงานที่เครือข่ายฯทำ ความเป็นเครือข่ายฯ ช่วย”เปิดหูเปิดตา”ให้แก่สมาชิก ช่วย”สร้างวิสัยทัศน์”ให้กับชาวบ้านและชุมชน ให้ชาวบ้านได้รู้จักคิดเองแก้ปัญหาาร่วมกัน”

วิธีการปรับเข้าหากันระหว่างชนเผ่าที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
ที่ผ่านมาอันสมาชิกและกรรมการเครือข่ายฯได้ใช้ความเป็น”เครือข่ายฯ” เป็นทั้ง”เครื่องมือ” เป็น”เวที”และเป็น”กลไก” ในการปรับเข้าหากันทั้งทางด้านความคิดและวิธีการ “ในอดีตชุมชนมีวิธีการจัดการปัญหาระหว่างชุมชนโดยอาศัยผู้นำทางธรรมชาติ แต่เมื่อมีผู้นำทางการ บทบาทของผู้นำธรรมชาติก็เริ่มจางหาย การศึกษาในระบบก็มีส่วนทำให้จางหาย” ดังนั้นเครือข่ายฯจึงพยายามใช้วิธีการดั้งเดิมที่ชุมชนเคยใช้ในการแก้ไขปัญหา นำกลับมาใช้อีกและพยายามพัฒนาคนรุ่นใหม่ขึ้นมารับรู้และรับช่วงงานของเครือข่ายฯต่อไป โดยเครือข่ายฯจะใช้

การประชุมประจำเดือนและเวทีสัญจร เป็นเครื่องมือในการประชุมหารือสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันในหมู่สมาชิกและ เป็นโอกาสในการพัฒนาคนและพัฒนาวิธีคิดพัฒนาวิธีการทำงาน จากการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งทำให้หมู่บ้านสมาชิกได้

“เวทีสัญจร” และ “เวทีประชุมเครือข่ายฯ” เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ของชุมชนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม

รับรู้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนและนอกชุมชนอย่างใกล้ชิด และเป็นการติดตามผลการดำเนินงานของเครือข่ายฯเพื่อที่จะสามารถหาแนวทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสมตรงประเด็นและทันเหตุการณ์ นอกจากนี้ยังใช้เวที “การประชุมเครือข่าย”และ“เวทีสัญจร”เป็นสื่อการสอนและถ่ายทอดประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่นด้วย เนื่องจากตัวแทนชาวบ้านจากหมู่บ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ (หมู่บ้านละ 2 คน) จะประกอบไปด้วยคนหลายรุ่นหลายวัย และไม่มีการกีดกันในเรื่องความแตกต่างทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

ระดับการจัดการปัญหาต่างๆของเครือข่ายและชุมชน

จากการพูดคุยในเวทีกรรมการเครือข่ายฯได้สรุปว่า จากพัฒนาการและกระบวนการทำงานในการจัดการปัญหาที่เครือข่าย และชุมชนสามารถร่วมกันจัดการแก้ไขได้ชัดเจนในระดับหนึ่งก็คือ การจำแนกการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของชุมชนได้แก่ พื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และการจัดการปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร การสร้างกฎกติกาทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยการจัด“เวทีสัญจร” บนฐานวิธีการจัดการปัญหาของชุมชนที่เคยใช้ในอดีต ดังกรณีปัญหาข้างต้น

แต่ปัญหาที่เครือข่ายฯและชุมชนยังไม่สามารถแก้ไขได้ คือ ปัญหาการควบคุมและจัดการทรัพยากรชุมชนให้เป็นไปตามกฎกติกาที่วางไว้ เนื่องจากบางชุมชน ชาวบ้านยังไม่พร้อมยังไม่ชัดเจน ไม่ให้ความร่วมมือ ยังมองปัญหาแคบๆ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าคิดถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม เช่น ชาวบ้านในบางชุมชนยังมีการลักลอบเลื่อยไม้ขาย บางชุมชนผู้นำทั้งทางการและ

ไม่เป็นทางการ ยังไม่สนใจ ไม่ตระหนักและไม่มีจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ และเรื่องสิทธิและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร นอกจากนี้ในการทำงานของเครือข่ายฯ ยังขาดผู้ประสานและที่ปรึกษาที่จะคอยชี้แนะและให้ความรู้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ส่วนเจ้าหน้าที่จากหน่วยราชการในพื้นที่ ยังเคยชินกับการใช้อำนาจมากกว่าการใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่มาทำงานร่วมกับชุมชนและเครือข่ายฯ ในลักษณะความสัมพันธ์แนวราบ แทนที่จะใช้ความสัมพันธ์แนวตั้งดังเช่นที่ผ่านมา และปัญหาด้านนโยบายและกฎหมายของรัฐ ที่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

อย่างไรก็ตามปัญหาข้างต้น เครือข่ายฯและชุมชน ได้พยายามร่วมกันแก้ไข “ต้องทำไปเรียนรู้ไป” โดยพยายามประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่าย ผู้รู้ ผู้ประสาน ที่ปรึกษาทั้งในและนอกพื้นที่ และทั้งจากหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชนซึ่งก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมในวิถีคิด และวิธีการทำงาน และเครือข่ายฯยังทำงานทั้งในระดับรากหญ้าคือกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนักสำนึกของชุมชน ผู้นำ และอบต.ในเรื่องสิทธิและอำนาจของชุมชน และการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน โดยใช้“เวทีสัญจร”เป็นเครื่องมือและเป็นสื่อการสอน และระดับนโยบายและกฎหมายคือ การร่วมมือกับเครือข่ายประชาคมต่างๆในเครือข่าย ผลักดันการแก้ไขปรับเปลี่ยนนโยบายและกฎหมายที่จะมารองรับสิทธิของชุมชนเช่นพรบ.ป่าชุมชนและพรบ.การใช้ที่ดิน

แต่ที่ผ่านมามีสมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า เครือข่ายขับเคลื่อนเร็วเกินไปทั้งความคิดและกิจกรรม ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์บังคับต้องขับเคลื่อนไปพร้อมกับกระแสเรียกร้องร่วม ดังเช่นกรณีพรบ.ป่าชุมชน พรบ.การใช้ที่ดิน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญยังตามกระบวนการไม่ทัน เครือข่ายฯจึงพยายามที่จะกลับไปสร้างความรู้ความเข้าใจที่ฐานรากให้มากขึ้น และเข้าไปแสวงหาแนวร่วมในการทำงานคือกระตุ้นบทบาทของอบต.ในฐานะ”ทุนทางสังคม”ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง ให้หันมาสนใจและสนับสนุนกิจกรรมของเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาแท้จริงของชุมชน(ปัญหาร่วม)บริเวณลุ่มน้ำลำาง-น้ำของ

สรุป

ประวัติศาสตร์และกระบวนการรื้อฟื้นและการใช้สำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ในช่วงเปลี่ยนผ่านและเป็นประวัติศาสตร์ของกระบวนการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กล่าวคือในช่วงขณะที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตปัญหาความเดือดร้อนเรื่องปากท้องการทำมาหากิน และปัญหาความอ่อนล้าของวัฒนธรรมชุมชนอยู่นั้น ด้วยกระบวนการทำงานพัฒนาของ"ทีจี"ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดวิธีการทำงานในท่ามกลาง ก็ได้พยายามกลับไปค้นหา"ศักยภาพของชุมชน" และ"สำนึกดั้งเดิม" ของชุมชน ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสกลับไปทบทวนตนเองอีกครั้งโดยใช้วิกฤตเป็นโอกาส จาก**"ปัญหาร่วม"** ที่ชุมชนต่างเผชิญอยู่ได้นำไปสู่การเกิด**"สำนึกร่วม"**ในการร่วมกันแก้ไขปัญหามนวิธิตวิธีการจัดการที่มีการผสมผสาน "สิ่งเก่า"(จารีตประเพณีชุมชน) เข้ากับ"สิ่งใหม่" (หลักวิชาการและหลักกฎหมาย) และพัฒนาจากจุดดังกล่าวไปสู่การร่วมกันก่อตั้งเป็น**"เครือข่าย"**ของความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำ และหลังจากนั้นจึงได้สานต่อก่อเกิดเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายฯ ที่พยายามแก้ไขปัญหาร่วมของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ภายใต้การเสริมหนุนของ**"ทีจี"**และ**โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม** ได้มีส่วนทำให้ชาวบ้านมีโอกาสกลับไปค้นหา"ตัวตน"รื้อฟื้น"สำนึกดั้งเดิม"ในอดีตแล้วนำกลับมาปรับใช้ ซึ่งเป็นการสร้างคุณค่าและความหมายใหม่อีกครั้งให้แก่ชุมชน ซึ่งกำลังจะกลายเป็นเพียงหมู่บ้าน ในนามของ**"เครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้า "** ซึ่งมีได้ยึดติดอยู่เฉพาะในพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็น**"ชุมชน"** ในมิติใหม่ของการกระบวนการและความเคลื่อนไหวที่โลดแล่นและปรับตัวไปท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง

เครือข่ายฯ จึงกลายมาเป็น**"เวที"**และ**"ตำแหน่งแห่งที่"** หรือพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่แสดงออกถึง**"ความเป็นตัวตน"** **"อัตลักษณ์ของชุมชน"** และเป็นความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ความร่วมมือของกลุ่มชาติพันธุ์บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่ชัดเจนขึ้นมาอีกครั้งในบริเวณลุ่มน้ำแห่งนี้ ภายใต้วิกฤตสถานการณ์และแรงกดดันต่างๆ โดยกิจกรรมและการทำงานของเครือข่ายฯและชาวบ้านมีทั้งการปรับตัว การรื้อฟื้น การอนุรักษ์ การเสริมสร้างสำนึกของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมในรูปแบบการจัดการแบบใหม่ และฟื้นฟูวัฒนธรรมชนเผ่าแสดงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนและความมีอยู่ของชุมชนและชาวบ้าน และเป็นการแสดงออกทั้งในเชิงต่อต้าน ช่วงชิง ประนีประนอม ผสมผสานและเรียกร้อง และการพยายามที่จะหิยืมยืม ฉกฉวย และสร้าง**"อำนาจ"**เพื่อต่อรองโดยอาศัย**"เครือข่ายฯ"**เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนต่อสู้ บนเงื่อนไขและกลไกความสัมพันธ์แนวราบ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เชิงอุปถัมภ์ และเชิงเครือข่ายความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอก

นอกชุมชนเพื่อที่จะปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐและเงื่อนไขภายในพื้นที่ในครั้งอดีต ที่ไปกดทับสิทธิและอำนาจการจัดการ และภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีอยู่แต่ดั้งเดิม ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมอีกครั้ง กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯเป็นความพยายามของผู้คนกลุ่มหนึ่งที่ถูกกีดกันสิทธิ ที่ต้องการจะทวง "สิทธิและอำนาจ" ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนกลับคืนมา และเป็นความพยายามที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า"คนอยู่ร่วมกับป่าได้" และเพื่อให้เห็นว่าชุมชนนั้นมี"สำนึกร่วม"ที่จะปกป้องพิทักษ์ทรัพยากรส่วนรวมหรือสมบัติสาธารณะของชุมชนซึ่งมิใช่แต่เรื่องดินน้ำป่า และสมบัติชุมชนต่างๆ เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ดำรงของชุมชนด้วย โดยระดับการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการของเครือข่ายฯนั้นมิได้กระทำเพียงลำพังโดดเดี่ยว แต่เป็นกระบวนการทำงานที่เริ่มต้นตั้งแต่ระดับรากหญ้า ส่งต่อไปจนถึงการต่อสู้ระดับนโยบายและกฎหมาย โดยดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและระดับประเทศ แม้ว่าในกระบวนการทำงานของเครือข่ายฯ ยังต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาภายในและภายนอก ท่ามกลางบริบทเงื่อนไขและกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

ส่วนที่ 4

บทสรุป

4.1. ข้อค้นพบจากงานวิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ เป็น การศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์พัฒนาการ และความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ภายใต้บริบท และเงื่อนไขต่าง ๆ ในแต่ละ ช่วงเวลา และเพื่อเข้าใจเงื่อนไข และกระบวนการปรับตัว การรื้อฟื้น เสริมสร้าง และการใช้สำนึก ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน(ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์) ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม บนพื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง และแนวคิดระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนบนความสัมพันธ์เชิง อำนาจ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนมีประวัติศาสตร์ และพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำแห่งนี้ เคยรวมตัวกันเป็น"ชุมชน"มาก่อนในดินแดนพม่า ก่อนที่จะลี้ภัยการสู้รบ และเข้ามาแสวงหาที่ทำกินใหม่ในดินแดนไทย โดยการอพยพ และตั้งถิ่นฐานในบริเวณแถบนี้เริ่มต้นในราว 200 กว่าปีที่ผ่านมา กลุ่มแรกที่เข้ามาคือ ชนชาวไทยใหญ่ซึ่งเดิมมีถิ่นฐานอยู่ในเขตรัฐฉาน(ปัจจุบัน) จนในราวปีพ.ศ.2477 **ชุมชนชาวไทยใหญ่**ได้ถูก ผนวกเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทยอย่างเป็นทางการ โดยถือว่าชาวไทยใหญ่เป็น"คนไทย" คนดั้งเดิมของพื้นที่และเป็นคนพื้นราบ จากนั้นในราวช่วงปี 2484 – 2500 จึงมี**ชนชาวกะเหรี่ยง** อพยพจากอำเภอปายและอำเภอเมืองเข้ามาในบริเวณลุ่มน้ำกลางเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินแห่งใหม่ และต่อมาได้มีการอพยพของผู้คนติดตามญาติพี่น้องที่อพยพเข้ามาก่อนหน้านี้เป็นระลอก ตามสถานการณ์การสู้รบในบริเวณแนวชายแดนโดยเฉพาะการอพยพเข้ามาของ**ชนชาวมุเซอ** ซึ่งในเวลาต่อมา ได้กลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มน้ำ แต่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เมื่อเข้ามาแล้ว ก็ต้องมาอยู่ภายใต้ในการปกครองควบคุมดูแลของประเทศไทย

ชุมชนส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มน้ำในเวลานั้น เป็นชุมชนที่ก่อร่างสร้างขึ้นได้โดยอาศัย"**สำนึก ชุมชน**"ดั้งเดิมที่แต่ละกลุ่มมีอยู่มาก่อนซึ่งได้แก่ **ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ** ระบบเครือญาติใน "สังคมชาวบ้านป่า" นับว่ามีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งต่อการยังชีพ การผลิต และเป็นหลัก ประกันในความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน และความเป็นเครือญาติในแต่ละชุมชน

ชนส่วนหนึ่งยังพื้นฐานในการได้มาซึ่ง "ผู้นำชุมชน" แบบธรรมชาติ นอกเหนือจากความรู้ความสามารถส่วนบุคคล นอกจากนั้น**ระบบอาวุโส** ยังเป็นฐานรากดั้งเดิมที่สำคัญของทุกชนเผ่าในการปกครอง การพิจารณาตัดสินปัญหา รวมทั้งการกำหนดกฎกติกาของการอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชาวมูเซอ การที่จะตั้งชุมชนได้จะต้องมีผู้นำสามฝ่ายได้แก่ผู้นำหมู่บ้าน(คะแผล) ผู้นำศาสนา(โตโบ/ปู้จอง) และช่างตีเหล็ก(ปู้ลิ/จะลิ) ส่วนชุมชนกะเหรี่ยงจะมี "ฮือโซ" เป็นผู้นำบ้านและผู้นำศาสนา ซึ่งสิ่งที่พบในงานวิจัยก็คือชาวบ้านมักกล่าวถึง "ชุมชนในอดีต" ที่มีแต่ความกลมกลืน มี**ความเป็นพี่เป็นน้อง** การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน การอะลุ่มอล่วยประนีประนอมการให้ความเคารพเชื่อถือและยอมรับในผู้นำชุมชนและผู้อาวุโส ซึ่งถือได้ว่าเป็น"**สำนักทางประวัติศาสตร์ของชุมชน**" และเป็นความทรงจำร่วมกันของชาวบ้านถึง"**ความเป็นชุมชน**" แม้ในเวลาต่อมาผู้นำชุมชนแบบธรรมชาติจะถูกแต่งตั้งขึ้นมาเป็น "ตัวแทนของรัฐ" เป็นผู้นำแบบทางการแล้วก็ตาม แต่สำนักดั้งเดิมเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่ในช่วงเวลานั้น

การปรับตัวของชุมชนต่อระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน โดยสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นภูเขาสูงชัน และมีพื้นที่ราบหุบเขาตามลุ่มน้ำอยู่ไม่มากนัก แต่เนื่องจากแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อ วิถีคิด วิถีการผลิต และวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมที่ต่างกัน ดังนั้นเมื่ออพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่ดังกล่าว จึงได้เลือกตั้งถิ่นฐาน และดำรงชีพตามวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่าบนระบบนิเวศลุ่มน้ำโดยมิได้มีผลกระทบต่อกัน เพราะแต่เดิมบริเวณพื้นที่นี้ยังอุดมสมบูรณ์ ผู้คน และชุมชนยังมีไม่มาก และในความคิดและความรับรู้เข้าใจของชาวบ้าน "**พื้นที่นี้แต่ก่อนมันไม่ได้เป็นของใคร**" ดังนั้นใครจะทำกินบนพื้นที่เท่าไร ก็แล้วแต่กำลังแรงงานและความจำเป็นของแต่ละคนและครอบครัว ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายป่าไม้(ปี2484) และกฎหมายที่ดิน(ปี2497) ออกมาแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวดเนื่องจาก "**สภาวะชายขอบ**" และแม้ว่าจะมีการนำเอาทรัพยากรอันล้ำค่า"ไม้สักและไม่ไผ่เศรษฐกิจต่างๆ" ในบริเวณลุ่มน้ำส่วนใหญ่ออกไปโดยบริษัทสัมปทานและออป.ก่อนหน้านั้น โดยที่ชุมชนไม่ได้รับผลประโยชน์แต่อย่างใดแล้วก็ตาม

แต่ท่ามกลางความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือ**ระบบความเชื่อ**ของผู้คนในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อว่า ในธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีคอยดูแลพิทักษ์ ไทใหญ่ กะเหรี่ยง และมูเซอ ต่างเชื่อในเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขา ผีป่า ผีน้ำ แต่ละชุมชนจะมีพิธีกรรมและข้อห้ามในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การสร้างกติกาข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชนตาม**จารีตประเพณี** และ"สิทธิ"ของบุคคลและชุมชนได้มาจากการเข้าใช้ประโยชน์

หรือเข้าครอบครองทรัพยากรนั้นก่อนหลัง ซึ่งเป็น "สิทธิการใช้" ซึ่งต่อมาสิทธิและอำนาจการจัดการของบุคคลได้มอบให้แก่ชุมชนเป็นผู้รับรอง ดูแลปกป้องคุ้มครองสิทธิบุคคลเป็น "สิทธิชุมชน" กล่าวคือ ในกรณีที่มิได้ผู้เข้ามาอ้างสิทธิในทรัพยากรสมบัติที่มีบุคคลเข้าไปใช้ประโยชน์ก่อนแล้วในภายหลังจนเกิดเป็นกรณีพิพาทขึ้นมา ชุมชนจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่รับรอง คุ้มครองป้องกันการละเมิดสิทธิ และช่วยตัดสินยุติปัญหา ดังนั้นจึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณลุ่มน้ำซึ่งแม้ว่ารัฐจะประกาศสิทธิและอำนาจในการควบคุมและจัดการทั้งหมดแล้ว แต่ก็มีบางส่วนเป็นทรัพยากรส่วนรวม คือมีแบบแผนของความร่วมมือและการจัดการทรัพยากรร่วมกันในลักษณะกลุ่ม หรือชุมชนที่มีบรรทัดฐาน และกฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆเป็นตัวกำกับอยู่ และเป็น "สมบัติปิด" ที่แต่ละชุมชนมีสิทธิและอำนาจจัดการดูแล และมีบางส่วนที่เป็น "สมบัติเปิด" ที่ใครต่อใครอาจเข้าไปใช้ได้ตามแต่กำลังแรงงานและความจำเป็น เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้แต่ก่อนมันไม่ได้เป็นของใครตามความเข้าใจของชุมชน ชุมชนมีอิสระ และสิทธิอำนาจในการจัดการทรัพยากรอยู่มากภายใต้ระบบความเชื่อจารีตประเพณีและสำนึกดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของแต่ละชุมชน

ต่อมาด้วยความจำเป็นในการดำรงชีพของชุมชนและระบบการปกครองของรัฐ ทำให้แต่ละชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณลุ่มน้ำมีการติดต่อไปมาหาสู่กันทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งเกิดกฎกติกาขึ้นจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชน กล่าวคือนับจากปี 2500 เป็นต้นมารัฐได้เริ่มเข้ามาดูแลจัดการชีวิตความเป็นอยู่ของ "คนบนดอย" มากขึ้น ภายใต้การดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ และมีนโยบายรวมพวกในปี 2519 การลงทะเบียนและการให้สัญชาติไทย เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดนซึ่งทำให้อำนาจที่คนในชุมชนทั้งในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและต่างกลุ่ม โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและเชิงอุปถัมภ์บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน นอกจากนั้นได้เริ่มมีการใช้อำนาจตามกฎหมายรัฐในเรื่องสิทธิและการจัดการที่ดินและป่าไม้ แต่ในทางปฏิบัติจะเป็นไปในลักษณะการแสวงหาประโยชน์จากชาวบ้านมากกว่าจะเป็นการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังเข้มงวด เนื่องจาก "สภาวะชายขอบ" จึงเปิดโอกาสให้มีการแสวงหาประโยชน์จาก "ชนชายขอบ" มากขึ้น

นับจากปี 2523 เป็นต้นมาด้วยความตระหนักและวิตกกังวลของรัฐในสถานการณ์เรื่องปัญหา ยาเสพติด ความมั่นคงตามแนวชายแดน และปัญหาทรัพยากรป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ซึ่งส่วนหนึ่งได้

รับแรงกดดันจากกระแสการพัฒนาจากโลกตะวันตก รัฐจึงเริ่มใช้แนวทางการจัดการและควบคุมการทำเกษตรบนที่สูงและการปลูกฝิ่นของชนบนดอยเข้มข้นขึ้น โดยใช้นโยบายการพัฒนาและกฎหมายนำโดยรัฐในนามผู้อนุรักษ์และผู้พัฒนาเพื่อความมั่นคง โดยมีโครงการพัฒนามนพื้นที่สูงไทย-เยอรมันหรือ"ทีจี" เป็นผู้สนับสนุนประสานแผนงานพัฒนาร่วมกับหน่วยงานราชการต่างๆในพื้นที่ เป็นกระบวนการทำงานพัฒนาและใช้ความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งจากบนลงล่าง และด้วยการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันนี้เอง ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนระบบคิดและการจัดการทรัพยากร สิทธิและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณีและจารีตเศรษฐกิจ ได้ถูกมองข้ามกดทับ และเบียดขับด้วยการอ้างสิทธิและอำนาจตามนโยบายและกฎหมายของรัฐ "ทรัพยากรส่วนรวม"ทั้งที่เป็นสมบัติปิดของชุมชนและที่เป็นสมบัติเปิดได้ตกไปอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลและการจัดการของรัฐ เป็น"สมบัติของรัฐ" และเมื่อเวลาผ่านไปผลการพัฒนามิได้เป็นไปตามที่รัฐคาดหวังไว้ ประกอบกับเงื่อนไขภายในที่เปลี่ยนไปด้านจำนวนประชากรและชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่ทำกินถูกกำกับควบคุมและจำกัด ทำให้ชาวบ้านประสบกับความเดือดร้อนในเรื่องที่ทำกิน ปัญหาการผลิตและปัญหาการตลาด ชาวบ้านต้องดิ้นรนทุกทางเพื่อแสวงหาทางออกด้วยการหารายได้เสริมจากการขายผลิตผลจากป่าธรรมชาติ โดยอาศัยเงื่อนไขภายนอกธุรกิจท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่นับแต่ปี 2530 เป็นต้นมาและระบบทุน ที่เข้าไปหาประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่เช่นไม้เถื่อน ไม้ก่อไม้ไผ่ หน่อไม้ จนกระทั่งได้นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชนที่รุนแรงขึ้น ทรัพยากรส่วนรวมซึ่งตกมาเป็น"สมบัติของรัฐ" ได้กลายมาเป็น "สมบัติเปิด" ที่ใครต่อใครต่างเข้าแย่งชิงจนจนว่เมื่อมีโอกาส แต่ละชุมชนต่างละเมิดกฎกติกาตามจารีตประเพณีของชุมชน และกฎกติกาตามกฎหมายของรัฐ และอีกด้านหนึ่งผลกระทบจากการพัฒนาและอิทธิพลจากวัฒนธรรมบริโภคนิยมได้ส่งผลกระทบต่อสำนึกดั้งเดิมและวัฒนธรรมชุมชนโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งเคยผูกพันด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและระบบอาวุโส จารีตธรรมเนียมประเพณีชุมชนได้เริ่มอ่อนล้าลง ผลกระทบทั้งสองประการได้กลายมาเป็น"ปัญหาร่วม"ของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำในเขตต่อมา

จากเงื่อนไขภายใน"ปัญหาร่วม"ดังกล่าวที่แต่ละชุมชนเผชิญอยู่นั้นได้นำไปสู่การเกิด "สำนึกร่วม" ในการแก้ไขปัญหาาร่วมขึ้นมา โดยมีตัวเชื่อมที่ช่วยให้ชุมชนได้กลับไปค้นหา"ความเป็นตัวตน"ของชุมชน และนำกลับมาใช้อีกครั้งซึ่งได้แก่ "ทีจี" นับจากปี 2536 เป็นต้นมาได้มีการสรุปบทเรียนข้อผิดพลาดจากประสบการณ์การทำงานกับชุมชนในพื้นที่ จนได้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดและ

การทำงานกับชุมชน โดยกลับมาเน้น"ชุมชนเป็นตัวตั้ง" พยายามค้นหาศักยภาพภายในของชุมชน รื้อฟื้นสำนึกดั้งเดิมและวิธีการตัดสินใจแบบดั้งเดิมของชุมชนในอดีต มาประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ในที่สุดได้ก่อเกิด**"เครือข่าย"**ของความร่วมมือของชุมชนซึ่งมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำขึ้น และกลายเป็น**"กลุ่มพลังมวลชน"** ที่เข้มแข็งซึ่งพยายามสร้าง**"อำนาจ"**ต่อรองกับ**"อำนาจรัฐ"** และระบบทุน เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ ทวงสิทธิและอำนาจการจัดการของชุมชนกลับคืนมา ภายใต้การเสริมหนุนจากภายนอกทั้งด้านทุน และแนวคิดวิธีการ เป็นความพยายามในการ**"การสร้างความหมายใหม่"**ให้แก่ชุมชนซึ่งกำลังเผชิญกับวิกฤต และพลิกฟื้น**"ความเป็นชุมชน"**ขึ้นมาอีกครั้งในนามของ **"เครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้า"** โดยการนำความทรงจำร่วมกันและ**"สำนึกดั้งเดิม"**ของชุมชนกลับมาปรับใช้ ซึ่งในกระบวนการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่นั้น เครือข่ายได้พยายามอาศัยเงื่อนไข และกลไกความสัมพันธ์แบบแนวราบ(แบบชาวบ้าน) ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายเพื่อทำงานร่วมกับบุคคล องค์กร หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งในระดับท้องถิ่น (อบต.สจ.) ระดับภูมิภาค(อำเภอ จังหวัด) และระดับประเทศ(สว.สส.) **เพื่อให้เข้าถึง "รัฐ"และเข้าถึง"ทรัพยากร"** โดยกิจกรรมของเครือข่ายมีทั้งการปรับประยุกต์ ประณีประนอม ผ่อนปรน ผสมผสาน การสร้างใหม่ ผลิตซ้ำ รื้อฟื้น บนความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่น ภายใต้บริบทและเงื่อนไขสถานการณ์ในพื้นที่และนอกพื้นที่อย่างเข้มข้น เพื่อแสดง**ศักยภาพของเครือข่าย**ในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นรูปธรรมเช่น การปลูกป่าต้นน้ำ การจัดทำแผนการใช้ที่ดิน การจัดการป่าชุมชน การร่วมไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเรื่องที่ทำกิน และเพื่อแสดง**อัตลักษณ์ของชุมชนลุ่มน้ำ**ในนามผู้นุรักษ์ในงานสืบสานและฟื้นฟูวัฒนธรรมชนเผ่าซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี และร่วมเรียกร้อง**"สิทธิชุมชน"**ตามกฎหมายเพื่อรับรองคนอยู่ร่วมกับดินน้ำป่าดังเช่น กรณีช่วยเหลือชาวบ้านถูกจับฐานบุกรุกป่าดงมะไฟ การร่วมยับยั้งการประกาศขายเขตอนุรักษ์ที่ทำกิน การร่วมเรียกร้อง**"สิทธิชนเผ่า"**ร่วมกับสมาชิกชนเผ่า พรบ.ป่าชุมชนฉบับประชาชน พรบ.การใช้ที่ดินร่วมกับคน.ภาคเหนือ การจัดการบวชป่าร่วมกับสมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือ การพิทักษ์ปกป้องสิทธิ และสมบัติชุมชนกรณีการระเบิดหินเหนือถ้ำ ทั้งนี้เพื่อแสดง **"ความมีอยู่ของชุมชน"** และ **"ตัวตน"อัตลักษณ์**ของผู้คนในพื้นที่ และเพื่อสร้างเสริม**"อำนาจต่อรอง"**ในการเข้าถึงทรัพยากร และทวงสิทธิและอำนาจการจัดการกลับคืนแก่ชุมชน โดยพยายาม**"เปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม"** ให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรส่วนรวมซึ่งเป็น**"สมบัติของรัฐ"**

แต่กำลังจะกลายเป็น"สมบัติเปิด" ให้กลับมาเป็น "สมบัติปิด" ภายใต้การจัดการแบบใหม่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐมากขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่า "ทรัพยากรส่วนรวม" ของชุมชนนั้นมิได้หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมถึงทรัพย์สินสมบัติชุมชนต่างๆตลอดถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมของชุมชนซึ่งชุมชนมีแบบแผนและกลไกในการจัดการอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำพบว่า ส่วนหนึ่งทำให้ได้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการกระบวนการขยายอาณาเขตและอำนาจของ"รัฐ" เพื่อสร้างความเป็นรัฐไทย ด้วยการขยายพื้นที่ในการควบคุมผู้คนในพื้นที่ด้วยการปกครองท้องถิ่น และการควบคุมทรัพยากรที่ดินน้ำ และพื้นที่ป่าโดยสมบูรณ์ โดยใช้นโยบายการพัฒนาและกฎหมายเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้ค่อยๆคืบคลานเข้าไปลดทอน กดทับ และเบียดขับปฏิเสธสิทธิและอำนาจการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อและจารีตประเพณีท้องถิ่น โดยเฉพาะพรบ.ป่าไม้ 2484 กฎหมายที่ดิน 2497 และพรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ 2507 แต่ในทางปฏิบัติกฎหมายก็ไม่ได้มีการบังคับใช้โดยเคร่งครัด เนื่องจากช่องว่างของกฎหมายที่ปฏิเสธจารีตประเพณีของชุมชน ส่วนอีกด้านหนึ่งได้พบและเข้าใจว่า "ชุมชน" และชาวบ้านมีประวัติศาสตร์ พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงไป ตามบริบทและเงื่อนไขทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งบริบทและเงื่อนไขดังกล่าวนั้นได้มีส่วนในการกำหนดและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนระบบคิด และวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ในยุคเปลี่ยนผ่านที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ด้วยเงื่อนไขต่างๆซึ่งก่อเกิดนโยบายการพัฒนาและกฎหมายโดยรัฐในนามของผู้อนุรักษ์ และผู้พัฒนาเพื่อความมั่นคง และการเข้ามาของระบบทุน ได้ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งซึ่งชุมชนเคยมีสิทธิและอำนาจการจัดการในชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยกฎกติกาตามระบบความเชื่อและจารีตประเพณีท้องถิ่น เป็นเสมือน "สมบัติปิด"หรือทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน อันเป็นสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์หรือ"อัตลักษณ์"ของชุมชน ได้ถูกกดทับและเบียดขับด้วยการอ้างสิทธิ และอำนาจการจัดการตามนโยบายการพัฒนา และกฎหมายของรัฐ "สมบัติปิด" ของชุมชน กลายเป็น "สมบัติของรัฐ" ทั้งหมด แต่ผลจากการพัฒนาและการจำกัดควบคุมดังกล่าว ด้านหนึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่นทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวต่อ

ผู้ตั้งรณจนนำไปสู่สภาวะการละเมิดกฎกติกาทั้งตามจารีตชุมชนเอง และตามกฎหมายของรัฐส่งผลให้ทรัพยากรทั้งหมดซึ่งเป็น "สมบัติของรัฐ" กลายมาเป็น "สมบัติเปิด" ที่ใครต่อใครต่างเข้าจกฉวยแย่งชิงเมื่อมีโอกาส บริบทและเงื่อนไขดังกล่าวได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิธีการจัดการของชุมชน จนที่สุดได้นำไปสู่ความพยายามในการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ชุมชนในนามของเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพยายามพลิกฟื้นความทรงจำร่วมกันของชุมชน หรือสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกลับคืนมา และพยายามกลับเข้าไปปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ซึ่งเงื่อนไขและกระบวนการปรับเปลี่ยนดังกล่าวนี้เครือข่ายฯ ได้ใช้ความสัมพันธ์แบบแนวราบ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายทั้งที่เป็น "ทุนทางสังคม" เดิมที่มีอยู่และที่สร้างขึ้นใหม่ และเคลื่อนไหวทั้งในระดับรากหญ้า และระดับนโยบายและกฎหมายเพื่อเข้าถึง "สิทธิ" และ "อำนาจ" ภายใต้บริบทและเงื่อนไขสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา

ดังนั้นพลวัตของเครือข่ายฯ จึงเป็นภาพสะท้อนของ "กระบวนการทางวัฒนธรรม" ของชาวบ้านและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนที่สูง ในการสร้างความหมายของ "สิทธิชุมชน" เพื่อการต่อสู้ที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ต่อไปในป่า โดยผ่านความเคลื่อนไหวในรูปแบบและกิจกรรมต่างๆ เป็นการ "เปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม" ที่ให้ชาวบ้านสามารถเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกันในการปลุกชีวิตของ "ความเป็นชุมชน" ให้ฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง เพื่อตอบรับกับการทำลาย และมีได้หยุดเพียงแค่การเสริมสร้างอุดมการณ์ที่ต่อต้านความคิดครอบงำเท่านั้น แต่เป็นการให้ความสำคัญกับลักษณะพลวัตของชุมชน ในฐานะที่เป็นพื้นฐานของ "สิทธิชุมชน" ซึ่งสามารถสร้างขึ้นมาจากกระบวนการสร้างสรรค์ และจินตนาการทางการเมือง และวัฒนธรรม เพราะกระบวนการเช่นนี้จะช่วยให้มีการผลิตความหมายขึ้นมาใหม่ภายใต้บริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันได้

"สิทธิชุมชน" จึงถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ต่อต้านความคิดครอบงำอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถจะก่อตัวขึ้นมาจากความขัดแย้งในตัวเอง ที่มีอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของความคิดครอบงำที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยผ่าน "กระบวนการต่อสู้ทางวัฒนธรรม" ของชาวบ้าน พร้อมกับการประสานเครือข่ายเป็นพันธมิตรกับองค์กรพัฒนาเอกชน และปัญญาชนชั้นกลางในเมือง

นอกจากนั้นขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ยังเป็นไปตามแนวคิดและทิศทางการขบวนการเคลื่อนไหวของคนภาคเหนือกับเหล่าพันธมิตร คือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แบบใหม่ ซึ่งมีทั้งการเคลื่อนไหวใน"พื้นที่ของตนเอง"ในรูปแบบการเมืองภาคประชาชนที่ไม่ยึดติดกับการเมืองระบบตัวแทน และการเคลื่อนไหวใน"พื้นที่ประชาสังคม" ที่เปิดมิติทางวัฒนธรรมและสร้างวาทกรรมทางเลือกเพื่อให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชน ซึ่งการเคลื่อนไหวทั้งสองแนวทางจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในอนาคต

คำตอบต่อประเด็นคำถามการวิจัยที่ว่าท่ามกลางประวัติศาสตร์ พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบความคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมนั้น ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ได้มีและใช้"ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์"ของชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน หรือต่อสู้ช่วงชิง "สิทธิ"ในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมอย่างไร ซึ่งมีประเด็นคำถามต่าง ๆ และคำตอบดังนี้คือ

1. ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมเกิดขึ้นอย่างไร ภายใต้บริบทและเงื่อนไขใด เพราะเหตุใด และเกิดการซ้อนทับหรือกดทับของ"ความเป็นตัวตน"ระหว่างชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และกับวัฒนธรรมหลัก(รัฐและระบบตลาด) ในการเข้าไปร่วมใช้ทรัพยากรส่วนรวมหรือไม่ ภายใต้บริบทและเงื่อนไขใด เพราะเหตุใดและมีผลอย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้เกิดขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนในแต่ละช่วงเวลาที่เปลี่ยนไป เนื่องจากบริบทและเงื่อนไขต่างๆนั้น มีผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันขึ้นภายในชุมชน และระหว่างชุมชนกับรัฐและระบบทุนภายนอก จนก่อให้เกิดการซ้อนทับหรือกดทับของ"ความเป็นตัวตน" "อัตลักษณ์" "สำนึกดั้งเดิมชุมชน" ระหว่างชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับวัฒนธรรมหลัก(นโยบายการพัฒนาการปกครองและกฎหมายรัฐและระบบตลาด) ในการเข้าไปร่วมใช้ทรัพยากรส่วนรวม เพราะรัฐอ้างสิทธิและอำนาจตามนโยบายและกฎหมายกดทับปฏิเสธและเบียดขับสิทธิและอำนาจของชุมชนตามระบบความเชื่อและจารีตประเพณีและจารีตเศรษฐกิจอันเป็น"สำนึกดั้งเดิม"ของชุมชน ซึ่งผลที่ตามมาภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆนี้ก็คือเกิดสภาวะการละเมิดกฎกติกา ความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ เนื่องจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐและโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันไม่ได้เป็นไปอย่างที่คาดหวัง ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาความเดือดร้อนเรื่องปากท้องที่ทำกินและปัญหาความอ่อนล้าของวัฒนธรรมชุมชน จนได้กลายมาเป็น"ปัญหาร่วม"ของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำ

2. การต่อสู้ดิ้นรนของกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่เข้าถึงทรัพยากรได้บ้างนั้น เขามีทางเลือกหรือทางออกอย่างไร และเขาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างไร ด้วยเงื่อนไขใด

แม้ว่ารัฐจะได้พยายามพัฒนาการทำเกษตรบนที่สูงของชุมชนด้วยการทุ่มงบประมาณอย่างมากผ่านโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันและหน่วยงานพัฒนาในพื้นที่ พยายามจัดระบบ จัดระเบียบการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน จัดทำบัตรประชาชน ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจแทนฝิ่น การปลูกไม้ผล การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ จนชาวไทใหญ่เองยังพูดเชิงล้อเล่นว่าอยากจะเป็น"ชาวเขา"บ้างเพื่อจะได้รับการช่วยเหลือต่างๆ แต่ผลจากการพัฒนาโดยรวมนั้นมิได้เป็นไปอย่างที่รัฐหวังไว้ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการการทำมาหากิน พืชเศรษฐกิจส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก แต่ไม่มีการส่งเสริมการตลาด ข้าวพันธุ์ส่งเสริมให้ผลผลิตไม่ดีเท่ากับข้าวพันธุ์พื้นเมือง พื้นที่ไร่เหล่าเดิมของชุมชนถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกป่าเศรษฐกิจของรัฐ ดังนั้นการต่อสู้ดิ้นรนของกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่เข้าถึงทรัพยากรได้บ้างอย่างจำกัดดังเช่นชาวมุเซอ ชาวกะเหรี่ยงนั้น มีทางเลือกหรือทางออกและสามารถดำรงอยู่ได้ก็ด้วย**"การปรับตัว"ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป** กล่าวคือเมื่อเงื่อนไขภายในบีบรัดขัดสนจากนโยบายการพัฒนาและกฎหมายรัฐในนามผู้พัฒนาและผู้อนุรักษ์เพื่อความมั่นคง ชาวบ้านก็ได้อาศัยเงื่อนไขต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปลักลอบเปิดป่าปลูกข้าวในบริเวณตะเข็บชายแดน บางส่วนเข้าไปในเมียนมาร์ยอมเสียภาษีเป็นข้าว บางรายหันไปลักลอบตัดเลื่อยไม้เถื่อนขาย และเมื่อปางมะผ้าเปิดพื้นที่เพื่อต้อนรับธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนมีทางออกด้วยการหาของป่ามาขาย พนักงานท่องเที่ยวเดินป่าชมถ้ำ พักตามบ้าน บางส่วนต้องออกมาหางานทำในเมืองโดยอาศัยญาติมิตร และบางส่วนส่งลูกเรียนสูงๆโดยหวังว่าจะยกระดับอาชีพและรายได้โดยอาศัยความช่วยเหลือจากองค์กรทางศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ มีความจำเป็นต้องใช้จ่ายมากขึ้นทำให้มีการความพยายามปรับขยับขยายที่ทำกินเพื่อผลิตพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาดเพื่อขายให้ได้มากขึ้น ซึ่งภายใต้บริบทเงื่อนไขและสถานการณ์ดังกล่าวนั้นก็กลับเป็นตัวเร่งให้มีการละเมิดกติกาที่ชุมชนเคยใช้ร่วมกันและละเมิดกฎหมายรัฐมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเชิงทรัพยากรในพื้นที่รุนแรงยิ่งขึ้น จนที่สุดได้นำไปสู่กรณีพิพาทระหว่างชุมชนขึ้น

3. การใช้ความเป็นตัวตนของชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากร หรือเข้าไปร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมีระดับความเข้มข้นมากหรือน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะเหตุใด และเงื่อนไขใดที่ผลักดันให้เกิด **"กระบวนการของชุมชน"** ในการปรับ **"ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ"**ใหม่กับพลังอำนาจอื่น ๆ ในสังคม

บริบทเงื่อนไขและสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นได้ผลักดันให้ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง "ปัญหาร่วม" ร่วมกันคือปัญหาการทำมาหากินที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรร่วมกันและปัญหาความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน จนที่สุดชุมชนได้เกิด "สำนึกร่วม" และ "กระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน" ขึ้นมาเพื่อพยายามที่จะปรับ "ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ" ใหม่นับกับพลังอำนาจอื่น ๆ ในสังคมในนามของ "เครือข่ายชาวไทยภูเขา" บนความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดย **ตัวเชื่อม** ประสานที่สำคัญคือ "ทีจี" ซึ่งเคยสร้างผลเชิงลบจากแนวทางการพัฒนา แต่ภายหลังได้ปรับแนวคิดและกระบวนการทำงานจากบทเรียนและข้อผิดพลาดในอดีต โดยหันมาเน้นการค้นหาคัญภาพของชุมชน และภายหลังมีการเสริมหนุน "ทรัพยากร" จากองค์กรภายนอกอื่นๆ โดย "ทีจี" และเครือข่ายฯ ได้ช่วยกันรื้อฟื้นและสร้าง "ความเป็นชุมชน" ขึ้นมาใหม่และใช้ความเป็นตัวตน "อัตลักษณ์" ของชุมชน หรือ **สำนึกดั้งเดิม** ของชุมชน แสดงความมีอยู่ของชุมชนเพื่อเข้าถึงทรัพยากรหรือเข้าไปร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเข้มข้น ด้วยอาศัยกิจกรรมและการเคลื่อนไหวต่างๆ ของเครือข่ายฯ ซึ่งเป็นการ "**เปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม**" ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมมากขึ้น

อย่างไรก็ตามปัจจัยและเงื่อนไขที่ผลักดันให้เกิด "กระบวนการของชุมชน" ในนาม "เครือข่ายฯ" นั้นยังมีมิติอื่นๆ แฝงอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "สำนึกดั้งเดิม" ของแต่ละชุมชนที่ผูกพันกันด้วย **ระบบความคิดความเชื่อ ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติในชุมชนและระหว่างชุมชน** โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านมุเซอในพื้นที่ปางมะผ้านั้นจะเกิดขึ้นจากการแตกตัวจากชุมชนหรือหมู่บ้านหลักซึ่งโยงโยอยู่ด้วยสายสัมพันธ์เครือญาติ จากนั้นจะแยกหรืออพยพไปตั้งชุมชนหมู่บ้านขึ้นใหม่ ตามเงื่อนไขความจำเป็นของแต่ละชุมชนเช่น ในเรื่องพื้นที่ทำกิน หรือบางชุมชนอาจเกิดจากปัญหาความขัดแย้งในชุมชนเดิม แล้วแยกตัวออกมา ดังกรณีจุดเริ่มต้นของชุมชนมุเซอแดงนั้นจะมีบ้านแอโก-แสนคำลือ เป็นบ้านหลักดั้งเดิม ส่วนมุเซอดำนั้นจะมีบ้านปางคามน้อยและบ้านจะโป๊ะเป็นบ้านหลัก หรือจุดเริ่มต้นก่อนที่จะมีการอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งหมู่บ้าน/ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ในเวลาต่อมา ดังนั้นความสัมพันธ์ ความผูกพัน และโยงโยของแต่ละชุมชนจึงตั้งอยู่บนระบบเครือญาติ ระบบอาวุโสและระบบความคิดความเชื่อดังกล่าว ซึ่งมีผลผลักดันให้เกิดกระบวนการของชุมชนขึ้น ภายใต้แรงกดดันจาก "ปัญหาร่วม" เดียวกัน

4. กระบวนการสร้างทรัพยากรแบบใหม่ ๆ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือทางวัฒนธรรม เพื่อโอกาสการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชุมชน หรือเพื่อเสริมความเป็นตัวตนของชุมชน หรือสร้างและขยาย**พื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ**ของชุมชนได้เกิดขึ้นหรือไม่ ด้วยเงื่อนไขใดบ้าง

เครือข่ายฯมีกระบวนการสร้างทรัพยากรแบบใหม่ ๆ ดังเช่น ความพยายามพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือทางวัฒนธรรม กรณีการจัดการถ้ำและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านแม่ละนา บ้านลูกข้าวหลามและบ้านป่อไคร้ เพื่อโอกาสการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชุมชน และยังคงมีความพยายามในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมใน**"งานสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่า"**เพื่อเสริมความเป็นตัวตน**"อัตลักษณ์"**ของชุมชน โดยขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนและเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนในพื้นที่ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆทั้งด้านการจัดการทรัพยากร อาทิ การบวชป่า การปลูกป่า การจัดการป่าชุมชนบนความเชื่อดั้งเดิม การฟื้นฟูวัฒนธรรมชนเผ่า การศึกษาและหอพักนักเรียน ทำให้เห็นว่าความหมายของคำว่า**"ทรัพยากรส่วนรวม"**ของชุมชนนั้น มิใช่เฉพาะเรื่องดินน้ำป่า แต่หมายรวมถึงสมบัติชุมชนอื่นๆและวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งชุมชนมีแบบแผนและกลไกในการจัดการดูแลระบบความเชื่อและจารีตประเพณีของชุมชน เป็นการสร้างและขยาย**พื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ**ของชุมชน โดยมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทเงื่อนไขและสถานการณ์ต่างๆที่เปลี่ยนไป

5. กระบวนการการสร้างและนิยามความหมายของ**สิทธิประเภทใหม่ ๆ** การสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในหลายมิติ เช่นการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์และศีลธรรม การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องการใช้ทรัพยากร และเพื่อให้สามารถเข้าถึง ช่วงชิงและเข้าไปร่วมตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้ดีที่สุด ได้เกิดขึ้นหรือไม่ ภายใต้บริบทและเงื่อนไขใดและในลักษณะใด

การที่ชุมชนและเครือข่าย**มีระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวม**ของตนเองนั้น มีนัยถึงการที่ชุมชนและเครือข่าย**มีสิทธิและอำนาจ**ในการจัดการดูแลและแก้ไขปัญหาด้วยวิถีของชุมชนเอง ซึ่งพบว่าเครือข่ายฯได้มีกระบวนการในการสร้างและนิยามความหมายของ**สิทธิประเภทใหม่ ๆ** การสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในหลายมิติเช่น การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์และศีลธรรม การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชน การพยายามประยุกต์และผสมผสาน**"สิ่งเก่า"**(ความเชื่อดั้งเดิม ระบบอาวุโส) เข้ากับ**"สิ่งใหม่"**(การจำแนกพื้นที่ กฎหมายบ้านเมือง) ในกรณีการจัดการป่าชุมชนและจัดทำแผนการใช้ที่ดิน เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องการใช้ทรัพยากร และเพื่อให้สามารถเข้าถึง ต่อสู้ช่วงชิงอำนาจ และเข้าไปร่วมตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้ดีที่สุด ซึ่งในกระบวนการสร้างทรัพยากรแบบใหม่ๆ

และการสร้างและนิยามความหมายสิทธิประเภทใหม่ๆ ดังกล่าวนั้นเครือข่ายฯ มีและใช้เงื่อนไขและกลไกความสัมพันธ์แบบแนวราบ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและญาติมิตร ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับผู้นำท้องถิ่น นักการเมือง และความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ทั้งที่เป็น "ทุนทางสังคม" ที่มีอยู่เดิมและที่สร้างขึ้นใหม่ ภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆ ตามช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการต่อสู้ของชุมชน/เครือข่ายฯ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิชุมชน ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งนี้เนื่องจากนโยบายและกฎหมายของรัฐยังไม่มี การปรับเปลี่ยน

คำถามสุดท้ายก็คือ **ทำไมบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณลุ่มน้ำนี้ ชาวบ้านจึงสามารถมีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันได้ ?** คำตอบก็คือ ท่ามกลางความต่างนั้น ชาวบ้านและชุมชนมี "ความเหมือน" ที่เป็น "ลักษณะร่วมกัน" อยู่ได้แก่ **ระบบคิดและความเชื่อ** ที่นำไปสู่ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับดินน้ำป่าของแต่ละชุมชน และทุกชุมชนต่างล้วนมีวิถีชีวิตที่ต้องผูกพันอาศัยพึ่งพิงอยู่กับดินน้ำป่า ซึ่งเป็นทั้งที่ให้เกิดชีวิตและชุมชน ที่ให้ชีวิตและชุมชนดำเนินและดำรงอยู่ได้ และสุดท้ายเป็นสุสานที่ฝังร่างที่ไว้วิญญาณของพวกเขา และทุกชุมชนต่างก็ใช้ทรัพยากรบนบริเวณลุ่มน้ำและมีการจัดการร่วมกันอยู่ระดับหนึ่ง นอกจากนั้นชุมชนบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่เป็น **สังคมเครือญาติ** ยังให้การยอมรับในระบบอาวุโส และให้ความนับถือผู้นำโดยเฉพาะ **ผู้นำธรรมชาติ** เหล่านี้ล้วนเป็น "สำนักร่วม" หรือ "อัตลักษณ์" ร่วมกันที่มีอยู่ดั้งเดิมกับคนและชุมชนที่อยู่กับดินน้ำป่า ดังนั้นเมื่อชุมชนได้ผ่านร้อนผ่านหนาวจากนโยบายการพัฒนาและกฎหมายของรัฐ ตามกระแสความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทเงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลา จนที่สุดเงื่อนไขเหล่านี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อ "สำนักร่วม" ของแต่ละชุมชน จึงได้กลายมาเป็น **"ปัญหาร่วม"** ของทุกชุมชน อาการที่ปรากฏคือปัญหาการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ทั้งเรื่องการจัดการดินน้ำป่า ระหว่างชุมชน และระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐ และเรื่องความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันดังที่กล่าวข้างต้น แต่สาเหตุที่อยู่เบื้องลึกลงนั้นอยู่ที่ "สำนักร่วม" ของแต่ละชุมชนได้รับผลกระทบถูกกดทับและเบียดขับจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นเมื่อมี **"ใคร"** มาช่วยหรือช่วยฟื้นฟู "สำนักร่วม" หรือ "อัตลักษณ์" ดั้งเดิมของชุมชน และช่วยประสานเชื่อมต่อให้ภายใต้บริบทเงื่อนไขในช่วงเวลาต่อมา จึงทำให้แต่ละชุมชนมี "พลัง" และพร้อมที่จะเข้ามาร่วมในการจัดการร่วมกัน เพื่อแก้แค้นและสาเหตุของปัญหา และพยายามที่จะปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่

อย่างไรก็ตามบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม/อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ละอัตลักษณ์ของกลุ่มคน ก็จะมีหรือให้สิทธิหรืออำนาจแก่ชุมชนและกลุ่มคน ที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังเช่นโดยทั่วไป

ประหนึ่งว่ารัฐ จะให้"ความเป็นคนไทย"แก่กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง แต่ในความเป็นจริงก็ปรากฏว่ายังมี "อคติ"(พวกชนกลุ่มน้อย ปลุกผีใน ทำลายป่า ค้าผงด้ายาไว้การศึกษา) และยังมี"ความไม่เท่าเทียมกัน"(ความเสมอภาคในศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์) และยัง"การเลือกปฏิบัติ"ต่อกลุ่มชนเหล่านี้ยังไม่มากนัก นอกจากเจ้าหน้าที่รัฐ หรือคนไทยพื้นราบ แต่จากงานวิจัยครั้งนี้พบว่าโดยกระบวนการและแนวทางทำงานของ"ทึจ"ที่มีการปรับเปลี่ยนแล้วนั้น ได้มีส่วนในความพยายามที่จะปรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน และลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนเผ่าลง และพยายามสร้างความเสมอภาคระหว่างชนเผ่าให้มากขึ้น โดยเฉพาะใน"เวทีชุมชน" มีการรื้อฟื้น"ความทรงจำที่ถูกลืม"คือระบบอาวุโส ความเป็นเครือญาติ กฎกติกาตามจารีตชุมชน เป็นการ"เปิดพื้นที่"ให้แต่ละกลุ่มแต่ละอัตลักษณ์ชาติพันธุ์(Ethnic Identity) แต่ล้วนเผชิญ"ปัญหา"ร่วมกัน ได้มีโอกาสมาพูดคุยกันเรียนรู้แลกเปลี่ยนและพัฒนาตนเอง ซึ่งก็ส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่ระหว่างชุมชนเบาบางลง เป็นการลดความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าได้อีกระดับหนึ่ง ซึ่งภายหลังได้นำไปสู่การจัดตั้ง"เครือข่ายฯ"บนความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งเป็นที่รวมของผู้คนหลากหลายเผ่าพันธุ์(มูเซอดำ มูเซอแดง ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลีซอ ลัวะ) เป็น"ชุมชน"แห่งใหม่ในพื้นที่ปางมะผ้า และด้วยสถานการณ์ปัญหา บริบทและเงื่อนไขต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้ชุมชนและเครือข่ายฯ ต้องแสดง"อัตลักษณ์ร่วม"ของชุมชนบนที่สูง" ชุมชนที่ต้องอยู่ร่วมกับดินน้ำป่า ชุมชนที่มีวัฒนธรรมของตนเอง เป็น"อัตลักษณ์ท้องถิ่น"(Local Identity) เพื่อแสดงให้รัฐได้เห็นว่าชุมชน"คนในพื้นที่"มีศักยภาพในการดูแลอนุรักษ์จัดการทรัพยากรชุมชนและแสดงฝีมือของตัวตนอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนผ่านงานสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่า เป็นความพยายามในการผลิตซ้ำและสร้างขึ้นมาใหม่ของ"ความเป็นชุมชน"และความเป็นตัวตน"อัตลักษณ์"ของชุมชน เพื่อให้ได้เข้าถึงสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

กล่าวโดยสรุป การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างบริบทและเงื่อนไขต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา(TIME) ซึ่งได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของพื้นที่(SPACE) หรือมิติความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองระหว่างกลุ่มคนหรือชุมชนต่างๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรหรือผลประโยชน์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยมีการกดทับหรือเบียดขับจากฝ่ายหนึ่ง และมีความพยายามที่จะพลิกฟื้นต่อรองของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากร

ส่วนรวม นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังเป็นผลโดยตรงจากปฏิสัมพันธ์การต่อสู้ระหว่าง **อัตลักษณ์ (IDENTITY)** ทั้งในระหว่างชุมชนด้วยกันเอง และชุมชนกับรัฐและระบบทุนจากภายนอก ทั้งนี้เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ อันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มหรือชุมชนในการเข้าถึงผลประโยชน์หรือทรัพยากร

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า "อำนาจ" นั้นมีการปรับเปลี่ยนไปได้ตามบริบทเงื่อนไข **ช่วงเวลา และสถานที่ โดยเฉพาะบน"สภาวะชายขอบ"** ดังปรากฏที่ ชุมชนแต่เดิมเคยมีสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรบนระบบความคิดความเชื่อตามจารีตประเพณี(อัตลักษณ์ชุมชน)ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน(อัตลักษณ์ร่วม)ในระดับหนึ่ง แต่ในบริบท เงื่อนไขและในช่วงเวลาต่อมา สิทธิอำนาจชุมชนนั้นได้ถูกมองข้าม กดทับและเบียดขับออกไปด้วยสิทธิและอำนาจตามนโยบาย และกฎหมายแห่งรัฐ(อัตลักษณ์รัฐ) และต่อมาในบริบท เงื่อนไขและช่วงเวลาใหม่ ก็มีความพยายามของชุมชนและพันธมิตรจากภายนอกในการรื้อฟื้น พลิกกลับเพื่อให้ได้สิทธิและอำนาจคืนมาสู่ชุมชน โดยการใช้วาทกรรม องค์ความรู้ ระบบความเชื่อภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน สร้างสำนึกร่วม/อัตลักษณ์ร่วม เป็นการใช้ **"อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น"** มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ต่อรองเพื่อเปิดช่องทาง สร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าถึงสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมอีกครั้ง

นอกจากนั้นยังช่วยทำให้เข้าใจมูลเหตุที่แท้จริงของปัญหาสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของว่า มิใช่เกิดจากเงื่อนไขปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่มูลเหตุของปัญหานั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา และมูลเหตุที่สำคัญอย่างยิ่งนั้นมีพื้นฐานอยู่ที่**ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน** ซึ่งงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์นี้ช่วยทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของการใช้อำนาจในพื้นที่ปางมะผ้า และทำให้ได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับอำนาจและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างชุมชนกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับรัฐและระบบทุนภายนอก และยังสามารถเข้าถึงความสัมพันธ์ด้านความเคลื่อนไหวของอำนาจ ที่เห็นได้จากกระบวนการทางสังคมของการสร้างและนิยามความหมายใหม่ พร้อมทั้งการต่อรองเกี่ยวกับความชอบธรรมของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนและเครือข่ายอีกด้วย ดังนั้นทางเลือกในการแก้ไขปัญหา จึงต้องเน้นลักษณะของการจัดการเชิงซ้อน ที่มีใช้เพียงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของอำนาจชุมชนหรือเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรเท่านั้น แต่ต้องพยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางด้านเศรษฐกิจการเมืองทั้งในแนว

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำนาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

นโยบายของรัฐและระบบกฎหมายด้วย โดยมีหลักการที่ต้องรักษาทรัพยากรส่วนรวม และให้ความเคารพในอำนาจและสิทธิของความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายในพื้นที่ และต้องพยายามผลักดันการพัฒนากฎเกณฑ์ใหม่ๆขึ้นมา โดยคำนึงถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม และสอดคล้องกับระบบนิเวศลุ่มน้ำเพื่อ"เปิดพื้นที่"ให้กลุ่มชนต่างๆในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมอย่างจริงจังมากขึ้น อันจะก่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนสืบไป

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน
บริเวณลุ่มน้ำนาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

TIME	=	SPACE	=	IDENTITY
ช่วงเวลา/บริบท เงื่อนไขต่างๆ		พื้นที่/มิติความสัมพันธ์ ทางสังคมและการเมือง		อัตลักษณ์ แห่งตัวตน
200 ปี – ช่วงปี2490-2500				
การตั้งถิ่นฐาน/ชุมชน		การสร้าง"ชุมชน"ขึ้นใหม่		ไทใหญ่จากภูมิลาน
การปรับตัวกับระบบนิเวศ		บนลำน้เดิม		
-อพยพหนีภัยสู้รบ		ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ		กะเหรี่ยง
-นิเวศและวัฒนธรรม		ระบบอาวูโ		มุเซอ
-การขยายอาณาเขต/อำนาจรัฐ (ปกครอง/ทรัพยากร)		ความสัมพันธ์ความคิดความเชื่อ กับวิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรม		
-“สภาวะชายขอบ”		และระบบนิเวศ		
		ทรัพยากรส่วนรวม=สมบัติรัฐ=สมบัติเปิด		“ความเป็นรัฐไทย”
		“สมบัติปิด” ของชุมชน		“ลำน้ชุมชน”/จารีตท้องถิ่น
				“อัตลักษณ์ชุมชน”

ช่วงปี2501-2520

ความสัมพันธ์ภายใน/ระหว่างชุมชน				
-ความต่างวิถีชีวิต/วัฒนธรรม		ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ		ปฏิสัมพันธ์
-ความจำเป็นปัจจัยสี่		ที่ไม่เท่าเทียมกัน		ระหว่างอัตลักษณ์
-ประเพณีวัฒนธรรม		ในชุมชน-ผู้นำทางการ-ผู้นำธรรมชาติ		-กลมกลืน
-การปกครอง/ความมั่นคง		ระหว่างชุมชน-ไทใหญ่-มุเซอ-กะเหรี่ยง		-ร่วมมือ
-นายทุนท้องถิ่น/ผู้มีอิทธิพล		ระหว่างรัฐ/เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น/ผู้นำกับชุมชน		-ขัดแย้ง
-การอพยพเคลื่อนย้าย		(อำนาจกับผลประโยชน์)		
-“สภาวะชายขอบ”		ทรัพยากรส่วนรวม=สมบัติรัฐ=สมบัติเปิด		“ความเป็นรัฐไทย”
		“สมบัติปิด” ของชุมชน		“ลำน้ร่วม”ชุมชน/จารีตท้องถิ่น
		ระหว่างชุมชน		+ อำนาจจากผู้นำทางการ

**ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน
บริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

TIME	=	SPACE	=	IDENTITY
ช่วงเวลา/บริบท		พื้นที่/มิติความสัมพันธ์		อัตลักษณ์
เงื่อนไขต่างๆ		ทางสังคมและการเมือง		แห่งตัวตน

ช่วงปี2521-2535

ความสัมพันธ์กับ	ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	ปฏิสัมพันธ์
ภายนอก(รัฐ/ระบบทุน)	ที่ไม่เท่าเทียมกัน	ระหว่างอัตลักษณ์
-ระบบนิเวศ/ประชากร/ชุมชน	ทุกมิติ	-กลมกลืน
-ความมั่นคง/พัฒนา/อนุรักษ์	ทุกชุมชน	-ร่วมมือ
-ระบบทุน/ธุรกิจท่องเที่ยว	โดยเฉพาะมุเซอ	-ขัดแย้ง
(คง"อัตลักษณ์"ชนเผ่า/คง"พื้นที่")		-ต่อสู้/ปรับตัว
	ทรัพยากรส่วนรวม=สมบัติรัฐ="สมบัติปิด"ของรัฐ	"ความเป็นรัฐไทย"
	สิทธิและอำนาจชุมชนตามจารีตท้องถิ่น	+ นโยบาย/กฎหมายรัฐ
	ถูกกดทับและเบียดขับ	- "อัตลักษณ์ชุมชน"
	(ทรัพยากรดินน้ำป่า และ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น)	- "สำนึกชุมชน"

ช่วงปี2536 –ปัจจุบัน

การปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	ความพยายามปรับความสัมพันธ์	เครือข่ายลานู"สำนึกร่วม"
-“ปัญหาร่วม”ของชุมชน	เชิงอำนาจใหม่	เครือข่าย "ชาวไทยภูเขา"
-ตัวเชื่อมประสาน"ที่ใจ"	รัฐ กับ ชุมชน	สร้าง"อัตลักษณ์ใหม่" คนลุ่มน้ำ
-การเสริมหนุนภายนอก	นโยบาย/กฎหมายรัฐ กับ จารีตท้องถิ่น	สร้าง"ความเป็นชุมชน"ใหม่/"เวที"
-ความไม่ชัดเจนด้าน	วิธีคิดเชิงเดี่ยว กับ วิธีคิดเชิงซ้อน	-ผสมผสานกลมกลืน/รื้อฟื้น
นโยบาย/กฎหมายรัฐ	สร้างดุลยภาพแห่งอำนาจ	-ยืดหยุ่น/ปรับตัว/ช่วงชิง/ต่อต้าน
-ระบบทุน/นักการเมือง		-แนวราบ/เครือข่าย/เครือข่าย
	ทรัพยากรส่วนรวม="สมบัติของรัฐและชุมชน"	"เปิดพื้นที่ทางสังคม
	สิทธิและอำนาจของชุมชนตามจารีตท้องถิ่น	และวัฒนธรรม"
	และตามนโยบาย/กฎหมายรัฐที่ปรับใหม่	รื้อฟื้น"สำนึกชุมชน"

4.2.ข้อเสนอต่องานพัฒนาสังคม

ประเด็นหลักที่นำไปสู่ปัญหาการจัดการทรัพยากรส่วนรวมบริเวณลุ่มน้ำที่พบในงานวิจัย คือปัญหามาจากระบบคิด วิธีคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่ต่างกันระหว่างชุมชน และรัฐ

บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันจะเห็นได้ว่าแม้ชุมชนจะมีความต่างในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ชุมชนต่างมีวิถีคิดและวิธีการจัดการมีกฎกติกาการอยู่ร่วมกันและการใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ตามจารีตชุมชนบนความหลากหลายดังกล่าว ชาวบ้านมีวิถีคิดและวิธีการที่เป็นความคิดเชิงซ้อนในการจัดการ และมีการใช้สิทธิเชิงซ้อนในการครอบครองผืนดิน และมีศักยภาพในการจำแนกแยกแยะและจัดการกับผืนดินผืนป่าและต้นน้ำลำธารร่วมกันมาแต่อดีต แม้เมื่อเกิดปัญหาไม่ว่าในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ชุมชนก็สามารถใช้สิทธิและอำนาจร่วมกันในการพิจารณาตัดสินปัญหาได้ และเมื่อมีการอ้างสิทธิและอำนาจการจัดการและการจัดการแบบใหม่โดยรัฐเข้าไป ชุมชนก็ยังสามารถนำมาปรับประยุกต์ผสมผสานสิ่งใหม่เข้ากับสิ่งเก่าได้ดังเช่น การจัดทำแผนการใช้ที่ดินในชุมชน และระเบียบการจัดการป่าชุมชน ซึ่งมีทั้งมิติทางกฎหมายและมิติทางวัฒนธรรม แต่รัฐไม่ได้เห็นศักยภาพจริงนี้ของชุมชน และยังคงมองเพียงมิติเดียวคือการทำการเกษตรที่สูงเป็นภัยต่อความมั่นคงและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งต้นน้ำลำธาร จำเป็นต้องจำกัดควบคุมและขยายพื้นที่อนุรักษ์ และบังคับใช้กฎหมายดำเนินคดีตามกฎหมายที่รัฐกำหนดขึ้น มองชุมชนเป็นเพียงหมู่บ้านของชนเผ่าที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็น"ของแปลก" คงไว้เพื่อธุรกิจท่องเที่ยวเช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติต้องอนุรักษ์ไว้ ความลึกลับระหว่างกฎหมายของรัฐกับจารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่น เป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ หากไม่มีการปรับเปลี่ยนวิถีคิด และวิธีการจัดการใหม่

ดังนั้นรัฐควรหันมาทบทวนความหมายของ"ชุมชน"เสียใหม่ว่ามีได้หมายความว่าเพียงแค่ว่า"หน่วยของการปกครอง"เป็น"หมู่บ้าน"ซึ่งยึดติดอยู่กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และมีการเลือกตั้งคนในท้องถิ่นขึ้นมาเป็น"ตัวแทนของรัฐ" เป็นหูเป็นตาปกป้องผลประโยชน์และทรัพยากรต่างๆแทนรัฐ โดยที่"คนในชุมชน" ส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการนั้น ซึ่งที่ผ่านมามีพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าการควบคุมปราบปรามจับกุม และดึงอำนาจการจัดการไปไว้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยนโยบายและกฎหมาย ไม่สามารถดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างทั่วถึงปัญหาการรุกร้าแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่อาจรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัดด้าน"ทรัพยากร"ของรัฐ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มี"สภาวะชายขอบ" ซึ่งล่อแหลมและเสี่ยงต่อการล่มสลายของทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาคและวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แต่รัฐต้องเข้าใจ"ชุมชน"ในความหมายของ"ความเป็นชุมชน"และ"ทุนทางสังคม" อันเป็นแหล่ง"ทรัพยากร"ที่สำคัญ ซึ่งรัฐสามารถเข้าไปช่วยเสริมหนุนและเปิดช่องทางและโอกาสด้านนโยบาย

และกฎหมายเพื่อให้"ชุมชน"ได้ใช้ศักยภาพซึ่งชุมชนมีอยู่แต่เดิมแล้ว แต่ถูกกดทับให้พลิกกลับมามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนให้มากขึ้น

"ทุนทางสังคม"ของชุมชนที่วานี้ก็คือ ภูมิปัญญาความรู้ ความสามารถประสบการณ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร กฎกติกาการใช้ทรัพยากรร่วมกันที่คนในชุมชนกำหนดขึ้นมาจากจารีตประเพณีซึ่งเปรียบได้กับ "กฎหมายดั้งเดิม" ของแต่ละชุมชน และระหว่างชุมชนนอกจากนั้นยังรวมถึง องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมต่างๆของชุมชนที่สั่งสมมีคุณค่าความหมาย และมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงคงอยู่ของชุมชน (ระบบเครือญาติและระบบอาวุโส) และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน(ระบบความเชื่อ) ซึ่งความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในพื้นที่ปางมะผ้านั้น ได้มีส่วนก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำด้วยวิถีการผลิตของแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน

การจัดการด้านทรัพยากรดินน้ำป่า เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องที่ทำกินและปัญหาปากท้องของชุมชน รัฐควรคืนและให้การรับรองสิทธิในที่ทำกินแก่ชุมชน เพื่อสร้างความชัดเจนและสร้างหลักประกันทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่น ด้วยการปฏิรูปนโยบาย และกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินน้ำป่า กระจายอำนาจการจัดการสู่ชุมชนท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องและรองรับกับรัฐธรรมนูญโดยเฉพาะในมาตรา 46 ที่รับรองสิทธิชุมชนดั้งเดิม และมาตรา 56 ที่รับรองสิทธิส่วนบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และทำงานร่วมกับชุมชนในการกำหนดพื้นที่ให้ชัดเจนและจัดทำแผนการใช้ที่ดินแต่ละชุมชนให้ชัดเจนและสอดคล้องกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมชุมชน มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้อำนาจแก่ชุมชนในการจัดการผืนดินและป่าของชุมชน กันสัดส่วนผืนดินผืนป่าที่รัฐและชุมชน เห็นว่าล่อแหลมต่อการที่จะก่อให้เกิดปัญหาแก่ส่วนรวมเพื่อให้มีการดูแลร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนเช่นพื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น ร่วมวางแผนการจัดการการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และรวมถึงการสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมกันการดูแลและจัดการสมบัติชุมชนอื่น ๆ มากขึ้นเช่น การจัดการถ้ำ สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็น "การจัดการเชิงซ้อน" ที่มองเห็นและให้ความสำคัญต่อ"มิติด้านวัฒนธรรมจารีตชุมชน"และ"มิติด้านกฎหมาย"ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่เพื่อให้เกิด"สมดุลแห่งอำนาจ"ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

การจัดการด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น รัฐควรเข้าไปเสริมหนุน (ไม่ใช่สั่งการ) เพื่อคัดสรรหยิบยก"สิ่งที่ดีงาม"ในชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน และเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน มิใช่มองในเชิงเดี่ยวเพียงเพื่อเป็นสินค้า"ขาย"แก่นักท่องเที่ยวอย่างเฉพาะหน้า แต่รัฐต้องเข้าใจและเคารพในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และต้องเสริมศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีการผลิต ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้เพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพและสมดุลให้แก่ระบบนิเวศลุ่มน้ำ เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชน

กระบวนการติดตามและตรวจสอบถ่วงดุล ในชุมชนและพื้นที่ที่ประกอบด้วยคนหลากหลายสถานะและชนชั้น และยังมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ไม่มากนักน้อย มีการใช้อำนาจนั้นในการแสวงหาผลประโยชน์ทั้งที่เป็นคนในชุมชนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ ดังนั้นในกระบวนการเสริมหนุนในประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรส่วนรมนั้น จำเป็นที่รัฐจะต้องร่วมกับชุมชนในการหามาตรการในการตรวจสอบถ่วงดุลการทำงานของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายของประชาชนหรือคนของรัฐ ทั้งนี้เพื่อความโปร่งใส และป้องกันการใช้อำนาจไปในทางมิชอบ

อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งคือการปรับความคิดและวิธีการจัดการของผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปรับเปลี่ยนนโยบายและกฎหมายเดิมๆ ที่ใช้อยู่ให้สอดคล้องและรองรับกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งความยากลำบากและปัญหาไม่ได้อยู่ที่ขาดองค์ความรู้ เรามีความรู้ความคิดข้อเสนอแนะวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมมากมายที่ได้ประมวลรวบรวมจากหลายฝ่ายทั้งที่ทำงานในพื้นที่ปาเขาไร่นาร่วมกับชาวบ้าน และในห้องเรียนในสถาบันการศึกษา แต่ปัญหายุ่งยากอยู่ที่การที่จะนำความรู้ ความคิด ข้อเสนอแนะเหล่านั้น ไปสู่การผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติในสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงได้อย่างไร ดังนั้นสิ่งที่ควรทำและผลักดันนำความรู้ไปใช้เพื่อให้เกิดผลในเชิงการพัฒนาจึงมีสองระดับคือ สร้างกระบวนการติดตามความเคลื่อนไหวตรวจสอบในการปรับเปลี่ยนแก้ไขนโยบายและกฎหมายของรัฐให้สอดคล้องและรองรับกับรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้โดยใช้กระบวนการขับเคลื่อนพลังมวลชนในรูปเครือข่ายความร่วมมือในการกดดัน คัดค้าน ประท้วงเรียกร้องทำงานทั้งในเชิงรุกและรับ ประการต่อมาคือ สร้างกลไกและกระบวนการในการจัดการความรู้ชุมชนเพื่อใช้ในการสร้างแนวร่วม สร้างสำนึกร่วม และสร้างความเข้าใจร่วม ให้แก่มวลชนทุกระดับตั้งแต่ชาวบ้านในชุมชนผู้นำท้องถิ่น อบต. สจ.สส.และสว. ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งถือเป็นกระบวนการพัฒนาความคิด ความรู้

ความเข้าใจ และทำงานร่วมกันอย่างเป็นกระบวนการและเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดและวิธีการศึกษา

จากการเข้าร่วมในกระบวนการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้พบว่าการศึกษาวิจัยไม่ว่าในสาขาใด ควรจะมีลักษณะที่เป็นสหสาขาวิชาการมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเพิ่มมุมมองในเรื่องแนวคิดและวิธีการศึกษาให้แก่ผู้ทำการศึกษาซึ่งจะมีผลต่องานวิจัยที่จะมีความรอบด้านมากขึ้น ขณะเดียวกันในกระบวนการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เห็นด้วยและเสนอว่าชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นควรที่จะเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยด้วย เพื่อเพิ่ม "มิติมุมมองจากชาวบ้าน" ลงไปในงานวิจัยให้มากขึ้น และเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่ได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยโดยตรง

ข้อเสนอแนะต่อแนวคิดและวิธีการศึกษาวิจัยที่จะต้องเกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นในโอกาสต่อไปเสนอว่าควรมีและใช้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และมิติทางประวัติศาสตร์ด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" ไม่ว่าจะทำเรื่องใดนั้น ส่วนใหญ่มักจะไปเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกับเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่เสมอ และผลวิจัยที่ออกมามักจะเป็นประเด็นความขัดแย้งในทางความคิด แนวทาง วิธีการจัดการของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ระหว่างผู้ที่มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจ ทั้งในชุมชน ระหว่างชุมชน และระหว่างชุมชนกับรัฐหรือระบบทุนภายนอก ซึ่งทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ซึ่งหากไม่มีการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ ปัญหาความขัดแย้งก็ไม้อาจจะหมดสิ้นลงไปได้ ส่วนมิติทางประวัติศาสตร์ จะช่วยให้เห็นและเข้าใจพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และเห็นกระบวนการก่อเกิดปัญหา กระบวนการคลี่คลายปัญหา ภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่างๆตามช่วงเวลาต่างๆ ได้อย่างเป็นพลวัต และช่วยปลุกความทรงจำร่วมกันของชุมชนขึ้นมา ฉะนั้นหากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ไม่มีมิติมุมมองของชาวบ้าน แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และมิติทางประวัติศาสตร์แล้ว ผลก็คืองานวิจัยจะเป็นเพียงการวิจัยเพื่อทราบ และไม่สามารถเข้าใจที่มาของปัญหาอันซับซ้อนได้และไม่สามารถมีผลในเชิงปฏิบัติหรือเชิงพัฒนาได้

อย่างไรก็ตามหากสรุปประมวลในแง่ "องค์ความรู้"ที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้แล้วจะพบว่า มีเนื้อหาสาระ คุณค่าและความหมายอยู่ไม่น้อย นับตั้งแต่การให้ภาพรวมทางกายภาพ สภาพทาง

ภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศและระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของหรือภาพรวมของอำเภอปางมะผ้า รวมทั้งประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เรื่อยมาจนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ จากนั้นเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับนิเวศประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบคิด วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างระบบคิด การจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง การใช้อำนาจในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญของปัญหาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และได้รู้ถึงเงื่อนไขกลไกและกระบวนการของประชาชนในพื้นที่ในความพยายามที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรให้ได้มากที่สุด

ความรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรของชุมชนและระหว่างชุมชน วิธีการดำเนินชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำที่มีผลอย่างยิ่งต่อการรักษาผืนดินน้ำและป่า และกฎกติการะเบียบกฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากรในบางชุมชน ซึ่งสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและบทเรียนแก่ชุมชนอื่นๆต่อไปได้

ดังนั้น"องค์ความรู้" ดังกล่าวข้างต้นนี้จึงสมควรที่จะถูกนำไปประยุกต์หรือปรับใช้ทั้งในงาน **พัฒนาท้องถิ่น** เพื่อประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น และเนื้อหาสาระที่สำคัญและจำเป็นควรที่จะถูกนำไปจัดทำเป็น**"หลักสูตรท้องถิ่น"**ที่จะถ่ายทอดสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จะต้องเข้าใจ"ตัวตน" ก่อเกิด"สำนึก"ที่ดีต่อชุมชนท้องถิ่น อันจะเกิดผลดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นโดยรวมต่อไป

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.

2542. **ฐานข้อมูลสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

ขจัตถัย บุรุษพัฒน์.

2538. **ชาวเขา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพทยา.

โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน.

2541. **จากแนวคิด...สู่การปฏิบัติ** เลี้ยวหนึ่งของประสบการณ์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมบนพื้นที่สูง. สำนักงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคเหนือ.

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

2541. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการประยุกต์ใช้ข้อมูลจากการสำรวจระยะไกล และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เพื่อสำรวจตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย.** เสนอต่อส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

2542. **พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน.**

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ

2543. **สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์.** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, บรรณาธิการ.

2541. **สังคมศาสตร์ ฉบับสังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ.** วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม – ธันวาคม).

ณัฐวิ ทศธร และสุริยา รัตนกุล.

2539. **ละว้า. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์.** สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

บริษัท จีออกราฟฟิค ดีไซน์ จำกัด.

2538. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ถ้ำ กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เสนอต่อสำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

2545. **ชาวเขาในไทย(พิมพ์ครั้งที่ 2).** สำนักพิมพ์มติชน.

ปนัดดา บุญยสาระนัย

2544. **กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

ปิยะพร ศรีแปลก, บรรณาธิการ.

2544. ป่าชุมชนแม่ฮ่องสอน. สำนักพิมพ์ธารเหนือ.

ปรีศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์.

2541. ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ. โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์การชุมชน

พรพิมล ศรีโชติ

2542. ชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

พิมล แสงสว่าง

2536. นโยบายการรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่า: ศึกษาเชิงวัฒนธรรมการเมือง: การค้นคว้าแบบอิสระ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พิมุข ชาญธนะวัฒน์

2543. ประวัติความเป็นมา - ข้อมูลอำเภอปางมะผ้า. พิมพ์ครั้งที่ 3 (เอกสารถ่ายสำเนาเย็บเล่ม).

พิริยะ ไกรฤกษ์

2533. ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ

2545. วิถีชีวิต วิถีผู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ยศ สันตสมบัติ.

2542. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

2543. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรีการพิมพ์.

วนัช พฤษะศรี

2531. "ปัญหาชาวเขา: นโยบาย และการจัดองค์กรหลักในการแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อยชาวเขา" . กรมประชาสัมพันธ์.

วารินทร์ จิตคำภู.

ม.ป.ป. วิวัฒนาการการขนส่งและการค้าขายในอดีตของจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (เอกสารถ่ายสำเนา).

สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์.

2545. ประวัติศาสตร์ไทใหญ่. สนพ. สร้างสรรค์จำกัด.

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

สร้อยดี อ่องสกุล.

2539. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการวิชาการ สำนักพิมพ์อมรินทร์
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

2540. **เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ประวัติหมู่บ้าน อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (เอกสารถ่ายสำเนาเข้าเล่ม)

สำนักงานอำเภอปางมะผ้า.

2542. **บรรยายสรุปอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. (เอกสารถ่ายสำเนาเข้าเล่ม)

2543. **บรรยายสรุปผลการดำเนินงานการตรวจนิเทศงานของคณะกรรมการตรวจนิเทศงานกระทรวงมหาดไทย คณะที่ 7 ณ ที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน วันที่ 27 ธันวาคม 2543**. (เอกสารถ่ายสำเนาเข้าเล่ม)

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ

2536. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

อานันท์ กาญจนพันธุ์

2543. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

2544. **มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

2544. **วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา**.

อัครา รักยุติธรรม, บรรณาธิการ.

2543. **ป่าไม้-ที่ดิน การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**. เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ

อานวย คอวนิช.

2524. **การทำไม้**. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

● สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

- 1) นายมู ดิคำง สัมภาษณ์ 9 เมษายน , 28 สิงหาคม 2544 ชาวบ้าน (68 ปี)
- 2) นายวิชะ พงษ์จักร สัมภาษณ์ 9 เมษายน , 29 สิงหาคม 2544 ผู้อาวุโส (87 ปี)
- 3) นางจินดา ดีเต้ง สัมภาษณ์ 9 เมษายน , 28 สิงหาคม 2544 ชาวบ้าน (72 ปี)
- 4) นายปานหลู ทวีวงศ์ สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2544 ประธานชมรมผู้สูงอายุ (73 ปี)
- 5) นายยานะ อาอาจศักดิ์ดา สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2544 เลขานุการชมรมผู้สูงอายุ (75 ปี)
- 6) นายสะอาด นะนอง สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม , 10 กันยายน 2544 ชาวบ้าน (72 ปี)
- 7) นางจันทร์ วงค์จันทร์ สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม , 29 สิงหาคม 2544 ชาวบ้าน (75 ปี)
- 8) นายจำรูญ วงค์จันทร์ สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม , 12 มิถุนายน 2544 อบต.ปางมะผ้า (40 ปี)
- 9) นายแอ ชีพักษ์ชาติ สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2544 ชาวบ้าน (62 ปี)
- 10) นายคำ คำเขียว สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2544 ชาวบ้าน (52 ปี)
- 11) นายหน่วย กัมปนาทวิจิตรกุล สัมภาษณ์ 10 กันยายน 2544 อดีตสารวัตรกำนัน 2 สมัย (67 ปี)
- 12) นายหยันนะ แก้วสกุลเดช สัมภาษณ์ 10 กันยายน 2544 ชาวบ้าน (67 ปี)

2. บ้านจำโบ หมู่ที่ 2 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

- 1) นายจำแล สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2544 ผู้นำทางศาสนา (69 ปี)
- 2) นายจำที สรรพนันท์วิญญูกุล สัมภาษณ์ 18 มีนาคม 2544 อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (60 ปี)
- 3) นายสุรัชย์ ชื่นธนสาร สัมภาษณ์ 30 มีนาคม 2544 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (40 ปี)
- 4) นายจำโบ ไพรเนติธรรม สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2544 อดีตผู้ใหญ่บ้าน (84 ปี)
- 5) นายจะไคแซ ไพรเนติธรรม สัมภาษณ์ 12 เมษายน , 19-20 พฤษภาคม 2544 ผู้ใหญ่บ้าน (49 ปี)

3. บ้านลูกข้าวหลาม หมู่ที่ 5 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

- 1) นายจำนุ ลำภาโอฬาร สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2544 ผู้ใหญ่บ้าน (51 ปี)
- 2) นายวิทยา ศิลปมนตรี สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2544 ผู้นำทางศาสนา (70 ปี)
- 3) นายจำระ สุขเรืองรอง สัมภาษณ์ 15 มีนาคม , 4 กันยายน 2544 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน (65 ปี)
- 4) นายจำนา ศิริเลิศธรรม สัมภาษณ์ 17 เมษายน , 7 กันยายน 2544 ประธานผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน (60 ปี)
- 5) นายยก้า ศิริเสาวภาคย์ สัมภาษณ์ 18 เมษายน , 12 กันยายน 2544 ชาวบ้านผู้อาวุโส (75 ปี)

4. บ้านบ่อไคร้ หมู่ที่ 9 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

- 1) นายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก สัมภาษณ์ มีนาคม , 20 พฤษภาคม 2544 ผู้ใหญ่บ้าน (55 ปี)
- 2) นายวีระวุฒิ ศิริเสาวภาคย์ สัมภาษณ์ มีนาคม , 21 เมษายน 2544 อบต.ปางมะผ้า (45 ปี)
- 3) นายอุดม สรรพนันท์เสรี สัมภาษณ์ มีนาคม 2544 กรรมการหมู่บ้าน (43 ปี)

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

4) นายนพดล คีรีมณีฉาย	สัมภาษณ์ 19 เมษายน 2544	ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน
5)นายทอง สามีคคีจิต	สัมภาษณ์ 24-25 กันยายน 2544	หมอตำแยหมู่บ้าน (44 ปี)
6)นายจำเอน ไพรเนติธรรม	สัมภาษณ์ 1-5 ตุลาคม 2544	พ่อค้าร้านชำหมู่บ้าน(65ปี)

5. บ้านถ้ำลอด หมู่ที่ 1 ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

1) นายจ่ายแหลง สุวรรณอร่าม	สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2544	อดีตผู้ใหญ่บ้าน (67 ปี)
2) นายมนี เสนาสุวรรณ	สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2544	กำนันตำบลถ้ำลอด (42 ปี)
3) นายกระจำจ สมชายชาตรี	สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2544	สมาชิกสภาจังหวัด (43 ปี)

6. บ้านแอโก หมู่ที่ 2 ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

1) นายแอโก	สัมภาษณ์ มีนาคม 2544	อดีตผู้ใหญ่บ้าน (80 ปี)
2) นายอนุพงษ์ มะจี้	สัมภาษณ์ มีนาคม 2544	ชาวบ้าน (33 ปี)
3) นางวนิดา ไพรประดิษฐ์	สัมภาษณ์ มีนาคม 2544	ชาวบ้าน (26 ปี)
4) นายธนู มนต์ธีสถิตกุล	สัมภาษณ์ มีนาคม,14 มิถุนายน 2544	ผู้ใหญ่บ้าน (45 ปี)

7. บ้านเมืองแพม หมู่ที่ 6 ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

1) นายแซแด พัทธ์ภานุสิทธิ์	สัมภาษณ์ มีนาคม 2544	อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (66 ปี)
2) นายกมล มนต์ศิริทอง	สัมภาษณ์ มีนาคม 2544	ผู้ใหญ่บ้าน (39 ปี)
3) นายพะเจพอ รัตนอารยธรรม	สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2544	อดีตผู้ใหญ่บ้าน (55 ปี)
4) นายกาเดอ วงศ์กะเหรี่ยง	สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2544
และ 20 ธันวาคม 2544	อดีตผู้ใหญ่บ้าน (78 ปี)
5) นายพะมู่ทุ ดวงเปล่งสุข	สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2544	ชาวบ้านผู้อาวุโส (74 ปี)
6) แม่โด้ นาคสีบวงศ์	สัมภาษณ์ 3-5 กันยายน 2544	อดีตผู้ใหญ่บ้าน (56 ปี)

● ผู้ให้ข้อมูลในเวทีเสวนาชุมชน

1.นายสะอาด นะนอง (88 ปี)	อดีตสารวัตรกำนันตำบลปางมะผ้า 3 สมัยบ้านแม่ละนา
2.นายวิชะ พงษ์จักร์ (87 ปี)	ผู้อาวุโสและผู้ประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้านแม่ละนา
3.นายแอ ชีพรักชาติ (62 ปี)	อดีตกรรมการหมู่บ้านแม่ละนา
4.นายปานหลู ทวีวงศ์ (74 ปี)	ประธานชมรมผู้สูงอายุบ้านแม่ละนา
5.นายมู ตีเต็ง (67 ปี)	อดีตกรรมการหมู่บ้านแม่ละนา
6.นายจำวะ ไพรปรีชาทิพย์ (86 ปี)	ผู้อาวุโส บ้านจำโบ

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแดง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

- 7.นายจำโป ไพรเนติธรรม (85 ปี) อดีตผู้นำและผู้ใหญ่บ้านจำโป
- 8.นายจำที สรานนท์หิรัญกุล (40 ปี) กรรมการพัฒนาหมู่บ้านจำโป
- 9.นายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก (56ปี) ผู้ใหญ่บ้านบ่อไคร้และรองประธานเครือข่ายฯ
- 10.นายใจ ชาติเวทย์วัฒกุล กรรมการพัฒนาหมู่บ้านบ่อไคร้
- 11.นายชำนาญ ไพรเกตุศิริ สมาชิกเครือข่ายฯ จากบ้านบ่อไคร้
- 12.นายทองอินทร์ ตาศรีนาดล ผู้ใหญ่บ้านไม้สูง
- 13.นายสุพรรณ พิทักษ์พนาลิทธิ กรรมการอบต.ถ้ำลอด จากบ้านเมืองแพม
- 14.นายกะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง (78ปี) อดีตผู้นำและผู้ใหญ่หมู่บ้านเมืองแพม
- 15.นายจันทรา วงศ์จันทร์ (67ปี) อดีตกรรมการหมู่บ้านแม่ละนา
- 16.นายจำบุญ วงศ์จันทร์ อดีต อบต.ปางมะผ้าและกรรมการเครือข่ายฯ
- 17.นายชา ศิริเกิดเกียรติ กรรมการเครือข่ายฯ
- 18.นายสุทัศน์ เดชทรงชัย อบต.ปางมะผ้าและกรรมการเครือข่ายฯ
- 19.นายสุทิพย์ เทพรัตน์ อบต.สบป่อง
- 20.นายชาติชาย รัตนศิริ อดีตผู้ประสานงานภาคสนามโครงการไทย-เยอรมัน
- 21.นายจะไคแซ ไพรเนติธรรม ประธานเครือข่ายฯ
- 22.นายณรงค์ สุขเรือนทอง เลขานุการเครือข่ายฯ
- 23.นางนาคะ สิริพงษ์วิโรจน์ กรรมการ
- 24.นางนาเหมาะ สุขเรือนทอง กรรมการ
- 25.นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ กรรมการ
- 26.นายสมุด สะเนะ กรรมการ
- 27.นายจะอื้อ วนารุจี กรรมการ
- 28.นายธงชัย รัตนสุริยะ กรรมการ
- 29.นายวีรพันธุ์ จันทรา กรรมการ
- 30.นายสมชาย สุขโพธิญาณ กรรมการ
- 31.นส.ธัญญา ไพรเนติธรรม จนท.ธุรการเครือข่ายฯ
- 32.นายโอภาส วงศ์จันทร์ กรรมการ
- 33.นายจำพะ รัตนชัยพัชกุล กรรมการ
- 34.นายทวีศักดิ์ วรรณศิริ นักพัฒนา
- 35.นายบุญยืน คงเพชรศักดิ์ โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม

● ข้อมูลจากเวทีเสวนาชุมชน

เวทีเครือข่ายฯ 19 มีนาคม , 9 กรกฎาคม ,9 สิงหาคม,7 กันยายน 2545

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาด-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

เวทีบ้านห้วยน้ำโป่ง 4 เมษายน 2545

เวทีบ้านแม่อุ้มอง 4 พฤษภาคม 2545

เวทีอบรมอบต.ปางมะผ้า 28 – 30 พฤษภาคม 2545

เวทีบ้านซอแบะ 2 มิถุนายน 2545

เวทีบ้านปางคาม 21กรกฎาคม 2545

เวทีบ้านห้วยเฮี้ยะ 20 มิถุนายน, 18 พฤศจิกายน 2545

เวทียาป่าแหน สิงหาคม, 19 พฤศจิกายน 2545

เวทีผาเผือก กันยายน, 17 พฤศจิกายน 2545

เวที 3 ชุมชน ณ บ้านห้วยเฮี้ยะ 19 ตุลาคม 2545

ประวัติส่วนตัวและผลงาน

ชื่อ-สกุล

นายอารยะ ภูสาหัต

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

วัน/เดือน/ปีเกิด 1 ตุลาคม 2499 อายุ 47 ปี ภูมิลำเนา(เดิม) จังหวัดแพร่

ที่อยู่ปัจจุบัน 86/1 หมู่ 2 ต.สันโป่ง อ.แมริม จ.เชียงใหม่ 50180

โทรศัพท์/โทรสาร 053-290-178 มือถือ 01-784-4953 อีเมล arayupa@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

2506-2519 อนุบาล-มัธยมศึกษาตอนปลาย(ศิลปภาษา)โรงเรียนเซนต์จอห์น กรุงเทพฯ

2519-2522 ศิลปศาสตรบัณฑิต(รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

2523-2524 ประกาศนียบัตรชั้นสูงบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2527-2530 สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน

2523-2524 อาสาสมัครพัฒนาชนบท ผู้นำบัณฑิตอาสาสมัคร(บอ.) ม.ธรรมศาสตร์

2525-2531 ผู้ประสานงานและนักวิจัย โครงการศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2532-2533 ผู้ช่วยผู้จัดการโครงการพัฒนาระบบการบำบัดรักษาชาวเขาติดสารเสพติด ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดภาคเหนือ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

2534-2541 อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์, ผู้ช่วยรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และผู้อำนวยการสถาบันวิจัย วิทยาลัยโยนก จังหวัดลำปาง

2542-ปัจจุบัน นักวิจัยอิสระ และหัวหน้าชุดโครงการวิจัย(สกว.)

ผลงานวิจัย (พอสังเขป)

- แผนลงทุนจังหวัดลำปาง (สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)
- ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองและการพัฒนาศูนย์ราชการสมบูรณแบบจังหวัดลำปาง
- วิถีชีวิตของชุมชนจกสถานไม่ไผ่ อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง (สวช.)
- ประสพการณ์การดูแลสุขภาพตนเองของผู้ติดเพื่อภาคเหนือประเทศไทย (กพอ.)
- กระบวนการเรียนรู้และปรับใช้มิติทางวัฒนธรรมในการป้องกันแก้ไขปัญหาเอดส์ (สวช.)
- โครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือเรื่องนักคิดท้องถิ่น (สกว.)
- ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนฯ (สกว.)

ภาคผนวก

ภาคผนวก(1)

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน

กรณีศึกษา 7 หมู่บ้าน

1.1 ชุมชนบ้านแม่ละนา

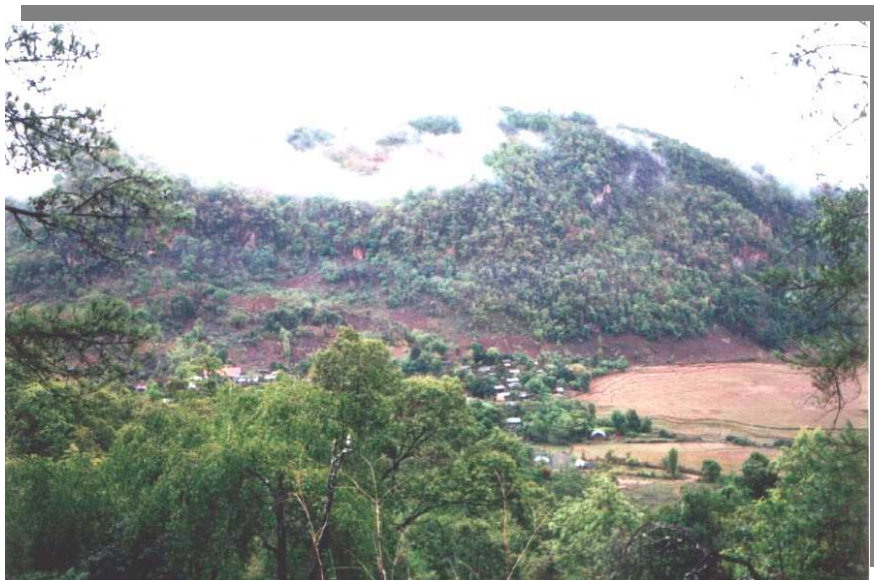
1.1.1 ประวัติศาสตร์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน

นิเวศชุมชน บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบกลางหุบเขา เนื้อที่ประมาณ 11,950 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ทำนาบริเวณหัวบ้านท้ายบ้าน 350 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 431 ไร่ แหล่งน้ำสำคัญที่ไหลผ่านกลางชุมชนและที่นาคือลำน้ำแม่ละนาซึ่งชาวบ้านได้ใช้น้ำในการทำนาทำสวนด้วย นอกจากนั้นยังมีลำห้วยหลายสายที่ใช้ในการทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และใช้ทำระบบประปาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านแม่ละนาตั้งอยู่ห่างจากอำเภอปางมะผ้า 18 กิโลเมตร มีถนนลาดยางและเป็นลูกรังบางช่วงเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอ สามารถใช้ได้ตลอดปีแม้ว่าจะไม่ค่อยสะดวกนักในฤดูฝนและมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนชาวไทยใหญ่บ้านไม้สูงและหมู่๒๑๑บ้านยาป่าแห่น ทิศใต้ ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนมุสลิมบ้านจะโป๊ะและบ้านบ่อไคร้ ทิศตะวันออก ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนชาวไทยใหญ่บ้านถ้ำลอด และ ทิศตะวันตก ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนชาวไทยใหญ่บ้านน้ำสุผาเลื้อ

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน แม่ละนาเป็นหมู่บ้านชาวไทยใหญ่ที่ตั้งมานานกว่า 200 ปีมาแล้ว โดยคนเฒ่าคนแก่ได้เล่าประวัติการตั้งถิ่นฐานสืบทอดต่อ ๆ กันมาว่าเมื่อประมาณพ.ศ. 2342 “ปู่ฮ้อยสาม” ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ได้นำชาวบ้านอพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า เข้ามาหาที่ทำกินในเขตประเทศไทย และได้มาพบที่ราบลุ่มที่มีน้ำไหลตลอดปี ซึ่งเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการผลิตตามวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ ที่มักจะทำนาทำสวนและตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง หลังจากนั้นได้มีกลุ่มคนจากหลายพื้นที่อพยพเข้ามาสมทบ บางกลุ่มตอนแรกก็เพียงเดินทางเข้ามาเพื่อค้าขาย แต่เมื่อเห็นพื้นที่หมู่บ้านเหมาะสมแก่การทำการเกษตรและยังมีความอุดมสมบูรณ์ก็โยกย้ายเข้ามาอยู่ด้วย

บางกลุ่มก็อพยพเข้ามาอยู่เพื่อหนีการสู้รบในรัฐฉาน รวมทั้งหนีภัยโจรจีนฮ่อในระยะหลัง ๆ¹ ซึ่งกลุ่ม
ตระกูลต่าง ๆ ที่อพยพมาจากพม่าเข้ามาอยู่ที่บ้านแม่ละนาตั้งแต่ยุคแรก ๆ มีดังนี้คือ

สภาพนิเวศชุมชนไทยใหญ่บ้านแม่ละนา ต.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

- 1) กลุ่มนายฮ้อยสาม อพยพมาจากพม่า เข้ามาประมาณพ.ศ.2342
- 2) กลุ่มนายหม่อง อพยพมาจากเมืองสีเปาะ เข้ามาประมาณพ.ศ.2393
- 3) กลุ่มนางนวล อพยพมาจากเมืองหมอกใหม่ เข้าเมื่อประมาณพ.ศ.2402
- 4) กลุ่มนางไหย่งคลองมาต อพยพมาจากเมืองลางเคอ เข้ามาประมาณพ.ศ.2403
- 5) กลุ่มนายจองจาย อพยพมาจากเมืองหมอกใหม่ เข้ามาประมาณพ.ศ. 2460

ขณะเริ่มตั้งหมู่บ้านนั้นไม่มีหมู่บ้านอื่นอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเลย จนกระทั่งมีชาวบ้านจากแม่
ละนาบางส่วนย้ายเข้าไปตั้งบ้านเมืองแพม บ้านไม้สูง (พ.ศ.2360) บ้านไม้ดั้น (พ.ศ.2380) บ้านน้ำฮูผา
เสือ (พ.ศ.2485) บ้านปางคาม (พ.ศ.2497) บ้านสบป่อง (พ.ศ.2500) บ้านปางมะผ้า (บริเวณศูนย์

¹การอพยพหนีภัยสู้รบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในบริเวณนี้ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ทางตอนใต้ของรัฐฉาน
ประเทศเมียนมาร์ น่าจะมีขึ้น 4 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงที่ 1 เป็นการต่อสู้ชิงดีชิงเด่นระหว่างเจ้าฟ้าแคว้นต่าง ๆ ในรัฐฉาน
และการสู้รบกับราชสำนักพม่า ช่วงที่ 2 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งรัฐฉานเป็นสมรภูมิสู้รบของกองกำลังหลายชาติ
เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น พม่า จีน ช่วงที่ 3 ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐบาลพม่าพยายามจะผลักดันกองกำลังจีนคณะ
ชาติ (กองพล 93 ก๊กมินตั๋ง) ออกจากดินแดนพม่า และ ช่วงที่ 4 เป็นการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังไทย
ใหญ่ในรัฐฉาน

ทดลองธัญพืชของกรมวิชาการเกษตร)² และประมาณปี 2490-2500 จึงได้มีมุเซอแดงอพยพจาก
ประเทศพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านแสนคำลือ(แอโก)และบ้านยาป่าแหน พ.ศ.2510 มีมุเซอดำอพยพ
จากบริเวณชายแดนไทยพม่ามาอยู่ที่ปางแปก สบกุย ปางคาม ห้วยยาว มีนายจำโปเป็นผู้นำในการ
อพยพเข้ามา พ.ศ.2519 ได้มีการอพยพของมุเซอดำอีกครั้งโดยแบ่งเป็น 2 สาย คือสายที่ 1 นำโดยนาย
จำโปอพยพขึ้นมาอยู่ที่บ้านจำโป สายที่ 2 อพยพไปอยู่ที่บ้านตองผา เพราะที่ห้วยยาวมีคนเจ็บป่วยล้ม
ตายด้วยไข้ป่ามาก

ในระยะเริ่มแรก การขยายตัวของจำนวนครัวเรือน และประชากรในหมู่บ้านมีไม่มากนัก จน
กระทั่งช่วงปีพ.ศ. 2510-2535 มีชาวบ้านอพยพเข้ามากกว่า 40 ครัวเรือน เพื่อหาที่ทำกินและติดตามมา
อยู่กับญาติพี่น้อง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคนในเขตไทยจากตำบลและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านไม้สูง

ผู้ช่วยนักวิจัย (สุทัศน์ เดชทรงชัย) กำลังสัมภาษณ์พ่อเจ้ามุ ติดตั้ง ที่บ้านแม่ละนา

บ้านถ้ำลอด บ้านห้วยลาว บ้านหนองตอย บ้านปางแปก ปัจจุบันบ้านแม่ละนามีจำนวนครัวเรือน 139
ครัวเรือน ประชากร 543 คน เป็นชาย 270 คน เป็นหญิง 273 คน

เนื่องจากชุมชนแม่ละนาเป็นชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ ตั้งแต่พ.ศ.2477 หลังการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองของประเทศ จึงมีคนในชุมชนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้นำทางการตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน
ตามลำดับดังนี้

² ปีที่เกิดหมู่บ้านต่าง ๆ อ้างอิงจาก เอกสารประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ประวัติหมู่บ้าน อำเภอปางมะผ้า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดทำโดยหน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน สำนักงานคณะ
กรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2540.

1. กำนันครองสาทร ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี
2. กำนันสงวน ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี เมื่อพ.ศ. 2482
3. กำนันดี ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี เมื่อพ.ศ. 2487
4. กำนันโป่งยะ (ประยูร) สีออน ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี เมื่อพ.ศ. 2492
5. กำนันทุน หิรัญโกเมนทร์ ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ 60 ปี
6. กำนันสวัสดิ์ อยู่สมบัติ ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ 60 ปี
7. กำนันพรมชัย คำเขียว ดำรงตำแหน่งปัจจุบัน ตั้งแต่พ.ศ.2535

อย่างไรก็ตามจากกล่าวได้ว่าตระกูลเก่าแก่ที่มีบทบาทสำคัญต่องานพัฒนาในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีเพียง 2 ตระกูลเท่านั้น คือ

1. ตระกูลนายหม่อง ซึ่งมีลูกหลานเครือญาติมากกว่าตระกูลอื่น และปัจจุบันมีนายวิเศษ พงษ์จักร ดำรงตำแหน่งเป็น “ปู่เมือง” คือเป็นคนทำพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับศาลเจ้าเมืองของหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความนับถืออย่างมาก

2. ตระกูลนางนวล เป็นตระกูลที่มีลูกหลานมากเป็นลำดับสองรองจากตระกูลนายหม่อง แต่สืบทอดตำแหน่งผู้นำทางการเมืองในชุมชนมาตลอด 67 ปี (พ.ศ.2477-2544) โดยกำนันทุกคนเป็นลูกหลานในตระกูลนี้ทั้งหมด ยกเว้นกำนันสวัสดิ์แต่ก็ยังคงมีความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติในฐานะเชยของตระกูล

1.1.2 วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนในอดีต

สภาพดั้งเดิมของบริเวณชุมชนนั้นเป็นป่าดิบ มีต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ทำกินมีมากเพียงพอต่อการทำไร่ทำนา สัตว์ป่าก็มีจำนวนมากมาย การทำไร่ทำนาสมัยก่อนเมื่อข้าวเริ่มออกรวง เจ้าของต้องไปนอนเฝ้าเพื่อไล่สัตว์ป่าที่จะมากินข้าว เช่น หมูป่า หมี กวาง ไก่ป่า ลิง ฯลฯ ชาวบ้านเล่าว่า “แต่เดิมเป็นที่นี้เป็นที่อยู่ของช้างเถื่อน (ช้างป่า) พอคนมันมากขึ้น ๆ ช้างก็หนีเข้าป่าไป ชาวบ้านเข้ามาก็ทำนาทำไร่ทำสวน มีวัวควายเป็นร้อย ก็มีโจรมาลักขโมยพอง ตัวเถื่อน (สัตว์ป่า) มาลักกินพอง หมูป่าก็ลงมากินข้าวในนา”³

เดิมบ้านแม่ละนามีชื่อว่า “แม่ลัดนา” หมายถึงบริเวณผืนนาจะมีห้วยน้ำไหลผ่านในแต่ละปี โดยทางน้ำจะเปลี่ยนไปทุกปีตามกระแสที่พัดและทำให้เกิดลิ่งพัง ต่อมามีการเรียกชื่อเพี้ยนไปเป็นแม่ละนา ชาวบ้านเล่าว่า “แต่ก่อนนี้น้ำแม่ละนาลิกท่วมหัว มีน้ำท่วม 3 ครั้ง (ครั้งสุดท้ายเมื่อพ.ศ. 2522) น้ำก็ตื่นมา ๆ ดินถมเป็นพื้นดินทำให้ทำนาตามลำน้ำได้ เดิมน้ำไม่ท่วมแล้ว คนมันถางหัวน้ำหน้า

³ พ่อเฒ่ามู ดิดัง บ้านเลขที่ 68 หมู่ 1 บ้านแม่ละนา ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

แต่ก่อนบ้านเฮาป่าไม้หนา เมื่อ 40-50 ปีก่อนสมัยกำนันโป่งยะ มีทหารพลร่มเข้ามาดูแลชายแดน ดูแลคนอพยพเข้ามา ระวังโจรแซ่⁴ พอชาวบ้านร้องขอไปว่าเดือดร้อนเรื่องไม่มีข้าวพอกิน น้ำพัดไปหมด กำนันก็เกณฑ์ชาวบ้านบ้านละ 1 คนมาช่วยกันถางป่าทำสนามบิน⁵ ให้เครื่องบินเล็กลง เอาเสบียงมาส่ง เอายา เสื้อผ้ามาให้ จากนั้นก็มีตชด.เข้ามา แล้วก็มีโรงเรียน ทหารก็ให้ชาวบ้านเอาไม้ไปสร้างแท่นบ้านไม้ไผ่ ตอนนี้อยู่ใหญ่ไม่มี ชาวบ้านเฮากับหมู่เฮามาทำบ้านหมดแล้ว”⁶

ระยะแรกที่ตั้งหมู่บ้าน เมื่อยังไม่มีที่นาชาวบ้านก็เคยทำไร่มาก่อน แต่เมื่อมีนาแล้วก็ไม่มีการทำไร่ข้าวอีก ปลูกก็จับในแม่น้ำและหาอาหารต่าง ๆ จากป่า ซึ่งในลำน้ำแม่ละนาเคยมีปลาเป็นจำนวนมาก เพราะคนมีน้อยและวิธีการจับปลาก็จับแบบธรรมชาติ ขณะที่ปัจจุบันใช้ไฟฟ้าช็อต ระเบิดปลา ยาเบื่อ⁷ ฯลฯ ทำให้ปลาเหลือจำนวนน้อยลง สำหรับทรัพยากรในป่าที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์มีมากมาย เช่น นำไม้มา สร้างบ้าน ทำรั้ว ทำเครื่องมือเครื่องใช้เครื่องจักสานของครัวเรือน ยาสมุนไพร ส่วนอาหารที่หาได้จากป่าก็มีหน่อไม้ เห็ดต่าง ๆ สัตว์ป่าและพืชต่าง ๆ ที่ใช้เป็นอาหารได้ ซึ่งมีตลอดปีตามฤดูกาล และชนิดของพืช ปัจจุบันชาวบ้านก็ยังดำรงชีพเช่นนี้ แต่จำนวนของสัตว์ป่า พืชต่าง ๆ ลดลงมาก เพราะจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและป่าถูกทำลายลงมาก

ก่อนพ.ศ.2515 ที่บ้านแม่ละนาจะมีการเลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะควายทั้งหมดหมู่บ้านจะมีมากถึง 300-500 ตัว โดยในฤดูฝนจะใช้วิธีเลี้ยงปล่อยในป่าซึ่งมีบริเวณกว้างขวาง เนื่องจากประชากรน้อยพื้นที่ที่ใช้ในการทำไร่จึงยังไม่มาก แต่หลังจากปี 2515 จำนวนประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ทำไร่ก็เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดปัญหาวัวควายเข้าไปกินเหยียบย่ำทำลาย สร้างความเสียหายให้พืชไร่ เจ้าของวัวควายต้องเสียค่าปรับไหมอยู่บ่อย ๆ จนบางรายต้องขายวัวควายเอาเงินมาใช้ให้เจ้าของไร่ ต่อมาที่เหลือก็ทยอยขายวัวควายจนปัจจุบันเหลือเพียงประมาณ 70-80 ตัวเท่านั้น ทั้งนี้ผลจากการมีจำนวนวัวควายน้อยลง ทำให้ผลผลิตจากที่นาลดลง เนื่องจากเดิมภายหลังฤดูเก็บเกี่ยวจะมีวัวควายเข้ามาหากินในนาแล้วถ่ายอุจจาระลงในนาซึ่งเป็นปุ๋ยธรรมชาติที่ช่วยบำรุงดินด้วย

ในการทำมาหากินชาวไทยใหญ่บ้านแม่ละนามีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีป่า ผีภูเขา หรือเจ้าที่เจ้าทางอยู่ว่า “คนไตเฮาเชื่อว่าที่หวนน้ำมีผี ก่อนฤดูทำนาจะต้องทำพิธีเลี้ยงไก่ เหล้า ขนม ให้ผีฝ่าย แก่เหมือนจะเป็นคนทำพิธีดูวัน แล้วเจ้าของนามีกี่เจ้าของก็จะไปร่วมทำพิธี พอถึงฤดูทำนาชาวบ้านจะเอาสัตว์เลี้ยงไปปล่อยในป่า ก็จะมีพิธีบอกเจ้าป่าเจ้าเขาให้ช่วยดูแล พอหมดฤดูทำนาก็ต้องมี

⁴ โจรแซ่ หมายถึงโจรจีนฮ่อ

⁵ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนบ้านแม่ละนา

⁶ พ่อเผ่าวิชะ วงศ์จักร บ้านเลขที่ 75 หมู่ 1 บ้านแม่ละนา ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

⁷ มีการกล่าวอ้างว่าเป็นวิธีการหาปลาของเจ้าหน้าที่ทางการที่ส่งมาอยู่ประจำในหมู่บ้านเริ่มต้นขึ้นก่อน แล้วจึงมีชาวบ้านลักลอบทำตาม

พิธีขอบคุณ” นอกจากนี้ชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้นำมาก เช่นถ้าผู้นำบอกว่าบริเวณนี้ไม่ควรทำไร่ก็จะไม่ทำ
การตัดสินใจส่วนมากขึ้นกับผู้นำมากกว่าคนอื่น

การตัดสินใจพิพาทในชุมชนก็เช่นเดียวกัน จะมีผู้นำและผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านช่วยกันพิจารณา
ปัญหาระหว่างคู่กรณี โดยจะยึดถือหลักความเป็นพี่น้องมากกว่าจะเอากฎหมายเป็นตัวตั้ง และต้องม
ความยุติธรรมไม่ลำเอียง ตัวอย่างเช่นกรณีวัวควายเข้าไปทำลายพืชไร่ คณะกรรมการต้องสอบถามทั้ง
เจ้าของควายและเจ้าของไร่ และกำหนดค่าชดใช้ตามข้อเท็จจริง ถ้าเสียหายน้อยก็มักให้ประนีประนอม
กัน ทั้งนี้กฎระเบียบของชุมชนที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่ผู้นำและผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะร่วมกันคิดและนำมาตีมา
แจ้งต่อชาวบ้านในที่ประชุม เมื่อชาวบ้านเห็นชอบก็จะร่วมกันปฏิบัติตาม ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนผู้นำก็จะเรียกมา
ทำตามระเบียบที่ตั้งไว้ เช่นตักเตือนหรือปรับ ซึ่งมักไม่ค่อยมีผู้ฝ่าฝืนเพราะในอดีตชาวบ้านจะกลัวความ
ผิดและกลัวมากต่อการที่จะต้องขึ้นโรงพัก

ส่วนการติดต่อไปมาหาสู่ แลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้านกับชุมชนข้างเคียงในอดีตนั้น ใช้การ
เดินเท้าหรือวัวต่าง ม้าต่าง⁸ เป็นหลัก เพราะเมื่อก่อนไม่มีถนน มีแค่ทางใช้เดินไปมาหาสู่ระหว่างหมู่
บ้าน ไม่ว่าจะไปเยี่ยมญาติพี่น้อง ไปทำบุญ ไป “กันตอ”⁹ ฯลฯ ส่วนผู้ที่ทำการค้าก็ต้องมีม้าต่างหรือไม่
ก็ต้องจ้างลูกหาบ¹⁰ถึงจะสามารถขนสินค้าเข้าออกชุมชนได้ ซึ่ง “มีพ่อค้าจากเมืองม่าน (พม่า) มาขาย

⁸ วัวต่าง ม้าต่าง เป็นรูปแบบของการขนส่งสินค้าโดยใช้วัวและม้าเป็นพาหนะบรรทุกสินค้า ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อ
การขนส่งของชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนในอดีตย้อนหลังไปประมาณ 50 ปี (พ.ศ.2490) จนกระทั่งมีถนนให้รถยนต์วิ่ง
เข้าถึงตัวจังหวัดได้สะดวก โดยวัวตัวหนึ่งสามารถบรรทุกน้ำหนักได้ประมาณ 40-50 กิโลกรัม แต่เดินทางได้เพียง
ประมาณ 5 ชั่วโมงต่อวัน (ส่วนมากจะต้องออกเดินทางประมาณตี 5 ประมาณ 10 โมงพอแดดเริ่มร้อนก็ต้องหยุดและ
เริ่มเดินทางอีกครั้งก็ถึงเช้าของอีกวันหนึ่ง ระหว่างตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน-เชียงใหม่ใช้เวลาไปกลับประมาณเดือนครึ่ง)
คณะวัวต่างจึงมักมีวัวระหว่าง 20-50 ตัวต่อการเดินทางแต่ละครั้ง โดยมีคนควบคุมหรือติดตามวัว 1 คนต่อวัวไม่เกิน
8-10 ตัว และมักเดินทางด้วยกันครั้งละหลายคณะ ส่วนม้าต่างนั้นกล่าวกันว่าชาวจีนเป็นคนนำมาเผยแพร่และยังได้
ได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเป็นป่าเขาและลำห้วยที่พาหนะอื่นยังไม่สามารถเข้า
ถึงได้ ม้าต่างสามารถเดินทางได้เร็วกว่าวัวต่างและวันหนึ่ง ๆ อาจเดินทางได้ถึง 7 ชั่วโมงต่อวัน แต่ก็บรรทุกน้ำหนักได้
เพียง 25-30 กิโลกรัม/ตัว และคนติดตามม้าต่าง 1 คนจะรับผิดชอบม้าได้ไม่เกิน 4 ตัว นอกจากนี้การเดินทางไปกับ
ม้าต่างจะต้องเป็นคนแข็งแรงและเดินเร็วพอสมควร. อ้างอิงข้อมูลจาก วารินทร์ จิตคำภู (ศึกษาริการอำเภอขุนยวม
จังหวัดแม่ฮ่องสอน). วิวัฒนาการการขนส่งและการค้าขายในอดีตของจังหวัดแม่ฮ่องสอน. ซึ่งเป็นเอกสารถ่าย
สำเนา 3 หน้า โดยเรียบเรียงข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญเป็นหลัก ทั้งหมดสัมภาษณ์ในปี 2542.

⁹ “กันตอ” เป็นประเพณีขอขมาผู้ใหญ่ของชาวไทยใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลที่ว่างจากเก็บเกี่ยว ก็จะถือโอกาส
เยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล โดยไปพักค้างคืนเพื่อไต่ถามทุกข์สุขและสร้างความสัมพันธ์กันและกัน
ด้วย

ผ้า ข่ายปลาเค็ม แล้วก็พ่อค้าจากปางหมู จากห้วยผา จ้างคนหาของมาขาย มีเสื้อผ้า น้ำมัน มาแลก
กับพริก น้ำอ้อย เมียง (ใบชา) สมัยยังใช้เงินบาทเป็นใบเขียว ๆ สดางค์เป็นรู ๆ“

เมื่อประมาณปี 2481-2490 ชาวบ้านเล่าว่า “มีคนเข้ามาตัดไม้แถวห้วยน้ำโป่ง มีฝรั่งมาจ้าง
ชาวบ้านใช้ควายลากไม้ลงน้ำโป่งล่องไปออกน้ำของ ตอนหลังถึงมาใช้ช้างลาก” “สมัยสงครามญี่ปุ่น¹¹
เขาก็ผ่านมาแวะพักในหมู่บ้าน 3 วัน 7 วัน พ่อแม่เฮายังเอาแดงไปขายทหารญี่ปุ่นที่มาคุมคนชุดสร้าง
ถนนที่ดอยท่ามะแก่ง เขาก็ไม่ได้ทำอะไรเขา” กองทัพญี่ปุ่นยังได้จ้างชาวบ้านทำถนนจากหมู่บ้านออก
ไปเชื่อมกับถนนข้างนอก ทำถนนจากปายไปแม่ฮ่องสอน หลังจากชาวบ้านช่วยกันทำอยู่หลายปี ก็มีรถ
เข้ามาถึงหมู่บ้านครั้งแรกในสมัยกำนันโป่งยะ ซึ่งเป็นรถจากพ่อค้าห้วยเตี๋ยเข้ามาหาซื้องา ถั่วเน่า จาก
หมู่บ้าน ชาวบ้านที่ต้องการจะเข้าไปในเมืองสามารถจะโดยสารรถไปถึงปากทางได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินเป็น
ค่าโดยสาร 5 บาท ชาวบ้านที่ได้เงินจากการขายข้าว งา ก็จะซื้อเครื่องใช้ต่าง ๆ ซื้อวัวควายมาเลี้ยง

1.1.3 ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

จุดเปลี่ยนของวิถีชีวิตชาวไทยใหญ่แต่ละครั้งสำคัญ ก็คือการเปลี่ยนวิถีการผลิตตั้งแต่เดิม
เลี้ยงชีพด้วยการทำนา ทำสวนเมียง ชาวบ้านบางส่วนต้องลุกขึ้นไปบนดอยเพื่อทำไร่เพราะสูญเสียที่นา
บางครอบครัวต้องย้ายออกไปหาที่ทำกินแห่งใหม่ ชาวบ้านเล่าถึงเหตุการณ์นี้ว่าหลังจากที่มีการแต่งตั้ง
ผู้นำตามระบอบการปกครองของราชการแล้ว ต่อมา มีการออกประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติบริเวณผืน
ป่าเกือบทั่วประเทศ (ปี 2484) ติดตามด้วยการออกกฎหมายที่ดิน (ปี 2497) เพื่อให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแก่
ชาวบ้านได้ครอบครองทำประโยชน์ เหตุนี้เองที่ทำให้มีการใช้อำนาจและอิทธิพลของผู้นำชุมชน ในการ
หาผลประโยชน์และเข้าครอบครองที่นาของชาวบ้าน มีชาวบ้านหลายรายที่ต้องถูกยึดที่นาเพราะไม่
สามารถใช้คืนเงินกู้ บางรายต้องอพยพหนีไปอยู่ที่อื่น บางรายถูกกลั่นแกล้งทำลายเหมืองฝายจนไม่
สามารถทำนาได้ “ในหมู่บ้าน คนเก่า ๆ มีที่ทำกินเกือบทุกคน คนที่ไม่มีเลยก็จะใช้วิธีฝาก สมมติว่า
คนหนึ่งมีที่นา อีกคนไม่มี ก็จะทำให้ทำและแบ่งผลผลิตกันคนละครึ่ง มีการแบ่งให้ทำในหมู่บ้านที่พี่น้อง
หรือจะไปทำใน “ไร่เหล่า” ของคนอื่นก็ได้ ถ้าได้รับความยินยอมจากเจ้าของแล้ว ส่วนสวนเมียง (ชา)
ส่วนใหญ่เป็นของพวกตระกูลเก่า ในที่นาจะมีสค.1 และนส.3 ในไร่บนดอยจะไม่มี สค.1 นั้นเริ่มออก
ให้นานแล้ว ตั้งแต่สมัยกำนันโป่งยะ ในอำเภอปางมะผ้า ที่มีเอกสารสิทธิก็มีที่แม่ละนา เมืองแพม ไม้
สูง ไม้ลัน ปางคาม นานูป้อม ต่อมา มีเจ้าหน้าที่ที่ดินมาเก็บเอกสารหลักฐานของชาวบ้านบางส่วนไป
แล้วเอาไปเผาทิ้ง ตอนหลังแกก็โดนไล่ออก พื้นที่แม่ละนานั้นอยู่ในเขตป่าสงวน แต่ถูกกันออกแล้ว

¹⁰ เป็นรูปแบบการขนส่งสินค้าโดยใช้แรงคน โดยปกติทั่วไปคนหาบ 1 คนสามารถหาบของที่มีน้ำหนักประมาณ 20
กิโลกรัม ถือเป็นอาชีพรับจ้างที่มีมาแต่โบราณ

¹¹ หมายถึงสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2484-2488)

คราวนี้ถ้าเราจะไปขอหลักฐาน ก็จะไปขัดกับกฎหมายใหม่ เขาจะให้แค่สิทธิทำกิน แต่จริง ๆ เราอยู่มาก
ไม่รู้กี่ชั่วคนแล้ว ถ้าจะไปขอแค่สิทธิทำกิน จะขอทำไม ที่เราต้องการคือเอกสารสิทธิ”

บ้านแม่ละนาไม่เพียงเป็นหน่วยการปกครองระดับตำบล ซึ่งเคยขึ้นกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน
ก่อนจะย้ายมาสังกัดกิ่งอำเภอปางมะผ้าและอำเภอปางมะผ้าในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังเป็นจุดศูนย์รวม
การซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าจากเมืองกับของป่าจากดอย และบางยุคสมัยผู้นำชุมชนก็มีฐานะ
เป็นพ่อค้า นายทุนและผู้ทรงอิทธิพลในหมู่บ้านด้วย ดังนั้นแม่ละนาจึงเป็นพื้นที่ที่มีการพบปะติดต่อ
สัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนกับชุมชนรอบข้าง ระหว่างชาวบ้านกับราชการ และพ่อค้าในท้องถิ่น
และต่างถิ่นนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีผู้คนจากทั้งภายในพื้นที่และนอกพื้นที่
เข้ามาอยู่มากขึ้น ๆ ประกอบกับภายหลังมีเส้นทางคมนาคมติดต่อเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน ชุมชนรอบ
ข้าง เข้าสู่เมือง (ประมาณปี 2518 เป็นต้นมา) ยิ่งทำให้บ้านแม่ละนาเข้าสู่ภาวะความเปลี่ยนแปลงรวด
เร็วขึ้น ดังคำบอกเล่าที่ว่า “เมื่อก่อนทำนาทำไร่ก็มีการเอามือเอาร่างกัน วันเดียวก็แล้ว แต่บางทีก็จ้าง
มูเซอบ้านจำไปมาถางไร่ ถางสวน เกียวข้าว บางทีมูเซอก็จ้างไทยใหญ่เหมือนกัน เดียวนี้บางทีก็เอา
แรงงานที่ก็จ้างคนช่วย สมัยก่อนทำนาใช้ควายทำก็ไม่ต้องรีบ เดียวนี้ใช้รถไถเดียวเดียวก็เสร็จแต่ต้อง
รีบทำ เพราะต้องทำนาข้างในให้เสร็จก่อนนาข้างนอก เกิดว่านาข้างนอกเสร็จก่อนจะไปเอารถไถมาก็
ไม่ได้ จะไปย่ำที่นาเขา.....พันธุ์ข้าวเดิมแต่ตั้งแต่เดิมใช้พันธุ์พื้นเมือง เรียกว่า “ข้าวผา” เป็นข้าวเจ้านา
ปลูกกันสักประมาณ 70% ของพื้นที่นา พันธุ์ก-ข (ข้าวเจ้า) ของเกษตรท่าไคร้มาแนะนำ ปีแรกดีได้ห
น้ำ ปีสองไม่ดีแล้วต้องใส่ปุ๋ย อีกอย่างที่นี่อากาศมันเย็น ไม่เหมือนกัน อย่างถั่วเหลืองที่อื่นปลูกใช้
เวลา 4 เดือน แต่ที่นี่ใช้เวลา 6 เดือน.....พืชที่เขามาส่งเสริม “ทึ่จี” ก็เอามะม่วง ขนุนมาให้ปลูกไว้กิน
เจ้าหน้าที่เกษตรก็มาแนะนำว่าปลูกมันดีปลูกนี้ดี แต่ปลูกแล้วไม่มีใครมาซื้อ ส่วนพวกทหารพวกครูก็เข้า
มา¹² เวลาต้องการอะไรจากชาวบ้าน ถ้าไม่ได้ก็จะไปหาผู้นำหมู่บ้านให้จัดการให้ บางครั้งก็เบียด
บังชาวบ้าน ๆ ก็ไม่พอใจทั้งตัวผู้นำและพวกราชการ หมู่ทหาร หมู่ครูนี้มาอยู่แล้วมีวิถีหากินไม่เหมือน
กับชาวบ้าน มีทั้งปิ่น ทั้งระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต “กินทั้งกินขว้าง” สัตว์ป่า ปลาในห้วยที่ไหนจะไปเหลือ”

นอกจากนั้นชาวบ้านได้เล้าถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน
และระหว่างชุมชน ว่าปรากฏเห็นชัดขึ้นเป็นลำดับตั้งแต่เริ่มมีผู้คนอพยพหนีภัยจากพม่าเข้ามาอยู่ในเขต

¹² ในสมัยก่อนนั้นโป่งยะ มีการระดมแรงงานชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลมาช่วยกันสร้างสนามบินที่บ้านแม่
ละนา เพื่อให้เครื่องบินเล็กลง เพื่อลำเลียงยุทธปัจจัยในช่วงที่มีการอพยพหนีภัยสงครามของชนกลุ่มน้อยเข้ามา
ต่อมาเมื่อเลิกใช้สนามบินได้ใช้บริเวณนั้นสร้างเป็นโรงเรียน ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนนครอุปถัมภ์ 3” ประมาณปี 2509
ตชด.จากอำเภอแมริม เชียงใหม่ เข้ามารับผิดชอบโรงเรียน ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนชายแดนที่ 74 (เขต 5)
พ.ศ.2518 สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอโรงเรียนเข้ามาอยู่ในสังกัด เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4
 และได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนอีกครั้งเป็น “โรงเรียนบ้านแม่ละนา” ปัจจุบันขยายการศึกษาจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ มีการบุกร้างถางพงทำไร่ผืนไร่ข้าว ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันโดยเฉพาะการแย่งที่ทำกินจึงเริ่มเกิดขึ้น “สมัยปู่แคนโป่งยะ (กำนันโป่งยะ) คนหน้า (มาก) ขึ้น ชาวบ้านเริ่มผัดกัน แย่งที่ทำกินที่ใกล้ ๆ ทาง ใกล้ ๆ บ้าน แต่ก่อนเขาปู่แคนว่า กำนันพูดอะไรก็จบ คนเฒ่าคนแก่มาพูดกันแล้ว ขอกันแบ่งกันพ่อง ก็เริ่มต้องมีการปรับกับพ่อง” ส่วนการตัดไม้เพื่อเอามาทำบ้านในสมัยกำนันสวัสดิ์จึงเริ่มมีการแบ่งเขตและมีกฎเกณฑ์ในการตัดไม้ โดยมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันเข้ามาช่วย ที่ชัดเจนคือทางเหนือเป็นป่าต้นไม้น้ำห้ามเข้าไปตัด แต่ในสมัยกำนันพรมชัย มีมุเซอบ้านยาป่าแหนบุกรุกเข้าไปทำไร่ และมีคนเข้าไปเอาเปลือกไม้ก่อไม้ไ้¹³ ชาวบ้านไปร้องเรียน กำนันก็ไม่สนใจ จนคนเข้าไปเอาไม้ถูกทหารจับได้ขณะจะนำไม้ไปส่งพ่อค้าโรงงานทำรูป

หลังจากมุเซอบ้านยาป่าแหนเข้าไปตัดไม้รุกเขตป่าต้นน้ำแม่ละนาสมัยกำนันโป่งยะ ก็ได้มีข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนเรื่องห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ จากนั้นก็เริ่มมีปัญหาวิวาทวิวาท สัตว์เลี้ยงรูล้ำเข้าไร่-สวน พอถามก็บอกไม่ใช่วัวควายของมุเซอแดงบ้านยาป่าแหน เป็นของมุเซอดำบ้านจำโบเวลาเกิดปัญหาก็ต้องเอาเจ้าของวัวของควายมาพูดกันกับกรรมการหมู่บ้านทั้ง 2 บ้าน แล้วออกไปดูความเสียหาย ดูเขตดูแนวไหลต่อย และเมื่อ 4-5 ปีก่อนได้มีข้อตกลงร่วมกันเรื่องแนวเขตบ้านระหว่างมุเซอดำบ้านจำโบไ้กับบ้านแม่ละนา ตอนนั้นชาวบ้านบอไ้ไ้ยังข้ามมาทำไร่ในเขตบ้านแม่ละนา ซึ่งก็ยอมให้ทำ แต่มีปัญหาว่าชาวบ้านเลี้ยงวัวควายแบบปล่อย ฉะนั้นเจ้าของไ้ต้องทำรั้วไ้ ๆ ถ้าทำไ้ดีวัวควายเข้าไปกิน เจ้าของวัวควายก็ไ้จะไม่ชดไ้ให้ เป็นการตกลงด้วยวาจาระหว่างกรรมการและผู้นำสองบ้าน “มุเซอดำไ้ลาด (พูดจา) ง่ายกว่ามุเซอแดง”

“ปัญหาการรูล้ำที่ทำกินระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้นบ่อย โดยเฉพาะกับมุเซอแดงบ้านยาป่าแหนซึ่งรูล้ำป่าต้นน้ำและยังจะเสนอโครงการทำฝายกันลำน้ำแม่ละนาที่ต้นน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำแหล่งเดียวในตำบล พอเสนอมาถึงอบต. ๗¹⁴ ก็ไ้ไม่ให้ ถ้าให้ทำคนปลายน้ำก็ไ้ไม่มีน้ำใช้ เพราะปริมาณน้ำเดียวนี้น้อยลงกว่าแต่ก่อน คนบ้านยาป่าแหนก็พยายามหาวิธีอื่นอยู่ หรืออย่างบ้านปางคามก็เริ่มมีคนนอก (ไ้นอก) เข้ามาอยู่ พยายามเข้าหาทางผู้นำและทางราชการเพื่อขอที่ขอทางทำกิน ชาวบ้านก็พูดไ้ไ้ไ้เพราะเกรงกลัวอิทธิพล ทั้งที่ไ้ทำกินก็เหลือน้อยเต็มไ้ แต่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ทำกินที่รุนแรงถึงขั้นใช้กำลังต่อกันไ้เคยเกิดขึ้นที่บ้านแม่ละนา มีแต่ที่บ้านผาเผือกกับบ้านห้วยเฮี้ยะ ซึ่งเป็นมุเซอดำด้วยกันเองที่ไ้ใครข้ามเขตมาก็ยังไ้ไ้กันเลย เมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมามุเซอแดงบ้านผาแดงก็มีความขัดแย้งในหมู่บ้าน ไ้ทะเลาะกันจนถึงขั้นคน 60% ต้องแยกออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เรื่องผู้นำเห็นแก่ตัวขออะไรราชการลงมาก็ไ้ญาติพี่น้องตัวเอง ของไ้ไม่ถึงชาวบ้าน หลายเรื่องสะสมมานาน”

¹³ เป็นไม้สงวน ใช้ทำรูป

¹⁴ อบต.ปางมะผ้า มีสมาชิกจำนวน 11 หมู่บ้าน ๗ ละ 2 คน เป็นมุเซอแดง 2 หมู่บ้าน มุเซอดำ 5 หมู่บ้าน ไ้ใหญ่ 4 หมู่บ้าน

1.4. ภูมิปัญญาชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม¹⁵

(1.) ความสัมพันธ์ระหว่างประเภททรัพยากรกับผลผลิตที่ชุมชนได้รับ

ประเภททรัพยากร	ผลผลิตและประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ
ที่นาดำ (พืชน้ำฝน) 20 % ของพื้นที่ทำกิน	ข้าวเจ้า (90 %) ข้าวเหนียว (4 %) กระเทียม(5 %) หอมแดง (1 %)
ที่ไร่บนดอย 50%ของพื้นที่ทำกิน	ข้าวเจ้า (40%) ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์(40%) งาขาว(10%) ถั่วเหลือง ถั่วลิสง (5%) ถั่วแดง พืชผักสวนครัว (5%)
ที่สวน 30 %ของพื้นที่ทำกิน	มะม่วง กล้วย ชา (เมี่ยง) ท้อ ขนุน กาแฟ มะนาว ส้มโอ มะขาม น้อยหน่า
พื้นที่ป่าต้นน้ำ ลำห้วย ต่างๆ อยู่ทางทิศเหนือ ของหมู่บ้าน มีพื้นที่ ประมาณ 3,000 ไร่ (กำหนดขึ้นตามข้อตกลง ระหว่างชุมชนบ้าน ยาป่าแห่น-แม่ละนา หลังจากเกิดกรณีบุกรุก เพื่อเปิดพื้นที่ทำกิน ในสมัยก่อนไปงะยะ)	เขตป่าอนุรักษ์ของชุมชน แหล่งต้นน้ำแม่ละนาและเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ด้วย ● ของป่า : เห็ด หน่อไม้ ปลีกล้วย ● ผัก : ยอดไม้ ผักกูด ผักหนาม ผักแว่น ผักหน้าง ผักก้นจ่อ ● ต้นไม้ : ไม้เหียง ไม้ไผ่ ไม้เปาะ ไม้ตึง ไม้สน ไม้แดง ไม้แงะ ไม้เต็ง ไม้รัง (ไม้เปา) ต้นยู่ (ทำไม้กวาด/กิน) ต้นคาเก๊า ต้นจ๊ก (ต้นอีแร้งกาใช้กินยอด) มะไฟ จะค่าน ข่า ดอกตัง ● สมุนไพร : กว่า 50 ชนิด ● สัตว์บก : เก้ง หมู กระรอก ไก่ป่า ไก่ฟ้า นกเขา นกเขียวก กาน นกเอี้ยง นกข่อน นกกาก นกกก (เงือก) นกฮูก นกเป่า หมี อีเห็น เสือดำ-ดาว เม่น ลิง ค่าง ชะนี ลิ่น (นิ่ม) เต่า แล่น งูต่าง ๆ นกกระยาง เหยี่ยว นกเล็ก ๆ ต่าง ๆ ● สัตว์น้ำ : ปลาน้อย (ไหล หลิม) กุ้งฝอย เต่า เขียด กบ อึ่งอ่าง ปู ห้วยนา นาก

¹⁵ ข้อมูลจากการจัดเวทีเสวนา เรื่อง ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม วันที่ 14 พฤษภาคม 2544 ณ ศาลาวัดบ้านแม่ละนา โดยโครงการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สนับสนุนการวิจัยโดยสกว.) ซึ่งมีผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่และชาวบ้านเข้าร่วมประชุมจำนวน 10 คน ได้แก่ นายชาติรี ศิริเกิดเกียรติ (สารวัตรตำบล) นายจอมจันทร์ นะนอง (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) นายจรินทร์ นุส (ผู้ทรงคุณวุฒิ) นายมุ ตีเต็ง (ผู้อาวุโส) นายชานหลู ทวีวงศ์ (ผู้อาวุโส) นายอนชาน อนุวงศ์ศักดิ์ศรี (ผู้รู้ด้านวัฒนธรรมและสมุนไพร) นายจำรุญ วงศ์จันทร์ (อบต.ปางมะผ้า) นายสมพงษ์ หิรัญโกเมนทร์ (แพทย์ประจำตำบล) นายสุทัศน์ เดชทรงชัย (อบต.ปางมะผ้า) และพระย่นนะ โชติปัญญา (เจ้าอาวาสวัดแม่ละนา)

พื้นที่ป่าชุมชน 500 ไร่ (เป็นเขตห้ามทำไร่ กำหนดขึ้นในสมัย กำนันสวัสดิ์)	เห็ด หน่อ ผักเผือก ส้มปี ผักหวาน ดอกเสี้ยว ไม้ขมผาก (ต้นเดิม) มะขามป้อม มะกอก มะม่วงป่า ลำไยป่า มะไฟ ไม้ก่อ ไม้ค้ำ ผักกูดป่า ไม้ซาง (ไม้ไผ่) ไม้ก่อ ไม้แดง (ชนิดต้นไม้จะคล้ายกับในบริเวณป่าต้นน้ำ) และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ด้วย
พื้นที่ป่าใช้สอยหรือ พื้นที่ไร่ 1,000 ไร่	ทำไร่ ตัดฟัน ตัดไม้สร้างบ้าน ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง จำปี-จำปา ไม้รัก ไม้ชะเอม (สักขี้ไก่) ไม้ยม เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ด้วย

(2.) ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

(2.1) ที่ดินทำกิน

1. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน
 เพราะพื้นที่เป็นเขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ปัจจุบันมี สค.1
 จำนวน 10 หลังคา น.ส.3 จำนวน 5 หลัง (พรบ.ป่าสงวน แห่งชาติที่บกทำกินชาว
 บ้าน) รัฐ (กรมป่าไม้) เอาพื้นที่ชุมชนไปปลูกป่า ไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร ทำให้
 ชาวบ้านต้องไปบุกรุกที่ใหม่ เนื่องจากมีที่ทำกินไม่เพียงพอ
2. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน (ในหมู่บ้าน) มีปัญหาแย่งชิงที่ทำกิน
 การเลี้ยงสัตว์รุกล้ำข้ามเขต (วัวควายเข้าไร่นา)
3. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านแม่ละนา กับหมู่บ้านอื่น ๆ
 - บ้านยาป่าแหน การเลี้ยงสัตว์ การรุกล้ำเขตทำกิน การบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำ
 - บ้านผาเจริญ การเลี้ยงสัตว์ การรุกล้ำเขตทำกิน การบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำ
 - บ้านจำโป้ การเลี้ยงสัตว์ การรุกล้ำเขตทำกิน
 - บ้านบ่อไคร้ การเลี้ยงสัตว์ การรุกล้ำเขตทำกิน
 - บ้านห้วยเฮี้ยะ รุกล้ำป่าต้นน้ำ

(2.2) น้ำ

1. ชาวบ้านกับชาวบ้าน (ในหมู่บ้าน) แย่งน้ำทำการเกษตร บุกรุกแหล่งน้ำ (ใช้-กิน)
 ยังไม่มีระบบการจัดการใช้น้ำที่เหมาะสม
2. ชาวบ้านกับหมู่บ้านอื่น ๆ มีปัญหาการแย่งใช้น้ำแม่ละนาเพื่อการเกษตรกับบ้าน
 ยาป่าแหนและบ้านห้วยเฮี้ยะ และกับบ้านจำโป้มีปัญหาการบุกรุกป่าต้นน้ำทำให้น้ำประปาไม่พอใช้

(2.3) ป่าไม้ สัตว์ป่า ของป่าอื่น ๆ

1. ชาวบ้านกับชาวบ้าน (ในหมู่บ้าน) มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรอย่างไม่

มีขีดจำกัด* ทำให้ทรัพยากรลดลง (สัตว์ที่ลดลง: เลียงผา เก้ง กวาง เสือ หมี กระรอก ต้นไม้ในป่าที่ลดลง: ไม้เก๊าะ ไม้ซาง ไม้สัก) เพราะชาวบ้านไม่รู้วิธีการใช้อย่างเหมาะสม เช่น ต่อกล้วย ไม้ไผ่

2. ชาวบ้านกับหมู่บ้านอื่น ๆ มีบ้านจำโบ่ แย่งกันหาของป่า (หน่อไม้ เห็ดปลวก เห็ดลม) ไปขาย และกับบ้านบ่อไคร้ ขโมยของในไร่ หาของป่าไปขาย

(2.4) ถ้าแม่ละนา

1. ชาวบ้านกับรัฐ

-มี 2 หน่วยงาน คือ กรมป่าไม้ ซึ่งมีปัญหาคือแย่งชิงการบริหารจัดการถ้า และทหาร เนื่องจากเคยมีกรณีถ้าผามอนกับถ้าปางคาม ที่ทหารมาสำรวจแล้วปิดถ้า โดยชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการ กรณีถ้าแม่ละนาชาวบ้านจึงเกรงว่าจะเกิดขึ้นอีก เพราะมีทหารมาสำรวจแล้ว 2-3 ครั้ง

2. ชาวบ้านกับชาวบ้าน (ในหมู่บ้าน) ต่างคนต่างคิดต่างพูดในการบริหารจัดการ

3. ชาวบ้านกับหมู่บ้านอื่น ๆ ชาวบ้านจำโบ่กับบ้านบ่อไคร้จะกลัวผลกระทบจากการเปิดถ้ามากที่สุด เนื่องจากเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของ 2 หมู่บ้านในปัจจุบัน

(3.) วิธีคิดและวิธีการจัดการปัญหาการใช้ทรัพยากร

(3.1) ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของชาวบ้าน

ในแต่ละปีจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น การเลี้ยง “เดือน” (เป็นภาษาไต-หมายถึงเจ้าป่า) ในเดือน 7 (มิ.ย.) ของทุกปี การเลี้ยง “ฮ้อง” (ผีน้ำ) ในวันขึ้น 13 ค่ำ บริเวณพื้นที่จุดใหญ่คือห้วยปางตอง การเลี้ยง “เมือง” (ศาลเจ้า) จัดปีละ 2 ครั้ง ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน ม.ค. และขึ้น 7 ค่ำ เดือน มิ.ย. จุดประสงค์เพื่อขอให้อยู่ดีกินดี ทำไร่นามีผลผลิตมาก ๆ คุ่มครองทั้งสัตว์ คน พื้นที่การเกษตร งาน “บอยจ่าตี” (เจดีย์ทราย) เดือนพ.ค. เพื่อขอน้ำ-ฝน คล้ายวันพีชมงคล งาน “สืบชะตา/วานปริก” (สวดมนต์ต่อชะตหมู่บ้าน) ทำในเดือน 7 เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยนำทรายปลูกลงไปหว่านในนา ไร่ สวน ปลูกลงเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ และหว่านในบ้านเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีออกไป

(3.2) ความเชื่อเกี่ยวกับป่า

มีความเชื่อว่าบริเวณต้นน้ำ/ห้วยที่มีน้ำซับ หรือมีต้นไม้ใหญ่ เช่น โพธิ์ ไทร ฯลฯ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ จะไม่มีใครกล้าเข้าไปรบกวนทำลาย มีพิธีกรรมในการเลือกพื้นที่ทำไร่ (กรณีที่ถูกเบิกที่ทำ

กินใหม่) และมีพิธีบวชป่าชุมชน ซึ่งเริ่มปี 2542 โดยมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน¹⁶ เจ้าหน้าที่ป่า
ไม้ ร่วมกับชาวบ้าน 3-4 หมู่บ้านจัดงานบวชป่าต้นน้ำแม่ละนา

1.5. กฎกติกา และระเบียบการจัดการทรัพยากรของชุมชน

(1.) ที่ดินทำกิน

- ชาวบ้านกับชาวบ้าน
 - กรณีสัตว์เลี้ยงลูกที่ทำกิน เจ้าของที่ทำกินจะต้องล้อมรั้วให้ได้มาตรฐาน “วาหนึ่งมีเสา 4
ต้น ไม้ค้ำว 5 ลำ” ถ้ารั้วควายเข้าไปรูกล้ำ สามารถเรียกค่าปรับค่าเสียหายได้
 - กรณีมีความขัดแย้งเรื่องที่ทำกิน ให้อยู่ในดุลพินิจของคนเฒ่าคนแก่และกรรมการหมู่บ้าน
- ชาวบ้านกับหมู่บ้านอื่น ๆ
 - กรณีสัตว์เลี้ยงลูกที่ทำกิน ถ้าเสียหายน้อยให้ตัดกเตื่อน เสียหายมากให้คู่กรณีตกลงกัน
เองก่อนเรื่องการชดเชยค่าเสียหาย ถ้าตกลงกันไม่ได้จึงให้กำนันตัดสิน
 - การรูกล้ำเขตทำกินของกันและกัน ให้ใช้วิธีเจรจาขอม

หมายเหตุ ปี 2540-2541 มีการทำบันทึกช่วยจำ เรื่องห้ามการบุกรุกป่าต้นน้ำระหว่าง 3 หมู่
บ้านคือยาป่าแห่น บ้านแม่ละนา บ้านห้วยเฮี้ยะ โดยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นพยาน และในสมัย TG เกิด
ขึ้น 1 ครั้ง โดยมีค่าปรับต้นละ 500 บาท

(2.) ป่าไม้/ต้นน้ำ

¹⁶ โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (Thai-German Highland Development Programme) เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงานป.ป.ส.) กับรัฐบาลสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันโดยหน่วยงานความร่วมมือทางวิชาการแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน (GTZ) มีพื้นที่ดำเนินงานในประเทศไทย 2 จังหวัด คือจังหวัดเชียงราย ที่ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง และพื้นที่ลุ่มน้ำนางน้ำ อำเภอปางมะผ้า ซึ่งเริ่มเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำนางน้ำตั้งแต่ปี 2526 และสิ้นสุดการดำเนินงานในปี 2541 วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการคือปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรบนพื้นที่สูง แก้ไขปัญหายาเสพติดและระบบนิเวศน์ได้รับการดูแลรักษาให้มีความสมดุลและยั่งยืนตลอดไป ทั้งนี้ชาวบ้านนิยมเรียกชื่อโครงการโดยย่อว่า “ทีจี” ในประโยคที่คัดมาจากการพูดของชาวบ้านซึ่งจะพบต่อไปเป็นระยะ ๆ “ทีจี” จึงหมายถึงโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันนี้เอง

ที่ผ่านมาบ้านแม่ละนาฯยังไม่มีกฎกติกา/ระเบียบการใช้ทรัพยากรส่วนรวมที่เป็นลายลักษณ์
อักษรอย่างเป็นทางการ ทุกอย่างขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนพิจารณาและตัดสินใจ

สรุปปัญหาโดยภาพรวม

- การแบ่งเขตหมู่บ้านไม่มีความชัดเจน
- กฎระเบียบที่เคยมีอยู่ไม่มีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด
- แกนนำในชุมชน ไม่เอาจริงเอาจัง ควรรื้อฟื้นกฎระเบียบเพื่อนำมาปรับใช้

* ปัจจุบันเป็นข้อตกลงด้วยวาจาทั้งสิ้น การทำข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรเคยมีเฉพาะกรณีการทำ
บันทึกช่วยจำ ในปี 2540-2541 ซึ่งผู้นำเป็นผู้เก็บรักษาไว้

หมายเหตุ “กฎ กติกาและข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน บ้านแม่ละนา” เป็นบันทึกเบื้องต้นจาก
การสนทนากลุ่มชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้อาวุโส พระ ผู้ทรงคุณวุฒิและกรรมการหมู่บ้านบางท่าน ใน
วันที่ 14 พฤษภาคม 2544 เวลา 10.00 –15.00 น. ณ ศาลาวัดบ้านแม่ละนา เพื่อเป็นข้อมูลที่จะนำไป
ใช้ในการประชุมพูดคุย และจัดทำข้อตกลงร่วมกันในหมู่บ้านแม่ละนาต่อไป เพื่อให้หมู่บ้านได้มีกฎ
กติกาและระเบียบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยป้องกันและลดปัญหา
ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชนและระหว่างชุมชนข้างเคียง โดยมีผู้เข้าร่วมเสวนา
เบื้องต้นได้แก่

1.นายชาติรี ศิริเกิดเกียรติ	สารวัตรตำบล
2.นายจอมจันทร์ นະນອງ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3.นายจรินทร์ นุส	ผู้ทรงคุณวุฒิ
4.นายมู ดีเต็ง	ผู้อาวุโส
5.นายชานหลู ทวีวงศ์	ผู้อาวุโส
6.นายอองซาน องค์กรศักดิ์ศรี	ผู้รู้ด้านวัฒนธรรมและสมุนไพร
7.นายจำรูญ วงศ์จันทร์ (หนานบุญ)	กรรมการอบต.ปางมะผ้า
8.นายสมพงษ์ หิรัญโกเมนทร์	แพทย์ประจำตำบล
9.นายสุทัศน์ เดชทรงชัย	กรรมการอบต.ปางมะผ้า
10.พระยัณนะ โชติปัญญา	เจ้าอาวาสวัดแม่ละนา

3.2 ชุมชนบ้านจำโป๋

3.2.1 ประวัติศาสตร์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน

นิเวศชุมชน บ้านจำโป๋ หมู่ 4 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนมุเซอคำ (Lahu Na) ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย หมู่บ้านตั้งอยู่บนสันเขา มีถนนผ่านกลางชุมชน บ้านเรือนของชาวบ้านจะตั้งเรียงรายตามแนวยาวของถนน พื้นที่ทำกินจะอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณไม่เกิน 5 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นที่ไร่บนดอยและเชิงเขา มีพื้นที่ราบริมห้วยทางตอนเหนือของหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ทำนาประมาณ 10 ไร่ แหล่งน้ำที่สำคัญในบริเวณชุมชนได้แก่ ห้วยยาว ซึ่งใช้ในการบริโภคและทำนา น้ำบ่อผีเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ ห้วยน้ำลูกปลาเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ และห้วยบ้านเก่าใช้ทำประปาภูเขา

หมู่บ้านตั้งอยู่ห่างจากอำเภอปางมะผ้า 18 กิโลเมตร ห่างจากบ้านแม่ละนาซึ่งอยู่ในหุบเขาทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน 3 กิโลเมตร มีถนนลาดยางและเป็นลูกรังบางช่วงบนเส้นทางปางมะผ้า-แม่ละนาใช้ในการติดต่อระหว่างหมู่บ้าน อำเภอและชุมชนอื่นๆ สามารถใช้ได้ตลอดปีแม้ว่าจะไม่ค่อยสะดวกนักในฤดูฝน และมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนมุเซอคำบ้านผาแดง ทิศใต้ ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนมุเซอคำบ้านบ่อไคร้ ทิศตะวันออก ติดต่อกับพื้นที่ชุมชนไทยใหญ่บ้านแม่ละนา และ ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตป่าดงดิบลุ่มน้ำป้อมและทางหลวงจังหวัด

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน “จำโป๋” เป็นชื่อของผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นชนบเดิมของชาวมุเซอคำที่นิยมเรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน จำโป๋เกิดเมื่อพ.ศ. 2458 ที่บ้านตากเลข (Wan Taklet)¹⁷ ซึ่งอยู่บริเวณตะเข็บชายแดนในเขตพม่า ประมาณปี 2493 เมื่อจำโป๋อายุ 35 ปี จำโป๋พร้อมกับชาวบ้านข้างเคียง

¹⁷ ในอดีตบริเวณแถบนี้เคยอยู่ในอำนาจของล้านนาในช่วงสมัยหนึ่ง กล่าวคือดินแดนที่ตั้งอยู่ด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นบริเวณรัฐชายขอบที่เรียกกันว่า “หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า” ประกอบด้วยเมืองหาง เมืองสาต เมืองต่วน เมืองทาและเมืองจวด เป็นเขตวัฒนธรรมไต (ไทยใหญ่หรือเงี้ยว) หัวเมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ระหว่างเขตแดนล้านนากับพม่า เป็นดินแดนที่ทั้งสองฝ่ายต่างเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์เมื่อมีอำนาจเข้มแข็งพอ แต่ถ้ามองโอกาสหัวเมืองเหล่านี้ก็จะตั้งตนเป็นรัฐอิสระ ในปีพ.ศ. 2352 ได้มีการตกลงตามจารีตท้องถิ่นระหว่างพระเจ้ากาวิละ เจ้าเมืองเชียงใหม่ กับเจ้าฟ้าผ่อง เจ้าเมืองยางแดง รัฐกะเหรี่ยงอิสระ ให้ใช้แม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่งเขตแดน โดยกำหนดให้ดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินอยู่ในอำนาจของล้านนา ต่อมาในปีพ.ศ. 2435 ดินแดนดังกล่าวได้ถูกอังกฤษเข้ายึดครอง (13 หัวเมือง) หลังจากอังกฤษได้ครอบครองพม่าทั้งประเทศในปีพ.ศ. 2428 ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ด้านป่าไม้ในดินแดนดังกล่าว (สร้อยดี อ่องสกุล : 2539, 339-343)

ได้แก่บ้านปางยน บ้านห้วยแม่ยี่ ต้องอพยพเข้ามายังฝั่งไทยทางบ้านปางคาม เพื่อหนีภัยจากโจรจีนฮ่อ¹⁸ ซึ่งบุกเข้ามาปล้นสะดมข้าวปลาอาหารและเงินทองจากชาวบ้าน และได้มาอยู่รวมกันที่บ้านห้วยยาว ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านจำโปปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 1.5 กิโลเมตร โดยมีจำโปเป็นผู้นำหมู่บ้าน และมีนายจะเบอะเป็น “แกมู” (ผู้นำทางศาสนา)

ต่อมาในปี 2519 เมื่อพ่อของจำโปเสียชีวิตลง จำโปก็ได้นำชาวบ้านส่วนหนึ่งมาอยู่บริเวณที่ตั้งบ้านจำโปปัจจุบัน โดยขณะนั้นมีสถานะเป็นหย่อมบ้านขึ้นกับบ้านแม่ละนา และจำโปได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยกำนันตำบลปางมะผ้า ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2519-2530 ในสมัยกำนันประยูร (โป่งยะ) กำนันทูลและกำนันสวัสดิ์ตามลำดับ ส่วนชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้ย้ายไปอยู่บ้านตองผา แต่ต่อมาก็แยกออกเป็น 2 กลุ่ม โดยกลุ่มหนึ่งอพยพไปอยู่ที่บ้านปางคามน้อย และกลุ่มที่สองได้อพยพกลับมาอยู่ที่บ้านจำโป ทั้งนี้ชาวบ้านเล่าว่าสาเหตุที่ต้องมีการอพยพเคลื่อนย้ายบ่อยครั้ง เนื่องจาก “คนเผ่าคนแกบอกว่ถ้าคนในหมู่บ้านเป็นเจ็บเป็นไข้ตายติดต่อกัน 4-5 คนจะอยู่ไม่ได้ ต้องย้ายบ้าน แต่ก่อนนี้มันไม่มีหมอ เป็นไข้มาเลเรียขึ้นสมองตายกัน ชาวบ้านก็กลัว แล้วแต่ก่อนชาวบ้านเขาทำอะไรไปเรื่อย ๆ ทำที่ใหม่ ๆ หย้าบขึ้นนั้ก ข้าวก็ได้นั้ก ถ้าที่ไร่ที่สวนมีที่ใด ก็ย้ายบ้านไปอยู่ใกล้ ๆ วัควายตอนนั้นก็ยังบ่พอนั้ก ครอบครัหนึ่งมี 2-3 ที่ แต่เดี๋ยวนีได้แล้ว ที่ไม่มี ที่แคลง คนมันนั้กขึ้น ทางรัฐเป็นก็มาห้ามโดย”

ระยะแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาสู่ดินแดนไทย มุเซอที่เข้ามาในเวลาใกล้เคียงกับจำโปมีมุเซอแดง บริเวณน้ำของ ภายหลังตั้งเป็นบ้านอาใจ บ้านจะหอ บ้านแอโก มุเซอดำที่เข้ามาทางตำบลห้วยผา (เขตอำเภอเมือง) แล้วย้ายมาอยู่ที่บ้านลูกข้าวหลาม ส่วนมุเซอแดงบ้านแสนคำลือนั้นมาจากอำเภอฝาง ไทใหญ่เดิมนั้นก็มีอยู่ไม่มากนัก คือมีแต่ที่บ้านแม่ละนา บ้านไม้ฮุง บ้านปางคาม บ้านไม้ลัน บ้านน้ำฮูผา เลือ บ้านไท้สแล บ้านโก้งหลวงและบ้านนาปูป้อม และมีบ้านเมืองแพมของชาวปกากะญอ

ระหว่างพ.ศ. 2522-2523 มีชาวบ้านจำโปบางส่วนได้ไปตั้ง “ปางคาม” (เพิงหรือห้างเพื่อพักแรมชั่วคราว) เพื่อทำไร่และเลี้ยงหมูที่บริเวณบ้านลูกข้าวหลามหรือดอยผักกูดปัจจุบัน แต่ก็ยังมาร่วมทำพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้านจำโป จนกระทั่งพ.ศ. 2526-2527 เมื่อเกิดความขัดแย้งเรื่องงานพัฒนาระหว่างผู้นำกับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน จึงมีชาวบ้านแยกตัวออกไปสมทบกับชาวบ้านลูกข้าวหลามจนก่อตั้งเป็นหมู่บ้านลูกข้าวหลาม (หมู่ที่ 9 ต.ปางมะผ้า) อย่างเป็นทางการในปี 2530 นอกจากนี้ในปี 2527 จำโปก็ได้

¹⁸ “โจรจีนฮ่อ” ในที่นี้จะหมายถึงอดีตทหารจีนคณะชาติสังกัดกองพล 93 ซึ่งถูกกองทัพพรรคคอมมิวนิสต์จีนตีแตกจนต้องถอยร่นเข้ามาทางตอนเหนือของประเทศไทยและบริเวณรัฐฉานของประเทศพม่า ต่อมาในปีพ.ศ. 2493 รัฐบาลพม่าได้พยายามใช้กำลังขับไล่ เพราะถือว่เป็นการล่งละเมิดอธิปไตยของพม่าและเกรงว่จะกระทบความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน สภาพหนีตายและต้องหลบซ่อนตามป่าเขา ทำให้เกิดความอดอยากจนต้องปล้นสะดมข้าวปลาอาหารจากชาวบ้าน

ลาออกจากการเป็นผู้นำเนื่องจากเกษียณอายุ และชาวบ้านได้เลือกนายจะไคแซ ไพรเนติธรรม ลูก
ชายของจำโปขึ้นเป็นผู้นำแทน รวมทั้งได้เป็นผู้ช่วยกำนันสวัสดิ์ต่อมาอีก 5 ปีในอัตราเงินเดือน ๆ ละ
300 กว่าบาท พ.ศ. 2532 ทางอำเภอได้เลื่อนฐานะของห้อมบ้านจำโปเป็นหมู่บ้านจำโป โดยมีจะไค
แซเป็น “แก่บ้าน” (ผู้ใหญ่บ้าน)ตั้งแต่นั้นมา แต่ในปีเดียวกันนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนก็อพยพไป
ตั้งปางคามอยู่ที่บ้านปางแบก และภายหลังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นเข้าไปทำไร่เลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น จน
ตั้งเป็นหมู่บ้านบ่อไคร้ (หมู่ที่ 11 ต.ปางมะผ้า) ในพ.ศ. 2539 มุเซอตำบลจำโปนี้ถือได้ว่าเป็นมุเซอดำ
กลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในแง่ความเปลี่ยนแปลงด้านประชากรและจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านจำโปนั้น นอกจากอัตรา
การเกิดและตายตามปกติแล้ว ก็จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามสภาพการอพยพเข้าออกของชาวบ้าน
จากสาเหตุดังกล่าวมาแล้ว โดยปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 47 ครัวเรือน ประชากร 227 คน

3.2.2 วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนในอดีต

ชาวบ้านเล่าว่าเมื่ออพยพเข้ามาอยู่ที่บริเวณห้วยยาวและบ้านจำโป สภาพดั้งเดิมของบริเวณ
รอบที่ตั้งหมู่บ้านมีสภาพเป็น “ป่าแก่” คือป่าที่มีต้นไม้หนาทึบ ดินดีไม่มีหญ้าขึ้นมาก เมื่อเข้ามาอยู่แล้ว
ชาวบ้านก็เริ่มตัดฟัน ถางและเผาบริเวณดังกล่าวเพื่อทำไร่ฝิ่น ปลูกข้าว ข้าวโพด โดย “มุเซอเขาทำฝิ่น
กันมาเมินตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่แล้ว ทำก่อนจะเข้ามาเมืองไทยอีก คนซื้อก็มีเงินฮ่อมาหาซื้อถึงที่บ้าน คน
ไทยก็มี ลีชจากดอยสามหมื่นก็มี บางทีก็เป็นชาวบ้านจากบ้านแสนคำลื้อซื้อผ้ามาแลกกับฝิ่นของ
บ้านจำโป แล้วเอาฝิ่นไปขายให้จีนฮ่ออีกที สมัยก่อนขายกันจ้อยละ 400 บาท เดียวนี้จ้อยละ 20,000
กว่าบาท แต่ช่วงที่จะเลิกทำฝิ่น (ประมาณปี 2529-2530) ขายได้จ้อยละ 8,000 บาท”¹⁹ ส่วนพืชอื่นได้
แก่ แดง พัก ถั่ว พริก และเลี้ยงหมู ไก่ ไร่กินและใช้ประกอบอาหารในพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเลี้ยงไว้ในภายใน
บริเวณบ้านเพื่อป้องกันสัตว์ป่ามาทำอันตราย สำหรับวัวควายมีเลี้ยงไว้เพื่อขายบ้างแต่ไม่มากนัก
เนื่องจากช่วงที่มุเซออพยพเข้ามาในบริเวณที่ราบลุ่มในหุบเขาและริมแม่น้ำแม่ละนามีคนไทยใหญ่ครอบ
ครองอยู่ก่อนแล้ว มุเซอจึงไม่มีที่นา มีแต่ที่ไร่บนดอย จึงไม่ได้ใช้ประโยชน์จากวัวควายในการทำนา

แต่เดิมวงจรการผลิตของมุเซอบ้านจำโปในรอบปี จะเริ่มต้นในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม
โดยชาวบ้านจะเริ่มถางไร่เตรียมดินก่อน แต่ถ้าที่ดินนั้นเป็นที่บุกเบิกใหม่ก็จะเริ่มเร็วขึ้น เมื่อเตรียมดิน
เสร็จชาวบ้านก็จะมีพักผ่อน หรือออกหาของป่า ล่าสัตว์ จับปลา เพราะข้าว ข้าวโพด พริก จะเริ่มปลูกใน
เดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนที่จะมีหน่อไม้ เห็ด ผักป่าต่าง ๆ ให้ชาวบ้านเก็บไว้บริโภคและขายบ้าง

¹⁹ 1 จ้อยเท่ากับ 1.6 กิโลกรัม

ในเดือนสิงหาคมจะเริ่มปรับดินเตรียมไร่ปลูกฝิ่น เดือนกันยายนปลูกฝิ่น ปลูกพืชประเภทถั่ว พัก แดง ผัก
สวนครัว และเก็บพริกเพื่อนำมาตากแห้งไว้รอขายในเดือนตุลาคม เดือนพฤศจิกายน-มกราคม เป็น
ช่วงเก็บเกี่ยวข้าว ส่วนฝิ่นนั้นสามารถรียางในตอนต้นธันวาคม-สิงหาคม ทั้งนี้ในการผลิตชาวบ้านจะ
มีการเอามือเอาร่างกันในการทำไร่ทำสวน โดยคนที่ทำไม่ทันจะไปขอคนอื่นที่ทำเสร็จแล้วมาช่วย และ
เลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทน หรืออีกกรณีหนึ่งจะแลกเปลี่ยนแรงงานกันระหว่างบ้าน เช่นนายก.ปลูก
ข้าว นายข.ก็จะไปช่วยปลูกจนเสร็จ จากนั้นเมื่อนายข.ปลูกข้าว นายก.ก็ต้องมาช่วยเป็นการตอบ
แทน นอกจากนั้นคนที่ไม่มีสหายหรือเจ็บป่วยก็อาจขอให้เพื่อนบ้านไปช่วยปลูกข้าวทำไร่ให้

นอกจากนี้เนื่องจากชาวบ้านจำไปส่วนใหญ่ยังนับถือผี ไม่ว่าจะเป็นผีบ้าน ผีเรือน ผีป่า ผีน้ำ ผี
ฟ้า ผีไร่ ฯลฯ ดังนั้นในวิถีการดำเนินชีวิตและการผลิตของชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรม
ตามความเชื่อดังกล่าวคือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมของทุกปี จะมีประเพณีกินวอหรือการจัด
งานปีใหม่ เพื่อทำบุญเลี้ยงผี รดน้ำดำหัวผู้อาวุโส โดยชาวบ้านจะไม่ทำงาน สวมเสื้อผ้าใหม่ที่ตัดเย็บ
เอง มีการทำอาหารและข้าวปุกเลี้ยงคนในหมู่บ้านและผู้มาเยือน มีการเต้นรำ เล่นดนตรี (เป่าปี่) ใน
แบบฉบับของตนเองที่เรียกว่าเต้นจะคีที่ลานประเพณีกลางหมู่บ้าน และภายหลังเทศกาลกินวอจะมีการ
ทำพิธีขอขมาผีในหมู่บ้าน เรียกว่าประเพณีเลี้ยงส่งผีบ้าน นอกจากนั้นจะมีประเพณีเลี้ยงผีเมื่อเจ็บไข้ได้
ป่วยซึ่งชุมชนเชื่อว่าเกิดจากผีร้าย เช่นผีน้ำ ผีป่า ผีไร่ ผีภูเขาลวง การเลี้ยงผีจึงเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อให้
หายป่วยหรือบรรเทาอาการเจ็บป่วยลง โดยจะฆ่าหมูเลี้ยงในหมู่บ้านที่พี่น้องและมีเต็นจะคีเวลากลางคืน
ด้วย

ชาวบ้านจำไปจะมีไร่ของครอบครัว ๆ ละ 2-3 แห่ง ไร่แต่ละไร่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างมากไม่เกิน
3 ปี จากนั้นก็จะย้ายไปหาที่ใหม่ และอาจกลับมาใช้ที่เดิมอีกภายหลัง 10-15 ปีล่วงไปแล้ว ในยุคสมัย
ที่การตัดถางพื้นที่ป่าเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนและทำไร่ทำสวนยังไม่ถูกระเบียบข้อห้ามแต่อย่างใด อย่าง
ไรก็ตามชุมชนจะมีกฎระเบียบในการพิจารณาตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุม
ชนและระหว่างชุมชนที่สำคัญ ๆ มาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
ส่วนใหญ่จะเป็นการพูดคุยหาข้อตกลงร่วมกัน โดยมีผู้นำของชุมชนและผู้อาวุโสร่วมกันตัดสินคดีความ
เนื่องจากเห็นว่าผ่านประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาามาก ระยะหลังมีผู้นำอย่างเป็นทางการคือ
กำนันเข้ามามีบทบาทสำคัญร่วมด้วย โดยเฉพาะกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนและความขัดแย้งที่ตก
ลงกันเองไม่ได้ คือ

- กรณีสัตว์เลื้อยคลานทำร้ายคนในที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชน ถ้ามีหมู วัว
ควาย รุกเข้าไปในสวนในไร่ที่ล้อมรั้วไว้เป็นอย่างดีแล้ว เจ้าของสวน/ไร่จะได้รับ
การชดเชย 300 บาท โดยกำนันและผู้อาวุโสจะร่วมกันตัดสิน

- กรณีชาวบ้านบุกรุกที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชน ถ้ามีการบุกรุกทำไร่ในที่ซึ่งมีผู้
ถางจับจองไว้แล้ว จะถูกปรับ 3,000 บาท และห้ามไม่ให้ทำต่อ โดยผู้ร่วมกัน
พิจารณาตัดสินคดีความ คือ แก่บ้าน แก่หมู่ (ผู้นำทางศาสนาหรือหมอผี) ช่างตีเหล็ก
และผู้อาวุโส
- กรณีสัตว์เลื้อยคลานล่าทำความเสียหายในที่ทำกินของชาวบ้านนอกหมู่บ้าน ส่วน
ใหญ่จะมีการพูดคุยตกลงกันก่อนให้ต่างฝ่ายต่างดูแลให้ดี อย่าปล่อยให้มาสร้าง
ความเสียหาย และถ้าเกิดความเสียหายไม่มากก็ว่าใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน
อะลุ่มอล่วยให้กัน เมื่อเตือนแล้วยังปล่อยให้เกิดขึ้นอีกจึงจะมีการคิดค่าปรับเพื่อ
ชดเชยต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น “อย่างบ้านจำโบก็มีเรื่องเลี้ยงหมู
แล้วหมูไปเข้าที่บ้านแม่ละนา แล้วถูกเอาไปกินหมด ก็ไปแจ้งให้กำนัน แล้วก็มี
การตกลงกันว่า ถ้าวัว ควาย หมู เข้าไร่เข้าสวนใคร ให้ไปแจ้งแก่บ้านของทั้ง 2
บ้าน กรรมการหมู่บ้านทั้ง 2 บ้านก็จะไปเผ่ (ดู) ที่เสียหาย ถ้าเสียหายนักก็จะถูก
ปรับไหม 2 พัน 3 พันก็มี แต่ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ไปแจ้งกำนันให้มาเฝ้าความเสียหาย
สิ้นสุดที่กำนัน”
- กรณีการรุกรานที่ทำกินในเขตบ้านอื่น จะมีการตกลงทั้งในระดับชาวบ้านและผู้นำ
ว่าขอบเขตของแต่ละหมู่บ้านจะอยู่ที่ไหน ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ลำห้วยและสันดอย
เป็นหลักแสดงเขตแดน สำหรับชาวบ้านจำโบที่เข้าไปแผ้วถางจับจองที่ทำกินใน
เขตบ้านอื่น หรือชาวบ้านจากหมู่บ้านข้างเคียงที่มีที่ทำกินอยู่ในเขตบ้านจำโบ ก่อน
มีการตกลงเรื่องเขตแดน กรณีเช่นนี้ก็จะเป็นที่ยอมรับและอะลุ่มอล่วยให้ทำกินต่อ
ไป แต่หลังการตกลงกำหนดเขตแดนแล้วการเข้ามาทำกินข้ามเขตหมู่บ้าน เช่น
ชาวบ้านแม่ละนาจะเข้ามาทำไร่ทำสวนในเขตบ้านจำโบ ก็จะต้องมีการพูดคุยจาก
ตกลงกัน และอาจยอมให้เข้ามาทำกินได้เพียงหนึ่งปีเป็นต้น
- แหล่งน้ำธรรมชาติ เนื่องจากชุมชนบ้านจำโบตั้งอยู่บนสันดอยห้วยผักห้า ทางทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ของที่ราบลุ่มในหุบเขาแม่ละนา ชาวบ้านจำโบจึงไม่ได้ใช้
ประโยชน์จากลำน้ำแม่ละนาโดยตรง แต่แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้บริโภคดื่มกิน จะได้
มาจากแหล่งน้ำซับและลำห้วยใกล้ ๆ หมู่บ้าน ลำห้วยที่สำคัญคือห้วยบ่อ ห้วยโป่ง
ข้าวหลาม ห้วยยาง และลำห้วยบริเวณป่าต้นน้ำ ได้แก่วัยมะหิน ห้วยป่าเจ
ห้วยไคร้ป่าบ่อ บ้านจำโบจึงเป็นหมู่บ้านที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายแห่ง มี
ปริมาณน้ำมากและน้ำไหลตลอดปี

3.2.3 ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร

ชุมชนบ้านจำโบมีการติดต่อกับชุมชนรอบข้างและคนภายนอก โดยเริ่มจากความจำเป็นที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนสินค้า และการเป็นหย่อมบ้านที่ต้องขึ้นกับบ้านแม่ละนาอันเป็นชุมชนไทยใหญ่ที่ตั้งมาเก่าแก่มากแล้ว จากยุคแรกเข้ามาในเขตไทยและเคลื่อนย้ายที่ทำกินไปตามชนบทดำรงชีวิตและความเชื่อ ชาวบ้านมีการค้าขายกับคนภายนอกโดยใช้ฝิ่นเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับเงินตราและเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น โดยส่วนใหญ่จะติดต่อกับพ่อค้าชาวจีนฮ่อและไทยใหญ่ สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนกับฝิ่นคือ ฝิ่น เลื้อย เกลือ เครื่องมือการเกษตร โดยสมัยก่อนจะใช้เวลาเดินทางไปมาต่าง เป็นหลัก กำหนดประยูรที่บ้านแม่ละนาเองก็เป็นพ่อค้า (นายทุน) ในหมู่บ้าน ดังนั้นเวลาไปประชุมหรือติดต่อราชการที่ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน นอกจากจะพาผู้ช่วยจำโบไปด้วย เทียวกลับก็จะซื้อข้าวของกลับมาขาย ดังที่แก่บ้านจะไคแซเล่าให้ฟังว่า “สมัยพ่อเฮา 3-4 เดือนก็ต้องเที่ยว (เดิน) ไปแม่ฮ่องสอน 2-3 วันถึงจะถึง กำหนดประยูรขี่ม้าไป พ่อเฮาก็เที่ยวโดยขี่ม้าไป”

แต่เดิมชาวบ้านจะใช้เงิน “แถบ” หรือเงิน “รูปี” ซึ่งใช้ในพม่าและอินเดียในการคิดค่าเสียหาย เพราะเงินไทยเวลานั้นแพงมาก เพิ่งมาเลิกใช้เงินแถบเมื่อประมาณ 30 กว่าปี²⁰ อย่างไรก็ตามชาวบ้านเล่าว่าในหมู่บ้านนั้น “การทะเลาะกัน ลักขโมยกัน บ่อยมี เหล้าก็ไม่ให้เข้ามาหมู่บ้าน มูเซอเฮาเน่ บ่ต้มเหล้า เลี้ยงฝิ่นใช้ยาฝิ่น ข้าว ขี้ผึ้ง มี 3 อย่าง เหล้าเพิ่งเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อ 3-4 ปี ไทยใหญ่เป็นคนต้ม คนที่เคยกันก็ซื้อมาให้ลอง ลองไปลองมาก็ติดเหล้ากัน”

เมื่อมีถนนและรถยนต์ผ่านเข้าออกหมู่บ้านได้ ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตจึงค่อย ๆ เริ่มมีมากขึ้น แต่ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชุมชนบ้านจำโบและชุมชนมุเซอรอบข้างในเขตอำเภอปางมะผ้า ที่ถือว่าทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการผลิตแบบเดิม ก็คือยุคการปราบปรามฝิ่นและการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น ซึ่งติดตามมาด้วยมาตรการควบคุมและจำกัดพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

ชาวบ้านเล่าว่าความเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นเมื่อประมาณปี 2521-2522 ในสมัยกำนันสวัสดิ์ ที่ได้รับแผนสั่งการจากจังหวัดให้เกณฑ์ชาวบ้านครัวเรือนละ 1 คนไปร่วมกันถางไร่ที่ทำไร่ไถนา บริเวณที่ทางการทำการสำรวจเบื้องต้นแล้วว่าจะให้เป็นที่ตั้งดำเนินโครงการหลวง ซึ่งเดิมมีชาวบ้านจากบ้านยาปาแหนบางส่วนเข้าไปบุกเบิกถางไร่เพื่อทำไร่ แต่อยู่ได้ 2-3 ปีก็เริ่มไข้มาเลเรียล้มตายไป 10 กว่าคน จนต้องหนีกลับไปอยู่บ้านยาปาแหนตามเดิม

²⁰ “เงินแถบหรือเงินรูปี” เป็นเหรียญเงินแท้น้ำหนักเท่าเหรียญ 10 บาทปัจจุบัน มีอักษรจารึกเป็นภาษาอังกฤษว่า EDWARD VII, King and Emprial, 1 rupee, India 1907 ปัจจุบันชาวบ้านตั้งราคาขายไว้เหรียญละ 100 บาท

พ.ศ. 2523 ในหลวงเสด็จมาที่ท่าไคร้ ชาวบ้านจากทุกบ้านในตำบลปางมะผ้าไปเข้าเฝ้ารับ
เสด็จ โครงการหลวงและหน่วยงานเกษตรเอาพันธุ์ข้าว พันธุ์พืชมาแจกชาวบ้าน ซึ่งปลูกได้ผลดีในปีแรก
เท่านั้น ปีต่อมาเริ่มไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงหันกลับไปปลูกพันธุ์ข้าวเดิมที่เคยปลูก

ประมาณพ.ศ. 2527-2528 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน เริ่มเข้ามาแนะนำชาวบ้านให้
เลิกการปลูกฝิ่นเพราะว่าไม่ดี โครงการจะมาช่วยเหลือชาวบ้านพัฒนาอาชีพ แต่ละบ้านต้องการเปลี่ยน
แปลงให้เป็นอย่างไรให้บอกโครงการ ถ้าโครงการช่วยได้ก็จะช่วย และในช่วงแรกได้ชักชวนชาวบ้านให้
กำหนดและจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์ จัดระเบียบของหมู่บ้าน เช่น ให้นำหมูไปเลี้ยงนอกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้
หมู่บ้านสะอาดและสุขภาพอนามัยของชาวบ้านดีขึ้น แต่ชาวบ้านต้องลำบากเพราะต้องเดินไปให้อาหาร
หมูไกลถึงประมาณ 3 กิโลเมตร จึงมีชาวบ้านบางส่วนปฏิเสธไม่ให้ความร่วมมือ

พ.ศ. 2529 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันร่วมกับทหารเข้ามาตัดฟันไร่ฝิ่นของชาวบ้านทุก
หมู่บ้านในตำบลปางมะผ้า โดยทหารแบ่งเป็น 2 ชุด ชุดหนึ่งเข้ามาตั้งจุดพักที่วัดบ้านแม่ละนา ตำบล
ปางมะผ้าอีกชุดหนึ่งพักที่วัดบ้านถ้ำลอด ตำบลสบป่อง แล้วออกไปตัดฟันไร่ฝิ่นตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทุก
วัน หมู่บ้านไหนที่ทหารสงสัยว่าจะมีการซุกซ่อนฝิ่นก็จะเข้าปิดล้อมหมู่บ้านเพื่อค้นหาฝิ่น แต่ไม่จับชาว
บ้านโดยชาวบ้านให้เหตุผลว่า “ถ้าจับชาวบ้านก็ต้องจับทั้งหมู่บ้าน เอาไปเข้าห้องขังไม่หมดแน่”
หลังจากนั้นโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันจึงส่งเสริมให้ชาวบ้านเริ่มปลูกพืชทดแทน เช่น กาแฟ ท้อ
สับปะรด รวมทั้งปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง มะขาม ขนุน ส้มโอ เพื่อไว้กินครอบครัวละ 4-5 ต้น ปีเดียวกัน
นั้นตชด.จากชด. 35 ได้เข้ามาถามความต้องการเรื่องพันธุ์พืชที่ชาวบ้านต้องการปลูก ชาวบ้านก็บอกว่า
อยากปลูกถั่วแดง ตชด.ก็เอาถั่วแดงมาให้หมู่บ้านละ 2-3 กระสอบ

ชาวบ้านเล่าว่าหน่วยงานเหล่านั้นมาส่งเสริมให้ปลูกพืชต่าง ๆ แต่ไม่ได้ส่งเสริมเรื่องการขายผล
ผลิตเลย “อย่างสับปะรดนี้หน่วยแต่หน่วยว่า (ได้ผลมาก) ทุกบ้านเลย แต่ไม่มีซื้อ ต้องปล่อยขวาง
หมูกินไม่ได้ กาแฟก็อย่างนี้ หน่วยมันมีนัก ไม้ก็บื้อ ทิหลังชาวบ้านก็ไม่ดูแลแล้วปล่อยไว้อย่างนั้น
แหละ” จากนั้นโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันได้สนับสนุนการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยเหลือให้ชาว
บ้านมีข้าวกินอย่างเพียงพอ สนับสนุนกลุ่มสตรีให้ตั้งร้านค้าสหกรณ์ในหมู่บ้านเพื่อขายสินค้าจำเป็นใน
ชุมชน แต่การดำเนินงานไม่เป็นกลุ่มอย่างที่ตั้งใจและไม่มีการติดตาม รวมทั้งการสนับสนุนของพัฒนา
ชุมชนในปี 2536 ที่ได้เข้ามาสนับสนุนการเลี้ยงวัวให้แก่กลุ่มเยาวชน ซึ่งมีสมาชิกกลุ่ม 5 คน ได้วัวไป
เลี้ยงคนละ 2 ตัว โดยมีกำหนดเวลาว่าจะต้องส่งคืนภายใน 5 ปีพร้อมดอกเบี้ย คือลูกวัวคนละ 2 ตัว
ปัจจุบันก็ยังไม่มีการใช้คืนอย่างใด

อย่างไรก็ตามตั้งแต่ปี 2530 ชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มหันไปเลี้ยงวัวควายเพื่อขาย เป็นทางเลือกใน
การหารายได้เข้าครอบครัว ชาวบ้านเล่าว่า “ส่วนใหญ่ชาวบ้านก็เอาเงินที่เก็บไว้จากการขายฝิ่นไปหาซื้อ
วัวควายมาเลี้ยงคนละ 2-3 ตัว ปีหนึ่ง ๆ ขายได้หมื่นสองหมื่นบาท บ้าน 48 หลังคาเรือนมีข้าวปลูกพอ

กินทั้งปีแต่ ๆ (จริง ๆ) 10 กว่าหลังคาเรือน ปีหนึ่งต้องซื้อข้าวกิน 6 เดือน บางคนต้องยืมข้าวกิน ไร่ก็ปลูกได้แต่ข้าว ข้าวโพด ถั่วแดง ผัก ก็แค่ได้กิน รายได้ของชาวบ้านก็มาจากการขายควายขายหมูนี้แหละ เพราะแต่ก่อนอาชีพหลักของชุมชนเขาปลูกแต่ฝิ่น” แต่ปัญหาที่ติดตามมาก็คือวัวควายที่เลี้ยงแบบปล่อยและมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปีบุกรุกเข้าไปเหยียบย่ำไร่นาของชาวบ้านจนได้รับความเสียหาย สร้างกรณีพิพาททั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนอยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านต้องตกลงสร้างกฎกติกาในการพิจารณาข้อพิพาทกรณีดังกล่าวขึ้น โดยมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันช่วยประสานงานให้ ทั้งนี้หลักการสำคัญคือเจ้าของที่ไร่ นา ต้องล้อมรั้วที่ทำกินของตนให้แข็งแรง ถ้าวัวควายเข้าไปทำความเสียหายจึงจะได้รับการชดเชย แต่ถ้าล้อมรั้วไม่ดีก็จะได้ไม่ได้รับการชดเชย โดยมีกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ไปพิจารณาตรวจสอบและตัดสิน

นอกจากโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน จะมีบทบาทผลักดันให้เกิดข้อกำหนดและการจัดการเรื่องพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่ให้เป็นพื้นที่สวน การส่งเสริมการปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อทดแทนฝิ่นแล้ว ยังมีบทบาทในการประสานงานให้เกิดข้อตกลงในชุมชนเรื่องการควบคุมการใช้พื้นที่ป่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดในชุมชนด้วย โดยในส่วนของกิจกรรมด้านการควบคุมการใช้พื้นที่ป่านั้นได้มีการจัดประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อวางแผนการใช้ที่ดิน การจำแนกพื้นที่การใช้ทรัพยากร การพูดคุยเรื่องระเบียบ กติกาของชุมชน ซึ่งชาวบ้านก็มีทั้งรู้อย่างไม่รู้บ้าง รวมทั้งไม่แสดงความคิดเห็น

จนกระทั่งปี 2539 ได้เกิดปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่าง 3 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านจำโป๋ บ้านบ่อไคร้และบ้านลูกข้าวหลาม เรื่องการรุกล้ำข้ามเขตหมู่บ้านเพื่อเก็บหาของป่า นำออกมาขายโดยเฉพาะหน่อไม้และเห็ด ทำให้เกิดการถกเถียงและข้อสรุปที่ว่าต่อไปจะไม่มีหน่อไม้เหลือ ถ้าไม่มีการจัดการปัญหานี้ ซึ่งโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันก็เข้ามาเป็นตัวประสานให้เกิดเวทีหารือระหว่างหมู่บ้าน จนได้ข้อตกลงร่วมกัน จากนั้นโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันได้ขยายผลโดยนำข้อตกลงนี้ไปหารือกับหมู่บ้านอื่น ๆ ที่มีพื้นที่หรือปัญหาคาบเกี่ยวกัน จนข้อกำหนดเรื่องการเก็บของป่าได้ขยายเป็นการกำหนดพื้นที่ดูแลของแต่ละหมู่บ้าน การจัดการป่าต้นน้ำร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน ความร่วมมือระหว่างหมู่บ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสียดิน จากสมาชิก 3-4 หมู่บ้านได้ขยายไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำกลาง-น้ำของ ซึ่งมีทั้งชุมชนไทยใหญ่ มุเซอดำ มุเซอแดง ลีซอ ปากกะญอ จนปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 28 หมู่บ้าน กลุ่มความร่วมมือนี้มีชื่อเรียกว่า “เครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้า” โดยสมาชิกได้เลือกและแต่งตั้งให้จ๊ะไคแซ ไพรเนติธรรม เป็นประธานเครือข่ายฯ ในระยะต่อมาเครือข่ายได้ขยายกิจกรรมครอบคลุมไปถึงงานส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีและการศึกษาของชนเผ่าด้วย แม้

ว่าปลายปีพ.ศ. 2540 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน จะเริ่มถอนตัวออกจากหมู่บ้านและพื้นที่อำเภอ
ปางมะผ้า

จะไคแซ เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน และปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ในช่วงที่ร่วม
งานกับโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันว่า “ที่ดี่ขึ้นก็เรื่องการบำบัดยาเสพติด การยกเลิกการทำฝิ่น
และแต่ก่อนคนดอยเฮาตกหล่นนัก ก็ได้ “ทีจี” มาช่วยให้คนดอยเฮาได้บัตรประชาชนครบทุกคน เรื่อง
ทรัพยากรก็ดีขึ้น เพราะแต่ก่อนใครใครตัดที่ไหนก็ตัดไปเรื่อย เรื่องแนวกันไฟ การศึกษาของเด็ก ๆ ก็ดี
ขึ้น แต่การทำมาหากินนี้ไม่ค่อยดีเท่าไร เขาส่งเสริมให้ปลูก (พืชอื่น) แล้วก็ขายไม่ได้”

สำหรับปัญหาการดำเนินงานของเครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปางมะผ้า จะไคแซเล่าถึง
ปัญหาว่า “ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร คือยังมีบางหมู่บ้านชาวบ้านไม่เข้าใจ ไม่ให้ความร่วมมือ
ปัญหาคือคนดอยเฮาคือไม่ค่อยรู้หนังสือ เวลาประชุมกันก็ลำบากหน่อย คนจำได้ เขียนได้ ก็จด ๆ กลับไป
ชี้แจงชาวบ้านได้ แต่คนไหนจำได้ เขียนไม่ได้ก็ลืม ๆ ไป ชี้แจงได้ไม่ดี นี่ถ้าลูกหลานเขาเรียนหนังสือ
จบมา ก็จะช่วยเขาได้ดีขึ้น”

1.4. ภูมิปัญญาชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม²¹

1. ความสัมพันธ์ของประเภททรัพยากรกับผลผลิตที่ชุมชนได้รับ

ประเภททรัพยากร	ผลผลิตและประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ
พื้นที่ทำไร่	ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วแดง เผือก ถั่วฝักยาว ผักสวนครัว
ที่สวนใกล้บ้าน	มะม่วง กาแฟ ขนุน ท้อ ชา (พืชส่งเสริม)
ป่าใช้สอย	ป่าไม้ ไม้สัก ไม้เฒ่าขาง ไม้ข้าวหลาม ไม้ก่อ ไม้ป้อ ไม้แงะ ไม้เปา ไม้ฮ้าง ไม้แดง สัตว์ป่า ลิง ชะนี กระรอก ไก่ป่า นก ของป่า หน่อไม้ เห็ดหลากหลายชนิด สมุนไพร เช่น ยาแก้อาเจียน(รสขม) แก้วปวด

²¹ ข้อมูลจากการจัดเวทีเสวนา เรื่อง ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม วันที่ 20 พฤษภาคม 2544 ณ ที่ทำการผู้
ใหญ่บ้านจำป๋ โดยโครงการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-
น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สนับสนุนการวิจัยโดยสกว.) ซึ่งมีชาวบ้านเข้าร่วมประชุมจำนวน 10 คน
โดยทั้งหมดเป็นกรรมการป่าชุมชนและกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ นางยุพิน ไพรเพชรวิทย์ นายถนอม สุขเรือนทอง
นายจำนุ ไพรเนติธรรม นายยะฟู ลำภาอิพาร นายสุรศักดิ์ มิตรสามารถ นายจำเลื้อ ไพรเนติธรรม
นายชิตชัย สรณนทีหิรัญกุล นายยงยุทธ์ สรณนทีหิรัญกุล นายจำรุญ ชื่นธนสารและนายจะไคแซ ไพรเนติธรรม
ซึ่งเป็นทั้งกรรมการหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้าน

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำ
 ลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน “

	เมื่อย ยาแอบ่อมา/ชื่อนะกะมา แก้วไขมาเลมาลาเรีย ยาต้มอาบ(10 อย่าง)ใช้หลัง ป่วยใช้-หลังคลอด ยาพะจ่อ(รสขม)แก้ท้องเสียคลื่นได้
ป้าอนุรักษ	มีสภาพคล้ายป้าใช้สอย แต่ไม่มีไม้สัก
ป้าต้นน้ำ	มีสมุนไพร สัตว์ป่าและของป่ามาก เป็นป้าสาธารณะ ดูแลร่วมกัน 4 บ้าน (ยาป่า แห่น ไม้สูง แม่ละนา จำโป) เก็บกินใช้สอยได้ แต่ห้ามนำไปขาย
ป้าสงวน	เป็นป้าโปร่ง ใช้เลี้ยงสัตว์ หมู-วัว
ลำห้วย	มีปลาตากู (คล้ายปลาดุกแต่ไม่มีหนวด) ลูกฮอด กบ เขียด ผัดหนาม ผัดกูด

2. ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ประเภท	สภาพดั้งเดิม	สภาพปัจจุบัน/ปัญหา	สาเหตุของปัญหา
ที่ทำกิน	ทำไร่หมุนเวียนมีพื้นที่ทำ กินมากมายประมาณกว่า 3 พันไร่ และยังมีพื้นที่ทำ ไร่ในบริเวณพื้นที่ในหมู่บ้าน อื่นรอบข้างมาแต่ ดั้งเดิมซึ่งปัจจุบันก็ยังทำ อยู่ ไม่มีปัญหา	เหลือพื้นที่ประมาณครึ่ง หนึ่ง 1,500 ไร่ ผลผลิตได้ น้อยลง ปลูกข้าวไม่พอกิน มีวัชพืชมากขึ้น พืชทดแทน ไม่สร้างรายได้ ปลูกแล้วไม่ มีคนรับซื้อ ต้องเลี้ยงหมู/วัว ขายเพื่อเสริมรายได้ มีการ แบ่งพื้นที่ทำกินในหมู่เครือ ญาติ มีปัญหาสัตว์เลี้ยง บุกรุกที่ทำกินระหว่างหมู่ บ้านจำโป-แม่ละนา-ลูก ข้าวหลาม	พื้นที่ลดลงเนื่องจากนโยบายรัฐใน จำกัดพื้นที่และปราบปราม มีการ กำหนดขอบเขตหมู่บ้านและพื้นที่ทำ กินไม่ให้เคลื่อนย้ายบุกรุกต่อไปเริ่ม ดำเนินการปี 2528 โดย “ทีจี” /กรม ป่าไม้/ทหาร/เกษตร ประมาณปี 2530 พื้นที่ปลูกผืนหมดไป รัฐส่งเสริม ปลูกไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ แต่ชาวบ้านยังเลี้ยงสัตว์แบบเดิมคือ ปล่อยตามธรรมชาติ และไม่ได้ทำรั้ว รอบพื้นที่ไร่ให้แข็งแรง
ป่าไม้	มีไม้ใหญ่ ของป่า สัตว์ป่า มากมาย	ไม่มีไม้ใหญ่ ของป่า สัตว์ ป่าลดน้อยลง มีการบุกรุก ป่าต้นน้ำเพื่อเอาไม้ไปทำรั้ว สถานีอนามัยของบ้านไม้สูง และนำไปขาย	คนเพิ่มขึ้น หมู่บ้านมากขึ้น ชาวบ้าน อื่น/คนภายนอกไม่รู้จักข้อห้ามของ ชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐบางคนบาง หน่วยงาน มาลักลอบตัดไม้เพื่อนำ ไปทำเฟอร์นิเจอร์(เมื่อ 4-5 ปีก่อน) มีนายทุน/พ่อค้า มาจ้างชาวบ้านตัด ไม้เพื่อขาย

รายงานผลการวิจัยแบบสมบูรณ เรื่อง “ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำ
 ลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน “

น้ำ	แหล่งน้ำห้วยธรรมชาติมี หลายแห่ง และมีปริมาณ น้ำมาก น้ำไหลตลอดปี	แหล่งน้ำลดน้อยลง และมี ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ	คนเพิ่มขึ้น มีความต้องการใช้น้ำ มากขึ้น ปี 2543-2544 บริษัทรับ เหมาสร้างทางโกยดินไปถมทับลำ ห้วย และทำความเสียหายให้แก่ไม้ เล็กๆ (ลำห้วยมะหินเกรด ,ลำห้วย ป่าเจอ)
-----	---	---	---

พ่อหลวงจะไคแซในฐานะประธาน
 เครือข่ายชาวไทยภูเขาอำเภอปาง
 มะผ้ามาร่วมพิธีบวชป่าบ้านลูก
 ข้าวหลาม 17 พฤษภาคม 2544

พ่อหลวงจะไคแซ ไพรเนติธรรม ผู้ใหญ่บ้านจำโป
 ไนเวเทีเสวนาชุมชน “ภูมิปัญญาชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม”

3. วิถีคิดและวิถีดูแลและจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน

ความเชื่อ/ประเพณี/พิธีกรรม

ก. แหล่งน้ำ

-น้ำซับ/ลำห้วย ชาวบ้านเชื่อว่า มี “อ้อนนี่” (ผีน้ำ) สถิตอยู่ ห้ามไม่ให้ทำลายหรือไป
ถ่าย ทำให้สกปรก ถ้าเป็นบ่อน้ำตื้น ห้ามลงไปเล่นหรือทำให้ขุ่น ซึ่งจะถือเป็นการผิดผี ทำให้ล้มป่วย
เป็นไข้หนาวสั่นได้

-บริเวณป่าต้นน้ำ บริเวณลำห้วยมะหินเกรด ห้วยป่าเจด ห้วยไคร้ป่าบ่อ มีข้อตกลง
ลงร่วมกัน 3 หมู่บ้าน (คือบ้านจำโป-แม่ละนา-ไม้ฮุง) ว่าห้ามเข้าไปทำลาย

-น้ำประปาภูเขา มีข้อตกลงในชุมชนว่าห้ามเปิดทิ้ง ถ้ามีการละเมิด ครั้งแรกจะ
ตักเตือน ครั้งที่ต่อไปจะถูกปรับโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน และมีการเก็บค่าใช้น้ำเดือนละ 5 บาท/ครัว
เรือน เป็นค่าตอบแทนคนดูแลและค่าซ่อมแซม

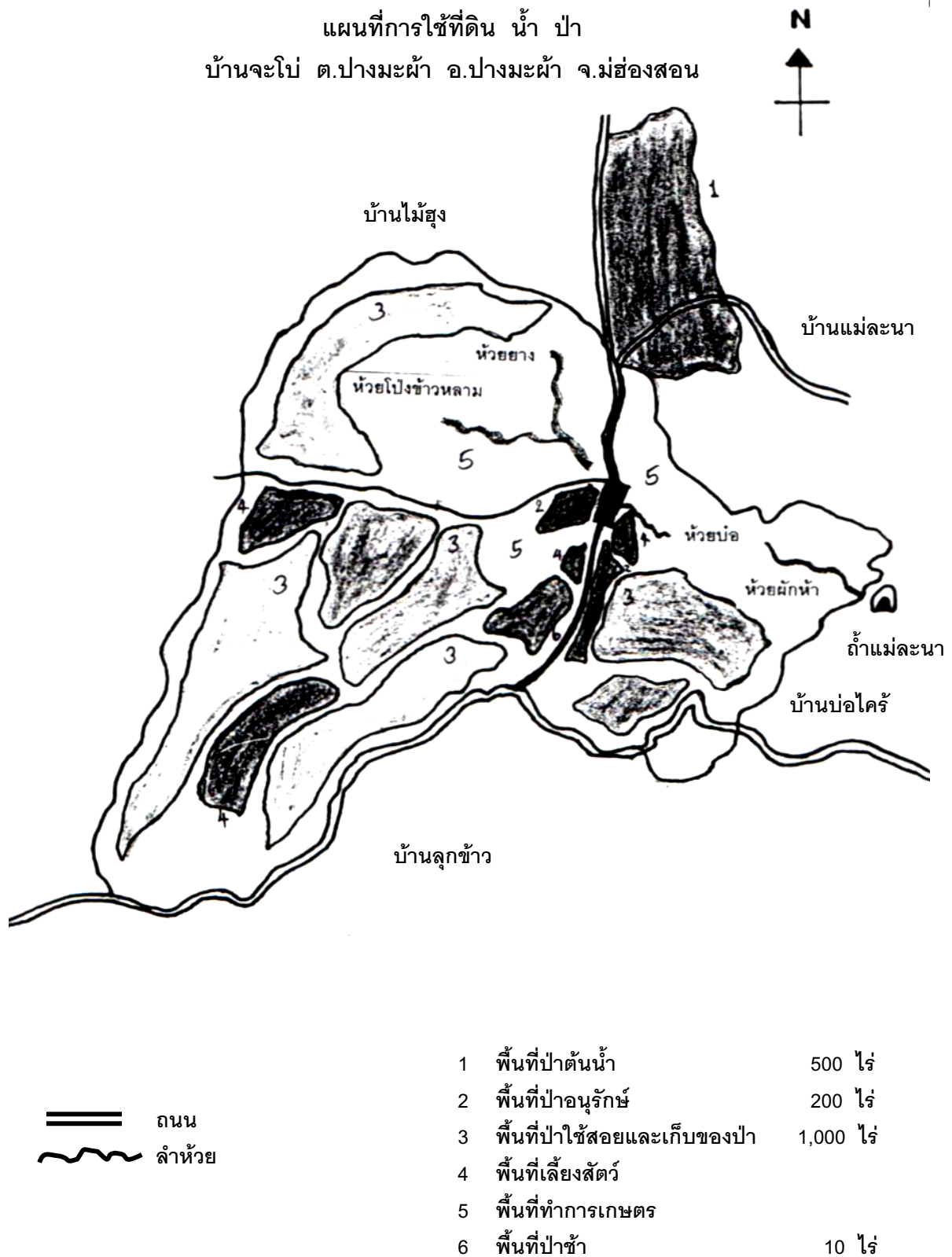
ข. พื้นที่ทำกิน(ไร่) ชาวบ้านเชื่อว่า มี “คองนี่หล่อนี่” (เจ้าที่เจ้าทาง) หรือ “จ๋อมือแต
เว” (เจ้าเมือง) อยู่ ก่อนลงมือปลูก-หลังการเก็บเกี่ยวพืชผล จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญข้าว ซึ่งเป็นการขอ
พรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ปลูกพืชได้ผลมาก ๆ และพิธีกินข้าวใหม่เพื่อแสดงความขอบคุณ

ค. ป่าไม้และทรัพยากรจากป่า

-ป่าไม้และของป่า โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านเชื่อว่าทุกอย่างมีเจ้าของ ดังนั้นก่อนจะ
ไปหาหรือเก็บเอามาต้องขออนุญาตก่อนเสมอ ไม้ใหญ่บางชนิดไม่ควรเอาไปทำฟืนหรือสร้างบ้าน
เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหรือทะเลาะกัน โดยอ้างประสบการณ์ของตนเองและคำคน
เฒ่าคนแก่สั่งสอนสืบทอดกันต่อ ๆ มา เช่น ไม้ฉ่อมาแจ ไม้ฮุง ไม้จะคาย

-สัตว์ป่า บางชนิดห้ามไม่ให้ฆ่า ไม่ให้กิน เช่น เลียงผา ชะนี ลิง ค่าง ลิงลม (เพราะ
หน้าตาทำทางเหมือนคน) หมี เสือ งู นม แต่ระยะหลังเมื่อมีการแต่งงานข้ามชนเผ่าระหว่างคนไต คน
เมือง และมูเซอ จึงเริ่มมีการล่าและกินสัตว์เหล่านั้นบ้าง

- ป่าช้า มีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ เป็นพื้นที่ตามความเชื่อไม่มีใครเข้าไปรบกวน

1.5.กฎกติกาและระเบียบการจัดการป่าชุมชนบ้านจำโบ

หมวดที่ 1. แนวเขต

- ป่าอนุรักษ์ มีเนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ ห้ามตัดไม้ทุกประเภท แต่สามารถหาของป่าเพื่อ
นำมาใช้สอยได้ แต่ห้ามนำไปขาย
 - ทิศเหนือ ติดแนวผาท่าโป่งยา
 - ทิศใต้ ติดผาสะเปอ
 - ทิศตะวันออก ติดแนวเขตหมู่บ้านจำโบ
 - ทิศตะวันตก ติดผาดอยแดง
- ป่าต้นน้ำ มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ อยู่ในเขตบ้านแม่ละนา เป็นป่าสาธารณะที่ต้องดูแลรักษา
ร่วมกันตามข้อตกลงระหว่าง 4 หมู่บ้าน ห้ามตัดไม้เพื่อนำไปขาย ห้ามทำไร่ทำสวน เก็บของป่าได้
แต่ห้ามนำไปขาย
 - ทิศเหนือ ติดบ้านไม้สูง
 - ทิศใต้ ติดบ้านจำโบ
 - ทิศตะวันออก ติดบ้านแม่ละนา และบ้านยาป่าแหน
 - ทิศตะวันตก ติดบ้านปางคามน้อย
- ป่าใช้สอย มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ เป็นป่าเพื่อยังชีพของคนในชุมชน
 - ทิศเหนือ ติดแนวเขตบ้านจำโบ
 - ทิศใต้ ติดบ้านลูกข้ามหลาม
 - ทิศตะวันออก ติดบ้านบ่อไคร้
 - ทิศตะวันตก ติดบ้านห้วยน้ำโป่ง

หมวดที่ 2. การใช้สอย

- เขตป่าอนุรักษ์
 - 1. ห้ามตัดไม้ทุกชนิด
 - 2. เก็บของป่าได้ แต่ห้ามนำไปขายไม่ได้
- เขตป่าใช้สอย
 - 1. เก็บของป่าเพื่อกิน และนำไปขายได้
 - 2. ห้ามตัดโค่นล้มต้นไม้ ห้ามตัดไม้ขาย

3. ตัดไม้เพื่อนำมาสร้างและซ่อมแซมบ้านได้ แต่ต้องผ่านการเห็นชอบจาก
คณะกรรมการป่าชุมชน
4. เลี้ยงสัตว์ได้
5. นำไม้แห้งมาทำฟืนได้
6. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด
7. ห้ามนำกล้วยไม้ออกไปขาย
8. เอน้ำผึ้ง ต่อ มิน ได้ แต่ห้ามโค่นต้นไม้
9. ไม้ไผ่(ไม้ซาง) ตัดได้ไม่เกิน 5 ลำ ถ้าต้องใช้เกินต้องแจ้งคณะกรรมการป่าชุมชน
ก่อน

หมวดที่ 3. ข้อห้าม

1. ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ ถ้าเป็นป่าใช้สอย(ป่าชุมชนเพื่อยังชีพ)ต้องได้
รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนเสมอ
2. ห้ามเผาป่าในเขตป่าชุมชน
3. ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าใช้สอย
4. ห้ามบุคคลภายนอก เข้ามาเอาไม้ทุกชนิด ของป่า และสัตว์ป่าในเขตป่าชุมชน

หมวดที่ 4. บทลงโทษ

1. ถ้าผู้ใดตัดไม้ในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ ครั้งแรกจะทำการตัดเตือน ครั้งที่สองปรับ 500 บาท
และถูกส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดีและยึดไม้
2. ถ้าผู้ใดเผาป่าในเขตป่าชุมชน ครั้งแรกจะถูกปรับ 1,000 บาท ครั้งที่สองจะถูกปรับ 2,000
บาท และถูกส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดี
3. ถ้าผู้ใดล่าสัตว์ป่า ในเขตป่าชุมชน จะถูกปรับ 500 บาทต่อตัว
4. ถ้าบุคคลภายนอก เข้ามาบุกรุกลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชน ครั้งแรกจะตัดเตือน ครั้งที่
สองจะถูกปรับ 500 บาทและแจ้งให้ผู้นำหมู่บ้านได้รับทราบ ครั้งที่สามจะถูกปรับ 1,000 บาทและถูกส่ง
ตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดี

หมวดที่ 5. การพัฒนาและฟื้นฟูโดยชาวบ้าน

1. ทำแนวกันไฟทุกปีโดยขอความร่วมมือจากชาวบ้าน
2. ปลูกเสริมไม้ชนิดต่าง ๆ ในบริเวณป่าเสื่อมโทรม
3. รณรงค์การเก็บหน่อไม้เชิงอนุรักษ์ คือ 5 หน่อเก็บได้ 3 หน่อ, 3 หน่อ เก็บได้ 1 หน่อ

4. รณรงค์ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมดูแลรักษาป่าชุมชน เมื่อพบเห็นผู้ทำผิดให้แจ้งคณะกรรมการ
ป่าชุมชนให้ทราบ

5. แจ้งกฎระเบียบกติกาการจัดการป่าชุมชนบ้านจำโป้ให้หมู่บ้านและชุมชนข้างเคียงได้รับรู้
เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการรักษาผืนป่าร่วมกันและไม่ให้เกิดการละเมิดกฎกติกา

หมายเหตุ : ระเบียบการจัดการป่าชุมชนบ้านจำโป้ข้างต้นนี้ ได้ผ่านการตรวจสอบและเห็นชอบร่วม
กันจากชาวบ้าน และผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านจำโป้เรียบร้อยแล้ว ซึ่งปัจจุบัน
เป็นคณะกรรมการชุดเดียวกันกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. นายจะไคแซ ไพรเนติธรรม	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นางยุพิน ไพรเพชรวิทย์	กรรมการ
3. นายถนอม สุขเรือนทอง	กรรมการ
4. นายจำปู๋ ไพรเนติธรรม	กรรมการ
5. นายยะฟู สำเภาโอฟาร	กรรมการ
6. นายสุศักดิ์ มิตรสามารถ	กรรมการ
7. นายจำเสื่อ ไพรเนติธรรม	กรรมการ
8. นายชิตชัย สรานนท์หิรัญกุล	กรรมการ
9. นายยงยุทธ์ สรานนท์หิรัญกุล	กรรมการ
10. นายจำรุณ ชื่นนสนสาร	กรรมการ

3.3 ชุมชนบ้านลูกข้าวหลาม

3.3.1 ประวัติศาสตร์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน

นิเวศชุมชน บ้านลูกข้าวหลาม หมู่ที่ 9 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน เป็นชุมชน
มุเซอร์ดำ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่กลางหุบ
เขา มีภูเขาซึ่งมีความลาดชันสูงล้อมรอบประจุกกำแพงเมือง จึงเป็นชุมชนที่มีลักษณะค่อนข้างโดด
เดี่ยวจากชุมชนใกล้เคียง ชาวบ้านจะใช้พื้นที่ตามไหล่เขาและเชิงเขาในการทำไร่ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมี
เพียงลำห้วยเล็ก ๆ ซึ่งมีน้ำเฉพาะบางฤดูกาลไหลผ่าน จึงไม่สามารถทำนาได้ พื้นที่ราบในหุบเขาจึง
เป็นที่ตั้งบ้านเรือน คอกสัตว์และทำสวนผักเท่านั้น กลางหมู่บ้านจะเป็นลานกว้างซึ่งเป็นสนามฟุตบอล
และเล่นกีฬาอื่น ๆ ของเด็ก รวมทั้งเป็นที่จอดรถของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่แวะเข้ามาชมวิถีความ
เป็นอยู่ของชาวบ้าน และแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับการส่งเสริมจากทางการคือ “ถ้ำน้ำบ่อผี”²² ซึ่งตั้งอยู่ทาง
ทิศใต้ของหมู่บ้าน ต้องเดินเท้าเข้าไปประมาณ 40 นาที

หมู่บ้านลูกข้าวหลามอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอปางมะผ้าประมาณ 18 กิโลเมตร สามารถเดิน
ทางเข้าออกได้สะดวกตลอดปี เนื่องจากมีถนนคอนกรีตยาว 3 กิโลเมตรแยกจากเส้นทางหลวงสาย
แม่ฮ่องสอน-ปายเข้าไป และมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับพื้นที่ชุมชน
มุเซอร์ดำบ้านจำโป ทิศใต้ ติดต่อกับพื้นที่ชาวไทยใหญ่บ้านไร่และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายฝั่ง
ซ้าย ทิศตะวันออก ติดต่อกับชุมชนมุเซอร์ดำบ้านบ่อไคร้ และ ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตตำบลนาปู่
ป้อม

ประวัติการก่อตั้ง บ้านลูกข้าวหลามเริ่มก่อตั้งขึ้นประมาณปี 2520-2521 จากการที่มีชาวบ้าน
หลายกลุ่มเข้าไปสร้างปางคามเพื่อทำไร่ ในบริเวณที่เรียกว่า “ถ้ำผากูด” ซึ่งขณะนั้นมีฐานะเป็นหย่อม
บ้านของบ้านแม่ละนา ทั้งนี้ชาวบ้านที่อพยพเข้าไปแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ 1 เกิดอยู่ในฝั่ง
พม่า บริเวณบ้านหัวน้ำกาด บ้านกึ่งคำ บ้านน้ำบ่อหลวง บ้านห้วยซาน บ้านหนองแหลม บ้านหัวมันน้อย
บ้านหนองป่าหลวง จากนั้นจึงอพยพเข้ามาในฝั่งไทยเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2493-2499 เพื่อหนีการปล้น

²² “ถ้ำน้ำบ่อผี” แต่เดิมเป็นถ้ำขนาดใหญ่ที่เป็นภูเขหินปูนและเกิดการพังทลายตรงผนังถ้ำด้านบน จนกลายเป็นเหว
ลึกประมาณ 100 เมตร กว้างประมาณ 100 เมตร บริเวณก้นเหวปกคลุมด้วยต้นไม้ขนาดความสูงกว่า 30 เมตร เป็น
ป่าดิบชื้นเขตร้อนชื้นตลอดปี แตกต่างจากบริเวณป่าปล่องซึ่งเป็นป่าเบญจพรรณ เส้นผ่าของถ้ำน้ำบ่อผีคือมีทิวทัศน์
ธรรมชาติที่สวยงามโดยเฉพาะในตอนเช้าตรู่จะมีหมอกลงมาก และที่แปลกคือถึงแม้จะมีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุม
อย่างหนาแน่นแต่ก็ไม่มีน้ำเลย

ละตมของ “แช่เผือก”²³ เมื่อเข้ามายังฝั่งไทยได้มาอยู่ในเขตต.ห้วยผา ในบริเวณซึ่งเคยเป็นชื่อห้วยบ้านเดิม เช่นบ้านป่าตึง บ้านกองไม้สูง บ้านห้วยล้านใน บ้านห้วยล้านนอก บ้านแมดแจดิน บ้านกึ่งตึก บ้านหัวน้ำกัก เขตต.นาปู่ป้อม ที่บ้านปงยาม บ้านโป่งยวม บ้านปางลุ่ม และเขตต.ปางมะผ้า ที่บ้านห้วยยางและบ้านจำโป่ กลุ่มที่ 2 เกิดในฝั่งไทยหลังจากที่พ่อแม่อพยพเข้ามาแล้ว จากนั้นก็อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่ในเขตไทย และมีบางส่วนของที่เคยอพยพกลับเข้าไปในเขตพม่าแล้วกลับคืนออกมา

ชาวบ้านเล่าถึงสาเหตุที่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานบ่อยครั้ง ว่าเป็นเพราะปัญหาที่ทำกินไม่เพียงพอและขาดความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาคนในหมู่บ้านเจ็บป่วยล้มตายเพราะไข้ป่าและปัญหาเรื่องชู้สาว “ที่เฮาต้องย้ายบ่อย ๆ เพราะมุเฮาเฮาเวลาไปทำอะไรที่ไหนก็จะสร้างบ้าน (ปางคาม) ที่นั่น ย้ายไปตั้งที่ดี ๆ บุกป่าใหม่ตึก ๆ ถ้าป่าเก่าหญ้าจะรก ย้ายขึ้นดอยตึก ๆ เพราะที่ลุ่มที่ห้วยริมน้ำไข้ป่ามันนัก.....แต่ก่อนนี้มีปัญหาเรื่องที่ทำกินและมีปัญหาผัดกันเช่นเรื่องชู้สาว ตกลงกันไม่ได้ก็แยกบ้าน ย้ายหนี พวกใครพวกมัน แต่ก่อนผู้อาวุโสก็ไม่วางตัวเป็นกลาง ไม่มีคณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย ทำให้ตั้งบ้านเป็นหลักแหล่งไม่ได้”

อย่างไรก็ตามในที่สุด 2 กลุ่มใหญ่ที่มารวมกันที่บ้านถ้ำผกูด ได้แก่กลุ่มของนายจำปู่ ลำภาโอฬาร (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) ซึ่งย้ายมาจากบ้านจำโป่จำนวน 15 หลังคาเรือน และกลุ่มของนายจำวะ สุขเรือนทอง ซึ่งย้ายมาจากบ้านป่าตึง ต.ห้วยผา อ.เมือง จำนวน 5 หลังคาเรือน จากนั้นในปีพ.ศ. 2527 จึงได้ย้ายหมู่บ้านจากบ้านถ้ำผกูดลงมาอยู่ที่บริเวณหุบเขา²⁴ ตั้งชื่อบ้านว่า “บ้านลูกข้าวหลาม” เนื่องจากเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้ข้าวหลาม²⁵

ในช่วงตั้งแต่มาตั้งบ้านจนถึงปัจจุบัน ไม่มีใครอพยพมาตั้งหมู่บ้านอื่นอยู่ใกล้บ้านลูกข้าวหลามอีกเลย หมู่บ้านที่อยู่ใกล้ที่สุดตั้งอยู่ห่างออกไประยะ 8-10 กิโลเมตร คือบ้านจำโป่ บ้านบ่อไคร้ บ้านไร่

²³ “แช่เผือก” เป็นอีกชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกโจรจีนฮ่อ ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าใช้กำลังปล้นเอาข้าวปลาอาหารและสมบัติของชาวบ้านไปอย่างทารุณ “เวลาเขามาขออะไร เขาก็ต้องให้เขา ถ้าบให้ก็จะถูกจับมัดกับต้นไม้แล้วตี พวกนี้เขาไม่ทำงาน แต่งตัวเหมือนทหาร มีอาวุธทุกชนิด มาปล้นเอาเงิน เอาข้าว เอาเสื้อผ้า ถ้าฝ่าฝืนก็ฆ่า ใช้มีดเผาไฟจี้ตามตัว”

²⁴ การย้ายหมู่บ้านจากบ้านถ้ำผกูดลงมาอยู่ที่บ้านลูกข้าวหลาม ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันและหน่วยงานราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ ในการปรับพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนและจัดให้อยู่อย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งการให้คำปรึกษาต่าง ๆ

²⁵ บริเวณนี้ยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ มาแต่เดิมอีกหลายชื่อ ซึ่งล้วนแต่สัมพันธ์กับสภาพทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น “ถ้ำมะแกง” หมายถึงมีต้นมะขามปลูกไว้ใกล้กับถ้ำ (ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองทหารญี่ปุ่นมาตั้งค่ายสร้างทางบริเวณดังกล่าว) “น้ำบ่อหัววัว” เนื่องจากในอดีตที่ชาวบ้านจำโป่เข้าไปทำไร่เลี้ยงสัตว์ได้ในบริเวณนี้ ได้ไปตักน้ำกินและพบเขาวัวป่าตกอยู่ในหนองน้ำ

และบ้านน้ำโป่ง หมู่บ้านลูกข้าวหลามเมื่อแรกตั้งชุมชน มีฐานะเป็นหย่อมบ้านของบ้านจำโป่ จนกระทั่งได้รับการพัฒนาจนตั้งเป็นหลักแหล่งแล้ว จึงได้รับการตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2530 โดยขณะนั้นมีประชากรรวมทั้งสิ้น 130 คน 24 หลังคาเรือน หลังจากนั้นได้มีการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติมของกลุ่มเครือญาติ และชาวบ้านที่มีปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้านเดิม ปัจจุบัน (ปี พ.ศ.2544) มีจำนวนประชากร 332 คน 67 หลังคาเรือน โดยย้ายเข้า 13 หลังคาเรือน แยกครัวเรือนเนื่องจากการแต่งงาน 30 หลังคาเรือน

3.3.2 วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนในอดีต

ชาวบ้านเล่าว่าเดิมที่อยู่ฝั่งพม่านอกจากทำไร่ผืน พ่อแม่ยังมีที่ทำนาและได้เลี้ยงควายเพื่อทำนาด้วย แต่หลังจากอพยพเข้ามาฝั่งไทยต้องมาทำไร่ ส่วนใหญ่ไม่มีที่นาเพราะไทยใหญ่ซึ่งมาอยู่ก่อนได้จับจองไว้หมดแล้ว (ยกเว้นชาวบ้านบางส่วนที่เข้ามาตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ได้จับจองที่นาไว้ที่บริเวณบ้านแม่สุยะ บ้านน้ำกาด เขตอ.เมือง และบริเวณน้ำของที่บ้านห้วยไร่ อ.ปางมะผ้า แต่ก็ไม่ได้ทำนาเอง ให้ไทยใหญ่เช่าทำ) นอกจากทำไร่ชาวบ้านก็ต้องเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ไว้บริโภคและประกอบพิธีกรรม วัวควายที่มีอยู่ไม่มากนัก ซึ่งเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองนั้นมีไว้เพื่อขาย สำหรับผลผลิตที่ได้จากไร่ มีข้าว ข้าวโพดสำหรับเลี้ยงสัตว์ วัว เป็ด ไก่ ข้าวและพืชผักจะอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ไร่ผืนจะอยู่ไกลออกไปในหุบเขาที่สูงและมีอากาศเย็น เมื่อดินขาดความอุดมสมบูรณ์ก็จะย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ โดยใช้วิธีตัดฟัน-ถางเผาและเอามือเอาแรงกันไม่ว่าจะเป็นการทำไร่หรือปลูกสร้างบ้านเรือน

ในอดีตรายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะมาจากการขายผืนและสัตว์เลี้ยง โดยมีพ่อค้าชาวจีนฮ่อทั้งจากฝั่งพม่า ฝั่งไทย พ่อค้าไทยใหญ่ เข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน โดยใช้เงินแถบและเงินไทยในการซื้อขายแลกเปลี่ยน บางครั้งก็ใช้ผืนหรือสัตว์เลี้ยงไปแลกกับสินค้าที่ต้องการโดยตรง เช่น ผ้า เกลือ ยา รักษาโรค นอกจากตลาดในหมู่บ้าน มีพ่อค้าไทยใหญ่บางส่วนจะนำสินค้าจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนมาขายที่บ้านนาปู่ป้อมและบ้านแม่ละนา และบางส่วนนำสินค้ามาจากพม่ามาขายด้วย ชาวบ้านเล่าว่าสมัยรุ่นพ่อรุ่นแม่ยังได้เห็นพวกฝรั่งมาทำไม้ในบริเวณที่อพยพเข้ามา ยังเห็นร่องรอยการตัดโค่นและทางชักลากไม้ลงห้วยน้ำโป่งลงลงไปสู่น้ำของ ลงแม่น้ำปายไปที่บ้านปางหมู หลังจากนั้นก็มีองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้ามาตัดไม้ที่ห้วยसानใน ล่องลงน้ำของ-น้ำปาย โดยมีการจ้างแรงงานชาวไทยใหญ่และกระเหรี่ยง มีช้างมาช่วยชักลากไม้ด้วย แต่ไม่มีการจ้างงานมูเซอเพราะตอนนั้นยังพูดจាកันไม่รู้เรื่อง ชาวบ้านยังไม่รู้หนังสือไทย

สมัยก่อนที่ชาวบ้านยังอยู่ที่บ้านโป่งยาง ซึ่งเวลานั้นเป็นหย่อมบ้านขึ้นกับบ้านแม่ละนา สมัยกำนันประยูร (ชาวบ้านเรียกว่า “ปู่แซโป่งยะ”) นั้น ชาวบ้านจะต้องเสียภาษีการทำไร่ข้าวไร่ผืน โดยมีเจ้า

หน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจภูธรบ้านสบป่องและกำนันเป็นผู้ขึ้นมาเก็บภาษี เก็บไปถึงบ้านโป่งยาง ต.นาปู่ป้อม ซึ่งเรียกเก็บเป็นฝิ่นดิบครบครวละ 1 ชันต่อปี (คิดเป็นเงินประมาณ 4,000 บาท) แต่ขึ้นมาเก็บอยู่ 2 ปีก็ไม่ได้มาอีก ส่วนภาษีข้าวจะเก็บเป็นบางปี ครบครวละ 5 บาท และ “ในช่วงแรก ๆ ที่เข้ามาก็มีทหารไทยเข้ามาบอกว่าต้องการจะเข้ามาปราบและผลักดันพวกที่อพยพเข้ามาให้กลับออกไปประเทศพม่า แต่มาแล้วก็ทำไม่ได้ ตอนนั้นชาวบ้านก็ไม่มีบัตร เขาก็เลยทำป้ายไม้ขึ้นมา เขียนชื่อเจ้าของบ้าน เลขที่บ้านและจำนวนคนที่อยู่ในบ้าน เอาไปติดไว้ที่บ้าน” ต่อมากำนันโป่งยางก็ได้ขึ้นมาเกณฑ์ชาวบ้านบ้านละ 1 คน ทุกหมู่บ้าน ให้ไปช่วยกันสร้างสนามเครื่องบินให้ตำรวจตระเวนชายแดนที่บ้านแม่ละนา (ปัจจุบันกลายเป็นที่ตั้งโรงเรียนแม่ละนา) “เขาบอกว่าจะมาป้องกันชายแดน”

ชาวบ้านได้สะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึกที่มีต่อชาวไทยใหญ่และข้าราชการให้ฟังว่า “ชาวบ้านเขาจะไม่กล้าไปพูดคุยกับข้าราชการโดยตรง จะพูดคุยกับกำนันให้เป็นตัวสื่อ ถ้ากำนันไม่พูดต่อให้ก็จบเรื่อง เอากำนันว่า อีกอย่างถ้าชาวบ้านจะไปพูดกับทางราชการเองก็ “เกรงใจ” ถึงเขาจะถูกหรือผิดก็เกรงใจเขา เพราะเขาต้องฟังเขาบางเรื่อง เช่นการทำมาหากิน เรื่องบริการต่าง ๆ จากอำเภอ โรงพยาบาล ส่วนคนไทยใหญ่ ถ้าไม่ใช่คนใหญ่เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็ถือว่าเท่ากันหมด เป็นพี่เป็นน้องกัน แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ก็ต้องพูดจาด้วยเหตุด้วยผล มูเซอเข้ากับไทยใหญ่ฟังพากันอยู่ ถ้าปีใดฝนฟ้าไม่ดี ปลูกข้าวไม่ได้ผล เขาก็ไปกู้ไปยืมไปซื้อข้าวเป็นมากิน ส่วนเงินก็มาซื้อมากู้ยืมวัวควายจากเขา พวกไทยใหญ่เป็นจะทำสัญญาไว้ แต่ถ้าเป็นมูเซอด้วยกันก็รู้กันเฉย ๆไทยใหญ่เป็นพ่อค้าจะเอาเสื้อผ้า ยา ขึ้นมาขาย เขามีความรู้เรื่องสมุนไพร แต่เรื่องจ้างงานพี่น้องไทยใหญ่ที่จน ๆ ติดยาฝิ่น มารับจ้างจนตายกับมูเซอก็มี แต่มูเซอเขาไม่มีไปรับจ้างไทยใหญ่ เพราะมูเซออยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่เคยไปอยู่ร่วมกับคนเผ่าอื่น มูเซอดำถ้าจนจริง ๆ ก็จะช่วยกันดูแล ในหมู่บ้าน 360 คนนี้ไม่มีสักคนเดียวที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จะทำอะไรทำสวนกันอยู่ที่นี่แหละ แต่ถ้าเป็นมูเซอแดง จะมีเยอะมากที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เพราะเป็นชอบอยู่ใกล้ความเจริญ”

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในการดำเนินชีวิตในอดีตนั้น ผลผลิตที่สำคัญจากไร่คือฝิ่น ข้าวไร่ ข้าวโพด งาม ฝือก และพืชผักที่ปลูกในไร่เพื่อใช้ในการบริโภค ส่วนทรัพยากรจากป่าที่ชาวบ้านนำมาใช้ ได้แก่ ไม้สัก (สร้างบ้านเรือน คอกสัตว์) ไม้แดง (ทำฟืน) ไม้เฒ่า (สร้างบ้านเรือน) หวาย (จักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน) ไม้เกียะ (คือไม้สน เป็นเชื้อเพลิงและขาย) หน่อไม้ หน่อหวาย เห็ด ผักหวาน ผักอี น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง (เป็นอาหารและขาย) สำหรับแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนที่ชาวบ้านได้อาศัยบริโภค คือบ่อน้ำซับบริเวณป่าต้นน้ำและบ่อน้ำตื้นที่ต้องขุดขึ้นและใช้ประโยชน์ร่วมกัน บริเวณใกล้หมู่บ้านจะไม่ล้นน้ำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี ส่วนถ้ำที่มีอยู่ในบริเวณหมู่บ้านมี 4 ถ้ำ คือ ถ้ำปางซาง ถ้ำผกูด

ถ้าดอยมะแกง และถ้ำน้ำบ่อผี ซึ่งเดิมชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์จากถ้ำเพราะความเชื่อว่ามีผีจึงไม่กล้า
เข้าไปยุ่ง

แต่เดิมการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชนจะไม่มีปัญหาข้อขัดแย้งอย่างใด เพราะประชากรมี
น้อยและอยู่ห่างไกลจากการดูแลของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง จึงไม่มีกฎระเบียบ กติกาใด ๆ เกี่ยวกับ
ทรัพยากร มีเพียงแต่ความเชื่อเรื่องผี เจ้าที่เจ้าทาง มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีส่วนในการอนุรักษ์ป่าไม้
และสัตว์ป่า โดยมุขธำเชื้อว่าสรรพสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ห้วย หนองน้ำ ป่าเขา สัตว์ป่า
มีเจ้าที่เจ้าทาง มีเจ้าของ ดังนั้นก่อนจะนำมาใช้ประโยชน์จะต้องทำพิธีเซ่นไหว้บอกกล่าวบริวารนั้น ๆ
ก่อน และมีผืนป่าที่กำหนดไว้ไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปยุ่งเกี่ยว ได้แก่ ป่า “จ่อหม้อแตกา” (ป่าเจ้าเมือง) ป่า
“ซอซิคะ” (ป่าช้า) และป่าต้นน้ำ ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ในอดีตกฎกติกาการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน จะอยู่ในลักษณะเป็นข้อตกลงทางวาจาร่วมกัน ไม่
มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นเมื่อใด ก็จะเชิญผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสและชาวบ้าน
มาร่วมกันพิจารณาและตัดสินปัญหา อำนาจในการตัดสิน บังคับใช้ ปรับเปลี่ยนกฎ กติกา จึงขึ้นอยู่กับ
ผู้นำชุมชนและผู้อาวุโส แนวทางดังกล่าวนี้มุขธำเชื้อบ้านลูกข้าวหลามยังยึดถือและปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัด
จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ปัญหาในชุมชนเท่าที่ผ่านมาเมื่ออยู่ 4 เรื่องใหญ่ ๆ คือเรื่องขี้สาก เรื่องการทะเลาะ
วิวาท เรื่องลักขโมย เรื่องสัตว์เลี้ยงลูกล่าเข้าไร่ สวน และการทำร้ายสัตว์เลี้ยงผู้อื่น ซึ่งการกำหนดบทลง
โทษจะพิจารณาตามความหนักเบาของการกระทำผิด และมีบทลงโทษอยู่ 3 ระดับ คือ

1. การว่ากล่าวตักเตือน ในกรณีที่ไม่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นมากนัก
2. การปรับเป็นเงินแถบ (เงินเหรียญอินเดีย) ตั้งแต่ 42 เหรียญขึ้นไป
3. การปรับด้วยเงินและต้องรับผิดชอบชดใช้ต่อความเสียหายนั้นด้วย

นอกจากนี้ตามธรรมเนียมประเพณีของมุขธำเชื้อนั้น บุคคลที่จะเป็นหลักสำคัญในการก่อตั้งชุม
ชนและปกครองดูแลชุมชนให้อยู่ดีมีสุขได้ จะประกอบด้วย 1) “ปู่กำ” หรือผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะ
ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคือความซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบ กล้า
หาญ 2) “แก่หลู่ป่า” หรือผู้นำทางศาสนา ซึ่งต้องเป็นผู้รู้เรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ การรักษาแบบ
พื้นบ้านและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของชุมชน 3) “จำหลี่ป่า” หรือช่างตีเหล็ก ผู้มี
ความรู้และประสบการณ์ด้านการตีเหล็กให้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตร

3.3.3 ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของวิถีการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบ้านลูก
ข้าวหลาม เริ่มต้นในปีพ.ศ. 2527 เมื่อรัฐมีนโยบายลดพื้นที่การปลูกฝิ่น ส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น
และมีมาตรการจำกัดควบคุมการเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของชาวไทยภูเขา ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการปรับ

เปลี่ยนวิธีการผลิตแบบเดิมของชุมชน รวมถึงการจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยหน่วยงานที่มีบทบาท
สำคัญในการผลักดันนโยบายดังกล่าวคือกองทัพบกที่ 3 ดำรวจตระเวนชายแดน กรมป่าไม้ ฝ่ายปก
ครองและพัฒนา ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายสาธารณสุข สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และ
โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ชาวบ้านเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงว่าเริ่มจากมีเจ้าหน้าที่โครงการ
พัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน เข้ามาพูดคุยกับชาวบ้านเรื่องปัญหาการทำมาหากิน ปัญหาการปลูกฝิ่น ต่อ
จากนั้นทหารและตำรวจตระเวนชายแดนเริ่มดำเนินการทำลายไร่ฝิ่นตามหมู่บ้าน กรมการศึกษานอก
โรงเรียนเข้ามาสอนหนังสือให้กับชาวบ้าน โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันให้การสนับสนุนปัจจัยการ
ผลิตและส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น

ต่อมาในปีพ.ศ. 2530 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันและหน่วยราชการ ได้สนับสนุนให้มีการ
จัดตั้งหมู่บ้านอยู่อย่างถาวร โดยการอพยพจากบ้านถ้ำผกุดลงมาอยู่บริเวณที่ราบในหุบเขาทางทิศ
ตะวันตกของหมู่บ้านเดิม เนื่องจากบริเวณที่ตั้งเดิมเป็นทางลาดชัน ไปมาหาสู่ลำบากโดยเฉพาะในฤดู
ฝน ห่างไกลจากเส้นทางหลวง ยากต่อการที่จะใช้แรงงานชาวบ้านทำถนนเข้าสู่หมู่บ้าน และยังมี
ปัญหาขาดแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคด้วย และที่เลือกที่ตั้งปัจจุบันเนื่องจากเห็นว่าเป็นพื้นที่อุดม
สมบูรณ์ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีสัตว์น้ำหลายชนิด เช่น ปลา ปู กุ้ง แต่ปัจจุบันน้ำได้แห้งหายไปหมดแล้ว
เหลือเพียงน้ำบ่อและน้ำประปาภูเขาเท่านั้นที่ได้ใช้กัน เมื่อย้ายลงมาแล้วโรงเรียนก็เปลี่ยนชื่อ เป็น “ศูนย์
การศึกษาเพื่อชุมชนชาวไทยภูเขา (แม่ฟ้าหลวง)” เพื่อสอนหนังสือให้เด็ก ๆ และผู้ใหญ่ ในปีเดียวกันนี้
พัฒนาชุมชนได้เข้ามาแนะนำเรื่องการเลี้ยงสัตว์ให้ถูกวิธี การแยกคอกสัตว์ออกจากบ้าน การจัดสร้างรั้ว
บ้าน แนะนำการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว สร้างศูนย์เด็กเล็ก ส่วนเกษตรอำเภอและโครงการ
พัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันเข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชไร่ไม้ผล เช่น ข้าวเจ้าฮ่อ ถั่วแดง กาแฟ พักทอง
แตงกวา มะม่วง มะขาม บัวย ลิ้นจี่ สาธารณสุขอำเภอเข้ามาฝึกอบรมเรื่องการป้องกันโรคระบาด
การคุมกำเนิด

ชาวบ้านได้สรุปถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาว่า “หลังจาก “ทีจี” (หมายถึง
โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน) เข้ามา บ้านลูกข้าวหลามนี้ก็คล้ายกับหมู่บ้านจัดสรร ที่ตั้งบ้านเดิม
ที่อยู่บนดอยมีปัญหาหลาย ๆ ด้าน ทั้งเรื่องน้ำ พื้นที่ บริเวณที่อยู่อาศัยไม่ค่อยดี ติดต่อกับข้างนอก
ลำบาก แต่ตอนย้ายลงมาชาวบ้านต้องเสียค่าปรับพื้นที่ ค่าปลูกบ้าน สมทบครัวเรือนละ 200 บาท มี
ทุกหน่วยงานเลยเข้ามา เพราะต้องการให้เขาอยู่กับที่ ไม่ให้ย้ายไปย้ายมา แล้วก็ไปปลูกพืชทดแทน
ฝิ่น....แต่ก่อนนี้อยู่ลำบาก หลังจาก “ทีจี” มาแล้ว ดีขึ้นเรื่องความเป็นอยู่ของบ้านเรือน ความสะอาด
รวมทั้งมีไม้ผลไว้กิน ทำให้คนไม่มีบัตรก็ได้มี “ทีจี” เป็นสื่อให้ ก่อน “ทีจี”เข้ามาชาวบ้านอยากอยู่ตรง
ไหนก็อยู่ อยู่ไม่เป็นที่เป็นทาง ไปนอนไร่ ไปสร้างปางคามเลี้ยงสัตว์ ต้องลำบากไปสร้างโนนสร้างนี้ ปี
หนึ่ง ๆ กว่าชาวบ้านจะได้พบกันก็ตอนประเพณีปีใหม่ เพราะอยู่แต่ในไร่ในสวน แต่ก่อนนี้มีปัญหาเรื่อง

ที่ทำกิน ปัญหาผัดกันเรื่องขี้สาก ตกลงกันไม่ได้ก็แยกบ้าน ย้ายหนี พวกใครพวกมัน การที่จะมานั่งพูด
คุยแก้ไขไม่สำเร็จ พุดกันด่ากันแล้วต่างคนต่างก็ย้ายไป พอ “ทีจี” มาแล้วก็เป็นตัวทำให้ชาวบ้านหันมา
พุดกัน แก้ไขช่วยเหลือกันและกัน แต่ที่ยังไม่ดีขึ้นก็เรื่องทำมาหากิน บางปีก็มีเจ้าหน้าที่ป่าไม่มารบกวน
เรื่องห้ามทำที่นั่นที่นี่ โดยที่ชาวบ้านก็ทำมาหากินมาตั้งแต่เดิมแล้ว เป็นไร่เหล่าของชาวบ้าน แต่เจ้า
หน้าที่ก็ไม่ฟัง จับไปปรับ”

ประมาณพ.ศ. 2532 มีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
มากขึ้น ปี 2535 ถนนที่ชาวบ้านช่วยกันทำไว้แต่เดิมได้รับการปรับปรุงให้เป็นถนนคอนกรีตด้วยบ
ประมาณจากส.ส.ปัญญา จินาคำ ถนนทำให้การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านสะดวกขึ้น เริ่มมีนักท่องเที่ยว
ทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศมาเยี่ยมชมหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ขายของป่าและเสื้อผ้าประจำเผ่าที่ผลิต
ขึ้นเอง จากนั้นมีนายทุนเข้ามาส่งเสริมการปลูกถั่วแขก ส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ย สารเคมี ชาวบ้านจึงเริ่มมี
การถากถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำอุปโภคบริโภคมี
สภาพแห้งแล้ง บ้านที่เคยปลูกสร้างด้วยไม้ไผ่ก็เปลี่ยนเป็นใช้ไม้เนื้อแข็งมากขึ้น

ชาวบ้านได้เล้าถึงความเปลี่ยนแปลงและปัญหาจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันในเรื่องที่ดินทำกิน
ว่า “แต่เดิมสภาพป่ายังไม่ถูกทำลาย คนยังไม่มาก ที่ดินอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตก็ได้มาก แต่เดี๋ยวนี้พื้นที่
ที่มีจำกัด ต้องทำไร่หมุนเวียนในที่ไร่เดิม คุณภาพดินในไร่ก็ลดลง ผลผลิตก็ลดลง แต่ก่อนใช้ข้าวพันธุ์
1 ถึง จะได้ข้าวเปลือก 50 ถึง แต่ตอนนี้ได้แค่ 15-30 ถึง เพราะตั้งแต่ปี 2537 ที่มีการกำหนดขอบเขต
หมู่บ้านและพื้นที่ทำกิน ต้องทำไร่ซ้ำที่เดิมทุกปี แล้วก็เริ่มมีปัญหาสัตว์เลื้อยเข้าไร่ทำให้เสียหาย เพราะ
ไม่ได้ทำรั้วกัน บางที่รั้วก็ไม่แข็งแรงพอ”

ส่วนในด้านป่าไม้และแหล่งน้ำ แต่เดิมผืนป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่ามาก มีน้ำซับน้ำ
ออกที่ไหนชาวบ้านก็จะไปทำมาหากินบริเวณนั้น รวมทั้งในเขตป่าต้นน้ำด้วย แต่ปัจจุบันป่าไม้และสัตว์
ป่าลดลง ส่งผลให้น้ำในลำห้วยลดลงทุกปีจนถึงแห้งขอดในฤดูแล้ง เพราะชาวบ้านตัดไม้มาใช้สอยมา
สร้างบ้านมากขึ้น มีการเผาป่าเพื่อทำไร่เพิ่มขึ้น เนื่องจากคนมากขึ้นและไม่มีการกฏกติกาในการดูแลใช้สอย
เรื่องดิน น้ำ ป่า และมีการลักลอบตัดไม้โดยคนภายนอกที่บริเวณรอยเขตติดต่อระหว่างหมู่บ้าน จน
กระทั่งประมาณปี 2539 จึงเกิดกรณีความขัดแย้งเรื่องการรุกป่าข้ามเขตระหว่างชาวบ้านจำโบ บ้านบ่อ
ไคร้ บ้านลูกข้าวหลาม ในการหาหน่อไม้และเห็ดเพื่อที่จะนำไปขาย แต่เรื่องได้ยุติลงโดยมีเจ้าหน้าที่
โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันเข้ามาช่วยจัดเวทีพูดคุยหาข้อตกลงร่วมกัน

จากนั้นประมาณปี 2540-2541 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันจึงเข้ามาช่วยจัดทำแผนที่การ
ใช้ที่ดินของชุมชน จำแนกพื้นที่ป่าไม้ เป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ที่ทำการเกษตร ที่อยู่
อาศัย และกำหนดระเบียบกติกาขึ้น อย่างไรก็ตามยังเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับ

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำ
นางน้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน “

ชาวบ้านบ่อยครั้ง เรื่องการตัดไม้เพื่อการใช้สอยในบริเวณป่าใช้สอยที่ชุมชนกำหนดไว้ เนื่องจากเจ้า
หน้าที่ปฏิเสธที่จะรับรู้ถึงกฎเกณฑ์การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน จนกระทั่งนำไปสู่การที่ชุมชน
ต้องการจะทบทวนและรื้อฟื้นกฎระเบียบกติกาเกี่ยวกับแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชน
ขึ้นมาอีกครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรู้ ตลอดจนแจ้งให้ชุมชนใกล้เคียงและหน่วยงานในพื้นที่ได้รับรู้
ด้วย

เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 3 ลุ่มน้ำที่บ้านลูกข้าวหลาม (17 พฤษภาคม 2544)

เวทีเสวนาชุมชน “ภูมิปัญญาของเผ่าชนกับกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม” บ้านลูกข้าวหลาม

1.4. ภูมิปัญญาชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม²⁶

1. ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับผลผลิตที่ชุมชนได้รับ

ประเภททรัพยากร	ผลผลิตและประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ
ที่ทำกิน(ไร่)และสวน	ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วแดง ผักสวนครัว เหือก มัน ผลไม้และผักสวนครัว 90% ไร่บริโภค เหลือขาย 10% ปัจจุบันต้องซื้อข้าวกิน เพราะพื้นที่ทำกินจำกัด ผลผลิตน้อยลง และสมาชิกในครอบครัวมีมากขึ้น
ป่าสงวน	เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์หมู วัว เลี้ยงเพื่อจำหน่าย รายได้นำมาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค และทุนการศึกษาของลูก ในอดีตมีรายได้จากการปลูกฝิ่นและสัตว์เลี้ยงเป็นหลัก
ป่าอนุรักษ์	ป่าไม้สัก ไม้เต็ง ไม้แดง (ห้ามตัด) ของป่า เช่นหน่อไม้ เห็ดหลากหลายชนิด ผักป่า สมุนไพร เช่น มะเขือ แก้วบดเมื่อย แก่นหูลู แก้วไตทอง ถั่วพวยahi ไข่ป่า ปากก เนาะ ใช้เสริมน้ำมันแม่หลังคลอด สัตว์ป่า เช่น ลิงค่าง ชะนี นก เลียงผา ไก่ป่า เก้ง หมูป่า (บริโภคเอง ห้ามนำออกไปขาย)
ป่าใช้สอย	มีสภาพคล้ายป่าอนุรักษ์ ของป่า กินและขายได้ แต่ป่าไม้และสัตว์ป่า นำมาใช้ได้ กินได้ แต่ห้ามขาย
ป่าต้นน้ำ	เห็ดชนิดต่างๆ และสมุนไพร เขตห้ามคน-ห้ามไฟ(ทำแนวกันไฟ)

²⁶ ข้อมูลจากการจัดเวทีเสวนา เรื่อง ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม วันที่ 18 พฤษภาคม 2544 ณ ศูนย์การ
 ศึกษาชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง (กศน.) บ้านลูกข้าวหลาม โดยโครงการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการ
 ทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สนับสนุนการวิจัยโดย
 สกว.) ซึ่งมีผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่และชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนเข้าร่วมประชุมจำนวน 11 คน มีประธาน
 คณะกรรมการคือนายจำนุ ลำภาโอฟาร์ รองประธานได้แก่ นายจำจ้อย งามดีเจริญทรัพย์ และนายสมชัย ลำภา
 โอฟาร์ กรรมการ 6 ท่าน ได้แก่ นายนพพร ศิริเลิศธรรม นายจำหา สุขเรือนทอง นายจัญญ งามดีเจริญทรัพย์
 นายปัญญา ลำภาโอฟาร์ นางคะ สิริพงษ์วิโรจน์ นายชาญชัย ศิริเสาวภาคย์ เจริญภูมิคือนายโกวิท สุขเรือน
 ทอง และนายณรงค์ สุขเรือนทอง ซึ่งเป็นเลขาคณะกรรมการ

2. ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ประเภท	สภาพดั้งเดิม	สภาพปัจจุบัน/ปัญหา	สาเหตุของปัญหา
1. ที่ทำกิน/ ไร่	การทำไร่หมุนเวียน ตั้งแต่ ตั้งหมู่บ้าน โดยมีพื้นที่ กว้างขวาง ป่ายังไม่ถูก ทำลาย คนยังไม่มาก ที่ ดินอุดมสมบูรณ์ ผลผลิต ได้มาก แต่ก่อนเป็นพื้นที่ ทำไร่ของบ้านจำโป	ต้องทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ ไร่เหล่านี้อาจจำกัดพื้นที่ คุณ ภาพดินทำไร่ลดลง แต่ก่อน ข้าวพันธุ์ 1 ถึงจะได้ข้าว 50 ถึง ปัจจุบันได้ข้าวเพียง 15- 30 ถึง สัตว์เลี้ยงรูกกล้าเข้าที่ ไร่ สวน ทำให้พืชผลเสีย หาย	- เพราะมีการตั้งหมู่บ้านเป็นทาง การปี 2530 (เลิกปลูกฝิ่น-“ทิจี”/ เกษตร) โดยมีหน่วยงานราชการ และ “ทิจี” มาร่วมกับชาวบ้าน กำหนดขอบเขตหมู่บ้าน/พื้นที่ทำ กินประมาณปี 2537 ต้องทำไร่ ซ้ำที่เดิมทุกปี ดินเสื่อม ไม่ได้ทำ รั้วกันที่ทำกิน หรือรั้วไม่แข็งแรง พอ
2. ป่าไม้	อุดมสมบูรณ์มีสัตว์มาก ประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา, มีน้ำซับ น้ำออกที่ไหนไป ทำที่นั่น รวมทั้งในเขตป่า ต้นน้ำด้วย เดิมพื้นที่ป่าที่ ไม่เข้าไปทำคือป่าช้าและ ป่าเจ้าเมือง	- ป่าไม้/สัตว์ป่าลดลง มีการ ลักลอบตัดต้นไม้โดยคน ภายนอกบริเวณรอยเขตติด ต่อระหว่างหมู่บ้าน - เกิดความขัดแย้งระหว่าง รัฐกับชาวบ้านเรื่องการตัด ไม้เพื่อใช้สอยในบริเวณป่า ใช้สอยของชาวบ้าน(4 ครั้ง)	- ชาวบ้านเอามาใช้สอย สร้างบ้าน เรือน - เผาป่าเพื่อทำไร่ - คนมากขึ้นกินและใช้ขึ้น **เนื่องจากไม่มีกฎหมายในการดูแล-ใช้ดิน น้ำ ป่า **จนท. รัฐปฏิเสธที่จะรับรู้กฎ เกณฑ์การจัดการป่าชุมชนของ ชาวบ้าน **คนภายนอกไม่รู้ว่าชาวบ้านมีกฎ กติกาป่าชุมชน
3. น้ำ	อาศัยน้ำซับ บ่อน้ำตื้น (ขุดเอง)	- มีปริมาณน้ำลดลง แต่มีน้ำ ซับ บริเวณป่าน้ำซับ/ต้นน้ำ ใช้เป็นประปาหมู่บ้าน	- น้ำมีน้อย ต้องการน้ำบ่อ - ปี 2543 ตัวแทนกลุ่มสตรี ทอผ้า/ ตัดเย็บเสื้อผ้า (กลุ่มศิลปาชีพ พิเศษ-นาตะ) ขอจากราฉินี่/ชล ประทานมาสร้างบ่อพักน้ำ ขนาด 20x20 เมตร/สูง 3 เมตร

3. วิธีคิดและวิธีการดูแลจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน

1) ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

- ก่อนที่ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากที่ดิน น้ำ ป่า ฯลฯ ชาวบ้านจะต้องขออนุญาตจาก
เจ้าที่เจ้าทางในบริเวณนั้นๆก่อนเสมอ โดยใช้เทียนขี้ผึ้ง และข้าวสาร บอกกล่าว โดยเชื่อว่าทุกสิ่งทุก
อย่าง มีเจ้าของและเจ้าที่เจ้าทาง

- ป่าเจ้าเมือง(จ่อหมือแตกา)เป็นบริเวณที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดขึ้น(การตั้งหมู่บ้าน
ของมูเซอดำ จะต้องมีคนนำสามฝ่ายได้แก่ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา(แก่หลูป่าและช่างตีเหล็ก) โดยเชื่อว่า
บริเวณนั้นเป็นที่อยู่ของเจ้าเมือง ไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปรบกวน พิธีจ่อหมือก็อเว เป็นการเซ่นไหว้บอก
กล่าวเจ้าเมืองขอให้ชาวบ้านสัตว์เลี้ยงพืชผลอุดมสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัย โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือน
จะนำเทียนขี้ผึ้ง 2 คู่กับข้าวสาร ไปมอบให้แก่หลูป่า เพื่อทำพิธีโดยกำหนดไว้ 36 วันต่อครั้ง

- ป่าช้า(ชอชเค) เป็นที่อยู่ของผีและบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ห้ามไม่ให้ใครเข้าไปรบกวนตัด
ไม้ทำลายป่า ในช่วงพิธีกินข้าวใหม่และเทศกาลกินวอ ลูกหลานของคนที่ตายไปแล้ว จะนำข้าวไปให้ติด
ต่อกันสามปีนับจากปีที่ตาย

- ป่าต้นน้ำ/แหล่งน้ำซับ/ลำห้วย ชาวบ้านเชื่อว่าผีน้ำดูแลอยู่ ใครทำผิดทำลายทำ
ให้สกปรก จะได้รับโทษเช่นหนูหนวก ตาบอด จะต้องทำพิธีขอขมาโดยมีแก่หลูป่าเป็นผู้ทำนายว่าจะให้ไป
ขอขมากับผีน้ำหรือผีป่า

- เจ้าสัตว์ป่า (ชาย เรียกว่า ส่าแสผ่า, หญิง เรียกว่า ส่าแสมา) ชาวบ้านจะต้อง
ขออนุญาตก่อนทุกครั้งที่มีการล่า โดยบอกกล่าวด้วยข้าวสุกและไข่ดิบ โดยจะขอ 1 ตัวต่อการล่าหนึ่งครั้ง

2) กฎกติกาและข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม

ก. ที่ดินทำกิน ชาวบ้านจะแบ่งที่ทำกินกันในหมู่เครือญาติ ทำไร่หมุนเวียนและไร่เหล่า
แต่ปัญหาที่พบคือ

- กรณีสัตว์เลี้ยงบุกรุกที่ไร่ที่สวนเสียหาย การป้องกันให้เจ้าของล้อมรั้วบริเวณไร่ให้แข็งแรง
หากคณะกรรมการหมู่บ้านไปตรวจสอบแล้วเห็นว่าเจ้าของทำรั้วไม่แข็งแรงเอง จะไม่ได้รับการชดใช้
แต่ถ้าแข็งแรงดีแต่ยังถูกบุกรุก ก็จะตรวจสอบและประเมินความเสียหายให้

- กรณีการลักขโมย เช่นสัตว์เลี้ยง พืชผลในไร่สวน คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมพิจารณา
โดยจะดักเตือนและปรับ 300-600 บาท ครั้งที่สองจะเพิ่มค่าปรับเป็นหนึ่งเท่า และเพิ่มไปเรื่อยๆ

ข. น้ำกินน้ำใช้

- ชาวบ้านจะต้องใช้น้ำประปาที่คณะกรรมการหมู่บ้านจัดสรรไว้ที่เดียว เป็นบ่อน้ำตื้น
และบ่อพักน้ำ เพราะปริมาณน้ำมีจำกัด ใครจะใช้เองไม่ได้ ไม่มีบ่อน้ำส่วนตัว ถ้ามีความจำเป็นจะมี
ใช้ส่วนตัว จะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน

- ชาวบ้านจะต้องเสียค่าใช้น้ำเดือนละ 1 บาท/ครัวเรือน
- ถ้าน้ำประปาไม่ไหล ให้แจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้านทราบทันที
- จะจ่ายค่าแรงในการซ่อมแซมท่อประปาได้ไม่เกินครั้งละ 50 บาทต่อคน จะจ่ายค่าแรง
ต่อเมื่อน้ำมาถึงหมู่บ้าน

- ท่อประปาแตกหรือหัก โดยภัยธรรมชาติจะใช้เงินกองกลางซื้อวัสดุอุปกรณ์
- ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องร่วมกันพัฒนาซ่อมแซมท่อประปาอย่างน้อยปีละครั้ง
- ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องร่วมกันทำความสะอาดน้ำบ่อ ถึงเก็บน้ำปีละครั้ง
- ห้ามเจาะท่อประปากลางทาง
- ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยและซากสัตว์ลงในบ่อน้ำ และถังเก็บน้ำ
- ห้ามเข้าไปอาบน้ำในบ่อน้ำและถังเก็บน้ำ

บทลงโทษ :

ครั้งที่ 1 ว่ากล่าวตักเตือน ชดใช้ค่าเสียหายและให้ทำความสะอาด พร้อมทำบันทึกไว้

ครั้งที่ 2 ปรับ 100 บาท ชดใช้ค่าเสียหาย และให้ทำความสะอาด พร้อมทำบันทึกไว้

ครั้งที่ 3 ปรับ 200 บาท ชดใช้ค่าเสียหาย และให้ทำความสะอาด พร้อมทำบันทึกไว้

ครั้งที่ 4 ปรับเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเพิ่มครั้งละเท่าตัว และชดใช้ค่าเสียหาย ให้ทำความสะอาด
พร้อมทำบันทึกไว้